VIA MONTANA

Studium Zagospodarowania Przestrzennego Turystycznej Trasy dla Zmotoryzowanych

VIA REGIA
ED-CIII european development corridor
INTERREG IIIB CADSES
Project part-financed by the European Union - European Regional Development Fund

Działanie 5.4. Development of tourist route

STUDIUM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO TURYSTYCZNEJ TRASY DLA ZMOTORYZOWANYCH VIA MONTANA

Kontakt:

Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu

Ul. Świdnicka 12/16

50-068 Wrocław

www.wbu.wroc.pl

wroc@wbu.wroc.pl

tel. +48 71 343 80 05

tel./fax +48 71 344 52 45

mgr inż. Janusz Korzeń – Dyrektor Biura

jkorzen@poczta.wbu.wroc.pl

dr arch. Magdalena Belof – Wicedyrektor Biura

mbelof@poczta.wbu.wroc.pl

mgr inż. Ilona Szarapo – koordynator projektu

iszarapo@poczta.wbu.wroc.pl

Zespół autorski:

mgr inż. Robert Banasiak
dr inż. arch. Magdalena Belof
mgr Marzenna Halicka Borucka
mgr inż. Kamila Głowacka
Weronika Kazimierska - Kumorek
mgr inż. Przemysław Malczewski
mgr Wojciech Maleszka
mgr inż. Ewa Markowicz Judycka
mgr inż. Rajmund Nowicki
mgr inż. arch. Marzena Pasak
mgr inż. Aleksandra Sieradzka – Stasiak
mgr inż. Ilona Szarapo
mgr Dariusz Zięba

opracowanie komputerowe:

Alicja Brakoniecka

Przemysław Malczewski

Rajmund Nowicki

skład i łamanie:

Alicja Brakoniecka

Rastrowy podkład mapowy został udostępniony przez:

Daunpol Sp. z o.o. Wydawnictwo kartograficzne

1. WSTĘP 5
1.1. Tło opracowania 5
1.2. Podstawa opracowania 5
1.3. Cel 6
1.4. Zakres opracowania 6
1.5. Metoda 7
1.6. Struktura dokumentu 8

2. DIAGNOZA STANU 9
2.1. Delimitacja obszaru opracowania 9
2.2. Geograficzna charakterystyka terenu 12
2.3. Przegląd krajowych i regionalnych opracowań planistycznych pod kątem ich ustaleń dla rozwoju tras turystycznych. 16
2.3.1. Identyfikacja tras i szlaków turystycznych w poszczególnych dokumentach planistycznych 19
2.3.1.1. Opracowania strategiczne 19
2.3.1.2. Plany zagospodarowania przestrzennego 19
2.3.1.3. Studia zagospodarowania przestrzennego pogranicza 19
2.3.1.4. Inne opracowania studialne – Studium zagospodarowania przestrzennego Drogi Śródsudeckiej (przyjęte 17.06.2003) 19
2.3.2. Wnioski 20
2.4. Analizy tematyczne 21
2.4.1. Struktura osadnicza 22
2.4.1.1. Struktura hierarchiczna ośrodków osadniczych 22
2.4.1.2. Funkcje administracyjne ośrodków osadniczych 24
2.4.1.3. Wnioski 25
2.4.2. Infrastruktura komunikacyjna 26
2.4.2.1. Komunikacyjne powiązania zewnętrzne 26
2.4.2.2. Komunikacyjne powiązania wewnętrzne 27
2.4.2.3. Wnioski 32
2.4.3. Walory środowiska naturalnego 34
2.4.3.1. Wybrane formy ochrony przyrody 34
2.4.3.2. Wybrane walory przyrody nieożywionej 41
2.4.3.3. Wnioski 44
2.4.4. Walory środowiska kulturowego 45
2.4.4.1. Wybrane walory środowiska kulturowego 45
2.4.4.2. Wnioski 52
2.4.5. Walory turystyczne 53
2.4.5.1. Turystyka uzdrowiskowa 53
2.4.5.2. Turystyka aktywna 54
2.4.5.3. Wnioski 63
2.4.6. Analiza społeczno – gospodarcza 65
2.4.6.1. SFERA SPOŁECZNA 66
2.4.6.2. SFERA GOSPODARCZA 70
2.4.6.3. Wnioski 74

3. PRZEBIEG TURYSTYCZNEJ TRASY DLA ZMOTORYZOWANYCH VIA MONTANA 75
3.1. Wprowadzenie 75
3.2. Przebieg trasy w Polsce, Republice Czeskiej i Słowacji 75
3.3. Przebieg trasy w Niemczech 79
3.4. System obsługi turystycznego ruchu Via Montana 83

4. ZAŁOŻENIA STRATEGICZNE DLA REALIZACJI VIA MONTANA 85
4.1. Wstęp 85
4.2. Określenie celów 86
4.3. Główne pola działań (obszary strategiczne) 88
4.4. Współpraca 89
4.5. Czas i finansowanie 90

5. LITERATURA 91
5.1. Bibliografia 91
5.2. Źródła internetowe 92

6. ZAŁĄCZNIKI 95

7. INDEKSY I SPISY 135
7.1. Spis rysunków 135
7.2. Spis tabel 135

1. WSTĘP

1.1. Tło opracowania

Obszar Sudetów i Karpat zajmuje wyjątkową pozycję w przestrzeni Europy Centralnej, wynikającą z unikatowych uwarunkowań geograficzno - przyrodniczych oraz złożonego rysu historyczno-kulturowego. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w politykach regionów, które, chcąc wykorzystać istniejący potencjał, coraz ważniejszą rolę przypisują turystyce jako kluczowemu elementowi rozwoju gospodarczego.

Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu, mając na względzie potrzebę wsparcia obszarów niedoinwestowanych i peryferyjnych Dolnego Śląska, a jednocześnie znając ich potencjał turystyczny, już w 2002r. podjęło się zadania wyznaczenia trasy turystycznej dla zmotoryzowanych, która przebiega przez obszary górskie i podgórskie Sudetów. Celem opracowania było określenie kierunków i zasad zagospodarowania Drogi Śródsudeckiej, wskazanie obszaru potencjalnie aktywizowanego przez Drogę oraz terenów powiązanych z nią funkcjonalnie. W efekcie, sporządzony został strategiczny dokument „Studium zagospodarowania przestrzennego pasma Drogi Śródsudeckiej", który ułatwia podejmowanie szeregu lokalnych przedsięwzięć, zmierzających do realizacji jego celów, przy współfinansowaniu ze środków Unii Europejskiej. Spektakularne wydaje się to, że idea Drogi Śródsudeckiej znalazła swój oddźwięk w politykach gmin położonych na jej przebiegu, które, dostrzegając szansę rozwoju turystyki właśnie w oparciu o Drogę Śródsudecką, podejmują działania zmierzające do jej realizacji. Trasa Drogi Śródsudeckiej, pomimo niedługiego czasu, jest rozpoznawalna, a władze i mieszkańcy gmin identyfikują się z nią.

Sukces idei spowodował, że również Województwo Opolskie, podążając za koncepcją połączenia najcenniejszych obszarów w sieć turystyczną, zaproponowało przebieg trasy turystycznej dla zmotoryzowanych na swoim obszarze (Droga Sudecka), natomiast Republika Czeska przedstawiła koncepcję trasy dla zmotoryzowanych w „Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko – polskiego", która przebiega przez czeskie regiony położone wzdłuż granicy czesko – polskiej.

Mnogość atrakcyjnych zjawisk przyrodniczych, wielobarwność krajobrazów oraz bogactwo kulturowe obszaru stały się inspiracją do podjęcia próby poprowadzenia transgranicznej trasy turystycznej, która łączyłaby pasma Sudetów i Karpat. Szansą na podjęcie działań okazał się międzynarodowy projekt ED-CIII „Via Regia", który objął obszar pozostający w oddziaływaniu III Korytarza Paneuropejskiego. W efekcie prac zostało wykonane niniejsze opracowanie oraz została wyznaczona trasa o nazwie Via Montana.

1.2. Podstawa opracowania

„Studium rozwoju turystycznej drogi dla zmotoryzowanych Via Montana" jest finalnym rezultatem działań, podjętych przez Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu (w imieniu Województwa Dolnośląskiego), w ramach międzynarodowego projektu ED-CIII „Via Regia".

Projekt o pełnej nazwie „European Development Corridor C-III", jest realizowany w ramach Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG IIIB CADSES i finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (ERDF). Projekt rozpoczął się w lipcu 2005r i trwał do końca pierwszego kwartału 2008r.

Generalnym celem projektu ED-CIII było wzmocnienie potencjału miast i regionów, położonych wzdłuż III Paneuropejskiego Korytarza Transportowego, a jego realizacja opierała się o szereg mniejszych działań, wyselekcjonowanych pod poszczególnymi komponentami

i akcjami. W realizację projektu ED-CIII zaangażowanych było 16 instytucji (partnerów) z Niemiec, Polski, Republiki Czeskiej, Słowacji i Ukrainy, którym przewodziło Saksońskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Partner Wiodący).

„Studium rozwoju turystycznej drogi dla zmotoryzowanych Via Montana" zrealizowane zostało w ramach komponentu WP 5 (Preparation of investments measures), akcji 5.4 (Development of tourist route). W akacji tej zadeklarowanych było sześciu partnerów spośród szesnastu, biorących udział w projekcie.

1.3. Cel

Celem Studium jest wskazanie możliwości rozwoju obszarów górskich i pogórza Sudetów i Karpat, poprzez aktywizację turystyczną tego subregionu. Jednocześnie, zmierza się do podjecia działań, dążących do wypromowania trasy Via Montana jako atrakcji turystycznej - konkurencyjnej w Środkowej Europie. Narzędziem, który ma umożliwić realizację postawionego celu jest wyznaczona na etapie Studium trasa turystyczna dla zmotoryzowanych Via Montana.

W wymiarze praktycznym dokument Studium ma pełnić funkcję pomocniczego instrumentu w procesie wspierania rozwoju gospodarczego obszaru, pozostającego w oddziaływaniu trasy Via Montana. Może także stać się podstawą do prowadzenia działań koordynacyjnych, szczególnie w zakresie tworzenia spójnych programów, zmierzających do urzeczywistnienia i promowania trasy, tak by w konsekwencji Via Montana stała się turystyczną wizytówką w tej części Europy.

Należy zaznaczyć, że Studium ukierunkowane jest na problematykę planowania przestrzennego, i taki charakter ma niniejsze opracowanie.

1.4. Zakres opracowania

Zgodnie z określonym zadaniem, obszar opracowania rozciąga się terytorialnie wzdłuż czterech krajów:

- RFN (tereny w Saksonii i Turyngii),
- Polski (województwa dolnośląskie, opolskie, śląskie, małopolskie i podkarpackie),
- Republiki Czeskiej (kraj morawsko-śląski, olomuniecki, pardubicki, kralowohradecki, liberecki oraz ujski)
- Słowacji (kraj preszowski, żylinski, trenczyński i koszycki).

Ogółem powierzchnia opracowania wynosi ok. 130 000 km2, i rozciąga się wzdłuż granicy państwowej Niemiec, Polski, Republiki Czeskiej i Słowacji. Długość granicy wynosi w przybliżeniu 1564 km.

Pod względem administracyjnym obszar opracowania obejmuje równoleżnikowy pas 154 jednostek NUTS 4 (Polska, Republika Czeska i Słowacja) oraz 42 jednostek NUTS 3 (Niemcy).

Podczas delimitacji obszaru opracowania, uwaga skupiona była na obszarach górskich i podgórskich Sudetów i Karpat, jako że w rejonie tym koncentrują się cenne obszary oraz obiekty przyrodnicze i kulturowe, objęte różnymi formami ochrony prawnej, a przy tym stanowiące często obszary niedoinwestowanie. Zidentyfikowany obszar na potrzeby projektu został nazwany „obszarem oddziaływania trasy Via Montana".

1.5. Metoda

Podstawą dla wyznaczenia przebiegu trasy było sporządzenie „Studium rozwoju trasy turystycznej dla zmotoryzowanych Via Montana", wokół którego skoncentrowana była zasadnicza część prac określających możliwości wykorzystania potencjału turystycznego obszaru.

W ramach prac nad Studium, w pierwszej kolejności została wykonana ocena stanu istniejącego, w obszernym zakresie tematycznym. Diagnoza stworzyła pewien generalny obraz obszaru oraz dała podstawę do wyznaczenia przebiegu trasy w oparciu o przyjęte kryteria, do których należały:

- wskazanie obszarów wymagających aktywizacji;
- poszukiwanie obszarów atrakcyjnych lecz mniej znanych;
- omijanie obszarów najcenniejszymi przyrodniczo;
- prowadzenie trasy po drogach niższego rzędu.

W oparciu o nie zaproponowano przebieg trasy turystycznej, który poddano konsultacjom w regionach.

Obok prac studialnych, wykonano również rzetelną inwentaryzację w terenie, która miała na celu weryfikację określonych wstępnie założeń.

Równocześnie z wyznaczeniem przebiegu trasy zidentyfikowano postulowane kierunki działań strategicznych służących jej realizacji.

Aby dokument pozostał w zbieżności ze strategicznymi koncepcjami rozwoju turystyki, zwłaszcza o charakterze transgranicznym, zostały przeanalizowane zapisy krajowych i regionalnych dokumentów strategicznych.

W wyznaczeniu trasy uczestniczył głównie zespół planistów Wojewódzkiego Biura Urbanistycznego we Wrocławiu, wspomagany konsultacjami zaproszonych ekspertów. Przy opracowaniu dokumentu, autorzy wykorzystali opinie i sugestie przedstawicieli regionów, przez które trasa turystyczna przebiega.

Wyzwanie poprowadzenia trasy przez cztery kraje niosło za sobą pewne problemy, wynikające z odmiennego podejścia do charakteru form turystyki. W konsekwencji, z uwagi na inny kierunek polityki wspierania i rozwoju turystyki, autorzy opracowania wraz z partnerem z Niemiec zadecydowali o odejściu od jednakowego podejścia do kreowania trasy dla całego obszaru. Uwarunkowania gospodarcze i ekonomiczne powodują, że część niemiecka obszaru jest znacznie lepiej przygotowana do realizowania turystyki niż pozostałe kraje objęte opracowaniem. Z uwagi na to, że po stronie niemieckiej polityka rozwoju turystyki jest bardziej zaawansowana i charakterystycznie ukierunkowana, wytyczanie nowej trasy okazało się nieuzasadnione. Zatem, zgodnie z dwustronnymi ustaleniami, została podjęta decyzja o rezygnacji z objęcia Saksonii i Turyngii działaniami zaplanowanymi w 1. etapie prac nad Studium. W konsekwencji, analizy tematyczne zostały sporządzone wyłącznie dla obszaru po stronie polskiej, czeskiej i słowackiej, za wyjątkiem analizy dotyczącej zagadnień komunikacyjnych, która objęła cały teren Studium. W zamian, partnerzy z Niemiec przekazali autorom własną, wcześniej uzgodnioną propozycję przebiegu trasy, odpowiadającą polityce rozwoju turystyki w Niemczech.

Własną koncepcję przebiegu trasy turystycznej Via Montana po Saksonii przedstawił dodatkowo Regionalny Związek Planowania Przestrzennego Górne Łużyce – Dolny Śląsk z Bautzen. Analiza możliwości wyznaczenia trasy zgodnie z zaprezentowaną propozycją będzie mogła być przeprowadzona już na etapie kolejnego projektu.

Realizację projektu wspierało Turyńskie Ministerstwo Budownictwa i Transportu, Starostwo Powiatowe w Kłodzku oraz Krajski Urząd w Pardubicach.

1.6. Struktura dokumentu

Część tekstowa Studium opracowana jest w edytorze Microsoft Word i wydana w formie elektronicznej. Podzielona jest na rozdziały:

I. Wstęp

II. Diagnoza stanu

III. Przebieg trasy

IV. Strategia wdrożenia projektu

Podstawą dla wyznaczenia trasy turystycznej było przeprowadzenie diagnozy stanu, określającej uwarunkowania obszaru objętego opracowaniem. Przedstawiono ją w rozdziale II. Obejmuje delimitację obszaru opracowania wraz z charakterystyką geograficzno – administracyjną oraz następujące analizy tematyczne: struktura osadnicza, infrastruktura komunikacyjna, walory środowiskowo - krajobrazowe, kulturowe i turystyczne oraz uwarunkowania społeczno – gospodarcze. Dodatkowo, w celu identyfikacji zapisów dotyczących tras turystycznych została dokonana w tym kontekście analiza dokumentów strategicznych.

Rozdział III kompiluje pozyskane w trakcie analiz wnioski, w efekcie czego został zaproponowany, i szczegółowo opisany przebieg trasy Via Montana.

Sukces zamierzenia nie byby możliwy bez określenia najważniejszych kierunków i działań, zmierzających do wdrożenia projektu Via Montana. Rozdział IV prezentuje strategiczne wytyczne dla realizacji drogi i pasma Via Montana.

Dla zobrazowania omawianych zagadnień, część tekstowa została wzbogacona materiałem ilustracyjnym w postaci kartogramów i map. Integralną częścią Studium jest mapa wynikowa, przedstawiająca przebieg turystycznej trasy dla zmotoryzowanych Via Montana w skali 1:500 000. Stanowi nałożenie najważniejszych zagadnień, analizowanych w pierwszym etapie sporządzania opracowania.

Mapy opracowane zostały w środowisku ArcGIS i wydane w postaci drukowanej oraz elektronicznej.

2. DIAGNOZA STANU

Diagnoza stanu jest elementem Studium zagospodarowania przestrzennego turystycznej trasy dla zmotoryzowanych Via Montana, którego zasadniczym celem jest przestrzenna identyfikacja obszaru opracowania, jak również przeprowadzenie analiz tematycznych, których wnioski przyczynią się do optymalnego wyznaczenia trasy w kolejnym etapie opracowania.

Opracowanie wzbogacone jest o część graficzną o szczegółowości skali 1:300 000, jednak ze względu na wielkość analizowanego obszaru, dla celów prezentacyjnych przyjęto skale 1: 500 000, 1:1 000 000 i 1: 2 000 000, wg następującego podziału:

- Podział fizyczno – geograficzny, skala 1: 1 000 000,
- Struktura osadnicza, skala 1: 1 000 000,
- Infrastruktura komunikacyjna, skala 1: 500 000,
- Walory środowiska przyrodniczo – krajobrazowego i kulturowego, skala 1: 500 000,
- Walory turystyczno – rekreacyjne, skala 1: 500 000,
- Zagadnienia społeczno – gospodarcze, 1:2 000 000.

2.1. Delimitacja obszaru opracowania

Obszar studialny trasy Via Montana obejmuje podgórskie i górskie tereny oddziaływania III Paneuropejskiego Korytarza Transportowego – Via Regia, na obszarze czterech państw: Republiki Federalnej Niemiec, Polski, Republiki Czeskiej i Słowacji.

RYSUNEK 1 OBSZAR STUDIALNY NA TLE PAŃSTW ZAANGAŻOWANYCH W PROJEKT VIA REGIA

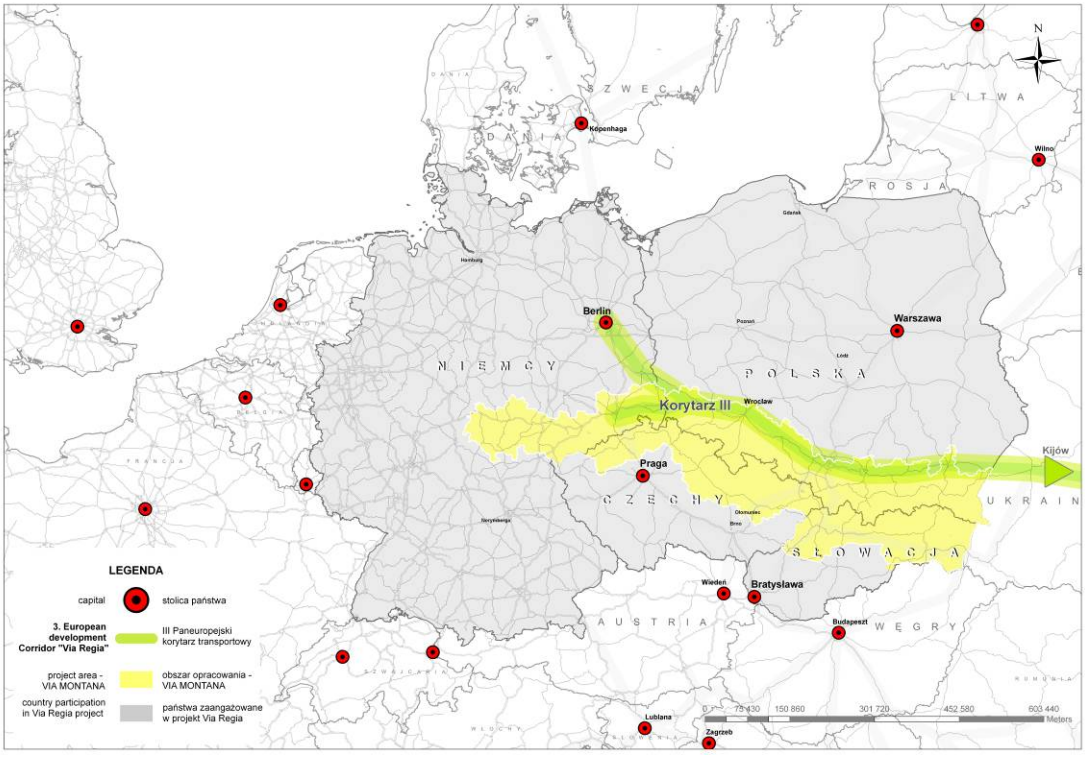

Przystępując do delimitacji obszaru opracowania rozważano przyjęcie granic zgodnych z podziałem administracyjnym lub, ze względu na górsko – podgórski charakter planowanej trasy, z topografią terenu. Mając na względzie wzbogacenie opracowania o analizy przyjęto delimitację obszaru opartą na podziale administracyjnym.

Na badanym obszarze znajduje się 196 jednostek terytorialnyc (zgodnie z Nomenklaturą Jednostek Terytorialnych dla Celów Statystycznych NUTS) – szczegółowy podział obszaru Via Montana na jednostki terytorialne zawarty jest w załączniku nr 1 – w ramach 17 województw, krajów i krajów związkowych, wg następującej przynależności:

- Niemcy – 42 powiaty (jednostek poziomu NUTS 3), w tym 19 powiatów Kraju Związkowego Turyngii i 23 powiaty Kraju Związkowego Saksonii,
- Polska – 82 powiaty (NUTS 4), w tym 21 powiatów województwa dolnośląskiego, 9 opolskiego, 21 śląskiego, 18 małopolskiego i 13 podkarpackiego,
- Republika Czeska – 31 okresów (NUTS 4), w tym 7 okresów kraju usteckiego, 4 libereckiego, 5 kralovohradeckiego, 4 pardubickiego, 5 ołomunieckiego i 6 morawsko-śląskiego,
- Słowacja – 41 okresów (NUTS 4), w tym 13 kraju preszowskiego, 11 żylińskiego, 6 trenczyńskiego i 11 koszyckiego.

TABELA 1 PODZIAŁ OBSZARU ODDZIAŁYWANIA VIA MONTANA NA JEDNOSTKI TERYTORIALNE

POLSKA					
województwo	dolnośląskie	opolskie	śląskie	małopolskie	podkarpackie
Powiat (NUTS 4)	zgorzelecki lubański lwówecki jeleniogórski Jelenia Góra kamiennogórski wałbrzyski kłodzki bolesławiecki ząbkowicki strzeliński dzierżoniowski świdnicki jaworski oławski wrocławski Wrocław średzki legnicki Legnica złotoryjski	nyski prudnicki głubczycki krapkowski kędzierzyńsko-kozielski strzelecki Opole opolski brzeski	raciborski wodzisławski rybnicki Rybnik Żory Jastrzębie Zdrój cieszyński żywiecki bielski Bielsko - Biała Pszczyński mikołowski bieruńsko - lędziński Tychy Jaworzno Mysłowice Katowice Ruda Śląska Zabrze Gliwice gliwicki	tatrzański nowotarski suski limanowski Nowy Sącz nowosądecki gorlicki chrzanowski oświęcimski wadowicki krakowski Kraków myślenicki wielicki bocheński brzeski tarnowski Tarnów	jasielski krośnieński Krosno sanocki leski bieszczadzki brzozowski przemyski Przemyśl rzeszowski Rzeszów strzyżowski dębicki

REPUBLIKA CZESKA						
kraj	morawsko-śląski	olomuniecki	pardubicki	kralowo-hradecki	liberecki	ujski
Okres (NUTS 4)	Bruntál Frýdek-Místek Karviná Nový Jičín Opava Ostrava	Jeseník Šumperk Olomouc Prostějov Přerov	Pardubice Usti nad Orlici Svitavy Chrudim	Hradec Králové Jičín Náchod Rychnov nad Kněžnou Trutnov	Česká Lípa Jablonec nad Nisou Liberec Semily	Chomutov Děčín Litoměřice Louny Most Teplice Ústí nad Labem

SŁOWACJA				
kraj	preszowski	żyliński	trenczyński	koszycki
Okres (NUTS 4)	Bardejov Humenné Kieżmarok Lewocza Medzilaborce Poprad Presov Sabinov Snina Stara Lubowla Stropkov Svidník Vranov nad Topl'ou	Bytča Čadca Dolný Kubín Kysucké Nove Mesto Liptowski Mikulasz Martin Namestovo Ružomberok Turčianske Teplice Tvrdosin Żylina	Poważska Bystrica Puchov Ilava Trencin Bánovce nad Bebravou Prievidza	Sobrance Michalovce Trebišov Koszyce-okolie Koszyce I Koszyce II Koszyce III Koszyce IV Gelnica Spisska Nova Ves Rožňava

NIEMCY		
Land	Saksonia	Turyngia
Landkreis (NUTS 3)	Annaberg Aue-Schwarzenberg Bautzen Chemnitzer Land Chemnitz Stadt Dresden Stadt Freiberg Goerlitz Stadt Hoyerswerda Stadt Kamenz Loebau-Zittau Meissen Mittlerer Erzgebirgskreis Mittweida Niederschlesischer Oberlausitzkreis Plauen Stadt Riesa-Grossenhain Sauchsische Schweiz Stollberg Vogtland Weisseritzkreis Zwickauer Land Zwickau Stadt	Altenburger Land Gera Greiz Saale-Holzland Kreis Jena Saale-Orla Kreis Saalfeld-Rudolstadt Ilm-Kreis Gotha Erfurt Weimar Weimarer Land Soemmerda Sonneburg Hildburghausen Suhl Schmalkalden-Meiningen Wartburg-kreis Eisenach

RYSUNEK 2 DELIMITACJA OBSZARU OPRACOWANIA

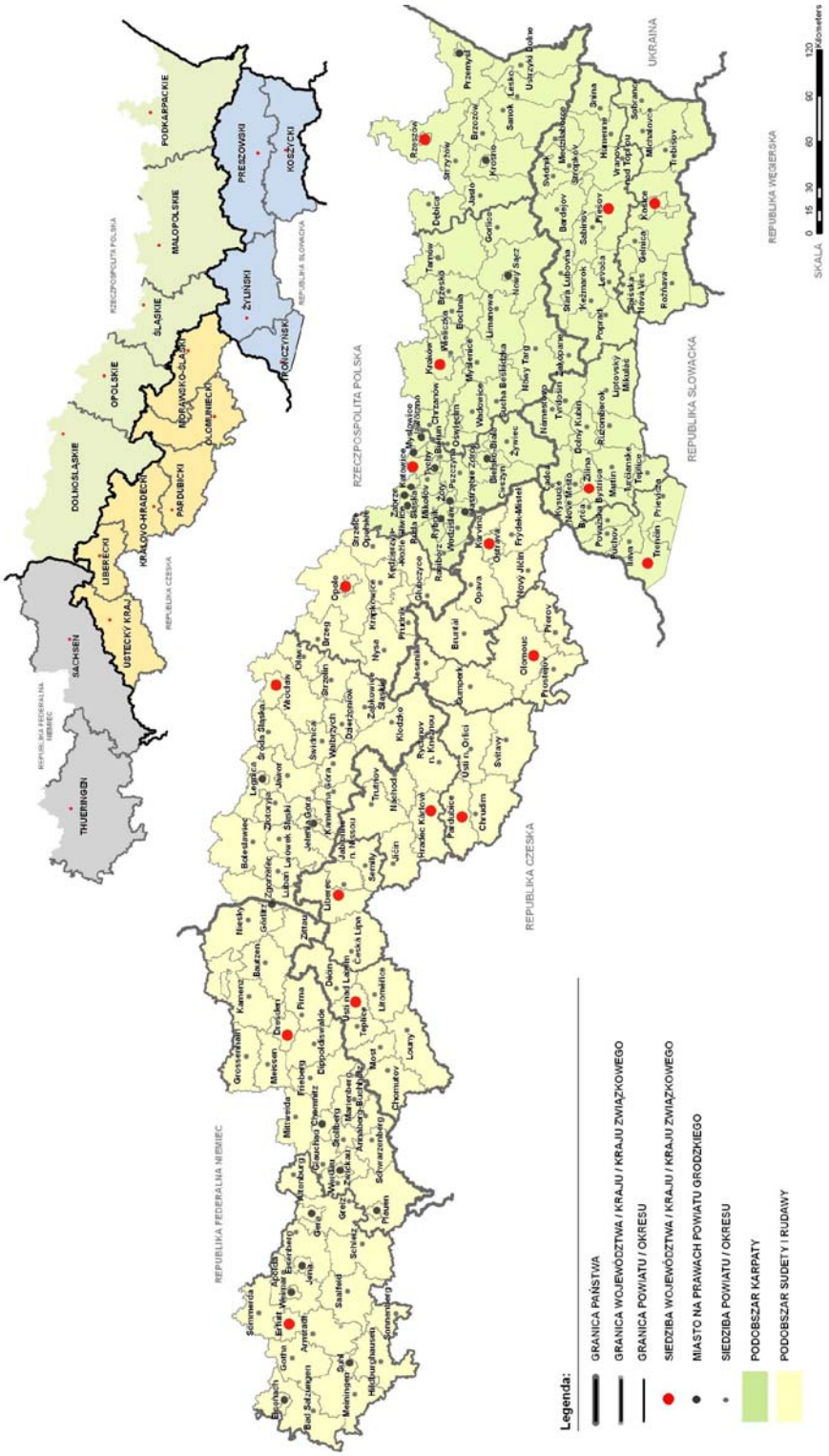

2.2. Geograficzna charakterystyka terenu

Regionalizacja fizycznogeograficzna polega na wydzieleniu obszarów w przestrzeni – regionów fizycznogeograficznych, które wykazują pewien stopień wewnętrznej jedności, wynikający z ich położenia geograficznego, historii rozwoju, charakteru współczesnych procesów geograficznych oraz wzajemnego powiązania poszczególnych elementów tworzących daną jednostkę[1].

W niniejszym rozdziale scharakteryzowano wybrane krainy fizycznogeograficzne, reprezentatywne dla obszaru oddziaływania trasy turystycznej Via Montana, położone na terytorium Niemiec, Republiki Czeskiej, Polski i Słowacji. Zastosowano podział na regiony fizycznogeograficzne – dla Sudetów zgodny z regionalizacją Potockiego[2], natomiast dla Karpat według regionalizacji Kondrackiego[3]. Z uwagi na różnorodną powierzchnię regionów, opisywane jednostki nie są tożsame pod względem poziomu w dziesiętnym systemie indeksacji regionów fizycznogeograficznych[4]. Szczegółowy podział obszaru Via Montana na makroregiony fizycznogeograficzne przedstawia mapa *Podział fizyczno - geograficzny*, w której wykorzystano źródła o podziale fizycznogeograficznym pochodzące z poszczególnych państw.

Obszar Via Montana rozciąga się równoleżnikowo od Lasu Turyńskiego na zachodzie po Beskidy Wschodnie (stanowiące makroregion Karpat Wschodnich) na wschodzie. Obszar opracowania cechuje się przewagą krajobrazu górskiego i wyżynnego. Do najważniejszych jednostek fizycznogeograficznych należy zaliczyć: Las Turyński, Rudawy (położone na pograniczu niemiecko-czeskim), Sudety (na pograniczu polsko-czeskim), Karpaty Zachodnie (na pograniczu polsko-słowackim) oraz Karpaty Wschodnie (na pograniczu polsko-ukraińskim).

LAS TURYŃSKI (niem. Thüringer Wald)

Pasmo Średniogórza Niemieckiego o długości 150 km i szerokości 35 km, rozciągające się pomiędzy doliną rzeki Werry na północnym-zachodzie a Lasem Frankońskim na południowym-wschodzie. Najwyższy szczyt pasma – Grosser Beerenberg (982 m n.p.m.) – usytuowany jest w pobliżu miejscowości Suhl. Region przynależy administracyjnie w większości do Turyngii oraz częściowo do Bawarii.

RUDAWY (niem. Erzgebirge, czes. Krušné Hory)

Położne są w południowo-wschodnich Niemczech (administracyjnie przynależą do Saksonii) i północnej części Republiki Czeskiej (głównie na terytorium kraju usteckiego). Omawiane pasmo Średniogórza Niemieckiego wypiętrza się na wysokość ponad 1200 m n.p.m. – najwyższym szczytem po stronie niemieckiej jest góra Fichtelberg (1215 m n.p.m.), położona niedaleko miejscowości Oberwiesenthal, a po stronie czeskiej góra Klínovec (1244 m n.p.m.), usytuowana w pobliżu miejscowości Loučná pod Klínovcem. Rudawy cechuje urozmaicona rzeźba terenu, w której uwidaczniają się głębokie doliny, wysoczyzny, bagna oraz sztuczne jeziora i zapory. Pasmo Rudaw obfituje w liczne bogactwa naturalne – rudy srebra, cyny, kobaltu, ołowiu oraz innych metali – których złoża znajdują się na niewielkich głębokościach.

---

1 źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Regionalizacja_fizycznogeograficzna;

2 Potocki J.: *Uwagi do regionalizacji Sudetów*. Czasopismo Geograficzne 1994, t. 65 nr 2;

3 Kondracki J.: *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002;

4 dziesiętny sytem indeksacji regionów fizycznogeograficznych nawiązuje do uniwersalnej klasyfikacji dziesiętnej Międzynarodowej Federacji Dokumentacyjnej (FID) wg wersji poprawionej z 1971 roku. Opisuje on kolejno następujące jednostki: megaregion, prowincja, podprowincja, makroregion, mezoregion i mikroregion.

SUDETY (czes. Krkonošsko-jesenická subprovincie)

Stanowią jednostkę fizycznogeograficzną, zróżnicowaną pod względem rzeźbę terenu i budowy geologicznej. Region rozciąga się od Kotliny Drezdeńskiej na zachodzie do Bramy Morawskiej na wschodzie, tworząc łukowato wygięty górotwór o długości 340 km i przeciętnej szerokości 50 km (maksymalnie do 70 km). Sudety dzielą się na 3 mniejsze jednostki fizycznogeograficzne – makroregiony, tj: Sudety Zachodnie, Sudety Środkowe i Sudety Wschodnie.

Sudety Zachodnie (czes. Krkonošská oblast)

Rozciągają się od Kotliny Drezdeńskiej na zachodzie do Przełęczy Lubawskiej na wschodzie. Makroregion stanowi najwyższą część Sudetów, z kulminacją Śnieżki (1602 m n.p.m.) w Karkonoszach. W skład Sudetów Zachodnich zalicza się 12 jednostkek fizycznogeograficznych niższego rzędu – mezoregionów: Pogórze Łużyckie, Góry Łużyckie, Jesztedzki Grzbiet, Kolina Żytawska, Pogórze Izerskie, Góry Izerskie, Karkonosze, Przedgórze Karkonoskie, Kotlina Jeleniogórska, Rudawy Janowickie, Góry Kaczawskie i Pogórze Kaczawskie.

Sudety Środkowe (czes. Orlická oblast)

Rozpościerają się od Przełęczy Lubawskiej na zachodzie do Przełęczy Międzyleskiej na wschodzie. Wyróżniają się jako najniższy makroregion Sudetów, w którym jedynie 2 szczyty przekraczają 1000 m n.p.m.: po stronie czeskiej Velká Deštná (1115 m n.p.m.) w Górach Orlickich, a po stronie polskiej Wielka Sowa (1015 m n.p.m.) w Górach Sowich. Jednostkę tworzy 15 mezoregionów fizycznogeograficznych: Kotlina Kamiennogórska, Wierzchowina Broumowska, Góry Kamienne, Góry Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowsko-Wałbrzyskie, Kotlina Broumowska, Obniżenie Noworudzkie, Góry Stołowe, Góry Sowie, Góry Bardzie, Góry Orlickie, Pogórze Orlickie, Góry Bystrzyckie, Kotlina Kłodzka i Rów Górnej Nysy. Na obszarze Sudetów Środkowych przebiega pasmo jedynych w Europie gór płytowych (Góry Stołowe) oraz pasmo najstarszych gór w Polsce (Góry Sowie).

Sudety Wschodnie (czes. Jesenická oblast)

Sięgają od Przełęczy Międzyleskiej na zachodzie do Bramy Morawskiej na wschodzie i obejmują 10 mezoregionów: Góry Złote, Masyw Śnieżnika, Rów Mohelnicki, Wierzchowina Zabrzeska, Wierzchowina Hanuszowicka, Wysoki Jesionik, Góry Opawskie, Niski Jesionik, Góry Bialskie i Góry Odrzańskie. Najwyższymi szczytami makroregionu (przekraczającymi 1400 m n.p.m.) są: po stronie czeskiej Praděd (1491 m n.p.m.) w Wysokim Jesioniku, a po stronie polskiej Śnieżnik (1426 m n.p.m.) w Masywie Śnieżnika.

KARPATY ZACHODNIE (słow. Západné Karpaty)

Są najbardziej wysuniętą na zachód częścią łańcucha górskiego Karpat, rozciągającą się od Bramy Morawskiej na zachodzie do Przełęczy Łupkowskiej na wschodzie. Dzielą się na: Zewnętrzne Karpaty Zachodnie, Centralne Karpaty Zachodnie i Wewnętrzne Karpaty Zachodnie.

Zewnętrzne Karpaty Zachodnie

Stanowią zachodnią część zewnętrznego łuku Karpat fliszowych. W podziale fizycznogeograficznym wyróżniono następujące makroregiony, położone w obszarze Via Montana: Karpaty Środkowomorawskie, Pogórze Zachodniobeskidzkie, Karpaty Słowacko-Morawskie, Beskidy Zachodnie, Pogórze Środkowobeskidzkie, Beskidy Środkowe. Najwyższym szczytem Zewnętrznych Karpat Zachodnich jest Babia Góra (1725 m n.p.m.), położona w Beskidzie Żywieckim.

Centralne Karpaty Zachodnie

Odznaczają się jako najwyższa część Karpat Zachodnich, którą tworzą następujące makroregiony: Obniżenie Orawsko-Podhalańskie, Małe Karpaty, Dolina Środkowego Wagu, Łańcuch Małofatrzański, Łańcuch Tatrzański, Obniżenie Nitrzańsko-Turczańskie, Obniżenie Liptowsko-Spiskie, Łańcuch Wielkofatrzański i Łańcuch Niżnotatrzański. Najwyższym szczytem Centralnych Karpat Zachodnich jest Gerlach (2655 m n.p.m.), położony w słowackich Tatrach.

Wewnętrzne Karpaty Zachodnie

Charakteryzują się najbardziej zróżnicowaną budową geologiczną z pośród części tworzących Karpaty Zachodnie. Do obszaru Via Montana należą następujące makroregiony Wewnętrznych Karpat Zachodnich: Łańcuch Rudaw Słowackich, Kotlina Południowosłowacka, Kras Słowacko-Węgierski, Kotlina Koszycka, Góry Tokajsko-Slańskie. Najwyższym szczytem jest Stolica (1476 m n.p.m.), położona w Łańcuchu Rudaw Słowackich.

KARPATY WSCHODNIE (słow. Východné Karpaty)

Stanowią część Karpat położoną głównie na Ukrainie i Rumunii. Niewielki ich fragment na północnym-wschodzie znajduje się w Polsce i na Słowacji. W Karpatach Wschodnich położone są zaledwie dwa makroregiony Karpat Wschodnich, zawierające się w obszarze Via Montana, tj. Beskidy Wschodnie i niewielki fragment Łańcucha Wyhorlacko-Gutyńskiego. Najwyższym szczytem Beskidów Wschodnich jest Howerla (2061 m n.p.m.), położona w paśmie Czarnohory na Ukrainie.

Regionalizację fizyczno – geograficzną obszaru Via Montana, w podziale na makroregiony, zawiara poniższa tabela.

TABELA 2 MAKROREGIONY FIZYCZNOGEOGRAFICZNE W OBSZARZE ODDZIAŁYWANIA VIA MONTANA

NIEMCY	POLSKA	REPUBLIKA CZESKA	SŁOWACJA
Lausitzer Becken- u. Heideland	Nizina Śląsko-Łużycka	Ceskomoravska Vrchovina	Slovenske rudohorie
Elbe-Mulde Tiefland	Wał Trzebnicki	Brnenska Vrchovina	Fatransko-tatranska oblast
Oberlausitzer Heideland	Nizina Śląska	Krusnohorska Hornatina	Slovenske stredohorie
Oberlausitzer Berg u. Huegelland	Przedgórze Sudeckie	Podkrusnohorska oblast	Lucensko-kosicka znizenina
Elbsandstein u. Zittauer Gebirge	Pogórze Zachodniosudeckie	Karkonoska oblast	Matransko-slanska oblast
Erzgebirge	Sudety Zachodnie	Orlickaoblast	Slovensko-moravske Karpaty
Vogtland	Sudety Środkowe	Jesenicka oblast	Zapadne Beskydy
Thueringer Becken u. Randplatten	Sudety Wschodnie	Karkonosko-jesenicke Podhuri	Stredne Beskydy
Sachsisches Huegelland einschl. Leipziger Land	Wyżyna Śląska	Brdska oblast	Vychodne Beskydy
Erzgebirgsvorland	Wyżyna Krakowsko-Częstochowska	Plzenska pahorkatina	Podholno-magurska oblast
Osthessisches Bergland	Kotlina Ostrawska	Severoceska tabule	Vihorlatsko-gutinska oblast
Thueringisch-Fraenkisches Mittelgebirge	Kotlina Oświęcimska	Stredoceska tabule	Poloniny
Mainfraenkische Platten	Brama Krakowska	Vychodoceska tabule	Nizke Beskydy
Fraenkisches Keuper-Lias-Land	Kotlina Sandomierska	Slezska nizina	Podunajska nizina
Oberpfalzisch-Obermainisches Huegelland	Pogórze Zachodniobeskidzkie	Zapadni Vnekarpatske snizeniny	
	Beskidy Zachodnie	Severni Vnekarpatske snizeniny	
	Pogórze Środkowobeskidzkie	Stredomoravske Karpaty	
	Beskidy Środkowe	Zapadobeskydske Podhuri	
	Obniżenie Orawsko-Podhalańskie	Zapadni Beskydy	
	Łancuch Tatrzański		
	Wschodnie Podkarpacie		
	Beskidy Wschodnie		

2.3. Przegląd krajowych i regionalnych opracowań planistycznych pod kątem ich ustaleń dla rozwoju tras turystycznych.

Celem analizy dokumentów strategicznych jest identyfikacja ponadregionalnych i regionalnych projektów tras turystycznych, które mogłyby być podstawą przy kreowaniu turystycznej trasy dla zmotoryzowanych, bądź stanowić jej uatrakcyjnienie.

Niniejszej analizie, w pierwszej kolejności, posłużyły plany zagospodarowania przestrzennego poszczególnych regionów położonych w granicach opracowania. Po wstępnych badaniach pogłębiono zakres poszukiwań o dalsze dokumenty.

I tak, analizie poddano następujące opracowania, ważne z punktu widzenia podjętej problematyki, obejmujące swym zasięgiem obszar studium:

- opracowania strategiczne: strategie rozwoju, koncepcje turystyki dla krajów niemieckich,
- plany zagospodarowania przestrzennego poszczególnych regionów,
- studia pogranicza polsko-słowackiego, polsko-czeskiego oraz polsko-niemieckiego,
- inne opracowania studialne – Studium zagospodarowania przestrzennego Drogi Śródsudeckiej.

Szczegółowe analizy poszczególnych opracowań znajdują się w załączniku nr 2.3.2., a ich rejestr przedstawia się następująco:

TABELA 3 REJESTR ANALIZOWANYCH OPRACOWAŃ PLANISTYCZNYCH

KRAJ	REGION	TYP OPRACOWANIA	OPRACOWANIA STRATEGICZNE	PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	STUDIA POGRANICZA	INNE OPRACOWANIA STUDIALNE
Niemcy	Wolne Państwo Turyngii	Ostthüringen	Plan Rozwoju Turyngii-Landesentwicklungsplan (aktualizacja przyjęta we wrześniu 2004) Koncepcja Turystyki dla Turyngii (przyjęta 08.2004)	Plan regionalny Ostthüringen (przyjęty 6.08.1999)		
		Mittelthüringen		Plan regionalny Mittelthüringen (przyjęty 6.08.1999)		
	Wolne Państwo Saksonii	Südwestsachsen	Plan Rozwoju Saksonii (16.08.1994 oraz aktualizacja planu 16.12.2003) Koncepcja Turystyki dla Saksonii – „Tourismuskonzeption" (czerwiec 2004)	Plan regionalny Südwestsachsen - (27.12.2002)		
		Chemnitz–Erzgebirge		Plan regionalny Chemnitz – Erzgebirge (12.09.2002)		
		Oberes Elbtal - Osterzgebirge		Plan regionalny Oberes Elbtal / Osterzgebirge (03.05.2001)		
		Oberlausitz-Niederschlesien		Plan regionalny Oberlausitz- Niederschlesien (30.05.2002); Projekt wstępny aktualizacji Planu Regionalnego (2004)		

KRAJ	TYP OPRACOWANIA REGION	OPRACOWANIA STRATEGICZNE	PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	STUDIA POGRANICZA	INNE OPRACOWANIA STUDIALNE
Polska	województwo dolnośląskie	Strategia Rozwoju Województwa Dolnoślą-skiego do 2020 roku (przyjęta 30.11.2005)	Plan zagospodarowania przestrzennego woje-wództwa (przyjęty 30.08.2002)	Studium zagospodarowa-nia przestrzennego pogranicza polsko – czeskiego; synteza dokumentów krajowych (2006) Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-niemieckiej (2005)	Studium zagospodarowa-nia przestrzennego Drogi Śródsudeckiej (przyjęte 17.06.2003)
	województwo opolskie	Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000 – 2015 (aktualizacja 11.10.2005)	Plan zagospodarowania przestrzennego woje-wództwa (przyjęty 24.09.2002)	Studium zagospodarowa-nia przestrzennego pogranicza polsko – czeskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
	województwo śląskie	Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000 – 2020 (przyjęta 4.07.2005)	Plan zagospodarowania przestrzennego woje-wództwa (przyjęty 24.09.2002)	Studium zagospodarowa-nia przestrzennego pogranicza polsko – czeskiego; synteza dokumentów krajowych (2006) Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)	
	województwo małopolskie	„MAŁOPOLSKA 2015" Strategia Rozwoju Województwa Małopol-skiego na lata 2007 – 2013 (uchwalona 30.01.2006)	Plan zagospodarowania przestrzennego woje-wództwa (uchwalony 22.12.2003)	Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)	
	województwo podkarpackie	Strategia Rozwoju Województwa Podkarpac-kiego na lata 2007 – 2020 (przyjęta 20.10.2006)	Plan zagospodarowania przestrzennego woje-wództwa (30.08.2002)	Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)	

KRAJ	TYP OPRACOWANIA REGION	OPRACOWANIA STRATEGICZNE	PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	STUDIA POGRANICZA	INNE OPRACOWANIA STUDIALNE
Czechy	Kraj ustecki	b.d	Územní plán velkého územního celku Ústeckého kraje (ÚP VÚC ÚK) - koncept řešení (2005)	brak	
	Kraj liberecki	b.d	b.d	Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko - polskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
	Kraj kralovohradecki	b.d	b.d	Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko - polskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
	Kraj pardubicki	b.d	b.d	Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko - polskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
	Kraj ołomuniecki	b.d	b.d	Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko - polskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
	Kraj śląskomorawski	b.d	b.d	Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza czesko - polskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)	
Słowacja	Kraj trenczyński	Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja (2003)	Zmiany planu zagosp. - Zmeny a doplnky ÚPN VÚC Trenčianskeho kraja (2004)	brak	
	Kraj żyliński	b.d	Územný plán veľkého územného celku (ÚPN VÚC)" (1998)	Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)	
	Kraj preszowski	b.d	ÚPN VÚC Prešovského kraja zmeny a doplnky - Úplné znenie" (2004)	Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)	
	Kraj koszycki	b.d	Územný plán veľkého územného celku Košického kraja- zmeny a doplnky (2004)	brak	

2.3.1. Identyfikacja tras i szlaków turystycznych w poszczególnych dokumentach planistycznych

2.3.1.1. Opracowania strategiczne

Dla części polskiej przeanalizowano Strategie rozwoju poszczególnych województw. Określają one sposób realizacji wizji rozwoju, zawierają uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju.

Dla części niemieckiej – Saksonii i Turyngii – analizie poddano „Landesentwicklungspläne (LEP)" – plany rozwoju dla obszaru kraju związkowego, oraz oracowania strategiczne z zakresu turystyki. Koncepcje Rozwoju Turystyki, opracowywane przez odpowiedzialne za turystykę na szczeblu kraju Ministerstwa Gospodarki i Pracy, są wiążące dla innych opracowań planistycznych i obecnie obowiązujące obejmują horyzont czasowy do roku 2010.

Dla terytorium Republiki Czeskiej i Słowacji nie dokonano przeglądu opracowań strategicznych ze względu na brak dostępnych materiałów, za wyjątkiem kraju Tronczyńskiego (Słowacja), dla którego przeanalizowano Program rozwoju gospodarczego.

Szczegółowa analiza opracowań strategicznych znajduje się w załączniku nr 2.1.

2.3.1.2. Plany zagospodarowania przestrzennego

Dla polskiej części oddziaływania obszaru Via Montana przeanalizowano wszystkie plany zagospodarowania przestrzennego województw (dolnośląskie, opolskie, śląskie, małopolskie i podkarpackie). Uwzględniając kierunki wytyczone w strategiach województw, określają one zasady organizacji struktury przestrzennej województw, w tym również dla turystyki.

Dla Saksonii i Turyngii analizie poddano odpowiadające polskim planom – „Regionalpläne" (plany regionalne), które bazują na strategicznych planach rozwoju (LEP) oraz są ich dopełnieniem. Plany regionalne konkretyzują uwarunkowania wynikające z polityki przestrzennej kraju związkowego wyłącznie dla zasięgu terytorialnego jednego regionu planistycznego.

W celu zdiagnozowania sytuacji na Słowacji oparto się na słowackich planach zagospodarowania przestrzennego następujących krajów: koszycki, trenczyński, preszowski, żyliński.

Na terenie Republiki Czeskiej analiza obejmuje jedynie kraj ustecki.

Szczegółowa analiza planów zagospodarowania przestrzennego poszczególnych regionów znajduje się w załączniku nr 2.2.

2.3.1.3. Studia zagospodarowania przestrzennego pogranicza

W ramach współpracy międzynarodowej prowadzonej przez kraje sąsiadujące powstały w ostatnich latach dokumenty o charakterze studialnym dla obszarów pogranicza. Uwzględnione tutaj opracowania transgraniczne dla Polski i Republiki Czeskiej, Polski i Słowacji oraz regionów polskich pogranicza polsko-niemieckiego są esencją narodowych i regionalnych wizji strategicznych i kierunków rozwoju regionów. Zagadnienie to omawia załącznik nr 2.3.

2.3.1.4. Inne opracowania studialne – Studium zagospodarowania przestrzennego Drogi Śródsudeckiej (przyjęte 17.06.2003)

Opracowanie wykonano w celu ustalenia przebiegu głównej samochodowej trasy turystycznej na obszarze górskim i podgórskim Dolnego Śląska oraz określenia zasad i kierunków zagospodarowania przestrzennego obszaru aktywizowanego tą trasą. Na jego bazie, w wyniku współpracy transgranicznej, wytyczono przebieg analogicznej trasy po stronie czeskiej wraz z jej transgranicznymi powiązaniami z polską DŚ. Dokument jest spójny z Planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego oraz ze Strategią rozwoju województwa dolnosląskiego.

2.3.2. Wnioski

Zauważa się, iż we wszystkich dokumentach poddanych analizie przewidziany jest rozwój turystyki, jednak zakres zapisów poszczególnych opracowań znacznie się różni.

Opracowania strategiczne nie zagłębiają się szczególnie w tematykę tras turystycznych. Ukazują osie rozwoju turystyki. Incydentalnie wymienia się istniejące, bądź potencjalne trasy. Niemieckie plany rozwoju kraju definiują obszary rozwoju turystycznego, a plan saksoński wymienia takie trasy turystyczne, jak: *Silberstrasse*, *Weinstrasse* oraz *Tal der Burgen*.

W polskich strategiach rozwoju województw przewiduje się rozwój turystyki. Jednak tylko Strategia województwa opolskiego odwołuje się bezpośrednio do szlaków, mających na celu uatrakcyjnienie obszarów górskich i podgórskich (*Trasa Sudecka* i *Szlak Staropolski*). Z kolei Strategia województwa podkarpackiego wymienia jako zadanie – tworzenie transgranicznej infrastruktury turystycznej, a zwłaszcza szlaków turystycznych uwzględniających wspólne dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, historyczne, a także przemysłowe, co odpowiada idei trasy Via Montana.

Ujęty w analizie Program rozwoju kraju Trenczyńskiego, jako jedyne opracowanie o charakterze strategicznym dla południowych sąsiadów Polski, identyfikuje szlaki tematyczne w analizie SWOT.

Regionalne plany zagospodarowania przestrzennego przedstawiają, dokładniej niż dokumenty strategiczne, licznie występujące trasy tematyczne.

Po stronie niemieckiej widoczna jest mnogość projektowanych i istniejących szlaków tematycznych, zarówno wędrownych (np. *Malerweg*, *Olitätenweg um den Th. Kräutergarten*, *Göthewanderweg*), rowerowych, jak i dla zmotoryzowanych. Niewiele jest jednak tras o charakterze transgranicznym i ponadregionalnym, takich jak przecinająca całe Niemcy, od północy na południe, *Deutsche Allee,* przedstawiona jako typowa trasa samochodowa. Wzajemne powiązanie tras turystycznych proponowane jest w planie regionalnym Südwestsachsen, który postuluje o poszerzenia saksońskiego projektu *Tal der Burgen*, o zbliżone tematycznie, trasy w Bawarii, Turyngii i w Republice Czeskiej.

Zauważalne jest priorytetowe podejście do rozwoju sieci rowerowej we wszystkich regionach. Z niemieckich planów regionalnych wynika, iż system szlaków rowerowych po stronie niemieckiej opiera się na własnej klasyfikacji krajów związkowych i są to często szlaki tematyczne. W analizowanych dokumentach niemieckich nie wymienia się natomiast tak znaczących rowerowych szlaków międzynarodowych, jak np. Euro Velo Nr 7.

Wśród polskich planów zagospodarowania przestrzennego województw widoczne są, podobnie jak przy strategiach, znaczne różnice w zapisach dot. turystyki. I tak, w planie województwa dolnośląskiego, wyznaczony został przebieg Drogi Śródsudeckiej, której celem jest aktywizacja sudeckich miejscowości o dużych walorach turystycznych, krajoznawczych i rekreacyjnych. W planach: województwa opolskiego, małopolskiego i podkarpackiego wyznaczone zostały trasy turystyczne, które mogą stanowić część szlaku nowej trasy. Przy czym w planach województw podkarpackiego i małopolskiego podejście do tematyki jest bardziej szczegółowe niż w pozostałych. W planie województwa śląskiego, nie zostały wyznaczone trasy turystyczne, ale wskazane zostały obszary i obiekty o walorach kulturowych.

Należy jeszcze raz podkreślić, iż po stronie czeskiej problematycznym było dokonanie diagnozy z uwagi na brak jednolitych planów dla większości regionów czeskich, które pokrywałyby swoim zasięgiem obszar krajów (województw), a plany obejmujące powiaty (okresy) dostępne były wybiórczo. Jedyny z przeanalizowanych planów- kraju usteckiego potwierdza jednak, że takie szlaki w Czechach się wytycza, a istniejące – międzynarodowe uwzględnia, m.in. Europejskie Szlaki Wędrowne E3 i E10.

W planach słowackich zauważalne było odniesienie się do czeskich i polskich projektów infrastruktury turystycznej w kontekście połączeń transgranicznych. Ponadto w planach krajów: preszowskiego oraz koszyckiego identyfikuje się *Pieniński Szlak Rowerowy* i *Szlak gotycki*.

Dokumenty dotyczące pogranicza: polsko-czeskiego oraz polsko-słowackiego, ukazują mnogość tras turystycznych, zarówno projektowanych, jak i tych w realizacji. Przy tworzeniu takich projektów uwidacznia się w szczególności potrzeba prowadzenia działań transgranicznych. Efektem prężnego prowadzenia współpracy jest np. szereg *szlaków karpackich* oraz wyprowadzona *Droga Śródsudecka*, które to zostały ujęte w studiach pogranicza.

Studium pogranicza polsko-niemieckiego (część polska) przyznaje, że ważną rolę odgrywają w projektach rozwoju turystyki powiązania transregionalne.

Wytyczane trasy turystyczne już dawno stały się instrumentem marketingu regionalnego przyczyniającym się do prężnego rozwoju regionów i ich rozpoznawalności. Często tematyka tras turystycznych, przebiegających przez sąsiadujące z sobą regiony jest do siebie zbliżona, gdyż potencjał turystyczny tych obszarów, wynikający z uwarunkowań i tradycji jest zbliżony. Należy uznać to za szansę przy generowaniu międzynarodowego szlaku, jakim jest Via Montana. Oto przykładowe trasy tematyczne cytowane w analizowanych powyżej dokumentach:

- Szlak Greenways a Deutsche Allee- czyli scalenie motywu przyrody i kultury w jednej kompleksowej ofercie,
- Kraina domów przysłupowych po stronie Polski, Czech i Niemiec,
- szlaki zamków i warowni, których liczne skupiska występują we wszystkich tych regionach z uwagi na ukształtowanie terenu wykorzystywane dla funkcji obronnej,
- architektura drewniana w Województwie Podkarpackim i Małopolskim oraz na Słowacji,
- tradycje górnicze po stronie Polski, Czech i Niemiec,
- szlaki edukacyjne,
- szlaki ukazujące tradycje winiarskie (Saksonia, Kraj ustecki).

2.4. Analizy tematyczne

Przeprowadzenie analiz tematycznych ma na celu zidentyfikowanie najważniejszych czynników, mających istotne znaczenie dla rozwoju turystyki, zwłaszcza w kontekście wytyczenia trasy turystycznej dla zmotoryzowanych Via Montana. Niezwykle ważne, obok walorów środowiska naturalnego, kulturowego czy zagadnień turystyczno – rekreacyjnych, są analizy dostępności komunikacyjnej oraz analizy społeczno – gospodarcze. Identyfikacja tych ostatnich może przyczynić się w szczególności do aktywizacji obszarów peryferyjnych, niedoinwestowanych, a tym samym niewykorzystujących w pełni swojego potencjału turystycznego.

Wszystkie analizy zobrazowane są poprzez następujące opracowania graficzne:

- Struktura osadnicza, skala 1:1 000 000,
- Infrastruktura komunikacyjna, skala 1:500 000,
- Walory środowiska przyrodniczo – krajobrazowego i kulturowego, skala 1:500 000,
- Walory turystyczno – rekreacyjne, skala 1:500 000,
- Zagadnienia społeczno – gospodarcze, 1:1 000 000.

Ze względu na fakt, że strona niemiecka posiada już wyznaczone trasy turystyczne, które wkomponowują się w ideę Via Montana, część Diagnozy stanu poświęcona analizom tematycznym nie uwzględnia obszarów Turyngii i Saksonii. Wyjątkiem jest analiza infrastruktury komunikacyjnej.

Ponadto większość analiz stosuje umowny podział na dwa rejony: Sudetów i Rudaw oraz Karpat, w skład których wchodzą następujące obszary (rys. nr 2):

- SUDETY I RUDAWY
  - Polska – województwa: dolnośląskie, opolskie,
  - Republika Czeska – kraje: Ústecký, Liberecký, Královéhradecký, Pardubický, Olomoucký, Moravskoslezský,
  - Saksonia, Turyngia – tylko w wybranych analizach.
- KARPATY
  - Polska – województwa: śląskie, małopolskie, podkarpackie,
  - Słowacja – kraje: Trenčianský, Žilinský, Prešovský, Košický.

Zaproponowany podział wynika z odmiennej specyfiki fizyczno – geograficznej oraz uwidaczniających się na obszarze Via Montana różnic społeczno – gospodarczych.

2.4.1. Struktura osadnicza

Celem analizy było porównanie struktury osadniczej w obszarze trzech państw: Polski, Republiki Czeskiej i Słowacji, w zasięgu których znajduje się przedmiotowy obszar odziaływania Via Montana.

Diagnoza obejmuje następujące zagadnienia:

- hierarchiczna struktura ośrodków osadniczych,
- funkcje administracyjne ośrodków osadniczych,

których graficzne odniesienie odnaleźć można na mapie *Diagnoza stanu – Struktura osadnicza*.

W związku ze zróżnicowanymi systemami określającymi hierarchię ośrodków osadniczych w poszczególnych krajach badanego obszaru, w analizie zastosowano podział na państwa.

2.4.1.1. Struktura hierarchiczna ośrodków osadniczych

Terytorialny podział obszaru poddanego analizie obejmuje trzy państwa. Stąd pojawiły się pewne rozbieżności w przyjętych systemach kategoryzacji ośrodków osadniczych.

TABELA 4 HIERARCHIA OŚRODKÓW OSADNICZYCH W POLSCE, REPUBLICE CZESKIEJ I SŁOWACJI

HIERARCHIA OŚRODKÓW OSADNICZYCH W POLSCE	HIERARCHIA OŚRODKÓW OSADNICZYCH W REPUBLICE CZESKIEJ	HIERARCHIA OŚRODKÓW OSADNICZYCH W SŁOWACJI
Ośrodki metropolitalne Krajowe ośrodki równoważenia rozwoju	brak	Ośrodki krajowe (2 grupy)
Ponadregionalne ośrodki równoważenia rozwoju Regionalne ośrodki równoważenia rozwoju Subregionalne ośrodki równoważenia rozwoju	Ponadregionalne ośrodki rozwoju Regionalne ośrodki rozwoju Makroregionalne ośrodki rozwoju Subregionalne ośrodki rozwoju	Ośrodki ponadregionalne (2 grupy) Ośrodki regionalne wzmocnione (2grupy) Ośrodki regionalne Ośrodki subregionalne

POLSKA

Na terenie Polski, zgodnie z Koncepcją polityki przestrzennego zagospodarowania kraju z dnia 26 lipca 2001 r. (M.P. 2001 nr 26, poz. 432), wyróżnia się następujące elementy struktury osadniczej badanego obszaru:

Ośrodki metropolitalne[5]: Wrocław, Katowice, Kraków

Ponadregionalne ośrodki równoważenia rozwoju: Jelenia Góra, Wałbrzych, Opole (krajowy), Rzeszów (krajowy), Przemyśl, Bielsko – Biała,

Regionalne ośrodki równoważenia rozwoju: Legnica, Bolesławiec, Świdnica, Dzierżoniów, Nysa, Brzeg, Kędzierzyn – Koźle, Racibórz, Rybnik, Cieszyn, Pszczyna, Żywiec, Oświęcim,

[5] potencjalne ośrodki rozwoju społeczno – gospodarczego o znaczeniu europejskim - europole

Nowy Sącz, Tarnów, Krosno, Limanowa, Chrzanów, Brzesko, Bochnia, Wadowice, Zakopane, Nowy Targ, Gorlice, Myślenice,

Subregionalne ośrodki równoważenia rozwoju: Brody, Lubsko, Jasień, Szprotawa, Zgorzelec, Lubań, Złotoryja, Kamienna Góra, Jawor, Dzierżoniów, Kłodzko, Ząbkowice Śląskie, Strzelin, Prudnik, Głubczyce, Krapkowice, Wieliczka, Sanok, Jasło, Dębica.

REPUBLIKA CZESKA

Kategoryzacja ośrodków osadniczych na terenie Republiki Czeskiej nie jest jednorodna dla całego państwa. Jest to indywidualnye zagadnienie poszczególnych krajów. Dlatego też, poniżej przedstawiony podział jest jedynie propozycją przygotowaną na potrzeby projektu przez Wydział Przyrodoznawstwa Uniwersytetu Karola (Katedra geografii społecznej i rozwoju regionalnego). Bazuje on na ilości mieszkańców danej jednostki osadniczej, liczbie miejsc pracy oraz relacji odpływu i przypływu ludności.

Ponadregionalne ośrodki: Ostrava, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Olomouc, Ústi nad Labem.

Regionalne ośrodki: Děčín, Rumburk + Varnsdorf, Chomutov,Litoměřice, Louny, Most, Teplice, Česká Lípa, Jablonec n. N., Jičín, Náchod, Rychnov n. K., Trutnov, Chrudim, Svitavy, Ústí n.O Česká Třebová, Prostějov, Přerov, Šumperk, Bruntál, Frýdek-Místek, Třinec, Karviná, Nový Jičín, Opava

Mikroregionalne ośrodki: Lovosice, Roudnice n. Labem, Podbořany, Žatec, Litvínov, Bílina, Frýdlant, Nový Bor, Tanvald, Semily, Jílemnice, Turnov, Nový Bydžov, Hořice, Nová Paka, Broumov, Jaroměř, Nové Město nad Metují, Dobruška, Dvůr Králové n. Labem, Vrchlabí, Přelouč, Hlinsko, Litomyšl, Moravská Třebová, Polička, Lanškroun, Vysoké Mýto, Žamberk+Letohrad, Litovel, Uničov,Jeseník, Hranice, Mohelnice, Zábřeh, Krnov, Frýdlant nad Ostravicí, Frenštát pod Radhoštěm

Subregionalne ośrodki: Benešov nad Ploučnicí, Česká Kamenice, Jílové, Jiříkov, Krásná Lípa, Šluknov, Klášterec nad Ohří, Vejprty, Libochovice, Štětí, Terezín, Postoloprty, Meziboří, Duchcov, Krupka, Osek, Chlumec, Cvikov, Doksy, Jablonné v Podještědí, Kamenický Šenov, Mimoň, Stráž pod Ralskem, Smržovka, Tanvald, Železný Brod, Český Dub, Hrádek, Chrastava, Nové Město pod Smrkem, Harrachov, Jílemnice, Lomnice nad Popelkou, Rokytnice nad Jizerou, Chlumec nad Cidlinou, Třebechovice pod Orebem, Lázně Bělohrad, Červený Kostelec, Česká Skalice, Hronov, Meziměstí, Police nad Metují, Kostelec nad Orlicí, Kvasiny, Opočno, Týniště nad Orlicí, Vamberk, Hostinné, Rudník, Špindlerův Mlýn, Úpice, Žacléř, Heřmanův Městec, Chrást, Luže Skuteč, Slatiňany, Třemošnice, Holice, Chvaletice, Lázně Bohdaneč, Jevíčko, Červená Voda, Choceň, Jablonné nad Orlicí, Králíky, Zlaté Hory, Hlubočky, Lutín, Šternberk, Velká Bystřice, Konice, Kojetín, Lipník nad Bečvou, Hanušovice, Libina, Loštice, Postřelmov, Rapotín, Břidlická, Město Albrechtice, Moravský Beroun, Rýmařov, Vrbno pod Pradědem, Bystřice, Dobrá, Jablunkov, Paskov, Staříč, Bohumín, Český Těšín, Dětmarovice, Doubrava, Horní Suchá, Orlová, Petrovice u Karviné, Rychvald, Bílovec, Fulnek, Klimkovice, Kopřivnice, Odry, Příbor, Studénka, Suchdol nad Odrou, Bolatice, Budišov nad Budišovkou, Dolní Benešov, Hlučín, Hradec nad Moravicí, Kravaře, Ludgeřovice, Vítkov.

SŁOWACJA

Struktura osadnicza na terenie Słowacji jest zgodna z Koncepcją przestrzennego rozwoju Słowacji z 2001 r. i przedstawia się następująco:

Ośrodki metropolitalne: Koszyce

Ośrodki krajskie:

1 grupa – znaczenie międzynarodowe i ogólnopaństwowe: Prešov, Žilin.

2 grupa – znaczenie ogólnokrajowe (50-70 tys. mieszk.): Martin, Poprad, Trenčin

Ośrodki ponadregionalne:

1 grupa – znaczenie międzynarodowe i ogólnopaństwowe (25-50 tys. mieszk.): Bardejov, Liptovský Mikuláš, Prievidza, Čadca, Humenné, Levice, Považská Bystrica, Ružomberok, Michalovce, Spišská Nová Ves

2 grupa – znaczenie ponadregionalne (20-30 tys. mieszk.): Vranov nad Topl'ou, Kežmarok, Púchov, Rožňava, Trebišov

Ośrodki regionalne wzmocnione:

1 grupa – znaczenie regionalne i ponadregionalne (12-25 tys. mieszk.): Bánowvce nad Bebravu (poza terenem opracowania), Dubnjca, Levoča, Snina, Svidnik, Dolný Kubin, Stará L'ubovňa.

2 grupa – znaczenie regionalne wzbogacone o specyficzne funkcje ogólnopaństwowe: Bytča, Handlová, Liptovský Hrádok, Bojnice, Gelnica, Ilava, Kysucké Nové Mesto, Medzilaborce, Námestovo, Sabinov, Trenčianske Teplice, Tvrdošin, Stopkov, Turčianske Teplice.

Ośrodki regionalne: Dobšiná, Král'ovský Chlmec, Moldava nad Bodvou, Nová Dubnica, Rajec, Sečovce, Svit, Vel'ké Kapušany, Krompachy, Lipany, Rajecké Teplice, Sobrance, Spišské Podhradie, Trstena, Vrútky, Spišská Belá.

Ośrodki subregionalne: Beluša, Čierna nad Tosiu, Giraltovce, Nováky, Podolinec, Spišské Vlachy, Turzovka, Hanušovce nad Topl'ou, Krásno nad Kysucou, Medzev, Nemšová, Spišská Stará Ves, Strážske, Vel'ký Šariš, Nováky, Radnica.

2.4.1.2. Funkcje administracyjne ośrodków osadniczych

W analizowanej części obszaru oddziaływania Via Montana znajduje się 15 województw/krajów, w tym 5 województw na terenie Polski, 6 krajów na terenie Czech i 4 kraje na terenie Słowacji.

TABELA 5 SIEDZIBY WOJEWÓDZTW/KRAJÓW

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO/KRAJ	SIEDZIBA WOJEWÓDZTW/KRAJÓW
POLSKA	dolnośląskie	Wrocław
	opolskie	Opole
	śląskie	Katowice
	małopolskie	Kraków
	podkarpackie	Rzeszów
REPUBLIKA CZESKA	morawsko-śląski	Ostrava
	olomuniecki	Olomuniec
	pardubicki	Pardubice
	kralowo-hradecki	Hradec Králové
	liberecki	Liberec
	ujski	Ústi nad Labem
SŁOWACJA	preszowski	Prešov
	żyliński	Žilina
	trenczyński	Trenčin
	koszycki	Koszyce

Województwa obejmują 154 powiaty, wg następującego podziału: Polska – 82, w tym 21 grodzkich, Republika Czeska – 31, Słowacja – 41.

Poniżej przedstawione zostały siedziby powiatów w poszczególnych krajach:

TABELA 6 SIEDZIBY POWIATÓW/OKRESÓW

PAŃSTWO	SIEDZIBY POWIATÓW/OKRESÓW
POLSKA	Powiaty grodzkie: Jelenia Góra, Legnica, Wrocław, Kraków, Nowy Sącz, Tarnów, Opole, Krosno, Przemyśl, Rzeszów, Bielsko-Biała, Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Jaworzno, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Rybnik, Tychy, Zabrze, Żory.
	Powiaty ziemskie: Środa Śląska, Wrocław, Oława, Strzelin, Dzierżoniów, Kłodzko, Świdnica, Ząbkowice Śląskie, Wałbrzych, Jawor, Złotoryja, Legnica, Lubań, Kamienna Góra, Zgorzelec, Jelenia Góra, Lwówek Śląski, Bolesławiec, Strzelce Opolskie, Brzeg, Opole, Nysa, Prudnik, Głubczyce, Krapkowice, Kędzierzyn-Koźle, Gliwice, Bieruń, Mikołów, Pszczyna, Rybnik, Wodzisław, Racibórz, Bielsko-Biała, Żywiec, Cieszyn, Chrzanów, Oświęcim, Wadowice, Sucha Beskidzka, Wieliczka, Kraków, Bochnia, Brzesko, Limanowa, Nowy Sącz, Gorlice, Tarnów, Nowy Targ, Zakopane, Jasło, Krosno, Strzyżów, Sanok, Lesko, Ustrzyki Dolne, Dębica, Rzeszów, Przemyśl.
REPUBLIKA CZESKA	Powiaty ziemskie: Pardubice, Ústí n.O, Chrudim, Svitavy, Děčín, Chomutov, Litoměřice, Louny, Most, Teplice, Ústi nad Labem, Česká Lípa, Jablonec n. N., Liberec, Semily, Hradec Králové, Jičín, Náchod, Rychnov n. K., Trutnov, Prostějov, Přerov, Olomouc, Jesenik, Šumperk, Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava, Ostrava,
SŁOWACJA	Powiaty ziemskie: Bardejov, Humenné, Kieżmark, Lewoca, Medzilaborce, Poprad, Presov , Sabinov, Snina, Stara Lubowla, Stropkov, Svidník, Vranov nad Topl'ou, Bytča, Čadca, Dolný Kubín , Kysucké Nove Mesto , Liptowski Mikulasz , Martin , Namestovo, Ružomberok, Turčianske Teplice, Tvrdosin, Żylina, Poważska Bystrica, Puchov, Ilava , Trencin, Bánovce nad Bebravou, Prievidza, Sobrance, Michalovce, Trebišov, Koszyce-okolie, Koszyce (I-IV), Gelnica, Spisska Nova Ves, Rożňava.

2.4.1.3. Wnioski

Spójna charakterystyka zagadnienia struktury osadniczej na całym terenie poddanym analizie nie jest możliwa bez przyjęcia neutralnych kryteriów. Wynika to z wielu aspektów, głównie z odmiennie przyjętego sytemu kategoryzacji ośrodków osadniczych w poszczególnych krajach.

Nie mniej przy wytyczaniu trasy Via Monatana zasadniczą rolę odgrywać będą trzy rodzaje ośrodków o zróżnicowanym charakterze:

- Ośrodki tranzytowe – położone w ciągu autostrady A4 oraz słowackich i czeskich dróg tranzytowych, których zadaniem będzie wprowadzenie turystycznego ruchu samochodowego w obszar oddziaływania trasy Via Montana (m.in.: Zgorzelec, Wrocław, Zabrze, Gliwice, Ruda Śl., Kraków, Rzeszów, Prešov, Ruzemerok, Žilina, Prostějov, Hradec Králové),
- Ośrodki węzłowe – położone w węzłach proponowanej drogi Via Montana z trasami tranzytowymi łączącymi Via Montana z A4 i równoległym do niej tranzytowym ciągiem dróg czeskich i słowackich. Ich konkretne wyznaczenie będzie możliwe w drugim etapie prac nad Studium polegającym na wyznaczeniu konkretnego przebiegu trasy. W tych właśnie ośrodkach powinny rozwijać się funkcje pełnozakresowej obsługi turystyki samochodowej.
- Ośrodki turystyczne – położone bezpośrednio na trasie Via Montana lub w jej bezpośrednim sąsiedztwie. Wyznaczenie tych ośrodków będzie możliwe w odniesieniu do rozstrzygniętego już przebiegu trasy Via Montana, nie mniej o ich wyborze decydować będzie zarówno ich potencjał turystyczny jak i ich niedoinwestowanie w tym zakresie. Rozwijane funkcje to pełnozakresowa obsługa turystyczna, wzbogacona o różnorodne walory poszczególnych ośrodków (kulturowe, przyrodniczo – krajobrazowe, rekreacyjne, uzdrowiskowe).

Niezwykle istotne przy przy wyborze poszczególnych ośrodków w ramach wytyczaniu trasy Via Montana, a także w kształtowaniu i umacnianiu wewnętrznej spójności obszaru opracowania Studium, będą miały ośrodki o niezbitych walorach turystycznych, jednak położonych w rejonach niedoinwestowanych turystycznie i wymagających aktywizacji w tym zakresie.

2.4.2. Infrastruktura komunikacyjna

Infrastruktura komunikacyjna stanowić będzie szkielet dla działań, które w konsekwencji doprowadzą do wyznaczenia trasy Via Montana. Rozpoznanie i ocena sieci komunikacyjnej w obszarze opracowania, pozwoli na ustalenie najdogodniejszych wariantów przebiegu, z możliwością zbliżenia się do terenów przyrodniczo cennych oraz wyznaczenia trasy po miejscowościach o niedocenionym dotychczas potencjale turystycznym.

Uwarunkowania komunikacyjne będą rozpatrywane w projekcie nie tylko z pozycji sieci wewnętrznej, lecz także w skali szerszej, obrazującej powiązania zewnętrzne terenu opracowana z Europą Środkową. Z tego względu analiza komunikacyjna objęła swoim zasięgiem cały obszar projektu (część niemiecką, polską, czeską i słowacką), dzieląc go, w aspektach związanych z komunikacją drogową i kolejową na dwa rejony – Sudety i Rudawy oraz Karpaty. Przyczyną takiego podziału jest, m.in. topografia terenu oraz zróżnicowany stopień zagospodarowania i wyposażenia komunikacyjnego poszczególnych rejonów.

Analiza infrastruktury komunikacyjnej obejmuje następujące zagadnienia:

- powiązania zewnętrzne obszaru opracowania, w oparciu o system korytarzy transportowych,
- powiązania wewnętrzne w zakresie:
  - komunikacji drogowej oraz komunikacji kolejowej, które zostały opisane w jednym bloku tematycznym, z zachowaniem podziału na dwa rejony, co podyktowane jest ciągłością infrastruktury liniowej,
  - komunikacji lotniczej, której zasięg obejmuje o wiele większy obszar, niż delimitowany obszar Studium,
  - przejść granicznych, jako elementy infrastruktury łączącej systemy transportowe po obu stronach granicy.

Integralną częścią analizy jest załącznik graficzny w postaci mapy (Infrastruktura komunikacyjna), przedstawiający istniejący i docelowy układ drogowy, sieć kolejową, system przejść granicznych, infrastrukturę lotniczą, a także przebieg korytarzy transportowych.

2.4.2.1. Komunikacyjne powiązania zewnętrzne

Powiązania zewnętrzne w głównej mierze opierają się na systemie Paneuropejskich Korytarzy Transportowych (PKT) i projektowanym Środkowoeuropejskim Korytarzu Transportowym (CETC). Obszar oddziaływania Via Montana obejmuje równoleżnikowy pas terenu, którego szkielet komunikacyjny tworzą od północy: trasy E-40 i E-36 (III Paneuropejski Korytarz Transportowy), a od południa trasy E-442 i E-50 (IV i V Paneuropejski Korytarz Transportowy. Taki układ głównych szlaków transportowych zapewnia dostępność komunikacyjną z zewnątrz (usprawniając prowadzenie ruchu w głąb obszaru) oraz stanowi dogodne połączenie z całą Europą:

- w relacjach równoleżnikowych, w kierunku zachodnim z Berlinem, Dreznem i Norymbergą (III i IV PKT) i w kierunku wschodnim z Lwowem i Kijowem (III i V PKT),
- w relacjach południkowych, w kierunku północnym z Malmö, Ystad (CETC) oraz z Warszawą, Szczecinem (VI PKT) i w kierunku południowym z Bratysławą, Zagrzebiem, Wiedniem, Budapesztem (IV i V PKT, CETC).

RYSUNEK 3 VIA MONTANA NA TLE SYSTEMU KORYTARZY TRANSPORTOWYCH EUROPY ŚRODKOWEJ

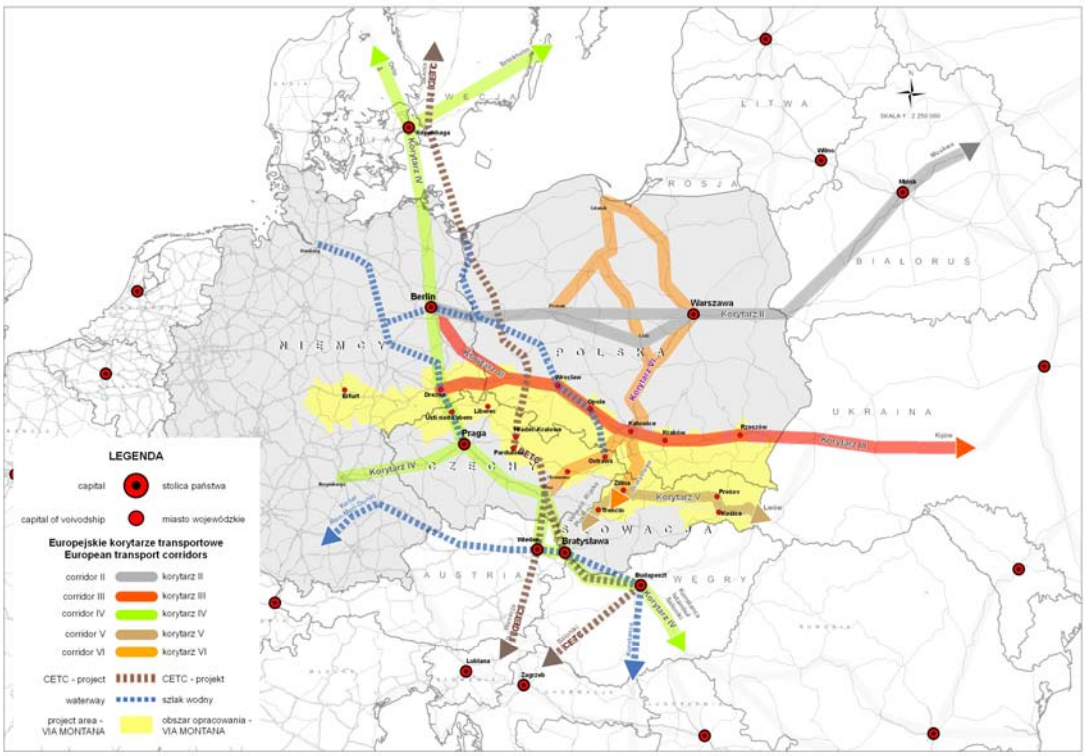

2.4.2.2. Komunikacyjne powiązania wewnętrzne

KOMUNIKACJA DROGOWA

Rejon Sudety i Rudawy

Pod względem wyposażenia w drogi szybkiego ruchu, najlepiej obsłużonymi obszarami są Turyngia i Saksonia, z rozbudowanym systemem autostrad, następnie kolejno: północne kraje Republiki Czeskiej z siecią istniejących oraz realizowanych odcinków autostrad i dróg ekspresowych, a następnie województwa polskie z autostradami A-4 i A-18. Obecnie podstawowy układ drogowy pozwala na swobodny dostęp z każdego kierunku do całego zachodniego obszaru oddziaływania Via Montana, zwłaszcza do głównych ośrodków gospodarczych. Do mniejszych ośrodków oraz do miejsc atrakcyjnych turystycznie prowadzą drogi krajowe, wojewódzkie oraz drogi lokalne, które obsługują cały obszar. System transportowy w sieci TEN-T jest bardziej rozbudowany w relacjach równoleżnikowych, niż w relacjach północ-południe. Cechą charakterystyczną rejonu Sudetów i Rudaw jest łatwiejszy przejazd szczególnie pomiędzy polskim i czeskim systemem drogowym na relacjach wschód-zachód. Trasy relacji północ-południe napotykają na barierę w postaci pasm górskich, które przy obecnym stanie transgranicznych połączeń drogowych, nie są w stanie efektywnie i bezpiecznie przenieść ruchu samochodowego. Poniżej przedstawione są najważniejsze trasy układu podstawowego (autostrady, drogi ekspresowe oraz drogi krajowe w ciągach tras europejskich) dla rejonu Sudetów i Rudaw (tabela nr 7.).

TABELA 7 UKŁAD PODSTAWOWY KOMUNIKACJI DROGOWEJ OBSZARU VIA MONTANA - SUDETY I RUDAWY

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO	NR DROGI (NR MIĘDZYNARODOWY)	RELACJA (PRZEBIEG)
NIEMCY	Turyngia	autostrada A-4 (E-40) autostrada A-9 (E-49, E-51) autostrada A-38	Aachen - Frankfurt nad Menem - Görlitz Monachium - Berlin Lipsk - Göttingen
	Saksonia	autostrada A-4 (E-40) autostrada A-9 (E-51) autostrada A-14 (E-49) autostrada A-13 (E-55) autostrada A-17 autostrada A-72 (E-441) droga krajowa B170 (E-55)	Aachen - Frankfurt nad Menem – Görlitz Monachium - Berlin Drezno - Magdeburg Drezn - Berlin Drezno - Praga (w realizacji) Chemnitz - Hof Drezno - Zinnwald
POLSKA	województwo dolnośląskie	autostrada A-4 (E-40) autostrada A-18 (E-36) DK3 (E-65) DK4 (E-40) DK5 (E-261) DK8 (E-67)	Jędrzychowice - Krzywa – Wieliczka (odcinkowo w realizacji) Krzywa - Berlin (w realizacji) (Skandynawia) Świnoujście - Jakuszce (Praga) Krzywa - Jędrzychowice, (Gdańsk) Świecie - Wrocław, (Litwa) Budzisko - Kudowa Zdrój (Praga)
	województwo opolskie	autostrada A-4 (E-40)	Jędrzychowice - Krzywa - Wieliczka
REPUBLIKA CZESKA	Ustecki Kraj	autostrada D-8 (E-55) droga ekspresowa R-6 (E-48) droga ekspresowa R-7 droga ekspresowa R-63 droga krajowa nr 8 (E-55) droga krajowa nr 13, 30 i 62 (E-442)	Praga - Drezno (w realizacji) Praga - Karlovy Vary - Cheb (w realizacji) (Praga) Louny - Chomotov, (w realizacji) Ústí nad Labem - Teplice, (Drezno) Cinovec - Teplice (Praga), odcinek (Karlovy Vary) - Chomutov - Teplice - Ústí nad Labem - Děčin (Liberec).
	Liberecki Kraj	droga ekspresowa R-10 (E-65) droga ekspresowa R-35 (E-442) droga krajowa nr 10 (E-65) droga krajowa nr 13 (E-442)	(Liberec) Turnov - Praga, odcinek Liberec - Turnov (Jičín) (w realizacji) Turnov - Harrachov, (Děčin) - Chrastava (R-35).
	Kralowohradecki Kraj	autostrada D-11 (E-67) droga ekspresowa R-11 droga ekspresowa R-35 (E-442) droga krajowa nr 11 j 33 (E-67)	Praga - Hradec Králové - Jaroměř (w realizacji) Jaroměř - Kralovec (Lubawka) (planowana) odcinek (Liberec) Turnov - Jičín - Hradec Králové - Holice (Pardubice) (w realizacji) (Praga) Podebrady - Hradec Králové - Jaroměř - Náchod (Kudowa Zdrój)
	Pardubicki Kraj	droga ekspresowa R-35 (E-442) droga ekspresowa R-43 (E-461) droga krajowa nr 43 (E-431)	(Hradec Králové) Pardubice – Svitavy – Morawska-Třebová (Olomouc) (w realizacji) Moravska Třebová - Brno (w realizacji) (Boboszów) Dolni Lipka - Svitavy - Brno
	Ołomuniecki Kraj	autostrada D-1 (E-462) droga ekspresowa R-35 (E-442) droga ekspresowa R-46 (E-462) droga ekspresowa R-55 droga krajowa nr: 35 i 47	odcinek (Brno) Vyškov - Přerov (Ostrava) (w realizacji) (Moravska Tebom) Mohelnice - Olomouc – Lipnik (w realizacji) (Vyškov) Prostějov - Olomouc (w realizacji) Olomouc - Přerov (w realizacji) Olomouc - Hranice (Lysá) / Novy Jičín
	Morawskośląski Kraj	autostrada D-1 (E-462) droga ekspresowa R-48 (E-462) droga ekspresowa R-56 droga krajowa nr 11 (E-75)	odcinek (Olomouc) Přerov - Ostrava - Bohumin (Gorzyczki) (w realizacji) (Hranice) Novy Jičín - Český Těšin (Cieszyn) (w realizacji) Ostrava - Frýdek-Mistek, (Cieszyn) Český Těšin - Jablunkov (Žilina)

Do pozostałych ważniejszych połączeń drogowych, należą drogi krajowe i niektóre drogi wojewódzkie. W części niemieckiej są to drogi krajowe nr: 6, 93, 95, 96, 98 ,99, 101, 169, 171, 172, 178, 283. Drogi te łączą przede wszystkim autostradę A-4 z pograniczem niemiecko-czeskim oraz niemiecko-czesko-polskim.

W części czeskiej są to drogi krajowe nr: 7, 9, 11, 13, 14, 16, 27, 34, 35, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 67, które prowadzą ruch od dróg szybkiego ruchu w obszar Sudetów i Moraw.

W części polskiej do innych ważnych połączeń należą drogi krajowe nr: DK5, DK30, DK33, DK35, DK38, DK40, DK41, DK45, DK46, które prowadzą ruch z autostrady A-4 w obszary górskie polskiej części obszaru oddziaływania Via Montany.

Rejon Karpaty

Sieć drogowa wschodniej części obszaru oddziaływania Via Montana posiada bardziej rozbudowane relacje równoleżnikowe, niż południkowe. Charakterystyczną cechą układu drogowego jest brak połączeń pomiędzy czeskim i słowackim systemami drogowymi w sieci TEN-T. Najważniejsze trasy układu podstawowego tej części obszaru oddziaływania Via Montana zostały zawarte w tabeli nr 8.

TABELA 8 UKŁAD PODSTAWOWY KOMUNIKACJI DROGOWEJ OBSZARU VIA MONTANA - KARPATY

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO	NR DROGI (NR MIĘDZYNARODOWY)	RELACJA (PRZEBIEG)
POLSKA	województwo śląskie	autostrada A-4 (E-40) droga ekspresowa S-1 droga ekspresowa S-69 DK1 (E-75) DK52 (E-462) DK69 DK78	Jędrzychowice - Wrocław - Katowice - Kraków - Wieliczka Pyrzowice (A-1) - Bielsko Biała – Cieszyn (w realizacji) Bielsko Biała - Zwardoń (w realizacji) Cieszyn - Katowice - Łódź - Gdańsk Bielsko Biała - Wadowice - Głogoczów (DK7) Bielsko Biała - Żywiec - Zwardoń Chałupki - Rybnik - Gliwice - Zawiercie - Chmielnik
	województwo małopolskie	autostrada A-4 (E-40) DK4 (E-40) DK7 (E-77) DK52 (E-462)	Jędrzychowice - Wrocław - Katowice - Karków - Wieliczka, Kraków - Rzeszów - Korczowa, Chyżne - Kraków - Warszawa - Gdańsk Bielsko Biała - Kraków
	województwo podkarpackie	DK4 (E-40) DK9 (E-371)	Kraków - Rzeszów - Korczowa Barwinek - Rzeszów - Radom
SŁOWACJA	Trenczyński Kraj	autostrada D-1 (E-50/E-75) droga krajowa nr 50 (E-50) (droga ekspresowa R-2) droga krajowa nr 50 (E-572)(droga ekspresowa R-2) droga krajowa nr 61 (E-50) droga krajowa nr 49 (droga ekspresowa R-6)	odcinek Bratysława - Trenčin - Žilina, (Brno) - Stary Hrozenkov - Opatovce (Trenčin) Opatovce (Trenčin) - Prievidza (Zvolen) Opatovce - Trenčin - Žilina (Hranice) - Lysá - Beluša
	Żyliński Kraj	autostrada D-1 (E-50) (autostrada D-3, w realizacji) droga krajowa nr 11 (E-75) droga krajowa nr 18 (E-442) (droga ekspresowa R-3, w realizacji) droga krajowa nr 59 (E-77) (droga ekspresowa R-5, w realizacji) autostrada D-3	odcinek (Trenčin) Žilina - Liptovský Mikuláš (Poprad) (w realizacji) (Český Tešin) - Svrčinovec - Žilina (Trenčin) (Hranice) - Makov - Bytča, (Chyżne) Tvrdošin - Ružomberok (Banská Bystrica) (Svrčinovec) -Skalité (Zwardoń)
	Preszowski Kraj	autostrada D-1 (E-50) droga krajowa nr 18 (E-50) (droga ekspresowa R-4, w realizacji) droga krajowa nr 73 (E-371)	odcinek (Žilina) – Poprad – Prešov – (Košice) częściowo zrealizowana (Žilina) – Poprad – Prešov, Prešov – Svidnik – Vyšny Komarnik (Barwinek)
	Koszycki Kraj	autostrada D-1 (E-50) (droga ekspresowa R-4 w realizacji) droga krajowa nr 68 (E-71) droga krajowa nr 50 (E-50) (droga ekspresowa R-2 w realizacji) droga krajowa nr 50 (E-571)	odcinek (Prešov) - Košice - Vyšné Nemecké (Uzgorod) (odcinkowo zrealizowana) Košice - Seňa (Miskolc) Košice - Vyšné Nemecké, Košice - Rožňava (Zvolen)

Ponadto ważną role, z punktu widzenia rozwoju turystyki, odgrywają połączenia drogowe oparte o sieć dróg krajowych i niektórych dróg wojewódzkich. Po polskiej stronie są to drogi krajowe nr: DK19, DK28, DK44, DK45, DK47, DK49, DK73, DK75, DK81, DK84, które łączą przede wszystkim autostradę A-4 i DK4 z pograniczem polsko-czeskim i polsko-słowackim, a także rozprowadzają ruch po polskiej części, łącząc obszary atrakcyjne turystycznie.

W części słowackiej obszaru są to drogi krajowe nr: 15, 18, 54, 64, 65, 66, 74, 77, 79. W większości prowadzą ruch na trasach międzynarodowych i sieci TEN-T, tym samym pozwalają na dogodny dostęp do Karpat słowackich.

Sieć dróg lokalnych kategorii wojewódzkich i pozostałych, łączy mniejsze ośrodki gospodarcze i turystyczne. Taki stan infrastruktury drogowej przenosi ruch z dróg układu podstawowego do miejscowości położonych w miejscach atrakcyjnych turystycznie w stopniu

dostatecznym. Elementem utrudniającym komunikacje, jest zły stan techniczny dróg niższych kategorii, w szczególności w obszarach górskich po stronie: polskiej, czeskiej i słowackiej.

KOMUNIKACJA KOLEJOWA

Rejon Sudety i Rudawy

Zachodni obszar oddziaływania Via Montana posiada gęstą sieć kolejową o zróżnicowanym wykorzystaniu. Część niemiecka i czeska jest niemal w pełni wykorzystana, podczas gdy część polska jedynie na niektórych odcinkach. Do najważniejszych połączeń kolejowych zachodniej części opracowania należą linie kolejowe wchodzące w skład ciągów międzynarodowych sieci AGC (transport pasażerski), AGTC (transport kombinowany) i sieci TEN-T, co przedstawia tabela nr 9.

TABELA 9 POŁĄCZENIA KOLEJOWE OBSZARU VIA MONTANA - SUDETY I RUDAWY

PAŃSTWO	NR LINII	RELACJA (PRZEBIEG)
NIEMCY	E-51	(Gedser -) Rostock - Berlin/Seddin - Leipzig - Plauen - Gutenfürst (- Hof),
	E-55	(Trelleborg -) Sassnitz Hafen - Stralsund - Berlin- Dresden - Bad Schandau (- Dečin),
	E-61	(Trelleborg -) Sassnitz Hafen - Stralsund - Berlin- Dresden - Bad Schandau (- Dečin),
	E-30	Dresden - Görlitz (Zgorzelec),
	(brak danych)	Görlitz - Horka - Cottbus,
	(brak danych)	Magistrala Saksońska (Horka - Lipsk).
POLSKA	E-30 i C-E 30	Zgorzelec - Medyka
	C-E 30	Zgorzelec/Horka - Medyka
	E-59	Świnoujście – Poznań - Wrocław - Chałupki
	E-65	Gdynia – Warszawa - Katowice - Zebrzydowice
	C-E 59	Świnoujście - Poznań/Zielona Góra - Wrocław - Chałupki
	C-E 59/1	Nowa Sól - Zawidów
	C-E 59/2	Wrocław - Międzylesie
REPUBLIKA CZESKA	E-55	(Drezno) Bad Schandau - Dečin - Praga,
	E-61	(Bad Schandau) Dečin - Nymburk - Kolin - Brno - Břeclav (Bratysława),
	E-65	(Zebrzydowice) Petrovice u. Karviné - Ostrava,
	E-40	(Schirnding) Cheb - Plzen - Praha - Kolin - Ostrava (Žilina),
	linia 320-329	(Žilina) - Mosty u Jablunkova - Petrovice u Karviné,
	linia 280	Hranice - Horni Lideč (Strelenka),
	linia 021-024-010	Lichkov - Kolin (Praga

Wyżej wymienione linie kolejowe prowadzą ruch z przejść granicznych pomiędzy Republiką Czeską, Republiką Federalną Niemiec i Polską. Główne trasy kolejowe są w przeważającej części dwutorowe i zelektryfikowane. Podobnie, jak trasy drogowe, linie kolejowe o kierunkach równoleżnikowych sprawniej łączą duże ośrodki, niż linie o kierunkach południkowych. Główne trasy kolejowe dostosowane są w większości do prędkości 160 km/h, a na kilku odcinkach, szczególnie w części niemieckiej, pociągi osobowe mogą jeździć z prędkościami 200 km/h i powyżej.

Rejon Karpaty

Sieć kolejowa wschodniej części obszaru oddziaływania Via Montana jest mniej rozbudowana niż część rejonu Sudetów i Rudaw, obsługuje głównie najważniejsze ośrodki gospodarcze po polskiej i słowackiej stronie. Wyjątkiem jest województwo śląskie, gdzie sieć kolejowa jest jedną z najgęstszych w badanym obszarze. Wynika to z przemysłowego charakteru regionu związanego z wydobyciem surowców mineralnych. Do najważniejszych połączeń kolejowych, podobnie jak w zachodniej części opracowania, należą linie kolejowe wchodzące w skład ciągów międzynarodowych sieci AGC, AGTC oraz TEN-T (tabela nr 10).

TABELA 10 POŁĄCZENIA KOLEJOWE OBSZARU VIA MONTANA - KARPATY

PAŃSTWO	NR LINII	RELACJA (PRZEBIEG)
POLSKA	E-65/C-E 65	Gdynia - Warszawa/Bydgoszcz - Katowice - Zebrzydowa
	C-E 65/2	Chorzew - Częstochowa - Czechowice-Dziedzice - Chybie
	C-E 65/3	Herby Nowe - Kędzierzyn-Koźle
	linia 8-64	Kraków - Psary
	linia 148-140-172-149	Pszczyna - Gliwice
SŁOWACJA	E-63	Žilina - Bratysława (V PKT
	E-40	(Ostrava) Žilina - Poprad Tatry - Košice - Čierna nad Tisou (Čop) (V PKT)
	linia 106	Žilina - Svrčinovec (Petrovice u Karviné)
	linia 114-106	Žilina - Skalité (VI PKT)
	linia 125-106-105-101	Bratysława - Žilina - Košice - Čierna nad Tisou (PKT Va)
	linia 106	Puchov - Strelenka (Horni Lideč)
	linia 107	(Košice) Kysak - Prešov - Plaveč (Muszyna)
	linia 109-115	Košice - Zvolen.

Linie wymienione w tabeli nr 10 prowadzą ruch z przejść granicznych pomiędzy Republiką Czeską i Słowacką a Polską. Główne trasy są przeważnie dwutorowe i zelektryfikowane. Ze względu na górzysty charakter pogranicza polsko-słowackiego linie kolejowe o kierunkach równoleżnikowych sprawniej łączą duże ośrodki niż linie o kierunkach południkowych.

Ponadto ważnym elementem komunikacji kolejowej jest położona tuż na granicy obszaru oddziaływania Via Montana (Śląsk) Linia Hutnicza Szerokotorowa (LHS), prowadząca ze Sławkowa (województwo śląskie) do Izowa na Ukrainie. Obecnie, mimo marginalnego znaczenia dla turystyki, ma ona coraz większe znaczenie transportowe, co daje szerszą możliwość rozwoju tej części Europy w przewozach wschód - zachód.

KOMUNIKACJA LOTNICZA

Najbliższe rejonowi Sudetów i Rudaw porty lotnicze są rozlokowane głównie w północnej i południowej części obszaru oddziaływania Via Montana, lub tuż poza granicą. Można do nich zaliczyć: Wrocław-Strachowice, Drezno i Ostrava-Mošnov w obszarze opracowania oraz Praga-Ruzyně i Lipsk-Halle poza nim. We wschodniej części opracowania (rejon Karpaty) znajdują się następujące porty lotnicze: Kraków-Balice, Rzeszów-Jasionka i Koszyce (głównie w północnej części obszaru oddziaływania Via Montana). Dodatkowo poza granicą wschodniego rejonu znajdują się dwa porty lotnicze: Katowice-Pyrzowice oraz Poprad-Tatry. We wszystkich wymienionych portach lotniczych odprawiane są regularne połączenia krajowe i międzynarodowe. Ponadto są one dostępne poprzez sieć dróg międzynarodowych, co usprawnia powiązanie portów lotniczych z regionem.

Obecnie prywatni operatorzy wykonują połączenia międzynarodowe, głównie w ramach tanich linii lotniczych. Po zrealizowaniu docelowej sieci dróg szybkiego ruchu w północnych Czechach i Słowacji oraz południowej Polsce (w szczególności powiązań transgranicznych) dostępność do wspomnianych lotnisk znacznie się zwiększy, a tym samym zapewni obsługę całego obszaru oddziaływania Via Montana.

Znaczącą rolę w przyszłości mogą odgrywać lotniska regionalne i lokalne, w szczególności o charakterze biznesowym i usługowym. W tym celu należałoby wykorzystać infrastrukturę istniejących lotnisk takich jak.: Rothenburg, Bautzen, Chemnitz, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Ostrava-Mošnov, Bielsko-Biała-Aleksandrowice, Rybnik-Gotartowice, Žilina oraz projektowanych – np.: Opole-Polska Nowa Wieś.

Dodatkowo rozwój sieci mniejszych lotnisk sportowych i sportowo-usługowych – tj.: Jelenia Góra, Świebodzice, Bystrzyca Kłodzka, Ústí nad Orlicí, Jesenik, Krnov oraz projektowanych – Żarska Wieś, Skarbimierz, będzie stanowić uzupełnienie dla połączeń regionalnych, a także usprawni obsługę na poziomie lokalnym.

PRZEJŚCIA GRANICZNE

Wszystkie pogranicza obszaru oddziaływania Via Montana są dostatecznie wyposażone w przejścia graniczne: drogowe, kolejowe oraz turystyczne. Obecnie rozróżnia się następujące rodzaje przejść granicznych:

- drogowe przejście graniczne, przez które może przejechać pojazd samochodowy,
- kolejowe przejście graniczne, przez które może przejechać pojazd szynowy,
- turystyczne przejście graniczne – przejście turystyczne, małego ruchu granicznego oraz piesze, na którym nie jest dopuszczony ruch pojazdów samochodowych.

Głównym problemem w transporcie transgranicznym jest ograniczona liczba przejść granicznych dla drogowego ruchu ciężarowego i autobusowego. Tylko nieliczne przejścia na poszczególnych granicach są przystosowane do takiego rodzaju ruchu (tabela nr 11.). Jednakże ograniczenie to, szczególnie w odniesieniu do ruchu samochodów ciężarowych, nie dotyczy przyszłej Trasy Via Montana.

TABELA 11 PRZEJŚCIA GRANICZNE W OBSZARZE VIA MONTANA

GRANICA	RODZAJE PRZEJŚĆ GRANICZNYCH		
	DROGOWE	KOLEJOWE	TURYSTYCZNE
czesko-niemiecka	14 (w tym 3 osobowo-towarowe, z czego 2 bez ograniczeń)	5 (w tym 1 osobowe)	39
polsko-niemiecka	5 (w tym 1 osobowo-towarowe bez ograniczeń)	2 (w tym 1 towarowe)	2
polsko-czeska	28 (w tym 12 osobowo-towarowych, z czego 4 bez ograniczeń)	9 (w tym 2 towarowe, z czego 1 nieczynne)	55
polsko-słowacka	13 (w tym 2 osobowe i dwa osobowo-towarowe bez ograniczeń)	3	36
czesko-słowacka	8 (w tym 1 osobowe i 4 osobowo-towarowe bez ograniczeń)	3 (osobowo- towarowe)	brak danych

2.4.2.3. Wnioski

Położenie komunikacyjne obszaru oddziaływania Via Montany, umożliwiające powiązanie z pozostałą częścią Europy jest jednym z atutów w realizacji przedsięwzięcia. Główny szkielet układu drogowego jest oparty na powiązaniach równoleżnikowych w relacji Wschód – Zachód. Tworzą go dwa korytarze komunikacyjne:

- północny Drezno – Kijów,
- południowy Praga – Lwów.

Północny korytarz jest wytyczony przez istniejące odcinki autostrady A4 (Niemcy, Polska) oraz drogi krajowej DK4 (Polska) – wzdłuż tras E-36 i E-40. Docelowo ma to być autostrada A4, która wymaga realizacji przede wszystkim we wschodniej części Polski.

Południowy korytarz jest oparty na istniejących odcinkach dróg: autostrady D1, drogi krajowej DK35, drogi ekspresowej R35 i dróg krajowych DK55 i DK49 (Republika Czeska) oraz odcinkach drogi krajowej DK49, drogi ekspresowej R6, dróg krajowych DK61 i DK18, częściowo zrealizowanej autostradzie D1 i drodze krajowej DK50 (Słowacja). Po zrealizowaniu podstawowego układu drogowego będzie on oparty na autostradach i drogach ekspresowych: D8, D11 i R35, R55 w Republice Czeskiej oraz D1 i R6 w Republice Słowackiej. Szkielet komunikacyjny przebiegający w południowej części obszaru Via Montana znajduje się w ciągu międzynarodowych trasach E-67, E-442, E-50 i E-58.

Istotną rolę w kreowaniu przebiegu turystycznej trasy dla zmotoryzowanych odgrywają również powiązania wewnętrzne w obszarze oddziaływania Via Montany, miedzy poszczególnymi państwami, oparte na południkowym układzie komunikacji drogowej. Obecnie takie połączenia przebiegają głównie po drogach krajowych, łącząc najważniejsze ośrodki miejskie w obszarze opracowania. System powiązań transgranicznych w zachodniej i środkowej części Via Montany jest bardziej rozwinięty niż we wschodniej części obszaru opracowania, co ma związek głównie z ukształtowaniem terenu oraz zróżnicowanym poziomem rozwoju gospodarczego tych terenów.

W zachodniej części obszaru oddziaływania Via Montany występują następujące powiązania transgraniczne:

- Legnica – Lubawka/Kralovec – Hradec Kralove, po drogach krajowych DK3 i DK5 (po stronie polskiej) i DK6, DK14 i DK35 (po stronie czeskiej) – docelowo drogi ekspresowe S3 i R11,
- Wrocław – Boboszów/Dona Lipka - Olomouc, po drogach krajowych DK8 i DK33 (po stronie polskiej) DK43 i DK11 (po stronie czeskiej) – docelowo jako postulowane drogi ekspresowe S5 i R43.

Część środkowa oparta jest na trzech głównych powiązaniach południkowych, znajdujących się w bliskiej odległości względem siebie. Są to:

- Gliwice – Chłupki/Bohumin - Ostrava - Olomouc, po drogach krajowych DK78 (po stronie polskiej) i DK58 i DK47 (po stronie czeskiej) – docelowo autostrady A1, D1 i droga ekspresowa R35,
- Katowice-Bielsko Biała - Zawrdoń-Myto/Skalité – Żylina, po drogach ekspresowych S1, S69, drogach krajowych DK1, DK69 (po stronie polskiej) i drodze wojewódzkiej DW487, drodze krajowej DK11 (po stronie słowackiej) – docelowo po drogach ekspresowych S1, S69 oraz autostradzie D1,
- Kraków – Chyżne/Trstená – Rużomberok, po drogach krajowych DK7 (po stronie polskiej) i DK59 (po stronie słowackiej) – docelowo po drogach ekspresowych S7 i R3.

W części wschodniej występuje jedynie powiązanie transgraniczne relacji Rzeszów – Barwinek/Vyšny Komarnik – Košice, przebiegające po drogach krajowych DK9 (po stronie polskiej) i DK73, DK18 oraz autostradzie D1 (po stronie słowackiej). Po zrealizowaniu projektowanego podstawowego układu drogowego, powyższa trasa będzie oparta na drogach ekspresowych S7, R4 i autostradzie D1, co w dużej mierze usprawni komunikacje w karpackiej części obszaru opracowania Via Montana.

Zarówno komunikacyjny szkielet powiązań zewnętrznych jak i południkowy system wewnętrznych powiązań transgranicznych, stanowią podstawę do trasowania właściwej Via Montany. Jej przebieg powinien opierać się na drogach niższej rangi niż drogi układu podstawowego, które umożliwiają dotarcie do miejsc atrakcyjnych turystycznie, często oddalonych od głównych arterii drogowych.

Tak więc podstawowym wyznacznikiem przy kreowaniu samej trasy jest układ dróg klasy wojewódzkiej i powiatowej, których gęstość jest zróżnicowana na całym obszarze oddziaływania Via Montany. Obszar Sudetów i Rudaw posiada bardziej rozbudowaną sieć ww. dróg niż część karpacka. Jest to związane przede wszystkim z ukształtowaniem terenu (występowaniem gór wysokich – Karpaty), które stanowią naturalną barierę dla komunikacji drogowej oraz ze zróżnicowaniem poziomu rozwoju gospodarczego.

Podsumowując, trasowanie turystycznej drogi dla zmotoryzowanych – Via Montana jest uzależnione od następujących elementów, które mimo różnic występujących na poszczególnych obszarach uzupełniają się wzajemnie:

- powiązań zewnętrznych i wewnętrznych (transgranicznych) – usprawniających dotarcie do poszczególnych odcinków trasy,
- gęstości sieci dróg wojewódzkich i powiatowych – możliwości przebiegu samej trasy jak i dotarcia do jak największej liczby miejsc atrakcyjnych turystycznie,
- występowania barier naturalnych – ukształtowanie terenu i występowanie obszarów chronionych,
- walorów turystycznych i krajobrazowych,
- możliwości równomiernego obsłużenia całego obszaru oddziaływania Via Montana.

2.4.3. Walory środowiska naturalnego

Przedmiotem diagnozy jest identyfikacja najcenniejszych obszarów i zasobów środowiska naturalnego.

Obszar opracowania charakteryzuje się wyjątkowym bogactwem wartości przyrodniczych i krajobrazowych. Występują tu wszystkie formy ochrony przyrody i krajobrazu objęte ochroną na podstawie polskiej ustawy o ochronie przyrody a po stronach czeskiej i słowackiej - ich odpowiedniki (załącznik nr 3.1.).

Ze względu na fakt, że teren opracowania obejmuje swoim zasięgiem bardzo duży obszar, w niniejszej analizie pominięto małopowierzchniowe formy ochrony przyrody takie jak: rezerwaty przyrody, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Uwzględniono wybrane obiekty przyrody nieożywionej i pozostałości górnictwa. Zaliczono do nich formacje geologiczne takie jak: jaskinie, pozostałości wulkanów, odsłonięcia skał wodospady i inne. Pozostałe scharakteryzowano w opisie najważniejszych, przyrodniczych obszarów chronionych. Dla wielkopowierzchniowych form ochrony przyrody stwierdzono względnie wyższą zgodność kategorii przestrzennych pomiędzy poszczególnymi krajami niż dla form małopowierzchniowych.

Rezultaty analizy udostępnionych turystycznie obiektów dziedzictwa górniczego takich jak: sztolnie, kamieniołomy, skanseny i muzea o tematyce górniczej uwzględniono w rozdziale 2.4.4. – Analiza walorów środowiska kulturowego.

Nawiązując do zastosowanej metodyki opracowania analizę wykonano w podziale na rejony: zachodni (Sudety i Rudawy) oraz wschodni (Karpaty).

Rozwinięcie i uszczegółowienie poszczególnych zagadnień uwzględnionych w analizie znajduje się w następujących załącznikach:

- Załącznik nr 3.1. Porównanie form ochrony przyrody w Czechach, Niemczech, Polsce i Słowacji,
- Załącznik nr 3.2. Obszary Natura 2000 – rejon Sudety i Rudawy,
- Załącznik nr 3.3. Obszary Natura 2000 – rejon Karpaty,
- Załącznik nr 3.4. Obszary ochrony przyrody – rejon Sudety i Rudawy,
- Załącznik nr 3.5. Obszary ochrony przyrody – rejon Karpaty,
- Załącznik nr 3.6. Zestawienie jaskiń udostępnionych turystycznie w Polsce w Czechach i na Słowacji,
- Załącznik nr 3.7. Zestawienie pozostałości wulkanicznych w Polsce,
- Załącznik nr 3.8. Wybrane wodospady w granicach opracowania,
- Załącznik nr 3.9. Wybrane formacje skalne w granicach opracowania.

Odniesienie przestrzenne omawianych tutaj zagadnień stanowi mapa *Walory środowiska naturalnego i kulturowego.*

2.4.3.1. Wybrane formy ochrony przyrody

Dla wszystkich krajów najbardziej ścisłą kategorią ochrony jest **park narodowy**, stanowiący rozległy obszar bogaty pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, służący ochronie cennych ekosystemów a także celom naukowym, rekreacyjnym i edukacyjnym. W parkach narodowych rzadko zezwala się na komercyjne wykorzystanie dóbr przyrodniczych.

Dosyć dużą zgodność celów ochrony wykazują również **parki krajobrazowe** - tworzone po stronie polskiej - z CHKO (Chráněná krajinná oblast) w Republice Czeskiej i na Słowacji. Są to duże obszary o harmonijnie ukształtowanym krajobrazie, na których ochronie podlegają walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe.

Kolejną wielkopowierzchniową kategorią ochrony przyrody uwzględnioną w opracowaniu jest **rezerwat biosfery.** Obszary tego typu tworzone są w ramach programu Man and Biosphere pod patronatem UNESCO i służą ochronie różnorodności przyrodniczej i kulturowej,

wykorzystaniu jako modelowego przykładu gospodarowania w krajobrazie oraz dla badań, monitoringu, edukacji i szkolenia. Rezerwaty biosfery tworzone są często na granicach państw i obejmowane wspólną ochroną. W granicach objętych opracowaniem przykładami takich wspólnych działań są:

- Bilateralny rezerwat biosfery Karkonosze utworzony przez Polskę i Republikę Czeską,
- Międzynarodowy rezerwat biosfery Karpaty Wschodnie obejmujący obszary chronione w Polsce, Słowacji i na Ukrainie,
- Bilateralny rezerwat biosfery Tatry utworzony przez Polskę i Słowację.
- Za rezerwat biosfery został uznany przez UNESCO również Babiogórski Park Narodowy położony na terenie powiatu żywieckiego w województwie śląskim oraz suskiego i nowotarskiego w województwie małopolskim.

Polskie **obszary chronionego krajobrazu** oraz ich czeskie odpowiedniki – přírodní parki, są obszarami o mniejszym reżimie ochronnym. Zostały ustanowione w celu ochrony różnych typów krajobrazu przy jednoczesnym uwzględnieniu możliwości zaspokajania potrzeb związanych z turystyką masową i odpoczynkiem. W Polsce OChK spełniają w niektórych przypadkach rolę korytarzy ekologicznych.

W ostatnich latach szczególnego znaczenia w tworzeniu europejskiego systemu ochrony przyrody nabiera europejska sieć ekologiczna **Natura 2000**. W granicach objętych opracowaniem znajduje się kilkaset obszarów spełniających kryteria zarówno Dyrektywy Siedliskowej jak i Dyrektywy Ptasiej, o powierzchni od kilku do kilkudziesięciu tysięcy ha. W Polsce proces tworzenia sieci obszarów Natura 2000 jeszcze trwa, w związku, z czym oprócz Obszarów Specjalnej Ochrony ptaków, powołanych Rozporządzeniem Ministra Środowiska, występuje tutaj znaczna ilość obszarów już zgłoszonych do Komisji Europejskiej lub na różnym etapie uzgodnień w kraju.

Z powyższych względów na obecnym etapie opracowania uwzględniono jedynie tabelaryczne zestawienia obszarów NATURA 2000 (załączniki nr: 3.2. i 3.3.)

Rejon Sudety i Rudawy

W rejonie Sudety i Rudawy po stronie polskiej występują: 2 Parki Narodowe (PN) Karkonoski i Gór Stołowych, 13 Parków Krajobrazowych, 19 Obszarów Chronionego Krajobrazu (załącznik nr 3.4.) oraz kilkanaście obszarów NATURA 2000 (załącznik nr 3.2.) i liczne rezerwaty przyrody. Ze względu na ich ilość w dalszej części scharakteryzowano jedynie parki narodowe. Są to:

Karkonoski Park Narodowy

Park obejmuje najwyższe, graniczne partie Karkonoszy, od Mumlawskiego Wierchu na zachodzie do przełęczy Okraj na wschodzie oraz dwie enklawy: okolice wodospadu Szklarki i górę Chojnik.

Obszary Karkonoskiego Parku Narodowego są najwyższą partią Sudetów z głównymi szczytami Śnieżką (1 602 m n.p.m.), Wielkim Szyszakiem (1 508 m n.p.m.) i Szrenicą (1 361 m n.p.m.).

Na jego obszarze występują charakterystyczne formy rzeźby: skałki ostańcowe, (Słonecznik, Końskie Łby, Pielgrzymy, Paciorki, Trzy Świnki), skalne (Śnieżne Kotły, Kotły z Małym i Wielkim Stawem), gołoborza oraz płaskie zrównania z torfowiskami. Znaczne spadki terenu i uskoki skalne sprzyjają powstawaniu wodospadów. Do największych należą Wodospady Łomniczki (300-metrowy ciąg kaskad potoku Łomniczka), Wodospoad i największy w polskich Karkonoszach Wodospad Kamieńczyka. Zespoły leśne zajmują powierzchnię 3 766 ha. Reszta to tereny powyżej górnej granicy lasu.

Park Narodowy Gór Stołowych

Park reprezentuje region Gór Stołowych w Kotlinie Kłodzkiej i obejmuje południowo - wschodnią część Gór Stołowych. Zasadniczymi drzewostanami są lasy świerkowe. W części bezleśnej dominują wyniesienia skalne Gór Stołowych. Góry Stołowe stanowią jedyny w Polsce przykład gór płytowych, zbudowanych z górnokredowych piaskowców ciosowych, poprzegradzanych ławicami margli z wkładkami wapieni i piaskowców wapnistych lub glaukonitowych. W obrębie piaskowca ciosowego powstał system korytarzy tworzący labirynty skalne, szczególnie znane i atrakcyjne w obrębie Błędnych Skał. Budowa geologiczna oraz zachodzące procesy geomorfologiczne i erozyjne doprowadziły do powstania bardzo interesujących i pięknych krajobrazowo ostańców (Błędne Skały - 850 m n.p.m., Skalniak - 915 m n.p.m., Narożnik - 895 m n. p. m., Szczytniak - 589 m n.p.m., Szczeliniec - 919 m n.p.m., Mnich - 522 m n.p.m., Skalne Grzyby, Rudkowe Skały).

Po stronie czeskiej ustanowiono następujące obszary chronione: 2 Parki Narodowe: Krkonoský Národní Park i Národní Park České carsko; 14 CHKO (Chráněna krajinná oblast), 31 Prirodnich Parków (tab. 2.4.3.4) oraz kilkaset obszarów NATURA 2000 (tab. 2.4.3.2) a także rezerwaty przyrody.

Krkonoský Národní Park (KRNAP)

Obszar KRNAP znajduje się na terenie dwóch krajów – Libereckiego (powiat Semily) i Kralowehradeckiego (powiat Trutnov). Obszar KRNAP podzielony jest na trzy strefy ochrony przyrody i krajobrazu. Park posiada otulinę. Zewnętrzną otulinę tworzy ciągłe pasmo buforowe na południowym przedgórzu Karkonoszy, z zachodu i w rejonie ośrodków turystycznych Harrachov a Rokytnice nad Jizerou - Jablonec nad Jizerou. Wewnętrzną otuliną są trzy enklawy ośrodków - Špindlerův Mlýn, Pec pod Sněžkou - Velká Úpa, Vítkovice, leżących w środku parku narodowego.

Strefa 1 ścisła (przyrodnicza) stanowi ok. 12% powierzchni całkowitej, 2. strefa (kontrolowana przyrodnicza) - 11% a 3. strefa (peryferyjna, buforowa) - 77%.

KRNAP graniczy z Karkonoskim Parkiem Narodowym, z którym od 1962 r, stanowią powołany przez UNESCO, Bilateralny Rezerwat Biosfery Karkonosze/Krkonose.

Národní Park České Švýcarsko

Szwajcaria Czeska jest najmłodszym Parkiem Narodowym w Republice Czeskiej. Powstał w styczniu 2000 roku. Nawiązuje do Parku narodowego Sächsische Schweiz (Szwajcaria Saksońska) po stronie niemieckiej, utworzonego 10 lat wcześniej. Większa część tego obszaru leży w Niemczech. Obszar tworzą unikalne piaskowcowe skalne miasta, kaniony i parowy. Częścią parku jest również największy most skalny w Europie – Prachticka Brama.

Najwyższym wierzchołkiem obszaru Szwajcarii Czeskiej jest Dieczinski Śnieżnik (726 m n.p.m.). Najciekawsze dla turystów są przede wszystkim tereny występowania skał piaskowcowych, które w kilku miejscach tworzą rozległe miasta skalne, jak na przykład Tisa, Ostrow czy Jetrzichowice. Łaba – największa rzeka obszaru, tworzy głęboki kanion w tablicy piaskowcowej, który ciągnie się od miasta Dieczina aż do granic państwowych a następnie do Niemiec.

REJON KARPATY

W rejonie Karpaty po stronie polskiej występuje 7 Parków Narodowych: Babiogórski, Gorczański, Tatrzański, Pieniński, Ojcowski, Magurski i Bieszczadzki; 18 Parków Krajobrazowych, 24 Obszary Chronionego Krajobrazu (załącznik nr 3.5.) oraz liczne rezerwaty przyrody i obszary NATURA 2000 (załącznik nr 3.3.). Charakterystyka PN przedstawia się następująco:

Babiogórski Park Narodowy

Obejmuje północną i częściowo południową część masywu Babiej Góry, najwyższego pasma w obrębie Beskidu Wysokiego w Karpatach Zachodnich - na długości ok. 10 km. Najwyższy szczyt Babiej Góry - Diablak (1725 m n.p.m.) pokryty jest rumowiskiem głazów. Grzbietem Babiej Góry przebiega główny europejski dział wodny pomiędzy zlewniami Bałtyku i Morza Czarnego. Wody północnych stoków spływają Skawicą, Skawą i Wisłą do Bałtyku, zaś po orawskiej stronie Orawą, Wagiem i Dunajem do Morza Czarnego. Duża różnica wysokości pomiędzy podnóżami a szczytem Babiej Góry oraz różnorodność panujących tutaj warunków siedliskowych przyczynia się do urozmaicenia szaty roślinnej. Ma ona wyraźny, piętrowy charakter. Granice leśnych pięter na Babiej Górze są obniżone o około 100-150 m w stosunku do granic wyznaczanych w Tatrach. Stoki północne odznaczają się nie tylko bogactwem form krajobrazowych, ale również większą różnorodnością zbiorowisk roślinnych. W obrębie masywu rośnie ponad 50 gatunków roślin chronionych. Do osobliwości Parku należą okrzyn jeleni (jest symbolem Babiogórskiego Parku Narodowego, poza Babią Górą stwierdzony jedynie w Beskidzie Śląskim) i rogownica alpejska, która ma tutaj jedyne stanowiska w Polsce. W Parku spotyka się wiele gatunków ssaków: jelenie, sarny, dziki, rysie. Niekiedy pojawia się niedźwiedź i wilk. Fauna ptaków liczy 120 gatunków. Wśród bezkręgowców bardzo liczne i najlepiej poznane są chrząszcze (ok. 1500 gatunków w tym kilka endemicznych).

Z uwagi na wyjątkowe walory przyrodnicze w 1978 r. Park został włączony przez UNESCO do międzynarodowej sieci rezerwatów biosfery.

Gorczański Park Narodowy

Park obejmuje centralną część pasma Gorców: masywy Turbacza, Gorca, Kudłonia, dolinę Kamienicy.

W krajobrazie Gorców, zbudowanych z utworów fliszu karpackiego, dominują łagodne formy rzeźby, typowe dla Beskidów Zachodnich. Wzniesienia oraz grzbiety górskie są w szczytowych partiach zaokrąglone lub spłaszczone. Stoki łagodnie opadają ku dolinom, gdzie rzeźba przybiera odmiennego charakteru. Częste są stromizny, osuwiska, skaliste koryta potoków i progi skalne. Znajduje się tu kilka grot skalnych i jaskiń, utworzonych głównie na skutek przesunięć skał.

Symbolem Gorczańskiego Parku Narodowego jest salamandra plamista, największy występujący w Polsce płaz ogoniasty podlegający ochronie gatunkowej.

Rozległy kompleks leśny Gorczańskiego Parku Narodowego tworzy z polanami reglowymi mozaikę środowisk, która zapewnia warunki bytowania zarówno dla gatunków związanych z naturalną puszczą, jak i występujących w ekosystemach nieleśnych. Obszar Parku zamieszkuje 46 gatunków ssaków, wśród których szczególnie godne uwagi są duże drapieżniki - wilk i ryś.

W Parku stwierdzono ok. 130 gatunków ptaków, z czego około 100 gniazduje w gorczańskich lasach. Dojrzałe drzewostany z martwymi drzewami to doskonałe środowisko dla ptaków gnieżdżących się w dziuplach: kowalika, pospolitych sikor, oraz dzięciołów i sów.

Na najwyższe szczyty (Turbacz, Kudłoń czy Gorc) prowadzą niezwykle widokowe szlaki turystyczne, interesujące także pod względem przyrodniczym.

Tatrzański Park Narodowy

Obejmuje najwyższą część Tatr Polskich i charakteryzuje się krajobrazem wysokogórskim. Rzeźba Tatr jest rezultatem długotrwałej działalności wielu czynników, począwszy od karbonu przez perm, trias, jurę, kredę, trzeciorzęd, aż po ostatnie zlodowacenia, które nadały im ostateczne oblicze. Formy wytworzone i pozostawione przez poszczególne zlodowacenia są widoczne w różnym natężeniu w postaci np.: kotłów lodowcowych często zajętych przez jeziora, żłobów lodowcowych, dolin zawieszonych, rygli skalnych i innych.

Tatrzański Park Narodowy (TPN) chroni unikatowy w skali kraju świat zwierzęcy wysokich gór, odmienny pod wieloma względami od fauny innych pasm górskich Polski a nawet Europy. Warunki bytowania zwierząt w Tatrach wyraźnie różnią się od innych środowisk naturalnych. Panuje tu całkiem odmienny i specyficzny klimat, niskie temperatury, silne wiejące wiatry, duże ilości opadów atmosferycznych. Duża pokrywa śnieżna często utrzymująca się powyżej pół roku spowodowała swoisty rozwój fauny tatrzańskiej niepowtarzalnej na innych obszarach. Tylko nieliczne zwierzęta zdołały się przystosować w tych trudnych warunkach siedliskowych. O specyfice fauny Tatr decydują przede wszystkim gatunki wysokogórskie, zasiedlające głównie otwarte przestrzenie hal i turni. Ssaki takie jak kozica oraz świstak na skutek długotrwałej izolacji wytworzyły w Tatrach odrębne podgatunki. Obszar ten to jedyne naturalne miejsce ich występowania na terenie kraju.

Tatry są miejscem dużego bogactwa florystycznego będącego wynikiem zróżnicowania warunków klimatyczno-glebowych. W TPN można wyróżnić ponad 50 ważniejszych zbiorowisk roślinnych występujących w zależności od typu podłoża na różnych wysokościach tworząc poszczególne piętra roślinne. Wśród zbiorowisk wykształciło się wiele zespołów endemicznych dla tych gór lub mających w nich swój główny ośrodek występowania.

Udostępnione dla turystów trwale oznakowane w terenie szlaki piesze mają dł. ok. 245 km.

Od 1993 r. TPN łącznie z Tatranskym Narodnym Parkiem (Słowacja) zostały uznane przez UNESCO za międzynarodowy rezerwat biosfery "TATRY".

Pieniński Park Narodowy

Obejmuje środkową część pasma Pienin (Pieniny Czorsztyńskie, Masyw Trzech Koron i Pieninki), z najwyższym szczytem Trzy Korony - 982 m n.p.m. oraz liczne enklawy, w tym rezerwaty "Zamek Czorsztyn" i "Zielone Skałki".

Pieniny tworzą twarde wapienie osadzone w bardzo miękkich utworach zbudowanych z łupków, margli i piaskowców. Ma to wpływ na znaczne zróżnicowanie form krajobrazu - liczne skałki oraz głębokie jary i wąwozy (np. Sobczański, Gorczański). Malowniczo rysuje się przełom Dunajca, nad którym wznoszą się skałki dochodzące do 300 m wysokości,

Niemal cały Park znajduje się w strefie dolnoreglowych lasów jodłowo-bukowych. Na uwagę zasługują także reliktowe laski sosnowe, będące najbardziej kserotermicznym ekosystemem leśnym PPN. Te przedziwnie powykręcane stare sosny porastające szczyty skał stanowią symbol pienińskiej przyrody.

Spotyka się tu obok naturalnych ekosystemów leśnych ekosystemy naskalne i piargowe, a także związane z działalnością człowieka ekosystemy łąkowe i pastwiska. Ekosystemy łąkowe należą do najbogatszych w Polsce.

Ciekawą grupę ekosystemów Parku stanowią murawy naskalne. Na skalnych półkach centralnej części Parku spotykamy murawę górską, będącą endemicznym zespołem Pienin. Jedną z najbardziej znamiennych cech naskalnej murawy górskiej jest współwystępowanie różnych pod względem ekologicznym grup: roślin górskich i ciepłolubnych. Na szczególną uwagę w tej części Parku zasługuje pszonak pieniński - endemit ograniczony w swym występowaniu wyłącznie do czorsztyńskiej warowni.

Wyznaczono tu 25 km szlaków pieszych poprowadzonych przez najpiękniejsze zakątki Pienin. Park można zwiedzać 8,5 km szlakiem wodnym w Przełomie Dunajca, a spływ tratwami flisackimi zalicza są do największych atrakcji turystycznych PPN.

Ojcowski Park Narodowy

Park leży w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i obejmuje środkową część Doliny Prądnika o długości 12 km (od Pieskowej Skały do Prądnika Korzkiewskiego), dolną i środkową część doliny Sąspowskiej o długości 5 km oraz przyległe fragmenty wierzchowiny jurajskiej.

Na florę Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN) składa się ok. 1000 gatunków roślin naczyniowych, w tym m.in. obuwik pospolity, chaber miękkowłosy, ostnica Jana, macierzanka wczesna. Wśród siedlisk leśnych dominują: grądy dębowo-lipowe, buczyna karpacka, jawory górskie, bory sosnowe i lasy mieszane.

Stwierdzono tu 5500 gatunków zwierząt, m.in.: borsuk, orzesznica, gronostaj, bóbr, nocek orzęsiony, pluszcz, zimorodek i nietoperze, które stanowią symbol Ojcowskiego Parku Narodowego.

Na terenie parku znajdują się grupy skał i pojedyncze ostańce zbudowane z jurajskich wapieni, czasem o fantazyjnych kształtach, np.: Maczuga Herkulesa, Brama Krakowska, Igła Deotymy. Jary i wąwozy mają do 120 m głębokości.

Magurski Park Narodowy

Park leży na granicy województw małopolskiego i podkarpackiego (90%) w sercu Beskidu Niskiego. Obejmuje górne dorzecze Wisłoki oraz pasmo Magury Witkowskiej - reprezentatywną część Beskidu Niskiego największego mezoregionu polskich Karpat.

MPN chroni przede wszystkim unikalny w skali Karpat obszar przejściowy między Karpatami Zachodnimi i Karpatami Wschodnimi. Na jego terenie wyróżnić można dwa piętra roślinne: pogórza i regla dolnego. Piętro pogórza, zajmuje około 43% jego powierzchni i sięga do 530 m n.p.m.. Stanowią je głównie drzewostany nienaturalne z przewagą sosny. Znajdują się tu też liczne łąki i pastwiska, a także torfowiska. Piętro regla dolnego (pow. 530 m n.p.m.) zajmuje ok. 57% powierzchni. Najwyższy szczyt w parku to Wątkowa 846 m n.p.m.. Dominują tu naturalne lasy bukowe z domieszką jedlin i rzadko występujących w Karpatach jaworzyn. W parku występuje prawie 800 gatunków roślin i prawie 200 gatunków zwierząt (nie licząc owadów). Ssaki reprezentowane są m.in. przez: niedźwiedzia, łosia, wilka, rysia, żbika i bobra. Najważniejsze gatunki ptaków to: orlik krzykliwy, krogulec i myszołów.

Bieszczadzki Park Narodowy

Bieszczadzki Park Narodowy (BdPN) i jego otulina położone są w Bieszczadach Zachodnich w obszarze granicznym pomiędzy Karpatami Zachodnimi i Wschodnimi. Jest to trzeci, co do wielkości park narodowy w Polsce. W 1973 roku obejmował masyw Tarnicy, Krzemienia i Halicza, oraz podszczytowe partie Połoniny Waryńskiej. Od tego czasu czterokrotnie powiększany (tab. 2.4.3.5).

Odmienność szaty roślinnej Bieszczadów od dawna zwracała uwagę biogeografów. Wyróżnia się tu trzy piętra roślinności:

- piętro pogórza sięgające do ok. 500 m n.p.m.,
- piętro regla dolnego sięgające do ok. 1150 m n.p.m.,
- piętro połonin czyli zbiorowisk subalpejskich i alpejskich, rozciągające się od górnej granicy lasu po najwyższe szczyty.

Najbardziej charakterystyczny element krajobrazu Bieszczad to lasy. W najniższej części BdPN działalność człowieka odcisnęła się najsilniej, tworząc szczególny typ krajobrazu półnaturalnego, lecz pozbawionego intensywnej obecności człowieka.

Roślinność BdPN stanowi ok. 780 gatunków roślin naczyniowych, 250 gatunków mchów, 500 gatunków porostów i 1000 gatunków grzybów. Około 30 to endemiczne gatunki wschodniokarpackie, np.: tojad wschodniokarpacki i tauryjski, goździk kartuzek goździk skalny, lepnica karpacka, pszeniec biały. Spośród 230 gatunków kręgowców, spotkać można: jelenia, żubra, rysia, żbika, sarnę, dzika, niedźwiedzia, wilka, orła przedniego, orlika krzykliwego, puchacza, puszczyka uralskiego, żmiję. Poza kręgowcami jest też dużo wyjątkowych pierścienic, owadów i pajęczaków.

Najwyższe partie Bieszczadów stanowią obszary atrakcyjne dla wędrówek pieszych i konnych. Istniejąca tu sieć pieszych szlaków turystycznych o długości przeszło 130 km stwarza znakomite warunki do bliskiego kontaktu z przyrodą.

W 1992 roku BdPN wszedł w skład powołanego przez UNESCO Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie" (MRB KW") obejmującego obszary przygraniczne Polski, Słowacji i Ukrainy.

W grupie Karpaty po stronie słowackiej znajduje się: 6 Parków Narodowych: Tatranský národný park, Národný Park Malá Fatra, Národný Park Nízke Tatry, Pieninský národný park, Národný Park Slovenský raj, Národný Park Poloniny; 10 CHKO (Chráněna krajinná oblast) (tab. 2.4.3.5) oraz kilkaset obszarów NATURA 2000 a także liczne rezerwaty przyrody ożywionej i nieożywionej.(tab. 2.4.3.3)

Tatranský národný park (TANAP)

Jest najstarszym parkiem narodowym na Słowacji. W jego granicach znajdują się Tatry Wysokie (Vysoké Tatry) z najwyższym szczytem Tatr, Gerlachem 2655 m n.p.m., Tatry Zachodnie (Západné Tatry) i Tatry Bielskie (Belianske Tatry).

Prawie 2/3 obszaru parku jest zalesiona głównie lasem świerkowym i jodłowo - świerkowym. Dominującym gatunkiem jest świerk pospolity, wyraźne zaznaczone jest występowanie sosny pospolitej, limby, modrzewia i kosodrzewiny. W mniejszej ilości występują lasy liściaste – buczyny i jaworzyny, głównie w Tatrach Bielskich. Wysokie Tatry zbudowane są ze skał granitowych, w Tatrach Zachodnich przeważają łupki krystaliczne, natomiast w Bielskich Tatrach wapienie. W kotłach lodowcowych powstało 110 jezior, najgłębszym jest Veľké Hincovo (54 m). W Parku znajduje się wiele form krasowych w tym jaskiń. Występuje tu ok. 1400 gatunków roślin. Do najcenniejszych należą przywrotnik morskooki i świetlik. Najcenniejszymi gatunkami zwierząt są: kozica tatrzańska, orzeł skalny i świstak.

W 1993 roku TANAP i TPN zostały uznane przez UNESCO za rezerwat biosfery, międzynarodowy obszar o światowym znaczeniu.

Národný Park Malá Fatra

Obszar parku obejmuje pasmo górskie, które wyłania się z kotlin Żylińskiej i Turczyńskiej. Tworzy pofałdowany łuk rozciągający się od przełęczy Fačkovskiej do Zázrivej. W rzeźbie terenu spotykamy: wysokogórskie grzebienie, wąwozy, rozpadliny i głębokie doliny. Podstawa Malej Fatry zbudowana jest z granitów, w północnych i wschodnich zboczach występują: kwarcyty, piaskowce, łupki, margle, wapienie i dolomity. W tych ostatnich wapieniu i dolomicie ukształtowały się unikalne formy np. wąwozy i rozpadliny przy wejściu do Vratnej doliny, Sokolia, Bobot Górnych i Dolnych oraz Nowych Otworów w masywie Rozsudziec. Do najciekawszych należą Jaskinia Kryształowa pod Małym Rosudźcem (2.4.3.6), Wodospad Šutovský (tab. 2.4.3.7) i kręty odcinek przełomowy Wagu o długości 7 km między Skałą Dubną i Strečnem. Najwyższym miejscem Parku jest Kriváňska Fatra ze szczytem Kriváň (1709 m n.p.m). Ponad 80% terytorium pokrywają lasy mieszane z przewagą buka. Zidentyfikowano ponad 900 gatunków roślin. Spośród zwierząt występują tu np.: niedźwiedź, ryś, wydra, orzeł skalny, puchacz skalny, głuszec i inne.

Národný Park Nízke Tatry

Tatry Niskie to pasmo górskie rozciągające się ze wschodu na zachód na długości ok. 100 km. W zachodniej części parku znajdują się Ďumbierske Tatry z najwyższym szczytem Ďumbier (2 043 m n.p.m.). Masyw jest obszarem źródliskowym czterech słowackich rzek: Hronu, Wagu, Hornadu i Hnilca. Środkową i południową część gór zbudowana jest z granitów i gnejsów. Na północy występują dolomity z wieloma formami krasowymi. Północne zbocza są strome i charakteryzują się skalistą rzeźbą terenu i kotłami lodowcowymi. Jaskinie Niskich Tatr scharakteryzowano w tab. 2.4.3.6. Największym stałym naturalnym jeziorem jest Jezioro Vrbickie w Dolinie Demänovskiej. Park charakteryzuje się dużą różnorodnością żyjących tam roślin i zwierząt. Symbolem parku narodowego jest niedźwiedź brunatny.

Pieninský národný park

Park położony jest w północnej części Słowacji Wschodniej, w paśmie górskim Magura Spiska częściowo na granicy z Polską. Jest najmniejszym parkiem w tym kraju, ale bogatym

w zasoby naturalne i malownicze krajobrazy. Obszar Pienin jest bogato zalesiony z zachowanymi lasami jodłowo-bukowymi i pierwotnymi sośninami na skałach. Roślinność obejmuje gatunki ciepłolubne i wysokogórskie. Spośród zwierząt należy wymienić: rysia, wydrę rzeczną, pszczelara zwyczajnego, puchacza skalnego, pójdźkę wróblą i jarząbka leśnego. Rzeka Dunajec płynąca wapienną doliną tworzy wąski przełom na długości 8,5 km. W rzece żyje ponad 20 gatunków ryb włącznie z pstrągiem i głowicą królewską. Przełom Dunajca został uznany za państwowy rezerwat przyrody.

Národný Park Slovenský Raj

Znajduje się w północno-wschodniej części Rudaw Słowackich. Charakterystyczne dla Parku są głębokie kaniony i rozpadliny wydrążone w wapieniach i dolomitach. Osiągają głębokości od 150 do 450 m. Najbardziej znane to Suchá Belá, Piecky, Sokol i Kysel' z licznymi wodospadami. Najwyższym szczytem jest Javorina (1 186 m n.p.m.). Prawie cały obszar jest porośnięty lasami na podłożu wapiennym, buczynami oraz świerczynami. Wśród licznych roślin chronionych występują: aster alpejski, goryczka wiosenna, żółtogłow europejski, dzwonek karpacki, sasanka słowacka, gaduła syberyjska. Faunę reprezentuje niedźwiedź, ryś, orlik krzykliwy, sokół myszołów, puchacz skalny, bocian czarny. W Słowackim Raju znajduje się prawie 200 jaskiń i rozpadlin, w tym Jaskinia Stratenska o długości 21 km. Najcenniejsze opisano w tab. 2.4.3.6. Na północ od miejscowości Stratená znajduje Havrania Skała o wysokości 1 153 m n.p.m.

Národný Park Poloniny

Położony w północno-wschodniej części Słowacji w paśmie Wierchów Bukowskich na granicach z Polską i Ukrainą. Osobliwością parku są górskie łąki grzebieniowe - połoniny, najpiękniejsze są w okolicy Pľaše, Ďurkovca, Riabej Skały i Kamiennej Łąki. Dominującym składnikiem przyrody są lasy, bukowe i jodłowo-bukowe obejmujące 80% powierzchni parku. Na uwagę zasługują zwłaszcza: jodły, buki i jawory. Wyznaczono tu sześć Narodowych Rezerwatów Przyrody: Stužica, Jarabá skała, Rožok, Pľaša, Havešová i Stinska. Żyją tu gatunki zwierząt, niespotykane w innych rejonach Słowacji. Stwierdzono tutaj 3 600 gatunków bezkręgowców, 294 gatunki kręgowców w tym: 13 gatunków amfibii, 8 gatunków gadów, 198 gatunków ptaków i 55 gatunków ssaków. Sporadycznie pojawiają się żubr i łoś z przyległego Bieszczadzkiego Parku Narodowego w Polsce. Grzbiet graniczny Wierchów Bukowskich osiąga wysokość 1000 – 1200 m n.p.m. i jest linią podziału wód Morza Czarnego i Morza Bałtyckiego.

2.4.3.2. Wybrane walory przyrody nieożywionej

Urozmaicona budowa geologiczna rozpatrywanego obszaru będąca wynikiem wielowątkowej historii geologicznej stworzyła warunki dla wykształcenia wielu ciekawych i różnorodnych form przyrody nieożywionej. Wschodnia część opracowania – Karpaty ukształtowała się ostatecznie w wyniku alpejskich ruchów górotwórczych. W ich wyniku nastąpiło sfałdowanie i wydźwignięcie skał osadowych gromadzonych w istniejącym tam wcześniej zbiorniku morskim. Wykształciły się m.in. struktury fliszowe (w Beskidach), a północna część (zapadlisko przedkarpackie) stanowiło miejsce akumulacji osadów morskich (m.in. pokładów soli kamiennej eksploatowanych w Wieliczce i Bochni). Część zachodnia, starsza zbudowana jest ze skał różnego wieku, od prekambryjskich gnejsów Gór Sowich po kredowe piaskowce Gór Stołowych. Sudety istniały już w erze paleozoicznej. Zostały sfałdowane podczas kaledońskich i hercyńskich ruchów górotwórczych. W wyniku alpejskich ruchów górotwórczych, w trzeciorzędzie, nastąpiło wydźwignięcie Sudetów względem ich przedpola o kilkaset metrów. Góry te mają charakter zrębowy. W czasie trzeciorzędowych ruchów górotwórczych powstały wulkany, po których pozostały dziś stożki wulkaniczne, często widoczne w krajobrazie.

Bogata historia geologiczna południowej Polski i sąsiadujących z nią regionów Czech i Słowacji zaowocowała licznymi formami geologicznymi i krajobrazowymi, stanowiącymi obecnie naturalne ekspozycje tego dziedzictwa. Wymienione w opracowaniu, wybrane obiekty i obszary, takie jak: jaskinie, wulkany, skalne miasta czy wodospady są

w większości objęte ochroną prawną i stanowią istniejące bądź potencjalne atrakcje turystyczne. Niektóre obiekty są unikalne w skali kontynentu inne, mniej znane, mogą posłużyć do aktywizacji regionów.

Z budową geologiczną wiąże się wielowiekowa eksploatacja różnych surowców mineralnych, której pozostałości stanowią cenne eksponaty myśli technicznej. Omówiono je w rozdz. 2.4.4. – Analiza walorów środowiska kulturowego.

JASKINIE

Jaskinie to, według definicji speleologów, naturalne próżnie skalne, osłonięte od góry i dostępne dla człowieka. Występujące w granicach opracowania jaskinie zostały ukształtowane w wyniku zjawisk krasowych lub procesów tektonicznych. Według Krzeczyńskiej i Woźniak (2007) w polskiej części znajduje się 15 jaskiń udostępnionych turystycznie (Sudety – 3 i Karpaty – 12) – załącznik nr 3.6. W obszarze Sudetów po stronie czeskiej jest 6 jaskiń udostępnionych dla ruchu turystycznego. Opiekuje się nimi Správa Jeskyní Republiki Czeskiej. Wszystkie jaskinie w Czechach są chronione według prawa nr 114/1992 Sb. o ochronie przyrody i krainy w Czeskiej Republice. W części słowackiej do zwiedzania udostępnionych jest 9 jaskiń, w tym 5 wpisane na listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO. Jaskinie słowackie są uznane w myśl (*Zákon NR SR č. 287/1994 Z. z. o ochrane prírody a krajiny*) za pomniki przyrody (prírodné pamiatky) i podlegają ochronie. W granicach opracowania znajduje się wiele interesujących jaskiń nie przygotowanych do obsługi ruchu turystycznego bądź dostępnych tylko dla speleologów. Obszary ich koncentracji to m.in.: Jura Krakowsko-Częstochowska, polskie i słowackie Tatry, Parki Narodowe Slovenský Raj, Slovenský Kras, Masyw Śnieżnika i Hruby Jeseník. Przykładowo w rejonie Jury Krakowsko-Częstochowskiej odkryto ponad 800 a Tatrzańskiego Parku Narodowego ponad 600 obiektów.

W polskiej części obszaru Sudety najbardziej znane są: Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie (Masyw Śnieżnika), Jaskinia Radochowska (Kotlina Kłodzka) oraz Jaskinia Dziurawy Kamień, W części czeskiej znajdują się: Jaskinia na Špičáku, Jaskinie na Pomezí, Mladečské jeskyně, Jaskinie Javořičské jeskyně, Jaskinie Zbrašovské aragonitové Jeskym (wszystkie w Kraju Ołomunieckim) oraz Bozkovské dolomitové Jeskym (Kraj Liberecki).

W Karpatach, po stronie słowackiej występują: Belianska jaskyňa, Demänovská jaskyňa slobody, Demänovská ľadová jaskyňa, Važecká jaskyňa, Dobšinská ľadová jaskyňa, Jaskyňa Domica, Gombasecká jaskyňa, Jasovská jaskyňa, Ochtinská aragonitová jaskyňa. Ostatnie 5 wymieniono na światowej liście dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO. Po polskiej stronie obszar Karpat jest znacznie bogatszy niż część sudecka. Dostępne dla zwiedzających jest tu 12 obiektów (załącznik nr 3.6.): Jaskinia Ciemna, Jaskinia Łokietka, Jaskinia Nietoperzowa, Jaskinia Wierzchowska Górna, Jaskinia Smocza Jama (Wawel), Jaskinia Dziurawy Kamień, Jaskinia Malinowska, Jaskinia Dziura, Jaskinia Mroźna, Jaskinia Mylna, Jaskinia Raptawicka, Jaskinia Obłazkowa, Jaskinia Smocza Jama (Wąwóz Kraków - Tatry).

POZOSTAŁOŚCI WULKANÓW

Interesujące dla pobudzenia i rozwoju potencjału turystycznego mogą stać się dość liczne pozostałości wulkaniczne: stożki, kominy i pokrywy lawowe. Wiele z nich objęte jest już ochroną rezerwatową (w Polsce). Należy jednak pamiętać, że część obiektów znajduje się w czynnych kamieniołomach.

W Polskiej części grupy Sudety dawne wulkany należą do dwóch grup, pochodzące z kenozoiku: Wilcza Góra na południe od Złotoryi, Czartowska (Czarcia Skała), Góra Ostrzyca koło Proboszczowa, Małe organy myśliborskie, Męcinka, Gracze k/Niemodlina; oraz paleozoiku: we Wleńskim Gródku, Organy Wielisławickie, Grzędy i Borówko, koło Czarnego Boru, Świerki koło Głuszycy, Tłumaczów koło Nowej Rudy.

Po stronie czeskiej są to m.in. Góra Kozákov (744 m n.p.m.), Panská skála i Zlatý vrch (oba w Górach Łużyckich).

W Polskiej części grupy Karpaty wygasłe wulkany występują w Pieninach i okolicach Krakowa. W pienińskim paśmie skałkowym są to formy związane są z alpejskimi ruchami górotwórczymi. Najważniejsze obiekty to: Góra Wżar z żyłami andezytowymi, Góra Jarmuta (Malinowa) i „Bazaltowa Skałka" (Biała Woda). W województwie małopolskim, pozostałości m.in. w: Regulicach k/Alwerni, Miękini, Filipowiczach. Charakterystykę wszystkich obiektów przedstawiono w załączniku nr 3.7.

WODOSPADY

Wśród wodospadów w granicach opracowania należy wymienić (uwzględniono najbardziej charakterystyczne): Wodospad Wilczki, Wodospad Kamieńczyka, Wodospad Szklarki i Wodospad Podgórnej w woj. dolnośląskim. Pierwszy w Masywie Śnieżnika, pozostałe w Karkonoszach. Czeskie wodospady (Karkonosze): Pancavsky Vodopad, Labský vodopád, Úpský vodopád (kraj kralowo-hradecki), Mumlavsky vodopad i Huťský vodopád (kraj liberecki) oraz Rešovské vodopády i Vysoký vodopád (Niskie Jeseniki w kraju ołomunieckim). W czeskich Beskidach największy to Bučací vodopád. We wschodniej części opracowania znajdują się m.in.: wodospady: Wodogrzmoty Mickiewicza, Siklawica, Wielka Siklawa w polskich Tatrach oraz słowackie: Vajanského vodopád i Kmeťov vodopád (największy w Tatranský národný park), Roháčsky vodopád w Zachodnich Tatrach (Západné Tatry), Brankovský vodopád w Niskich Tatrach, Šútovský vodopád, Kľacký vodopád i Vodopády Dierového potoka w Parku Narodowym Mala Fatra, czy liczna grupa wodospadów w Słowackim Raju. Obiekty te przedstawiono w załączniku nr 3.8.

WYBRANE INTERESUJĄCE FORMY GEOLOGICZNE

Większość z nich znajduje się w granicach przyrodniczych obszarów chronionych i zostały scharakteryzowanie przy ich opisie. Ze względu na ich mnogość, wymieniono tu tylko niektóre obiekty (załącznik nr 3.9). W obszarze sudeckim na uwagę zasługują m.in.: Prawczicka brama (Pravčická brána), Błędne Skały (pow. kłodzki, woj. dolnośląskie), Ardszpasko-Teplickie Skały (Ardšpašsko-Teplické Skály), Toulovcove Maštale (kraj pardubicki), Trias krasiejowski (woj. opolskie). Ochroną rezerwatową objęto ponadto: dwie interesujące formy skalne Kruczy Kamień i Głazy Krasnoludków (woj. dolnośląskie).

W obszarze karpackim są to m.in. rezerwaty przyrody nieożywionej (geologiczne i krajobrazowe): Prządki, Herby (podkarpackie), Skałka Rogoźnicka, Skamieniałe Miasto, Diable Skały, Zimny Dół (małopolskie). Po stronie słowackiej: Gejzer Herlański zgłoszony do wpisania na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO ponadto Narodowe Rezerwaty Przyrody Brama Gotycka w Súľovskich Skałach i Podskalský Roháč,

PARKI GEOLOGICZNE – GEOPARKI

Koncepcja parku geologicznego to inicjatywa UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) i IUGS (International Union of Geological Sciences) tworzenia światowej sieci obszarów chronionych, w ramach programu ochrony i konserwacji krajobrazu Geopark". Program zakłada objęcie ochroną geotopów, czyli miejsc o specjalnym znaczeniu dla nauk o Ziemi. Jego podstawową zasadą jest obok objęcia ochroną elementów przyrody nieożywionej, ich wyeksponowanie do celów edukacji ekologicznej. Istotne jest przedstawienie interakcji przyrody nieożywionej z obiektami świata roślinnego i zwierzęcego oraz wyeksponowanie efektów działalności gospodarczej człowieka, związanej z racjonalnym wykorzystywaniem zasobów środowiska, w tym surowców mineralnych.

W obszarze opracowania powołano do tej pory jeden, Czeski Raj (Český Ráj). Ze względu na unikalne dziedzictwo geologiczne został wpisany (2005 rok), na listę Europejskiej Sieci Geoparków UNESCO. Pod względem geograficznym jest ograniczony przez linię łączącą Mnichovo Hradiště, Sychrov, wierzchołek Kopanina, Železný Brod, Semily, Lomnice nad Popelkou, Jičín, Sobotkę i Mnichovo Hrad. Symbolem Czeskiego Raju są ruiny zamku Trosky. W labiryntach skalnych miast (Hruboskalsko, Klokočské a Betlémské skály, Prachovské skály, Borecké skály, Drábovna, Kalich – Chléviště, Příhrazské skály, Sokol, Suché skály, Vranovský hřeben) ukryte są ruiny zamków skalnych Drabskie Izdebki, Frydsztejn i Wranov. W skałach wylew-

nych Czeskiego Raju można znaleźć: agaty, ametysty, jaspisy, chalcedony i inne kamienie ozdobne.

W polskiej części opracowania, wg Aleksandrowicz (2006) wstępna list proponowanych geoparków obejmuje następujące obszary prawnie chronione:

- Geopark Pienin w polsko-słowackim obszarze transgranicznym parków narodowych Pienin i projektowanego Parku Krajobrazowego Małych Pienin,
- Geopark Niecki Śródsudeckiej w polsko-czeskim obszarze transgranicznym Parku Krajobrazowego Gór Wałbrzyskich i Chráněná krajinná oblast Broumovsko (CHKO Broumovsko),
- Geopark Śnieżnika Kłodzkiego w polsko-czeskim obszarze transgranicznym Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego ii rezerwat przyrody Kralicky Śnieżnik,
- Geopark Ślęży obejmujący Ślężański Park Krajobrazowy.

Rozważane są także koncepcje powołania geoparków Kopalni Soli Wieliczka i Kopalni Soli w Bochni.

RYSUNEK 4 WYBRANE ATRAKCYJNE FORMY O CHARAKTERZE GEOLOGICZNYM

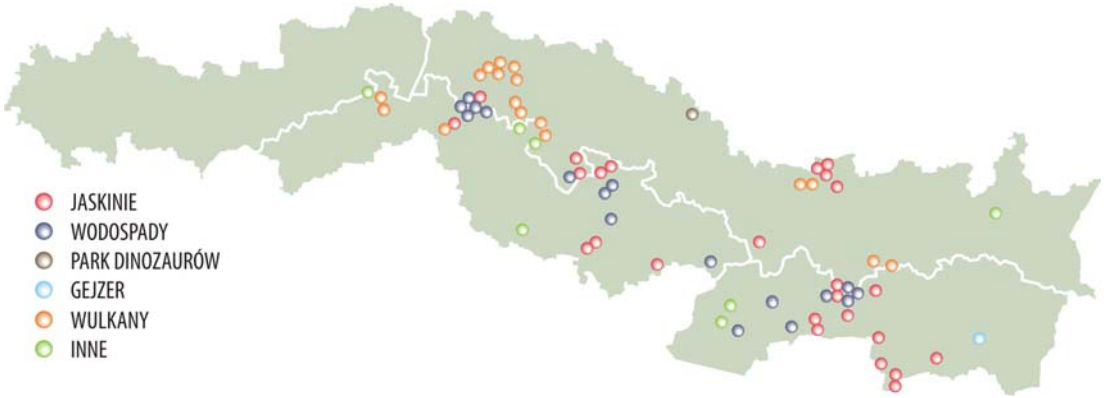

2.4.3.3. Wnioski

Najbardziej charakterystyczną cechą obszaru objętego opracowaniem jest położenie w regionach górskich i podgórskich Sudetów i Karpat. Wynika stąd nagromadzenie cennych obiektów o charakterze przyrodniczym i turystycznym, w tym wielu objętych ochroną prawną. Do najcenniejszych obszarów należą bez wątpienia uznane przez UNESCO za rezerwaty biosfery: Karkonoski Park Narodowy i Krkonošský Národní Park, Tatrzański Park Narodowy i Tatranský národný park, Międzynarodowy rezerwat biosfery Karpaty Wschodnie obejmujący obszary chronione w Polsce, Słowacji i Ukrainie oraz Babiogórski Park Narodowy. Do bardzo charakterystycznych należą również pozostałe Parki Narodowe, w tym Národní Park České Švýcarsko i Czeski Raj (Národní Park Český Ráj). Ten ostatni znajduje się na liście geoparków UNESCO.

Znaczna ilość najcenniejszych obszarów objętych ochroną, na których terenie występują także liczne rezerwaty przyrody ożywionej i nieożywionej obejmujące obiekty, takie jak: jaskinie, miasta skalne czy wodospady umożliwia tworzenie i rozwój przyrodniczych szlaków tematycznych. Mogą to być np. szlaki: „Wulkanów", „Jaskiń", „Wodospadów", „Rezerwatów biosfery" i inne, a więc trasy dla turystów zainteresowanych zarówno unikalną fauną, florą jak również krajobrazem tej części Europy, czy chcących podziwiać ostatnie, praktycznie niezamieszkane tereny naszego kontynentu (np. Bieszczadzki Park Narodowy).

Pozostałe obszary tzn. parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu, mimo mniejszej rangi ochronnej, również stanowią doskonałą bazę do rozwijania wszelkiego rodzaju aktywnych form turystyki i wypoczynku.

Paradoksalnie – wolniejszy rozwój gospodarczy tej części Europy i pewne opóźnienia cywilizacyjne, spowodowały, że wiele wyżej wymienionych obszarów zostało uchronionych przed silnymi przekształceniami a siły przyrody miały możliwość swobodnego działania. Dzięki temu obszary chronione mają tutaj charakter bardziej zbliżony do naturalnego niż w Europie Zachodniej i stanowi to ich niewątpliwą zaletę.

2.4.4. Walory środowiska kulturowego

O wysokiej atrakcyjności turystycznej obszaru, przez który przebiega projektowana trasa turystyczna Via Montana decydują walory środowiska kulturowego i naturalnego. Celem analizy, obejmującej południowe województwa Polski oraz styczne kraje Republik Czech i Słowacji, jest zidentyfikowanie najcenniejszych zasobów środowiska kulturowego, uznanych za zasadnicze czynniki kształtowania tożsamości kulturowej obszaru. W części opisowej scharakteryzowano obiekty dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym i narodowym, międzynarodowe szlaki kulturowe, formy ochrony krajobrazu kulturowego, historyczne zespoły urbanistyczne oraz wyróżniające się ponadlokalne zjawiska kulturowe. Wskazane tu elementy środowiska kulturowego powinny zostać uwzględnione przy ostatecznym ustaleniu przebiegu projektowanej trasy Via Montana.

Wyniki analizy w zakresie walorów dziedzictwa kulturowego na badanym obszarze znalazły swe rozwinięcie przestrzenne na mapie: *Walory środowiska naturalnego i kulturowego.*

2.4.4.1. Wybrane walory środowiska kulturowego

Historyczne zespoły urbanistyczne

Proces osadniczy na badanym obszarze rozpoczął się stosunkowo wcześnie i przypada na okres od XI w. do ok. poł. XIV w. Powstawaniu osad na omawianym obszarze sprzyjało ich położenie przy tak ważnych szlakach handlowych, jak m.in. Wysoka Droga i Dolna Droga - prowadzących z Rusi Kijowskiej przez Łużyce nad wybrzeże Morza Północnego. Zachowały się tu cenne, historyczne zespoły urbanistyczne o układzie planistycznym miasta lokacyjnego, z centralnie rozmieszczonym rynkiem, ratuszem, blokiem śródrynkowym oraz fragmentami murów miejskich.

Do najstarszych miast Saksonii należą: Drezno – stolica Landu, Chemnitz, Freiberg, Görlitz, Zwickau, Pirna oraz Miśnia. Na Dolnym Śląsku warto wskazać pierwsze ośrodki miejskie kolonizowane na prawie niemieckim jak Złotoryja (1211), Lwówek Śląski (1217), Środa Śląska (1223), które posłużyły za wzór dla następnych lokacji. Najlepiej zachowały się zespoły staromiejskie m.in. w Bystrzycy Kłodzkiej, Chojnowie, Jeleniej Górze, Kłodzku, Legnicy, Świdnicy, Oławie oraz we Wrocławiu. Wśród cennych założeń urbanistycznych ziemi opolskiej na uwagę zasługują: Brzeg, Głogówek, Opole, Nysa, Paczków i Kędzierzyn-Koźle. Ośrodki miejskie w krajach czeskich również posiadają wczesnośredniowieczną genezę, jak np. Dečin, Litomeřice, Ołomuniec, Prostejov.

Przykłady miast o układzie owalnicowym, typowym dla wczesnośredniowiecznych osad obronnych, zachowały się w województwie śląskim, np. Gliwice, Wodzisław Śląski, Żory. Do najstarszych miast śląskich należą: Cieszyn, Gliwice, Racibórz, Wodzisław Śląski, Żywiec. Rozwój śląskiego przemysłu, szczególnie w rejonie aglomeracji górnośląskiej, odegrał duży wpływ na szybkie zmiany w procesie osadniczym. W związku z tym powstały nowe osiedla robotnicze i kolonie domów w pobliżu zakładów przemysłowych. W tej grupie na uwagę zasługują tzw. familoki – rodzaj ceglanego budownictwa robotniczego, np. Giszowiec i Nikiszowiec w Katowicach. Historyczne zespoły staromiejskie w Małopolsce zachowały się w takich ośrodkach jak Kraków (wpisany na listę UNESCO w 1978r.), Bochnia, Biecz, Kalwaria

Zebrzydowska, Krzeszowice, Lanckorona, Myślenice, Nowy i Stary Sącz, Nowy Wiśnicz, Oświęcim Sucha Beskidzka, Tarnów, Wadowice, Wieliczka, Zakliczyn, Zator.

Wśród historycznych układów urbanistycznych województwa podkarpackiego warto wskazać Krosno, Sanok, Lesko, Pilzno, Przemyśl i Rzeszów.

Rozwój miast w Słowacji przypada na okres późnego średniowiecza, w większości ośrodków zachował się system fortyfikacji miejskich, okazałe ratusze oraz domy mieszczańskie, np. Bardejov, Levoča, Kežmarok, Košice, Prešov czy Trenčin.

Obiekty dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym

Zespoły zabytkowe, których znaczenie posiada zasięg światowy, stanowią część wspólnego, międzynarodowego dziedzictwa kulturowego. Takie wartości prezentują obiekty i zespoły zabytkowe - zdecydowanie wyróżniające się w krajobrazie kulturowym - które wpisane są na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Obiekty figurujące na tej liście to najwybitniejsze dzieła o unikatowych wartościach historycznych, najwyższym poziomie artystycznym i wybitnych wartościach naukowych. Można je bez wątpienia uznać za pomniki kultury artystycznej tego obszaru.

TABELA 12 OBIEKTY ZABYTKOWE WPISANE NA LISTĘ DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I NATURALNEGO UNESCO

LP.	OBIEKT/ZESPÓŁ	POŁOŻENIE	OPIS ZESPOŁU ZABYTKOWEGO
1.	Jawor – Kościół Pokoju	dolnośląskie jaworski	Zespół kościoła p.w. Ducha Świętego w Jaworze został wzniesiony po wojnie trzydziestoletniej (1648) wg projektu Walentego von Säbisch. Obiekt zachował się w oryginalnej formie - drewniany, konstrukcji szkieletowej, z wyposażeniem wnętrza, o bogatym programie ikonograficznym.
2.	Świdnica – Kościół Pokoju	dolnośląskie świdnicki	Zespół kościoła p.w. Trójcy Świętej w Świdnicy został wzniesiony po wojnie trzydziestoletniej (1648) dla gmin wyznania ewangelickiego. Zachowany w oryginalnej formie obiekt został wzniesiony w drewnianej konstrukcji szkieletowej. Realizacja bogatego wystroju rzeźbiarskiego wnętrza wraz z kompozycjami malarskimi trwała do pocz. XVIII w.
3.	Wrocław - Hala Stulecia	dolnośląskie Wrocław	Zespół Hali Stulecia został wzniesiony w latach 1911 – 1913 wg projektu M. Berga. Jest wybitnym przykładem nowoczesnej architektury historyzującej, zrealizowanej w konstrukcji żelbetowej.
4.	Ołomuniec – kolumna Trójcy Świętej	Olomoucký kraj	Kolumna Trójcy Świętej wzniesiona na pocz. XVIII w., w stylu baroku ołomunieckiego, o bogatym programie ideowo- artystycznym, którego twórcą jest wybitny artysta Moraw Ondrej Zahner
5.	Litomyśl - zamek	Pardubický kraj	Renesansowy zamek z dziedzińcem arkadowym reprezentuje typ włoskiej rezydencji, jaki rozpowszechnił się w Europie w XVI w. Zachował oryginalną bryłę oraz barokowy wystrój wnętrza pochodzący z XVIII w. Jest wyjątkowym przykładem arystokratycznej rezydencji okresu renesansu.
6.	Kraków – zabytkowe centrum – Stare Miasto	małopolskie Kraków	Historyczny zespół urbanistyczno-architektoniczny miasta Krakowa, który obejmuje Wzgórze Wawelskie z zamkiem, średniowieczne miasto w obrębie Plant, miasto Kazimierz wraz z przedmieściem Stradom.
7.	Wieliczka – kopalnia soli	małopolskie wielicki	Jedna z najstarszych kopalni soli kamiennej na świecie, w której eksploatacja odbywa się od 2 poł. XIII w. do chwili obecnej. Oryginalne wyrobiska (chodniki, pochylnie, komory eksploatacyjne, jeziora szyby) prezentują wszystkie etapy rozwoju techniki górniczej w poszczególnych epokach historycznych. W wyeksploatowanych komorach znajdują się unikatowe kaplice, z pełnym wyposażeniem architektonicznym wykutym w blokach solnych. Kopalnia soli mieści także Muzeum Żup Krakowskich.
8.	Oświęcim – obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau	małopolskie oświęcimski	Obóz koncentracyjny został założony w 1940 r., w czasie II wojny światowej stał się miejscem zagłady ponad miliona więźniów, przeważnie pochodzenia żydowskiego. W skład zespołu wchodzą: obozowe baraki, ruiny krematoriów, ogrodzenia zdunów kolczastych, bocznica kolejowa oraz brama obozowa. Na terenie obozu funkcjonuje Muzeum Oświęcim-Brzezinka, uznane w całości za Pomnik Męczeństwa Narodu Polskiego i Innych Narodów.
9.	Kalwaria Zebrzydowska – zespół klasztorno-pielgrzymkowy OO. Bernardynów	małopolskie wadowicki	Zespół klasztoru bernardynów oraz kościoła Matki Boskiej Anielskiej został wzniesiony w latach 1603 – 1609 wg projektu J. M. Bernardoniego i P. Baudartha. W skład założenia wchodzą: bazylika p.w. MB Anielskiej, klasztor bernardynów oraz zespół kalwaryjny 42 kapliczek i kościółków położonych między górami Żar i Lanckorona. Ekspozycja kaplic w krajobrazie, wraz z alejami oraz systemem osi widokowych tworzą unikalną kompozycję przestrzenną parku pielgrzymkowego.

LP.	OBIEKT/ZESPÓŁ	POŁOŻENIE	OPIS ZESPOŁU ZABYTKOWEGO
10.	Binarowa, Dębno Podhalańskie, Lipnica Murowana, Sękowa - drewniane kościoły południowej Małopolski	małopolskie gorlicki, nowotarski, bocheński	Najlepiej zachowany zespół drewnianych kościołów konstrukcji zrębowej w Małopolsce, w większości zachowały oryginalny wystrój wnętrza. Szczególną wartość artystyczną posiadają polichromie o bogatym programie ikonograficzno-ideowym oraz wysokim poziomie warsztatowym. Binarowa – kościół p.w. św. Michała Archanioła, ok. 1500r., polichromia z XVI-XVII w. Dębno Podhalańskie – kościół p.w. św. Michała Archanioła, 2 poł. XV w. Jeden z najlepiej zachowanych kościołów drewnianych, wraz z polichromią i wyposażeniem wnętrza. Lipnica Murowana – kościół p.w. św. Leonarda, k. XV w., wyposażenie wnętrza o muzealnym charakterze. Sękowa – kościół p.w. śś. Filipa i Jakuba, wzniesiony w 1516 r., unikatowa bryła z sobotami.
11.	Blizne, Haczów - drewniane kościoły południowej Małopolski	podkarpackie	Blizne – kościół p.w. Wszystkich Świętych, ok. poł. XV w., cenny przykład średniowiecznej sztuki ciesielskiej, malowidła z XVI-XVII w. Haczów - kościół p.w. Wniebowzięcia NMP, ok. poł. XV w. Jeden z najstarszych i największych kościołów drewnianych o konstrukcji zrębowej w świecie, unikatowe malowidła figuralne z 1494 r.
12.	Spišsky Hrad	Prešovský kraj	Ruina średniowiecznego zamku zaliczanego do największych założeń obronnych Słowacji.
13.	Bardejov	Prešovský kraj	Układ urbanistyczny średniowiecznego miasta z zespołem zabudowy uzdrowiskowej oraz dzielnicą żydowską.
14.	Vlkolinec	Žilinský kraj	Zachowany oryginalnie zespół drewnianej zabudowy regionalnej, charakterystycznej dla górskich obszarów Słowacji.

Obiekty dziedzictwa kulturowego o znaczeniu narodowym - *Pomniki historii, Narodowe zabytki kultury*

Do obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej należy zaliczyć zespoły zabytkowe uznane mocą rozporządzeń Prezydenta RP za pomniki historii. Są to obiekty zabytkowe o wysokich wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, oraz o ważnym znaczeniu dla polskiego dziedzictwa kulturowego.

TABELA 13 POMNIKI HISTORII

LP.	POMNIK HISTORII	POŁOŻENIE
1.	Krzeszów – opactwo cystersów	dolnośląskie, Kamienna Góra
2.	Legnickie Pole – pobenedyktyński zespół klasztorny	dolnośląskie, Legnica
4.	Wrocław – zespół historycznego centrum	dolnośląskie, Wrocław
5.	Wrocław – Hala Stulecia	dolnośląskie, Wrocław
6.	Góra Św. Anny – krajobraz kulturowo przyrodniczy założenia klasztorno-pielgrzymkowego	opolskie, strzelecki
7.	Bochnia – kopalnia soli	małopolskie, bocheński
8.	Kalwaria Zebrzydowska – zespół krajobrazowy parku pielgrzymkowego	małopolskie, wadowicki
9.	Kraków – historyczny zespół miejski	małopolskie, Kraków
10.	Wieliczka – kopalnia soli	małopolskie, wielicki

Zasoby zabytkowe o wysokich walorach historyczno-artystycznych w Republikach Czech i Słowacji objęte są takimi formami ochrony jak: narodowy zabytek kultury (NKP), miejski rezerwat zabytkowy, zabytkowa strefa miejska, zabytkowa strefa ochrony.

Narodowe zabytki kultury to obiekty zabytkowe o wybitnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego, wysokich wartościach historycznych i poziomie artystycznym.

TABELA 14 NARODOWE ZABYTKI KULTURY

REPUBLIKA CZESKA		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
1.	Benešov nad Ploučnicí	Ústecki kraj, okres Děčín
2.	Duchcov	Ústecki kraj, okres Teplice

REPUBLIKA CZESKA		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
3.	Krásný Dvůr	Ústecki kraj, okres Louny
4.	Ploskovice	Ústecki kraj, okres Litoměřice

REPUBLIKA CZESKA		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
5.	Kadaň	Ústecki kraj, okres Chomutov
6.	Libochovice	Ústecki kraj, okres Litoměřice
7.	Louny	Ústecki kraj, okres Louny
8.	zámek Frýdlant	Liberecký kraj, okres Liberec
9.	zámek Sychrov	Liberecký kraj, okres Liberec
10.	Liberec	Liberecký kraj, okres Liberec
11.	zámek Hrubý Rohozec	Liberecký kraj , okres Semily
12.	hrad Trosky	Liberecký kraj , okres Semily
13.	Bezděz	Liberecký kraj, okres Česká Lípa
14.	zámek Lemberk	Liberecký kraj, okres Česká Lípa
15.	zámek Zákupy	Liberecký kraj, okres Česká Lípa
16.	Kuks – hospital, Betlém	Královéhradecký kraj, okres Trutnov
17.	zámek Opočno	Královéhradecký kraj, okres Rychnov nad Kněžnou
18.	Náchod	Královéhradecký kraj, okres Náchod
19.	Ratibořice	Královéhradecký kraj, okres Náchod
20.	Dobrošov	Královéhradecký kraj, okres Náchod
21.	Broumov	Královéhradecký kraj, okres Náchod
22.	Hradec Králové	Královéhradecký kraj, okres Hradec Králové
23.	Hradek u Nechanic	Královéhradecký kraj, okres Hradec Králové

REPUBLIKA CZESKA		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
24.	Smiřice	Královéhradecký kraj, okres Hradec Králové
25.	Třebechovický betlém	Královéhradecký kraj, okres Hradec Králové
26.	Litomyšl	Pardubický kraj, okres Svitavy
27.	Pardubice	Pardubický kraj, okres Pardubice
28.	Ráby	Pardubický kraj, okres Pardubice
29.	zámek Slatiňiany	Pardubický kraj,okres Chrudim
30.	Javorník	Olomoucký kraj, okres Jesenik
31.	Bouzov	Olomoucký kraj, okres Olomouc
32.	Olomouc	Olomoucký kraj, okres Olomouc
33.	Klášterní Hradisko	Olomoucký kraj, okres Olomouc
34.	hrad Šterberk	Olomoucký kraj, okres Olomouc
35.	Velke Losiny	Olomoucký kraj, okres Šumperk
36.	Bruntál	Moravskoslezský kraj, okres Bruntál
37.	Opava	Moravskoslezský kraj, okres Opava
38.	Hradec n. Moravici	Moravskoslezský kraj, okres Opava
39.	Ostrava	Moravskoslezský kraj, Ostrava-město
40.	Fulnek	Moravskoslezský kraj, okres Nový Jičín
41.	Moravka	Moravskoslezský kraj, okres Frýdek-Místek
42.	Havířov-Životice	Moravskoslezský kra,j okres Karviná

REPUBLIKA SŁOWACJI		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
1.	Trenčín	Trenčianský kraj
2.	Bojnice	Trenčianský kraj
3.	Uhrovec	Trenčianský kraj
4.	Bytča	Žilinský kraj
5.	Martin	Žilinský kraj
6.	Ružomberok	Žilinský kraj
7	Ružomberok -Černová	Žilinský kraj
8.	Liptovský Mikuláš	Žilinský kraj
9.	Krásna Hôrka	Žilinský kraj
10.	Nová Bystrica	Žilinský kraj
11.	Oravský Podzámok	Žilinský kraj
12.	Strečno	Žilinský kraj

REPUBLIKA SŁOWACJI		
LP.	NARODOWY ZABYTEK KULTURY	POŁOŻENIE
13.	Bardejov	Prešovský kraj
14.	Červený kláštor	Prešovský kraj
15.	Levoča	Prešovský kraj
16.	Kežmarok	Prešovský kraj
17.	Prešov	Prešovský kraj
18.	Vyšný Komárnik	Prešovský kraj
19.	Spišsky Hrad	Prešovský kraj
20.	Jasov	Košický kraj
21.	Košice	Košický kraj
22.	Štitnik	Košický kraj
23.	Žehra	Košický kraj

Krajobraz kulturowy - *Parki kulturowe*

Najcenniejsze walory krajobrazu kulturowego – przestrzeni historycznie ukształtowanej w wyniku działalności człowieka – wymagają zachowania w stanie niezmienionym. Formą ochrony w tym zakresie jest park kulturowy, który swym zasięgiem obejmuje rejony koncentracji zasobów dziedzictwa kulturowego wyeksponowanego w krajobrazie naturalnym, zdecydowanie wyróżniające się na tle regionalnym bądź ponadregionalnym. W Republikach Czech i Słowacji ta forma ochrony nie występuje.

W granicach opracowania utworzono następujące parki kulturowe:

TABELA 15 PARKI KULTUROWE

LP.	PARK KULTUROWY	POŁOŻENIE	OPIS
1.	Kłodzki Park Kulturowy	dolnośląskie kłodzki	Forteczny Park Kulturowy obejmuje założenie obronne twierdzy w Kłodzku. W skład zespołu wchodzą: twierdza główna, fort Owcza Góra oraz teren dawnego przedmieścia ząbkowickiego.
2.	Srebrnogórski Park Kulturowy	dolnośląskie ząbkowicki	W granicach parku znajduje się teren nowożytnej twierdzy w Srebrnej Górze. Założenie obronne, wzniesione w latach 1765 – 1777, zachowane w oryginalnej formie.
3.	Park Kulturowy w Żorach	śląskie Żory	Park Kulturowy obejmuje cmentarz żydowski w Żorach.
4.	Zwierzyniecki Park Kulturowy	małopolskie Kraków	PK obejmuje Las Wolski wraz z otoczeniem oraz zabytkowymi zespołami na jego obrzeżach. W skład zespołu wchodzi m.in.: zespół klasztorny OO. Kamedułów na Bielanach, kopiec J. Piłsudskiego, kopiec T. Kościuszki, układ urbanistyczny dawnego osiedla Salwator.
5.	Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej	małopolskie nowotarski	PK obejmuje cenne kulturowo obszary miasta Zakopane, w tym liczne przykłady architektury w stylu zakopiańskim oraz tradycyjnej architektury sakralnej.

Wybrane zespoły zabytkowe o znaczeniu ponadlokalnym

Zespoły architektury obronnej

Wśród najbardziej interesujących zespołów zabytkowych o znaczeniu ponadlokalnym godne uwagi są zamki obronne, założenia pałacowe i dworskie, zespoły fortyfikacji, liczne przykłady architektury sakralnej, w tym sanktuaria pielgrzymkowe. Interesujące dominanty w krajobrazie stanowią zamki obronne, jakie powstawały na terenach pogranicza np. Bolków, Świny, Chojnik, Czocha, Książ, Grodno w Zagórzu Śląskim (dolnośląskie). Znacząca liczba zamków w Republice Czeskiej zachowała się w stanie niezmienionym wraz z oryginalnym wyposażeniem, np. zamki we Frydlandzie, Opočnie, Nachodzie czy Javorniku. Okazale prezentują się także przykłady tego typu architektury w Brzegu, Głogówku, Niemodlinie, Otmuchowie (opolskie), Pszczynie, Żywcu (śląskie), rezydencja królewska na Wawelu w Krakowie, a także obiekty obronne Jury Krakowsko-Częstochowskiej - Ojców, Pieskowa Skała - oraz w Dębnie, Czchowie, Nowym Wiśniczu, Niedzicy, Rytrze w Małopolsce. Zamki w Kamieńcu, Mrukowej, Sobień w Monastercu oraz w Krasiczynie to przykłady architektury obronnej Podkarpacia.

Spośród licznie zachowanych w Republice Słowacji zamków, także w formie trwałej ruiny, na uwagę zasługują takie obiekty jak: Bojnice, Kežmarok, Krásna Hôrka, Oravský Podzámok, Spišsky Hrad - od 1993 r. na liście UNESCO, uznany za największe założenie obronne Słowacji, oraz Stará L`ubovňa oraz Trenčin.

Historyczne założenia fortyfikacyjne to kolejne charakterystyczne dla badanego obszaru zjawisko kulturowe. Wśród wielu przykładów warto wymienić unikatowe twierdze w Kłodzku, Srebrnej Górze, Nysie, Koźlu, Krakowie, Przemyślu, a także zespoły fortyfikacji po stronie czeskiej, jak Josefov, Stachelberg, Březinka, Dobrošov, Hanička, Bouda.

Zespoły architektury sakralnej

Bardzo liczną, a zarazem różnorodną pod względem stylistycznym, grupę reprezentują obiekty architektury sakralnej. W grupie tej godne uwagi są powstałe w okresie średniowiecza założenia klasztorne w Trzebnicy, Lubiążu, Henrykowie, Rudach, Tyńcu, Mogile oraz oka-

załe miejskie świątynie parafialne, jak np. w Oleśnicy Strzegomiu, Świdnicy Wrocławiu, Brzegu, Nysie, Opolu, Krakowie, Tarnowie, Krośnie, Rzeszowie, Przemyślu. Ponadto zespoły sakralne związane z ruchem pielgrzymkowym, stanowiące przedmiot coraz większego zainteresowania turystycznego. Są to m.in. takie ośrodki jak Trzebnica, Legnickie Pole, Krzeszów, Wambierzyce, Góra Igliczna w Międzygórzu, Bardo, Góra Świętej Anny, Rudy, Pszów, Turza Śl., Czerna, Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Pacławska oraz Broumov, Kuks, Králíky, Neratov, Bartošovice v Orlických horach, Klášterec u Zábřeha, Zláté Hory, Opava w Republice Czeskiej oraz słowacka Levoča.

Zespoły dziedzictwa przemysłowego

Występujące na badanym obszarze bogactwa naturalne pozostawiły trwałe ślady w krajobrazie kulturowym, czego przykładem jest architektura przemysłowa, obiekty techniki, kopalnie oraz sztolnie.

Spośród wielu zachowanych obiektów dziedzictwa przemysłowego na uwagę zasługują dawne kopalnie w Złotoryi, Kowarach, Wałbrzychu Nowej Rudzie i w Złotym Stoku na Dolnym Śląsku. Most żelazny w Ozimku, unikalne piece wapiennicze w Krapkowicach, Górażdżach i Gogolinie to jedne z najcenniejszych zabytków przemysłu Opolszczyzny. Obiekty związane z rozwojem górnośląskiego przemysłu objęte są szlakiem zabytków techniki województwa śląskiego, są to m.in. radiostacja w Gliwicach, osiedle Giszowiec w Katowicach, skansen górniczy oraz szyb Maciej w Zabrzu, szyb Wilson w Katowicach, zabytkowa kopalnia Ignacy w Rybniku, browar w Żywcu.

Kopalnie soli w Wieliczce i Bochni uznawane są za najważniejsze zabytki techniki województwa małopolskiego. Ponadto zachowały się na tym obszarze w stosunkowo dobrym stanie huta żelaza w Płokach, piece wapiennicze w Płazie i Nawojowej Górze, warsztaty kamieniarskie w Dębniku, farbiarnie w Orawce oraz browar klasztorny w Szczyrzycu. Duża ilość obiektów techniki występuje na terenie Krakowa, należą do nich zabytki komunikacji kolejowej i miejskiej, elektrownie, gazownie, drukarnie, budynki poczty i straży pożarnej, fabryki oraz obiekty inżynierii wojskowej - większość z nich została objęta małopolskimi szlakami techniki.

Zabytki przemysłu naftowego (skansen w Bóbrce) oraz kolejka wąskotorowa (Wetlina-Cisna, Komańcza; Przeworsk-Dynów) to cenne obiekty przemysłu i techniki w województwie podkarpackim.

Interesującą grupę stanowią obiekty przemysłowe Republiki Czeskiej w rejonie zagłębia karwińsko-ostrawskiego. Kopalnie Michal, Anzelm, Hlubina, Muzeum Górnictwa Ostrava-Petrkovice, Rejon Dolnych Vitkovic pretendują do wpisania na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Do najważniejszych zabytków techniki w Republice Słowacji zalicza się kopalnię opału w Červenicy (Dubnícke opálové bane) oraz warzelnie soli pod Prešovem.

Obiekty i obszary dziedzictwa górniczego zidentyfikowane w obszarze opracowania zostały zestawione w załączniku nr 4.

Regionalne budownictwo drewniane

Górskie i podgórskie obszary Sudetów oraz Karpat to obszary występowania drewnianego budownictwa o cechach regionalnych. Sudecką architekturę drewnianą charakteryzuje duża różnorodność w zakresie rozwiązań konstrukcyjnych oraz rodzajów detalu architektonicznego. W rejonie historycznych Łużyc budynki wznoszono przeważnie w konstrukcji przysłupowej, niekiedy z murowanym parterem z kamienia bądź cegły. Zwarte grupy tego budownictwa występują w województwie dolnośląskim w powiatach: zgorzeleckim, lubańskim, lwóweckim i złotoryjskim. Interesujące enklawy tworzą domy konstrukcji przysłupowej w Sulikowie oraz zespół domów tkaczy tzw. Dwunastu Apostołów w Chełmsku Śląskim. Zabudowę Kotliny Kłodzkiej zdominowały domy konstrukcji ryglowej lub wieńcowej, z gankami i podcieniami, z charakterystyczną dla tego obszaru „izbą krzyżową".

Podobny charakter posiada budownictwo drewniane występujące na terenach wiejskich w krajach czeskich, jak np. zespół domów w Jilemnicach (okres Semily) oraz w Přišovicach k. Turnova.

Najcenniejsze obiekty architektury drewnianej w województwach – śląskim, małopolskim i podkarpackim zostały objęte szlakiem architektury drewnianej o łącznej długości 3 700 km. Są to zabytkowe kościoły drewniane, cerkwie, kaplice, dwory, skanseny oraz zespoły zabudowy wiejskiej. Silnie zróżnicowane wpływy wielu kultur zadecydowały o unikatowych cechach regionalnego budownictwa na tym terenie. Duże skupiska zabudowy drewnianej, przeważnie konstrukcji zrębowej, występują na terenach górskich województwa śląskiego, m.in. w Wiśle, Koniakowie, Istebnej, Milówce. Interesująca grupa spichlerzy oraz lamusów zachowała się w powiecie raciborskim, jak np. Bieńkowice, Bojanów, Borucin, Krzanowice.

Na szczególną uwagę w rejonie Małopolski i Podkarpacia zasługuje m.in.: drewniana zabudowa Chochołowa oraz dzielnicy Koziniec w Zakopanem, zespoły tradycyjnego budownictwa wiejskiego we Frydmanie oraz w Tyńcu i Bronowicach pod Krakowem; cerkwie Beskidu Niskiego, cenna grupa kościołów drewnianych, jak np. w Dębnie Podhalańskim, Haczowie, Bliznem (na liście UNESCO), ponadto kościoły w Lachowicach, Orawce, Tyliczu itp. W Republice Słowacji, podobnie jak po stronie polskiej, możemy zaobserwować stosunkowo wysoką gęstość nasycenia obiektami architektury drewnianej. Zespoły zabudowy dawnej wsi zachowały się m.in. w takich miejscowościach jak Ždiar, Osturňa, Podbiel, Čičmany, Vlkolinec. Na uwagę zasługują także skanseny kultury materialnej jak Vychylovka, Martin, Pribylina, Zuberec, Stará Ľubovňa, Bardejov, Svidnik, Humenné. Spośród licznie zachowanych kościołów drewnianych warto wymienić następujące obiekty: Thrové, Tvrdošin, Hervartov, Kežmarok, Hunkovce, Nová Sedlica, Trocany, Kalná Roztoka.

Szlaki dziedzictwa kulturowego

Szlaki dziedzictwa kulturowego to jedna z ważnych form ochrony i zarazem udostępnienia walorów dziedzictwa kulturowego. Promowanie walorów kulturowych oraz prezentowanie dominujących w określonych obszarach zjawisk kulturowych to idee łączące zarówno szlaki kulturowe o charakterze międzynarodowym, jak i szlaki o znaczeniu ponadregionalnym. W granicach opracowania zidentyfikowano następujące międzynarodowe szlaki kulturowe:

Via Regia - Szlak Drogi Królewskiej

Stanowi fragment dawnej Wysokiej Drogi – jednego z najważniejszych europejskich szlaków handlowych okresu średniowiecza, łączącego centra gospodarcze południowych Niemiec z Rusią Kijowską. Wzdłuż Drogi Królewskiej odbywała się zarówno wymiana handlowa, jak i transfer idei kulturowych, obyczajów oraz stylów życia. Najważniejsze miasta badanego obszaru – Drezno, Wrocław i Kraków, będąc u schyłku średniowiecza stolicami niezależnych organizmów państwowych – Saksonii, Śląska oraz Polski, pełniły również rolę niezwykle ważnych centrów władzy królewskiej i książęcej, które szczególnie w okresie renesansu emanowały wysublimowaną kulturą dworską, transponując europejską cywilizację na sąsiednie obszary.

Restytuowanie tego szlaku na terenie Niemiec przestało być już tylko koncepcją. Cześć Via Regia w Saksonii i Turyngii prezentowana jest już na rynku turystycznym jako „Ekumeniczna droga pielgrzymkowa" (Der Ökumenische Pilgerweg). Na pozostałym obszarze również podejmowane są inicjatywy w tym zakresie, czego dobitnym przykładem jest Dolnośląska Droga św. Jakuba – projekt, którego celem jest przedłużenie międzynarodowego szlaku z Santiago de Compostella w kierunku wschodnim. Przebieg Via Regia wyznaczają miasta – z zachodu na wschód - Eisenach, Gotha, Erfurt, Weimar, Jena, Gera, Altenburg, Miśnia, Drezno, Bautzen, Görlitz, Zgorzelec, Bolesławiec, Chojnów, Legnica, Środa Śląska, Wrocław, Oława, Brzeg, Opole, Katowice, Kraków, Tarnów, Przemyśl, Lwów, Kijów, Odessa.

Bieg Drogi Królewskiej na omawianym obszarze pokrywa się z przebiegiem obecnej i projektowanej autostrady A4.

Europejski Szlak Cystersów

Powołanie szlaku to inicjatywa Rady Europy w ramach projektu Europejskie Szlaki Kulturowe, którego celem jest poszukiwanie wspólnych związków historyczno-kulturowych pomiędzy narodami europejskimi. Szlak Cystersów rozpoczyna swój bieg w Portugalii, przemierza Francję oraz Niemcy, i kończy się w Polsce. Na terenie Polski wyznaczono cztery pętle szlaku, które obejmują wszystkie cysterskie założenia klasztorne. Pętle – śląska (Dolny i Górny Śląsk) i małopolska prezentują najatrakcyjniejsze pod względem krajobrazowym, historycznym oraz artystycznym miejsca związane z działalnością zakonu cystersów, umożliwiając tym samym poznanie bogactwa jego spuścizny duchowej i materialnej. Odcinek szlaku na terenie województwa dolnośląskiego jest kontynuacją odcinka wielkopolskiego, tutaj też znajdują się pocysterskie zespoły klasztorne w Lubiążu, Trzebnicy, Krzeszowie, Henrykowie i Kamieńcu Ząbkowickim. Pozostałe ogniwa szlaku to zespoły klasztorne w Jemielnicy (woj. opolskie), Rudach (woj. śląskie), Mogile i Szczyrzycu (woj. małopolskie).

Ponadto zidentyfikowano istniejące szlaki kulturowe o znaczeniu ponadlokalnym:

- województwo dolnośląskie - Szlak cystersów, Szlak zamków piastowskich,
- województwo opolskie - Szlak cystersów, Szlak polichromii gotyckich,
- województwo śląskie - Szlak architektury drewnianej, Szlak zabytków techniki,
- województwo małopolskie - Szlak architektury drewnianej, Szlak architektury gotyckiej, Szlak cystersów, Szlak orlich gniazd, Szlak cerkwi łemkowskich, Szlak cmentarzy wojskowych z I wojny światowej, Szlak młyny Doliny Szreniawy, Szlak Pierścień Jurajski, Małopolskie Szlaki Techniki - Szlak komunikacyjny, Szlak kopalniano-przemysłowy, Szlak pożarnictwa, Szlak obiektów hydrotechnicznych, Szlak przemysłu wiejskiego,
- województwo podkarpackie - Szlak architektury drewnianej, Szlak ikon, Szlak rezydencji pałacowych i muzeów, Zabytkowa kolej wąskotorowa, Szlak pielgrzymkowy Jana Pawła II,
- Republika Słowacji – Szlak bursztynowy, Szlak architektury drewnianej, Gotycka droga, Szlak ikon, Magna Via,
- Republika Czeska – na podstawie analizy dostępnych autorom opracowania czeskich dokumentów planistycznych nie wykazano istniejących szlaków kulturowych.

2.4.4.2. Wnioski

Uwarunkowania historyczno-społeczno-ekonomiczne, w tym sytuacja polityczna i wyznaniowa miały wpływ na oblicze i charakter środowiska kulturowego. Obecność wielu kultur i tradycji, ich wzajemne przenikanie to czynniki, które zadecydowały o różnorodności i unikalności występujących tu zjawisk kulturowych. Środowisko kulturowe to obok środowiska naturalnego jeden z najważniejszych atutów obszaru, przez który przebiega projektowana trasa Via Montana. Występujące tu obiekty i zespoły zabytkowej architektury, reprezentują prawie wszystkie style i epoki artystyczne, począwszy od średniowiecza aż po wiek XX. Za najbardziej interesujące zjawiska artystyczne należy uznać: historyczne zespoły staromiejskie, zamki obronne, zespoły fortyfikacyjne, architekturę sakralną, w tym założenia klasztorne, sanktuaria pielgrzymkowe, obiekty przemysłu i techniki, regionalne budownictwo drewniane.

Zidentyfikowane powyżej elementy dziedzictwa kulturowego mogą stanowić przedmiot zainteresowania turystycznego i powinny być brane pod uwagę przy ostatecznym ustaleniu przebiegu trasy Via Montana. Turystyczne udostępnienie obiektów zabytkowych oraz promowanie walorów dziedzictwa kulturowego przyczyni się do wzmocnienia tożsamości kulturowej badanego obszaru oraz podniesienia jego atrakcyjności turystycznej.

2.4.5. Walory turystyczne

Przedmiotem analizy jest rozpoznanie wiodących form turystyki aktywnej występujących w granicach opracowania oraz identyfikacja miejscowości uzdrowiskowych i międzynarodowych szlaków turystycznych jako czynników istotnych przy kształtowaniu przebiegu planowanej trasy Via Montana. Badania objęły czeską, polską i słowacką część pasma Via Montana, pozostałą część w granicach własnego terytorium zgodnie z życzeniem opracowuje strona niemiecka. Jednolite analizy wykonano dla całości w/w obszaru. Wyniki badań ujęte zostały osobno dla obszaru Sudetów w połączeniu z czeskimi Rudawami i osobno dla obszaru Karpat. Analiza w części opisowej zawiera ogólną charakterystykę badanych elementów, w części graficznej na zbiorczej mapie, wyniki badań zilustrowane są w trzech ujęciach:

- Punktowo – przedstawione są miejscowości uzdrowiskowe, wiodące ośrodki sportów zimowych oraz wiodące ośrodki sportów wodnych,
- Liniowo – pokazany jest orientacyjny przebieg długodystansowych, międzynarodowych szlaków turystycznych,
- Obszarowo – przedstawiony jest zasięg wiodących form turystyki aktywnej w odniesieniu do podziału makroregionalnego analizowanego pasma.

Przyjęta skala generalizuje uzyskany w toku analizy obraz przestrzeni turystycznej wyłącznie do zjawisk dominujących w granicach opracowania.

Analiza powstała w oparciu o dostępne na tym etapie opracowania, źródła informacji: mapy turystyczne, przewodniki, materiały promocyjne, Internet, materiały branżowe.

2.4.5.1. Turystyka uzdrowiskowa

Specyficzny górski klimat cechujący się mniejszą wilgotnością powietrza, większym natężeniem promieniowania słonecznego oraz bogate zasoby wód mineralnych, kopalin leczniczych i wód termalnych, to podstawa rozwoju w północno- wschodniej części czeskich Rudaw, w Sudetach i w północnej części Karpat licznych ośrodków uzdrowiskowych. Część z nich powstała już w XVIII wieku a XIX wiek to czas ich szczególnego rozkwitu. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w znakomicie zachowanej architekturze uzdrowiskowej z tego okresu.

Atrakcyjność ośrodków uzdrowiskowych podnosi ich położenie w górskich i podgórskich rejonach Rudaw, Sudetów i Karpat, w otoczeniu lasów i obszarów turystycznych. Dodatkowym walorem jest całoroczna aktywność miejscowości uzdrowiskowych. Ponadto, w sezonie zimowym, funkcjonowanie kąpielisk termalnych uzupełnia ofertę wielu słowackich i czeskich ośrodków narciarskich. W obszarze udostępnianym przebiegiem trasy Via Montania występuje blisko 60 uzdrowisk w tym 28 polskich, 10 czeskich (w tym 3 termalne) oraz 13 uzdrowisk i 9 kąpielisk termalnych w Słowacji. W przyszłości planowana trasa Via Montana w sposób naturalny udostępni również uzdrowiska położone na terenach bezpośrednio sąsiadujących z analizowanym obszarem. Stąd rzeczywista liczba powiązanych z trasą miejscowości leczniczych i kurortów będzie w rzeczywistości o wiele większa, zwłaszcza w Republice Słowackiej i Republice Czeskiej.

Obecnie rozwój turystyki uzdrowiskowej nie ogranicza się już wyłącznie do renomowanych uzdrowisk. W górskich i podgórskich rejonach Rudaw, Sudetów i północnej części Karpat powstają ogólnodostępne ośrodki odnowy biologicznej, pozwalające połączyć aktywny wypoczynek z dbałością o stan zdrowia. Z roku na rok zwiększa się również dostępność uzdrowiskowych usług i cennych komponentów leczniczych. Dzięki temu uzdrowiska i obszary rozwoju rekreacji leczniczej stają się coraz częstszymi przystankami w turystycznej podróży przez Rudawy, Sudety i Karpaty. Koncentracja miejscowości uzdrowiskowych w górskich i podgórskich rejonach pasma, pozwala na utworzenie w bli-

skim otoczeniu planowanej trasy Via Montana tematycznego turystycznego szlaku łączącego czeskie, słowackie i polskie kurorty.

TABELA 16 MIEJSCOWOŚCI UZDROWISKOWE

	REJON RUDAWY	REJON SUDETY		REJON KARPATY		
	REPUBLIKA CZESKA		POLSKA	REPUBLIKA CZESKA	POLSKA	SŁOWACJA
UZDROWISKA	Mšené-lázně Teplice Dubí Klašterec nad Ohří	Karlova Studnia Budlov Lipová-lázně Desenik Velké Losiny Lázně Bohdaneč Náchod /Běloves/ Velichovky Lázně Bělohrad Janské Lázně Lázně Liberda Lázně Kundrati- ce/Osečná/Bílina	Lądek Zdrój Polanica Zdrój Duszniki Zdrój Kudowa Zdrój Długopole Zdrój Jedlina Zdrój Przerzeczyn Zdrój Szczawno Zdrój Cieplice Śląskie Zdrój, Czerniawa Zdrój	Teplice nad Bečvou Lázně Slatinice Karvina-Darkov Klimkovice	Ustroń Goczałkowice Zdrój Swoszowice Krzeszowice Wieliczka Rabka Szczawnica Wysowa Muszyna Złockie Krynica Żegiestów Piwniczna Iwonicz Zdrój Rymanów Zdrój Wapienne Polańczyk Zdrój	Trenčianske Teplice Bojnice Turčianske Teplice Lúčky Štrebské Pleso Nový Smokovec Tatranské Militare Tatranská Polianka Štós Vyšné Ružbachy Bradejovské Kúpele Nimnica Rajecké Teplice
KĄPIELISKA TERMALNE	Teplice	Budlov Velké Losiny Janské Lázně				Vrbov Rajec Rajecké Teplice Bešeňová / Thermal Park/ Kalameny Liptovský Ján Oravice /Meander Park/ Liptovský Mikuláš / Aquapark Tatralandia/ Poprad/Aqua City/

2.4.5.2. Turystyka aktywna

Możliwość uprawiania aktywnej rekreacji, obok walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych współdecyduje dzisiaj o turystycznej atrakcyjności terenu. Warunki klimatyczne, geologiczne, rzeźba terenu, stosunki wodne i specyficzne warunki aerodynamiczne determinują rozwój różnych form turystyki aktywnej. Pełna gama dostępnych w całym rudawsko – sudecko - karpackim paśmie form aktywnej rekreacji obejmuje turystykę pieszą, rowerową i konną, narciarstwo biegowe i zjazdowe, skialpinizm, snowboard, wspinaczkę skałkową, wspinaczkę wysokogórską, penetrację jaskiń, lotniarstwo, paragliding, szybownictwo, żeglarstwo, windsurfing, rafting, kajakarstwo górskie, kolarstwo górskie. Warunki niezbędne do uprawiania wymienionych form turystyki aktywnej istnieja praktycznie w całym analizowanym paśmie. Ponieważ przyszły użytkownik drogi Via Montana to turysta zmotoryzowany, dotarcie z głównej trasy do któregoś z wybranych obszarów turystyki aktywnej w otoczeniu planowanej drogi z pewnością będzie w zasięgu jego możliwości.

Turystyka piesza i rowerowa

Turystyka piesza i rowerowa będzie chyba najskuteczniejszą formą bezpośredniego poznawania najciekawszych zakątków otoczenia trasy Via Montana. Jest możliwa do uprawiania w całym objętym opracowaniem obszarze, a jej jedynym ograniczeniem jest dostępność turystyczna obszarów chronionych oraz ukształtowanie terenu. W rejonach nizinnych turystyka piesza i rowerowa jest ogólnodostępna. Na obszarach podgórskich i wyżynnych występuje w formie ogólnodostępnej i miejscami wyczynowej. W górskich obszarach przeważa już forma wyczynowa, zwłaszcza turystyki rowerowej (kolarstwo górskie). Turystyka rowerowa i piesza oparta jest o gęstą sieć istniejących tras, zwłaszcza lokalnych. Ich czytelne powiązanie z przebiegiem głównej trasy Via Montana nie powinno być problemem.

TABELA 17 OBSZARY ROZWOJU TURYSTYKI ROWEROWEJ I PIESZEJ

REJON	TRASY OGÓLNODOSTĘPNE	TRASY OGÓLNODOSTĘPNE I MIEJSCAMI WYCZYNOWE	TRASY OGÓLNODOSTĘPNE I WYCZYNOWE	TRASY OGÓLNODOSTĘPNE, WYCZYNOWE I EKSTREMALNE
RUDAWY		Podkrušnohorská oblast Brdská oblast Plzeňská pahorkatina	Krušnohorská Hornatina	
SUDETY	Nizina Śląsko-Łużycka Nizina Śląska Slezská nížina Středočeská tabule Severočeská tabule	Przedgórze Sudeckie Pogórze Zachodniosudeckie Českomoravská Vrchovina Brněnská Vrchovina Krkonošsko-jesenické Podhůří Východočeská tabule	Sudety Środkowe Sudety Wschodnie Orlická oblast Jesenická oblast	Sudety Zachodnie Krkonošská oblast
KARPATY	Kotlina Oświęcimska Kotlina Ostrawska Brama Krakowska Kotlina Sandomierska Podunajská nížina Lučensko-košická zníženina Severní Vněkarpatské sníženiny Západní Vněkarpatské sníženiny	Vihorlatsko-gutínska oblasť Wyżyna Krakowsko-Częstochowska Podhôľno-magurská oblasť Wał Trzebnicki Wyżyna Śląska Pogórze Zachodniobeskidzkie Pogórze Środkowobeskidzkie Niecka Nidziańska Obniżenie Orawsko-Podhalańskie Wschodnie Podkarpacie Západobeskydské Podhůří	Beskidy Zachodnie Beskidy Środkowe Beskidy Wschodnie Středomoravské Karpaty Západné Beskydy Západní Beskidy Matransko-slanská oblasť Slovenské Stredohorie Stredné Beskydy Východné Beskydy Nízke Beskydy Slovenské Rudohorie Slovensko-moravské Poloniny	Tatry Fatransko-tatranská oblasť

Turystyka konna

Ośrodki rekreacji konnej występują w całym rudawsko-sudecko-karpackim paśmie turystycznym. Największą ich koncentracją charakteryzują się rejony o łagodnej konfiguracji terenu takie jak niziny, obszary wyżynne i pogórza oraz niższe pasma górskie. Uprawiana tu turystyka konna ma z reguły lokalny zasięg, ograniczony do penetrowania bliższego i dalszego otoczenia wokół turystycznych ośrodków jeździeckich. Natomiast długodystansowe trasy konne z towarzyszącym im zapleczem (takie jak w niektórych rejonach czesko- polsko- słowackiego łańcucha górskiego Beskidów i w Bieszczadach), to jeszcze rzadkość. Powstanie infrastruktury turystyki konnej w otoczeniu planowanej drogi Via Montana, zwiększy dostępność walorów turystycznych z trasy.

Turystyka wodna

W górskich obszarach naturalnych zbiorników wodnych jest niewiele, a te które są, podobnie jak potoki i rzeki wraz z otaczającą je przyrodą, objęte są z reguły ścisłą ochroną. W otoczeniu planowanej trasy Via Montana nie brakuje jednak możliwości uprawiania różnych form rekreacji wodnej. Wiodące znaczenie turystyczne mają największe zbiorniki retencyjne, leżące w obszarach podgórskich zarówno Rudaw, Sudetów jak i Karpat. Powstanie tych

akwenów służyło zmniejszeniu zagrożenia powodziowego na obszarach niżej położonych, ale z powodzeniem pełnią one również funkcje rekreacyjne, stanowiąc jednocześnie ogromnie malowniczy element krajobrazu. Rozmiary i specyficzne warunki klimatyczne tych zbiorników pozwalają na uprawianie u podnóża gór żeglarstwa, windsurfingu i kajakarstwa. Część z nich, o dostatecznej głębokości i widzialności, pozwala nawet na sportowe nurkowanie. Zbiorniki te, wraz z licznymi lokalnymi kąpieliskami, tworzą równoległe do łańcuchów górskich pasmo wodnych atrakcji u podnóża Rudaw, Sudetów i północnych Karpat. Góry to obszar źródliskowy. Ogromna ilość rzek i potoków umożliwia w Rudawach, Sudetach i Karpatach uprawianie różnego typu wędrówek wodnych. Sezonową dostępność szlaków wodnych reguluje zarówno aktualny stan wód poszczególnych rzek jak i zasady ochrony ich przyrodniczego otoczenia. Górne biegi rzek z wąskimi korytami, wartkim biegiem, mnóstwem progów skalnych i przełomów umożliwiają uprawianie wyczynowego kajakarstwa górskiego oraz spływu pontonami czyli tzw. raftingu, szczególnie popularnego w słowackich i czeskich górach. W dalszym biegu rzek u podnóża gór możliwy jest spokojny spływ tratwami i kajakami, pozwalający jednocześnie na poznawanie walorów turystycznych otoczenia.

TABELA 18 GŁÓWNE AKWENY, RZEKI I POTOKI DOSTĘPNE TURYSTYCZNIE

REJON		GŁÓWNE AKWENY O FUNKCJI REKREACYJNEJ	WYCZYNOWE SZLAKI WODNE OBSZARÓW GÓRSKICH I PODGÓRSKICH	
			RZEKI	POTOKI
RUDAWY	REPUBLIKA CZESKA	Nechranice Kamencové jezero	Bílina, Ohře,	Chomutovka,
SUDETY	POLSKA	Jezioro Otmuchowskie, J.Turawskie, J. Pilichowickie, J. Mietków, J. Słup, J. Dobromierz, J. Bystrzyckie, J. Bukówka, J. Leśniańskie i Złotnickie, Slezská Harta, Seč,	Bóbr, Kwisa, Nysa Kłodzka	Biała Lądecka, Bystrzyca, Bystrzyca Dusznicka, Kamienna,
	REPUBLIKA CZESKA	Rozkoš, Máchovo jezero, Jablonec n.Nisou, Slezská Harta, Seč,	Cidlina, Úpa, Labe, Malé Labe, Úpa, Divoká Orlice, Metuje, Doubrava, Chrudinka, Jizera, Loučná, Orlice, Tichá Orlice, Ploučnice, Branná, Opava, Morawice, Odra,	Bělá (Orlická), Dřevíč, Javorka, Jizerka, Kamenice, Ležák, Krounka, Lužická Nisa, Mohelka, Olešenka , Oleška, Opatovický kanál, Panenský potok, Robečský potok, Rozkošský potok, Svitávka, Třebovka, Úlibický potok, Zlatý potok Zdobnice, Žejbro, Bělá, Bystřice, Desná, Hučivá Desná, Moravská Sázava, Opavice,
KARPATY	POLSKA	Jezioro Solińskie, J. Myczkowice, J. Klimkówka, J. Czorsztyńskie ,J. Rożnowskie, J. Międzybrodzkie, J. Żywieckie, J. Rybnickie,	Czarny Dunajec, Dunajec, Raba, Wisłoka, Białka,	Białka, Solinka, Wetlina,
	REPUBLIKA CZESKA		Bečva, Lučina, Olše, Ostravice, Rožnovská Bečva, Vsetínská Bečva	Bílá Ostravice, Bystřička, Husí potok, Lomná, Mohelnice, Morávka, Okluka, Velička, Vlára,
	SŁOWACJA	Liptovska Mara, Orava, Ružin, Veľká Domaša, Zemplinska Šírava	Belá, Dunajec, Hnilec, Honrád, Hron, Kysuca, Laborec, Nitra, Ondava, Orava, Poprad, Revúca, Slaná, Topľa, Torysa, Váh,	Bystrica, Ciroha, Čierny Hron, Čierny Váh, Dobšínský Potok, Jasenianský potok, Rajčianka, Starohorský potok Vlára,

Sporty zimowe

Górskie i podgórskie rejony Rudaw, Sudetów i Karpat, z malowniczo położonymi ośrodkami górskimi, stylowymi schroniskami i rozległymi terenami narciarskimi, co roku zimą przyciągają rzesze turystów. Wpływa na to długi okres zalegania pokrywy śnieżnej, stoki o urozmaiconej konfiguracji oraz zaplecze sportów zimowych, rozwinięte odpowiednio do lokalnych predyspozycji terenu. Dużą atrakcją wielu słowackich i czeskich ośrodków zimowych jest możliwość korzystania z położonych w ich pobliżu kąpielisk termalnych. Wiodące obszary narciarstwa zjazdowego oraz obsługujące je ośrodki zimowe przedstawia poniższa tabela.

TABELA 19 GŁÓWNE OŚRODKI I OBSZARY NARCIARSTWA ZJAZDOWEGO

RUDAWY I SUDETY		
ČESKÁ REPUBLIKA	Krušné hory	Klínovec, Klíny /Rašov/, Mikulov/ Bouřňak/, Telnice,
	Lužické hory	Luž,
	Jizerské hory	Bedřichov, Ještěd, Severak, Tanvald, Kořenov,
	Krkonoše	Černá hora, Harrachov, Pec pod Sněžkou, Rokytnice nad Jizerou, Špindlerův Mlýn, Jablonec nad Jizerou, Vysoké nad Jizerou, Benecko, Vítkovice, Strážné, Velká Úpa, Malá Úpa, Mladé Buky, Dolní Dvůr, Žaclér, Janské Lázně, Vrchlabi,
	Orlické hory	Česka Třebová, Deštné v O.h., Říčky v O.h., Bartošovice v O.h., Čenkovice, Buková hora /Dlouhoňovice, Vamberk,
	Králický Sněžník	Králiky, Dolní Morava, Staré Město, Ostružna, Paprsek,
	Hrubý Jeseník	Červenohorské sedlo, Malá Morávka /Karlov, Kralova studánka /Praděd, Ramzová, Vrbno pod Pradédem, Liptová lázné /Miroslav, Sobotin /Klepáčov, Skřítek, Ovčárna,
	Oderské irchy	Tošovice, Hlubočky,
POLSKA	Góry Izerskie	Świeradów Zdrój,
	Karkonosze	Szklarska Poręba, Przesieka, Karpacz, Kowary,
	Brama Lubawska	Lubawka,
	Góry Kamienne	Rybnica Leśna,
	Góry Sowie	Rzeczka, Walim, Sokolec,
	Góry Bystrzyckie i Orlickie	Zieleniec, Spalona,
	Masyw Śnieżnika	Lądek Zdrój, Międzygórze, Sienna-Czarna Góra, Mała Morawa, Bielice,
KARPAT		
POLSKA	Beskid Śląski	Ustroń, Brenna, Szczyrk, Wisła, Istebna, Skoczów, Bystra, Bielsko-Biała, Koniaków,
	Beskid Żywiecki	Rycerka Górna, Żabnica, Korbelów, Zawoja, Zwardoń, Rajcza, Ujsoły, Milówka, Żywiec,
	Beskid Mały	Międzybrodzie Żywieckie,
	Gorce	Rabka, Poreba Wlk.-Koniki, Szczawa,
	Beskid Wyspowy	Kasina Wielka, Laskowa,
	Pieniny	Kluszkowce, Nidzica, Szczawnica,
	Tatry i Podhale	Witów, Zakopane, Poronin, Małe Ciche, Białka Tatrzańska, Bukowina Tatrzańska, Nowy Targ,
	Beskid Sądecki	Rytro, Wierchomla Wielka, Piwniczna, Tylicz, Krynica, Muszyna, Wysowa, Kamianna,
	Beskid Niski	Małastów, Puławy Górne, Gorlice, Iwonicz Zdrój, Rymanów Zdrój, Bukowsko,
	Bieszczady	Komańcza, Lesko, Cisna, Zatwarnica, Dwerniczek, Ustrzyki Górne, Ustrzyki Dolne,
	Pogórze Przemyskie	Arłamów,
REPUBLIKA CZESKA	Moravsko- slezské Beskidy	Trojanovice /Pustevny/, Skalité, Bilá, Oldřichovice / Javorový vrch/, Visalaje, Lysá hora, Třeštík-Bumbálka, Slovenská Republika
	Biele Karpaty	Stará Myjava,
	Javorníky	Horná Mariková, Podjavornik, Makov,
	Strážovské Irchy	Čičmany, Fačkovské sedlo, Rajecká Lesna,
	Vtáčnik	Žarnovica/ Ostrý Grúň,
	Žiar	Remata,
	Kysuckie Beskidy	Veľká Rača, Skalité,
	Čergov, Nizké Beskidy	Drenica,
	Oravské Beskidy	Oravská Lesná, Zakamenné, Oravská Polhora,
	Oravská Magura	Kubínska hoľa,
	Malá Fatra	Malá Lučivna, Martinské hole, Vratná, Valčianska dolina,
	Veľká Fatra	Jasenská dolina, Ružomberok-Malinné, Liptovské Revúce, Turecká,
	Nižke Tatry	Čertovica, Donovaly, Liptovská Teplička, Jasná Chopok, Vyšná Boca, Vernár, Lopušná dolina, Spišské Bystré, Šachtičky, Liptovský Jan,
	Západné Tatry	Roháče, Habovka,
	VychodnéTatry	Štrbské Pleso, Tatranská Lomnica, Bachledova dolina, Ždiar – Strednica, Žiar Dolinky,
	Spišská Magura	Vyšné Ružbachy, Spišská Stara Ves, Litmanová,
	Ondavská Vrchovina	Nižná Polianka, Stropkov, Regetovka, Bardejov, Hanušovce nad Topolu,
	Laborecká Vrchovina	Medzilaborce
	Kremnické Irchy	Králiky, Skalka, Levočské Vrchy Levoča, Ľubovnianske Kúpele,
	Spišsko – Gemerský Krass	Dobšina, Dedinky, Mlynky,
	Volovské Irchy	Kojšovska hoľa, Krompachy-Plejsy,

Z kolei dla narciarstwa biegowego przygotowano ogólnodostępne trasy głównie w niższych łańcuchach górskich. W Karpatach są to Beskidy, Bieszczady, Kremnické Vrchy, Strážovské Vrchy, Spišsko – Gemerský Krass, Oravská Magura, w polskich Sudetach-Góry Izerskie, Karkonosze, Góry Sowie, Góry Orlickie, Góry Bystrzyckie, Góry Złote, w Sudetach czeskich - Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory, Hrubý Jeseník, Oderské vrchy. Doskonałym terenem biegowego narciarstwa są również Rudawy.

Coraz wiekszą rzeszę zwolenników znajdują, w ostatnim czasie, zimowe sporty ekstremalne. Ekstremalne formy narciarstwa zjazdowego tzw. skialpinizm można uprawiać w szczytowych partiach Karpat (Západné Tatry, VychodnéTatry, Malá Fatra, Veľká Fatra, Nižke Tatry) oraz w Sudetach (Karkonosze, Krkonoše). Z kolei ekstremalne narciarskie trasy biegowe prowadzą głównymi graniami takich pasm, jak: Nižke Tatry, Veľká Fatra, Malá Fatra, Kysuckie Beskydy, Oravské Beskydy, Slovenské Rudohorie, Kremnické Vrchy, Spišská Magura, Oravská Magura i Pieniny. Natomiast w łagodnych, podgórskich rejonach coraz częściej pojawia się inna forma narciarstwa ekstremalnego czyli snowkite. Opiera się ono, jak paralotniarstwo, na sile wiatru i co ciekawsze jest prawie niezależne od różnicy wzniesień. Ta nowatorska forma narciarstwa uprawiana jest jeszcze na niewielką skalę, ale zainteresowanie tą dyscypliną rośnie.

Różnorodność leżących w otoczeniu drogi Via Montana terenów i ośrodków sportów zimowych z pewnością umożliwi funkcjonowanie planowanej trasy również w sezonie zimowym.

Wspinaczka skałkowa

Najatrakcyjniejsze obszary wspinaczkowe a właściwie dostępne dla wspinaczki zgrupowania form skalnych koncentrują się w wymienionych niżej rejonach rudawsko –sudecko - karpackiego pasma:

- Rudawy i Sudety: České Švýcarsko, Góry Stołowe (Teplické skalní město, Adršpassko - Teplicke Skaly, Broumovské stěny, Radkowskie Skały), Masyw Śnieżnika (rejon Stojkowa), Karkonosze (okolice Harrachova, rejon Szklarskiej Poręby), Rudawy Janowickie (Góry Sokole), podnóże Sudetów - Český ráj,
- Karpaty: Tatry polskie (Mnich, Cubryna, Mięguszowiecki Szczyt, Kazalnica), Tatry słowackie (Zuberec, Ružomberok, Tatranská Lomnica, Ždiar), Levockie vchry (St. uboga), Slovenský raj, Slovensky Kras.

Turystyczną dostępność obszarów wspinaczkowych regulują przepisy mające chronić zarówno unikalne formacje geologiczne jak i zdobywających je wyczynowców.

Penetracja jaskiń

Obecnie Rudawy, Sudety i Karpaty to naturalne muzea geologiczne. Szczególną możliwość ich poznania daje penetracja jaskiń. Stanowią one źródło wiedzy o budowie masywów w których są zlokalizowane i geologicznych procesach, które je kształtowały. W niektórych jaskiniach zobaczyć można stworzone przez naturę skomplikowane labirynty, a w nich groty ze wspaniałą szatą naciekową, głębokie rozpadliny a nawet podziemne jeziora i rzeki. Wiele jaskiń powstawało w wyniku krasowienia skał wapiennych. Inne mają pochodzenie tektoniczne i mogą występować zarówno w obszarach krasowych, jak też poza nimi. Część jaskiń, np. o rozwinięciu pionowym, dostępna jest jedynie dla speleologów wyposażonych w specjalistyczny sprzęt. W niektórych jaskiniach przygotowane są natomiast trasy dla wszystkich zwiedzających. Rozdział 2.4.3 *Analiza walorów środowiska przyrodniczo – krajobrazowego* zawiera informacje o poszczególnych jaskiniach dostępnych turystycznie w granicach sudecko-karpackiego pasma.

Poniżej natomiast wymienione są główne obszary koncentracji udostępnionych turystycznie jaskiń:

- Sudety: Krkonošská oblast, Hruby Jeseník, Moravskoslezské Beskydy, Morawy Środkowe, Masyw Śnieżnika,
- Karpaty: Slovenský raj, Slovenský kras, Nízke Tatry, Veľká Fatra, Moravskoslezské Beskydy, Wyżyna Krakowsko – Częstochowska, Tatry.

Dla wytrawnych speleologów lista potencjalnych obszarów eksploracji jest oczywiście o wiele dłuższa. Należy jednak pamiętać, że możliwość wyczynowej penetracji jaskiń ściśle regulują przepisy dotyczące ochrony przyrody i względów bezpieczeństwa.

Sporty lotnicze

Podziwianie z góry wspaniałych i zupełnie odmiennych krajobrazów Rudaw, Sudetów i Karpat to kolejna z form dostępnej turystyki aktywnej. Na zwolenników sportów lotniczych czekają u podnóża wszystkich trzech łańcuchów górskich liczne ośrodki sportów lotniczych, lotniska szybowcowe i szkoły lotniarskie. Jest również wiele niezagospodarowych jeszcze, ale znanych zagorzałym miłośnikom, optymalnych miejsc do uprawiania różnych form naturalnej, czyli niemechanicznej awiacji. Można poruszać się balonem, lotnią, paralotnią lub szybowcem. Główne obszary rozwoju sportów lotniczych w Sudetach koncentrują się w takich rejonach jak: Kotlina Jeleniogórska, Góry Kamienne, Góry Sowie, Kotlina Kłodzka, Jesenická oblast, Orlická oblast. Natomiast w północnych Karpatach są to: Nízke Tatry, Západné Tatry, Malá Fatra, Veľká Fatra, Biele Karpaty, Beskydy, Beskidy, Bieszczady oraz okolice słowackich miast Trenčin, Košice i Prešov. Oprócz tego, w niższych pasmach górskich, na pogórzach i nizinach występuje możliwość uprawiania lotów małymi samolotami pasażerskimi. Jest to coraz popularniejsza i niezwykle atrakcyjna forma poznawania piękna krajobrazu z poziomu zapewniającego unikalną perspektywę i wgląd w przestrzeń. Informacje o różnego typu lotniskach występujących w analizowanym obszarze zawarte są w rozdziale 2.4.2 *Infrastruktura komunikacyjna*.

Międzynarodowe szlaki turystyczne

Przez pasmo Rudaw, Sudetów i północnych Karpat przebiega gęsta sieć tworzonych od lat i nie do końca jeszcze ukształtowanych międzynarodowych szlaków wędrówkowych. Niektóre z nich pozostają jeszcze w sferze zamierzeń lub rozstrzygnięć projektowych, bądź w różnych fazach realizacji. Dla potrzeb obecnego etapu opracowania przyjęto wyłącznie zgeneralizowane przebiegi wszystkich wyżej wymienionych tras, podobnie jak zgeneralizowany jest prezentowany obraz walorów turystycznych ich otoczenia.

Europejskie szlaki piesze

Przez Rudawy, Sudety i północne Karpaty przebiegają cztery długodystansowe szlaki piesze:

- Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny E3 Hiszpania –Bułgaria,
- Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny E8 Irlandia –Bułgaria,
- Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny E10 Finlandia-Hiszpania.

RYSUNEK 5 EUROPEJSKIE SZLAKI PIESZE

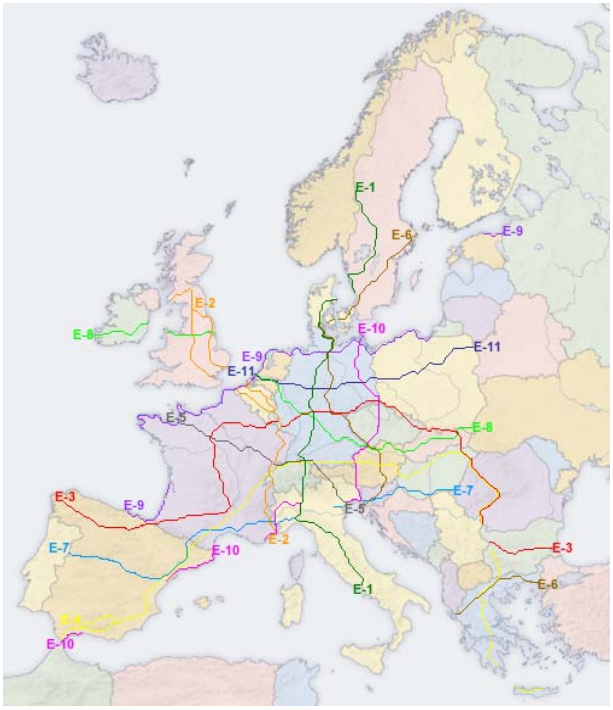

źródło http://worlditems.info/de/Bild:Mapa_senderos_Europa.png.htm

Międzynarodowe szlaki rowerowe

Szlaki rowerowe Euro-Velo

Przez Rudawy, Sudety i północne Karpaty przebiegają cztery szlaki rowerowe systemu Euro-Velo:

- EV 4 – Roscoff –Kijów,
- EV 7 - "Szlak Środkowoeuropejski": Przylądek Północny – Malta,
- EV 9 - "Morze Bałtyckie po Morze Adriatyckie" (Szlak Bursztynowy): Gdańsk – Pula,
- EV 11 - "Szlak Wschodnioeuropejski": Przylądek Północny – Ateny.

Euro-Velo to projekt Europejskiej Federacji Cyklistów obejmujący 12 szlaków rowerowych biegnących przez całą Europę. System jest nadal kształtowany, zwłaszcza w Europie Środkowej. Przykładowo szczegółowy przebieg szlaku Euro-Velo4 na trasie Kraków-Lwów na razie nie został jeszcze rozstrzygnięty stąd w opracowaniu odwzorowano jedynie orientacyjny przebieg tej trasy tj. założony przez inicjatorów systemu Euro-Velo. Ostatecznie docelowo łączna długość tras systemu Euro-Velo wynosić będzie po zrealizowaniu 60 000 km.

RYSUNEK 6 SZLAKI ROWEROWE EURO-VELO

Źródło: http://www.ecf.com/14_1

Szlaki rowerowe Greenways

Przez Rudawy, Sudety i północne Karpaty przebiegają cztery długodystansowe szlaki systemu:

- Kraków – Wien,
- Kraków –Budapest,
- Praha – Dresden,
- Karpaty Wschodnie,
- Most –Doksy.

Greenways to szlaki dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego powstające w ramach Programu „Central & Eastern European Greenways". Greenways pełnią funkcję ekologiczną, edukacyjną, komunikacyjną, turystyczno-rekreacyjną i rozwojową.

Podstawowe informacje o wszystkich długodystansowych, międzynarodowych szlakach turystycznych, odcinkowo przebiegających przez pasmo planowanej trasy Via Montana znajdują są w tabeli nr 20.

TABELA 20 DŁUGODYSTANSOWE, MIĘDZYNARODOWE SZLAKI TURYSTYCZNE BIEGNĄCE PRZEZ PASMO VIA MONTANA

TYP SZLAKU	NAZWA TRASY	PRZEBIEG SZLAKU PRZEZ MAKROREGIONY W PAŚMIE VIA MONTANA	DOMINUJĄCY KIERUNEK
MIĘDZYNARODOWE SZLAKI PIESZE	Europejski Szlak Pleszy E3	Krušnohorská Hornatina, Krkonošská oblast, Sudety Zachodnie, Sudety Środkowe, Sudety Wschodnie, Orlická oblast, Jesenická oblast, Západobeskydské Podhůří, Západné Beskydy, Slovensko-moravské Karpaty, Stredné Beskydy, Podhôľno-magurská oblasť, Tatry, Podhale, Beskid Sądecki , Východné Beskydy, Podhôľno-magurská oblasť, Lučensko-košická zníženina,	równoleżnikowy
	Europejski Szlak Pieszy E8	Krkonošská oblast-Severočeská tabule,	równoleżnikowy i południkowy
	Europejski Szlak Pieszy E10	Fatransko-tatranská oblasť, Slovenské Rudohorie, Lučensko-košická zníženina, Nízke Beskydy, Beskidy Środkowe, Beskidy Wschodnie,	południkowy
MIĘDZYNARODOWE SZLAKI ROWEROWE	EuroVelo 4 Roscoff-Kijów	Brněnská Vrchovina, Západní Vněkarpatské sníženiny, Pogórze Zachodniobeskidzkie, Brama Krakowska, Pogórze Środkowobeskidzkie,	równoleżnikowy
	Euro Velo 7 Szlak Środkowoeuropejski Przylądek Północny - Malta	Krušnohorská Hornatina, Podkrušnohorská oblast, Severočeská tabule,	południkowy
	EuroVelo 9 Bałtyck Adriatyck Gdańsk - Pula	Nizina Śląska, Przedgórze Sudeckie, Krkonošsko-jesenické Podhůří, Jesenická oblast, Západní Vněkarpatské sníženiny,	południkowy
	Euro-Velo 11 Szlak Wschodnioeuropejski Przylądek Północny - Ateny	Niecka Nidziańska, Wyżyna Krakowsko-Częstochowska, Brama Krakowska, Pogórze Zachodniobeskidzkie, Obniżenie Orawsko-Podhalańskie, Východné Beskydy, Podhôľno-magurská oblasť, Slovenské Rudohorie, Lučensko-košická zníženina,	południkowy
	Greenway Kraków – Wien	Brněnská Vrchovina, Západní Vněkarpatské sníženiny, Severní Vněkarpatské sníženiny, Kotlina Ostrawska, Kotlina Oświęcimska, Brama Krakowska,	południkowy
	Greenway Kraków –Budapest	Brama Krakowska, Pogórze Zachodniobeskidzkie, Beskidy Zachodnie, Obniżenie Orawsko-Podhalańskie, Podhôľno-magurská oblasť, Stredné Beskydy, Fatransko-tatranská oblasť,	południkowy
	Greenway Praha-Dresden	Severočeská tabule, Podkrušnohorská oblast, Krušnohorská Hornatina,	południkowy
	Greenway Karpaty Wschodnie	Bieszczadzki Park Narodowy, Národný park Poloniny, Ужанський Національний природний парк (Użański Narodowy Park Przyrodniczy)	obwodnica
	Greenway Most –Doksy	Severočeská tabule -Krušnohorská Hornatina	równoleżnikowy

Szlak pieszy E3

Geometryczną osią całego układu jest długodystansowy szlak pieszy E3. Przebiega on konsekwentnie przez całe rudawsko –sudecko -karpackie pasmo najczęściej równolegle do jego szczytowych partii. W Rudawach ma on nawet przebieg wariantowy czeski i niemiecki. Trasa E3 przecina się w obszarze analizowanego pasma ze szlakami- EV7, E10, EV9, EV11, Kraków – Viena, Kraków –Budapest, Praha -Dresden tworząc z nimi liczne węzły. Główne z nich to: Jesenik, Ostrava, Žilina, Trestná, Krynica, Prešov, Košice. Na wschodzie, E3 zbacza gwałtownie podobnie jak główny łańcuch Karpat i kieruje się razem z nim na południe w stronę Węgier. Z tej przyczyny trasa E3 nie przecina rowerowej obwodnicy Greenway Karpaty wschodnie, ale łączy się z nią pośrednio za pomocą szlaku pieszego E10. Jedyny szlak międzynarodowy w analizowanym obszarze, który nie łączy się bezpośrednio z E3 biegnąc do niego równolegle na stosunkowo krótkim odcinku to Greenway Most –Doksy. Długodystansowe szlaki wędrówkowe tworzą więc w obszarze objętym opracowaniem dość nieoczekiwanie bardzo klarowny układ. Chociaż powstawały niezależnie od siebie w chwili obecnej bardzo równomiernie udostępniają turystycznie cały obszar z zewnątrz.

W związku z powyższym można stwierdzić, że:

- E3 to główna oś sieci długodystansowych tras w obszarze opracowania oraz pieszy odpowiednik i niejako prekursor planowanej samochodowej drogi turystycznej Via Montana. Obie trasy w przyszłości mogą się wielokrotnie przecinać a dzięki ich równoległemu przebiegowi, będzie możliwe również piesze pokonywanie wielu etapów Via Montana. Jest to szczególnie istotne w obszarach objętych różnymi formami ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych i niedostępnych dla turystyki samochodowej.
- Pozostałe tj. biegnące prostopadle lub skośnie do Via Montana szlaki, w przyszłości mogą pełnić funkcję łącznikową. Oznacza to, że trasy te na etapach biegnących przez obszar rudawsko-sudecko- karpackiego pasma w sposób naturalny będą łączyć drogę Via Montana z bardziej oddalonymi od niej walorami. W sytuacji, gdy powstaną dwa równoległe przebiegi trasy Via Montana biegnące po obu stronach pasma, wówczas będą one dodatkowo pełnić rolę jednego z wielu rowerowych i pieszych powiązań między nimi. Via Montana i przecinające ją międzynarodowe szlaki turystyczne będą w przyszłości działać na zasadzie sprzężenia zwrotnego, wzajemnie przyczyniając się do wzrostu ruchu turystycznego na swoich przebiegach a także w całym paśmie otaczającym planowaną trasę.

2.4.5.3. Wnioski

Obszary rozwoju turystyki aktywnej mają w analizowanym obszarze układ pasmowy. Nawiązuje on ściśle do zmian ukształtowania terenu. Poszczególne pasma tj. **niziny, pogórza i wyżyny, góry, wysokie góry** różnią się od siebie dostępnymi formami turystyki aktywnej oraz występującą przy ich uprawianiu skalą trudności.

Natomiast w obrębie samych pasm zarówno formy turystyki aktywnej, jak i cechujący je stopień trudności są podobne. Turystyka uzdrowiskowa, dzięki koncentracji w górskich i podgórskich rejonach również ma czytelny, pasmowy zasięg przestrzenny. Taka prawidłowość, pozwoli na ciągłość w planowaniu aktywnego lub uzdrowiskowego wypoczynku w trakcie podróży rudawsko –sudecko -karpackim pasmem. Specyficzne warunki niezbędne do uprawiania turystyki aktywnej i uzdrowiskowej nie występują wprawdzie wszędzie, ale jeśli ich nie ma w danym rejonie, to są w bliższym lub dalszym jego otoczeniu, dostępnym dla zmotoryzowanego turysty.

TABELA 21 WIODĄCE FORMY TURYSTYKI

	NIZINY, OBNIŻENIA, KOTLINY	POGÓRZA I WYŻYNY	GÓRY	WYSOKIE GÓRY	
RUDAWY		Podkrušnohorská oblast Brdská oblast Plzeňská pahorkatina	Krušnohorská Hornatina		
SUDETY	Nizina Śląsko-Łużycka Nizina Śląska Slezská nížina Středočeská tabule Severočeská tabule	Przedgórze Sudeckie Pogórze Zachodniosudeckie Českomoravská Vrchovina Brněnská Vrchovina Krkonošsko-jesenické Podhůří Východočeská tabule	Sudety Wschodnie Sudety Środkowe Krkonošská oblast Orlická oblast Jesenická oblast	Sudety Zachodnie	
KARPATY	Kotlina Oświęcimska Kotlina Ostrawska Brama Krakowska Kotlina Sandomierska Podunajská nížina Lučensko-košická zníženina Severní Vněkarpatské sníženiny Západní Vněkarpatské sníženin	Vihorlatsko-gutínska oblasť Wyżyna Krakowsko-Częstochowska Podhoľno-magurská oblasť Wał Trzebnicki Wyżyna Śląska Pogórze Zachodniobeskidzkie Pogórze Środkowobeskidzkie Niecka Nidziańska Obniżenie Orawsko-Podhalańskie Wschodnie Podkarpacie Západobeskydské Podhůří	Beskidy Środkowe Beskidy Wschodnie Středomoravské Karpaty Západné Beskydy Západní Beskydy Matransko-slanská oblasť Slovenské Stredohorie Stredné Beskydy Východné Beskydy Nízke Beskydy Slovenské Rudohorie Slovensko-moravské Karpaty Poloniny	Tatry Fatransko-tatranská oblasť	
WIODĄCE FORMY TURYSTYKI	piesza rowerowa konna kajakarstwo żeglarstwo windsurfing sporty lotnicze urystyka uzdrowiskowa	piesza rowerowa konna kajakarstwo żeglarstwo windsurfing sporty lotnicze penetracja jaskiń wspinaczka skałkowa turystyka uzdrowiskowa	piesza rowerowa konna narciarstwo zjazdowe narciarstwo biegowe snowboard turystyka narciarska wspinaczka górska turystyka uzdrowiskowa kolarstwo górskie wspinaczka skałkowa penetracja jaskiń sporty lotnicze rafting kajakarstwo górskie żeglarstwo windsurfing skialipinizm snowkite	NIŻSZE PARTIE GÓR piesza rowerowa konna narciarstwo zjazdowe narciarstwo biegowe snowboard turystyka narciarska wspinaczka górska turystyka uzdrowisko-wa kolarstwo górskie wspinaczka skałkowa penetracja jaskiń sporty lotnicze rafting kajakarstwo górskie żeglarstwo windsurfing skialipinizm snowkite	SZCZYTOWE PARTIE GÓR wspinaczka wysoko-górska kolarstwo górskie wspinaczka skałkowa penetracja jaskiń narciarstwo zjazdowe narciarstwo biegowe snowboard skialipinizm
STOPIEŃ TRUDNOŚCI	turystyka ogólnodostępna	turystyka ogólnodostępna miejscami wyczynowa	turystyka ogólnodostępna turystyka wyczynowa	turystyka ogólnodostępna, wyczynowa sporty ekstremalne	
SEZON	letni	letni i zimowy	letni i zimowy	letni i zimowy	

Przebieg głównej trasy Via Montana

Największa koncentracja miejscowości uzdrowiskowych oraz miejsc i obszarów rozwoju turystyki aktywnej cechuje górskie obszary Karpat, Sudetów i Rudaw. Przyjęcie przebiegu głównej trasy Via Montana przez górskie pasma maksymalnie przybliży więc wspomniane walory użytkownikom turystycznej drogi. Stąd, z punktu widzenia możliwości uprawiania turystyki uzdrowiskowej i aktywnej, góry są optymalnym obszarem dla przebiegu głównej trasy Via Montana. Uzdrowiska i obszary rozwoju różnych form turystyki aktywnej nie muszą bezpośrednio wyznaczać przebiegu samej trasy, wystarczy że będą one dostępne z głównej trasy Via Montana za pomocą lokalnych powiązań komunikacyjnych.

Powiązania głównej trasy Via Montana z międzynarodowymi szlakami turystycznymi

Szlaki międzynarodowe z założenia prowadzą przez najatrakcyjniejsze turystycznie tereny, stąd ich węzłom z trasą Via Montana będą zawsze towarzyszyły walory turystyczne. Wybór i optymalizacja tych węzłów nie musi przesądzać o przebiegu planowanej trasy Via Montana. Można ewentualnie zastanowić się czy preferować powstawanie węzłów w rozwiniętych już turystycznie ośrodkach czy aktywizować poprzez ich powstanie miejscowości o walorach turystycznych ale nie ukształtowanej jeszcze funkcji rekreacyjnej. Poza tym, obecny układ międzynarodowych tras turystycznych nie ma zamkniętej formuły i z pewnością dalej będzie się rozwijał. Stąd projektowe odniesienie do niego miałoby jedynie charakter przejściowy. Możliwe jest na przykład, jak wynika z przedmiotowej analizy, powstanie w otoczeniu trasy Via Montana następujących międzynarodowych tras turystycznych:

- szlak uzdrowiskowy – łączący kurorty położone wokół trasy,
- szlak sportów zimowych- łączący obszary i ośrodki zimowe w ciągu i w otoczeniu trasy,
- szlak konny – łączący Rudawy, Sudety i Karpaty i powiązany z trasą Via Montana,
- szlak sportów wodnych - tę funkcję może w sezonie letnim pełnić sama Via Montana, pod warunkiem, że swoim przebiegiem połączy główne ośrodki sportów wodnych u podnóża Rudaw, Sudetów i północnych Karpat.

Dostępność turystyki uzdrowiskowej i aktywnej z głównej trasy Via Montana

Pasmo Via Montana ma duży zasięg przestrzenny. Odległości nie stanowią wprawdzie w dzisiejszych czasach większej przeszkody, ale w przypadku podróży turystycznej mają one jednak swoje znaczenie. Im dłuższy jest dojazd do obszaru rozwoju wybranej formy turystyki aktywnej, tym mniej czasu jest na jej uprawianie.

Realizacja Via Montana w postaci dwóch powiązanych ze sobą i równoległych do siebie tras biegnących po obu stronach rudawsko – sudecko – karpackiego pasma, skróci dystans do położonych wokół drogi terenów wypoczynku. Tak ukształtowana trasa zapewni wyrównany dostęp do uzdrowisk i obszarów rozwoju turystyki aktywnej położonych po obu stronach pasma i pozwoli turystom na elastyczne planowanie wypoczynku odpowiednio do własnych upodobań w tym zakresie.

2.4.6. Analiza społeczno – gospodarcza

Region społeczno-gospodarczy definiowany jest jako zwarty zespół elementarnych jednostek przestrzennych posiadających pewne wspólne lub uzupełniające się cechy oraz wyraźnie ukształtowany lub kształtujący się układ społeczno-gospodarczy. Przyjęty w opracowaniu obszar oddziaływania turystycznej trasy dla zmotoryzowanych „Via Montana" stanowi pewien konglomerat regionów społeczno-gospodarczych, będących po wpływem oddziaływania zarówno czynników natury endogenicznej, jak również czynników o charakterze egzogenicznym. Owe czynniki doprowadziły do powstania różnic w rozwoju regionalnym pomiędzy tworzącymi obszar Via Montana jednostkami terytorialnymi.

Zróżnicowanie przestrzenne zjawisk społeczno-gospodarczych w obszarze Via Montana ukazano poprzez analizę wybranych czynników rozwoju regionalnego – dla sfery społecznej: gęstości zaludnienia, rozwoju liczebnego ludności, struktury ludności według wieku, poziomu urbanizacji, a dla sfery gospodarczej: poziomu Produktu Krajowego Brutto (PKB) na mieszkańca, stopy bezrobocia, zatrudnienia w sektorze usługowym oraz potencjału bazy noclegowej. Dla większości badanych cech jako jednostki obserwacji przyjęto: dla Polski jednostki terytorialne poziomu NUTS 4, dla Republiki Czeskiej – NUTS 4, dla Słowacji – NUTS 4 i NUTS 3 (ze względu na niedostępność danych statystycznych dla poziomu NUTS 4). Jedynie dwie cechy – PKB na mieszkańca i zatrudnienie w sektorze usługowym – ukazano we wszystkich państwach dla jednostek terytorialnych poziomu NUTS 3 (również z powodu braku danych statystycznych poziomów lokalnych). Brak pełnych danych dla okresów słowackich (NUTS 4) uniemożliwił porównanie ich z odpowiadającymi im polskimi i czeskimi jednostkami terytorialnymi oraz wymusił wprowadzenie pewnych uproszczeń w interpretacji zjawisk społeczno-gospodarczych, rozpatrywanych w aspekcie przestrzennym na obszarze Słowacji.

2.4.6.1. SFERA SPOŁECZNA

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA

Obszar Via Montana zamieszkiwało w 2005 r. 17 076 573 osób, a średnia gęstość zaludnienia dla jednostek terytorialnych poziomu NUTS 4 wynosiła 370 osób na 1 km^2. Największa gęstość zaludnienia (powyżej 600 osób na 1 km^2) zaznaczyła się we wszystkich jednostkach poziomu NUTS 4 posiadających status miasta oraz w okresie Karviná (rys. 7). Ponadto dużym zaludnieniem (od 180 do 600 osób na 1 km^2) cechowały się powiaty podregionów: centralnego śląskiego, rybnicko-jastrzębskiego, północnej części bielsko-bialskiego, zachodniej części krakowsko-tarnowskiego oraz okresy północnej części kraju morawskośląskiego. Najmniejszą gęstością zaludnienia (poniżej 80 osób na 1 km^2) odznaczały się powiaty północnej części podregionów: jeleniogórsko-wałbrzyskiego, wschodniej części krośnieńsko-przemyskiego oraz okresy północnej części kraju preszowskiego i zachodniej części kraju koszyckiego.

RYSUNEK 7 GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA W 2005 R.

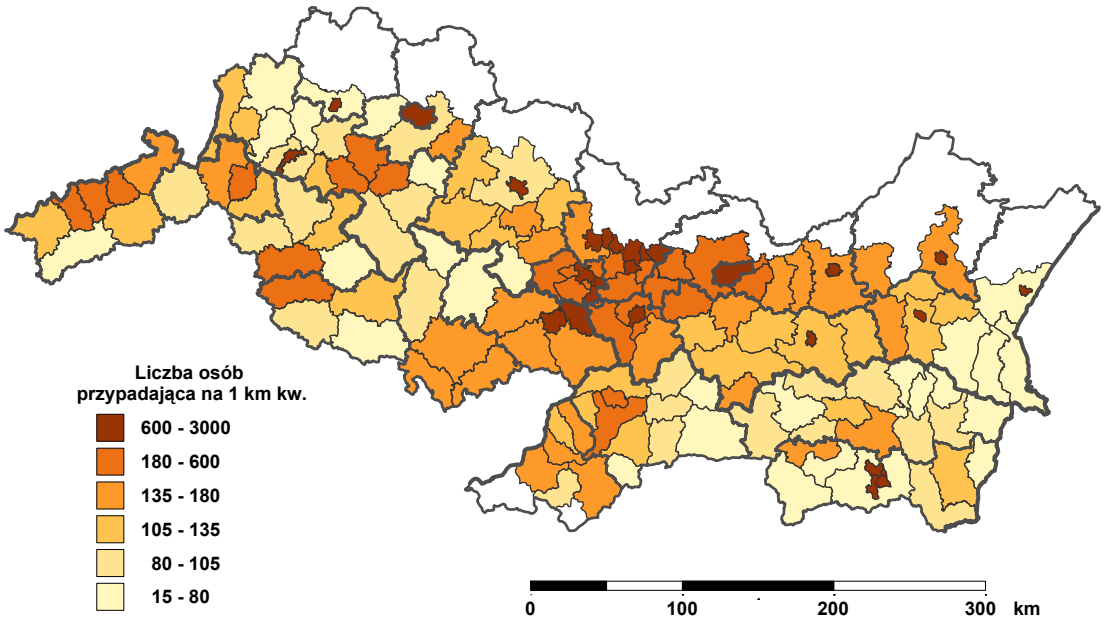

Źródło: GUS, ČSÚ, ŠÚSR.

ROZWÓJ LICZEBNY LUDNOŚCI

Na obszarze Via Montana uwidoczniły się wyraźne dysproporcje w rozwoju liczbnym ludności, wyrażone za pomocą współczynnika średniorocznego przyrostu rzeczywistego ludności w latach 1999-2005. Na obszarze pogranicza polsko-czeskiego w większość polskich powiatów i czeskich okresów nastąpił spadek liczby ludności, natomiast na obszarze pogranicza polsko-słowackiego odnotowano w większości polskich powiatów i słowackich krajów wzrost liczby ludności (rys. 8).

RYSUNEK 8 ROZWÓJ LICZEBNY LUDNOŚCI W LATACH 1999-2005.

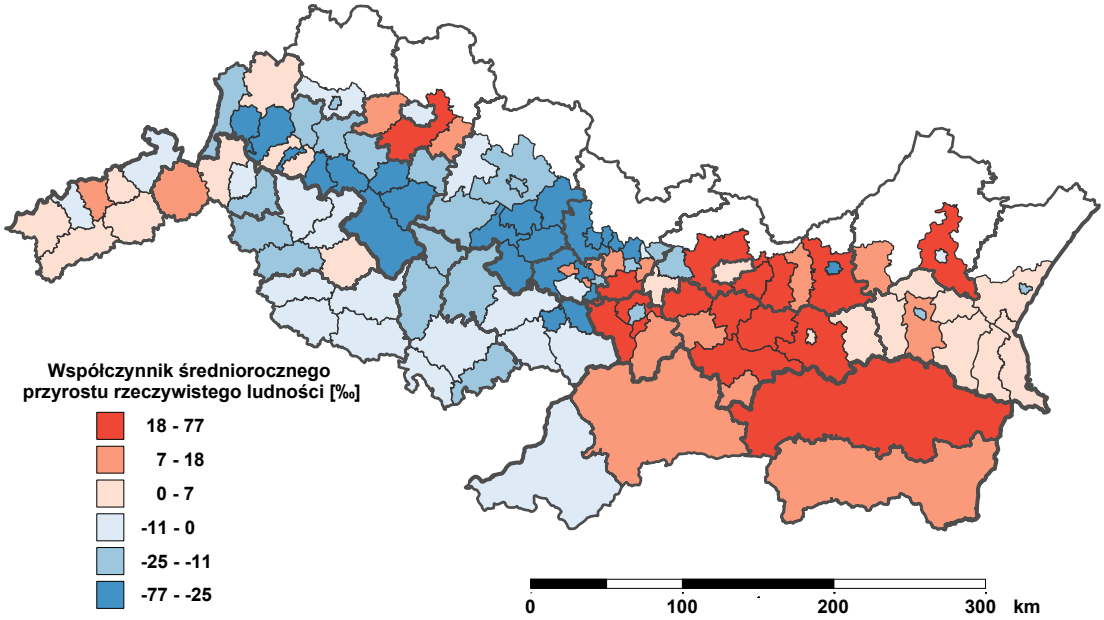

Źródło: GUS, ČSÚ, ŠÚSR.

Największym wzrostem liczby ludności w latach 1999-2005 charakteryzował się powiat wrocławski (76,4‰). Ponadto znaczące przyrosty liczby ludności (współczynnik średniego rocznego przyrostu rzeczywistego osiągnął wartość powyżej 30‰) odnotowano w powiatach podregionu krakowsko-tarnowskiego: wielickim (61,2‰), krakowskim (38,7‰), tarnobrzeskim (31,7‰), powiatach podregionu nowosądeckiego: nowosądeckim (48,5‰), myślenickim (43,8‰), limanowskim (42,3‰), nowotarskim (33,8‰) oraz powiatach: rzeszowskim (44,9‰) i bielskim 41,9‰). Najsilniejsza depopulacja (wartość współczynnika średniego rocznego przyrostu rzeczywistego była niższa niż -35‰) zaznaczyła się w powiatach podregionu centralnego śląskiego: Rudzie Śląskiej (-70,1‰), Katowicach (-48,9‰), Zabrzu (-38,6‰), w powiatach południowo-wschodniej części podregionu opolskiego: krapkowickim (-47,3‰), prudnickim (-44,8‰), strzeleckim (-44,5‰), kędzierzyńsko-kozielskim (-38,9‰) oraz w powiecie raciborskim (-38,5‰) i w Jeleniej Górze (-41,2‰).

STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG WIEKU

Zróżnicowanie przestrzenne struktury ludności według wieku, przedstawionej za pomocą miernika – udziału osób w wieku 15-64 lata w ogólnej liczbie ludności, kształtuje się analogicznie do zróżnicowania przestrzennego współczynnika średniorocznego przyrostu rzeczywistego ludności w latach 1999-2005. W obu analizowanych czynnikach uwidocznił się podział na dwa różniące się między sobą obszary: pogranicze polsko-czeskie i pogranicze polsko-słowackie. Większość jednostek terytorialnych obszaru pogranicza polsko-czeskiego cechuje się wyższymi udziałami ludności w wieku 15-64 lat w ogólnej liczbie ludności od jednostek terytorialnych pogranicza polsko-słowackiego (rys. 9).

RYSUNEK 9 STRUKTURA LUDNOŚCI WEDŁUG WIEKU W 2005 R.

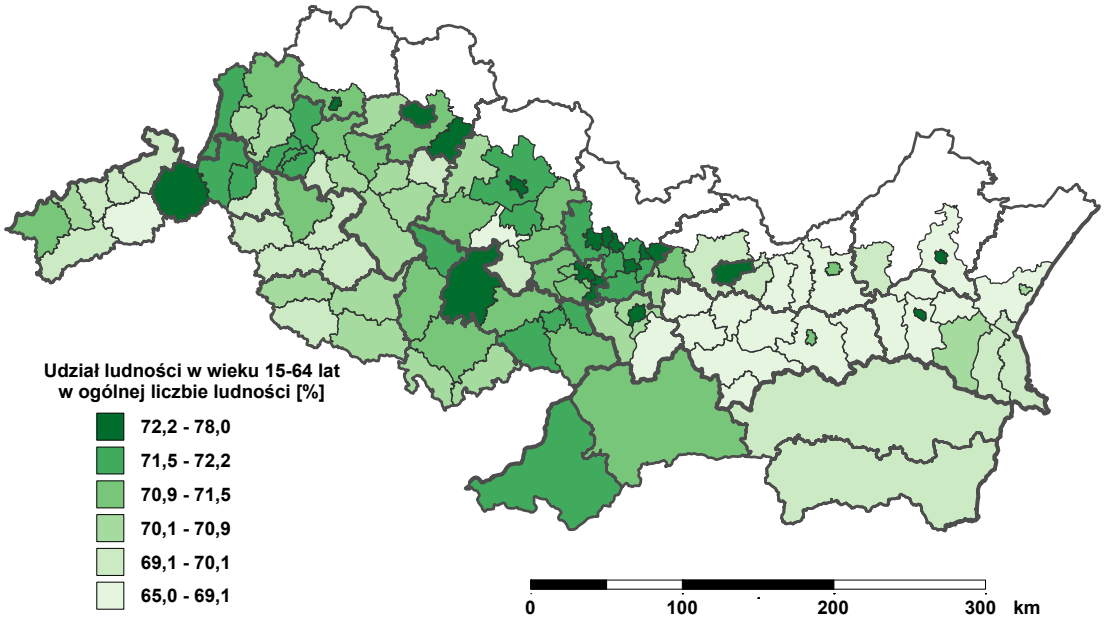

Źródło: GUS, ČSÚ, ŠÚSR.

Najwyższy udział ludności w wieku 15-64 lat w ogólnej liczbie ludności w 2005 r. (powyżej 72,8%) odnotowano w miastach na prawach powiatu: Żorach (78,0%), Tychach (75,4%), Opolu (74,2%), Jastrzębiu-Zdroju (74,0%), Mysłowicach (73,6%), Rzeszowie (73,5%), Rybniku (73,1%), Gliwicach (73,0%) oraz w powiecie oławskim (73,0%) i w okresie Česká Lípa (72,8%), a najniższym udziałem (poniżej 67,7%) odznaczały się powiaty podregionu nowosądeckiego: limanowski (65,1%), nowosądecki (66,0%), suski (66,9%), nowotarski (67,5%), powiaty podregionu krośnieńsko-przemyskiego: brzozowski (66,6%), przemyski (66,8%), strzyżowski (66,9%), krośnieński (67,7%), powiaty podregionu krakowsko-tarnowskiego: tarnowski (66,6%) i brzeski (67,7%) oraz powiat rzeszowski (67,4%) wchodzący w skład podregionu rzeszowsko-tarnobrzeskiego.

POZIOM URBANIZACJI

Podział na dwa odmienne obszary – pogranicze polsko-czeskie i pogranicze polsko-słowackie – zaznaczył się również w analizie poziomu urbanizacji jednostek terytorialnych wchodzących w skład obszaru Via Montana. Wyższy poziom urbanizacji, zdefiniowany jako udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności, notowano w 2005 r. w większości jednostek terytorialnych pogranicza polsko-czeskiego, w przeciwieństwie do jednostek pogranicza polsko-słowackiego, wśród których przeważają niższe wartości miernika poziomu urbanizacji. Wyłączając jednostki terytorialne poziomu NUTS 4, będące miastami, najwyższy poziom urbanizacji (powyżej 81,4%) cechował okresy północnej części kraju usteckiego: Most (88,6%), Chomutov (86,1 %), Děčín (84,5%), Ústí nad Labem (84,1%) i Teplice (83,8%), powiaty podregionu jeleniogórsko-wałbrzyskiego: wałbrzyski (89,2%) i dzierżoniowski (81,4%), okresy: Karviná (88,8%) i Liberec (83,8%) oraz powiat mikołowski (87,0%); (rys. 10).

RYSUNEK 10 POZIOM URBANIZACJI W 2005 R.

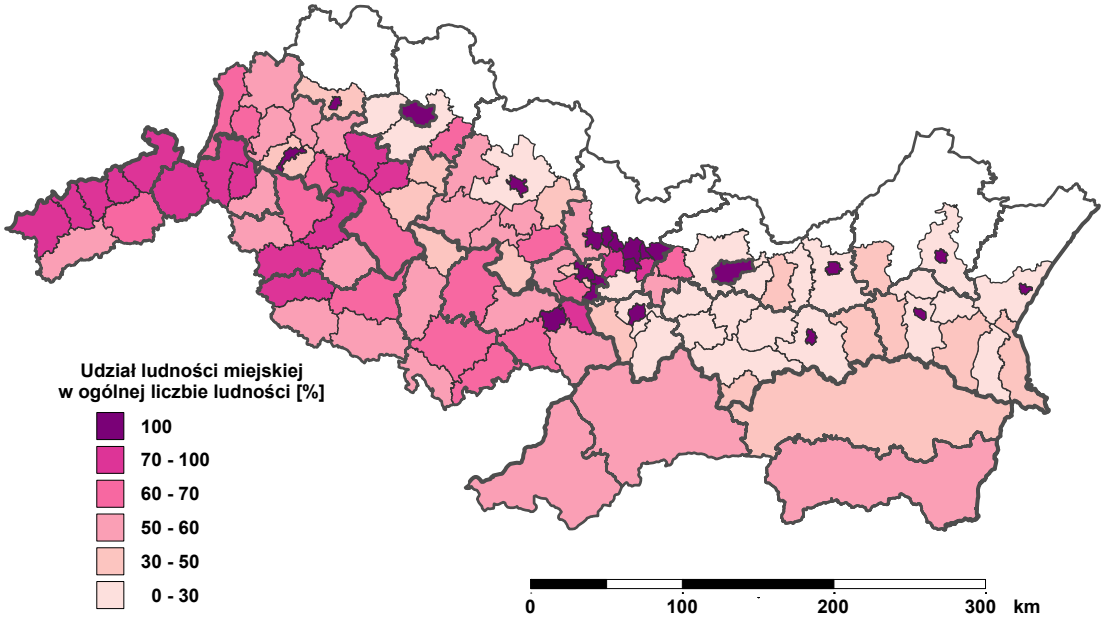

Źródło: GUS, ČSÚ, ŠÚSR.

Najniższy poziom urbanizacji (poniżej 17,9%) zaznaczył się w powiatach położonych w otoczeniu miast na prawach powiatu (Wrocławia, Opola, Krakowa, Tarnowa, Rzeszowa, Krosna i Przemyśla) tj. w powiatach: przemyskim (0,0%), tarnowskim (8,2%), rzeszowskim (11,8%), brzozowskim (11,9%), krośnieńskim (12,1%), strzyżowskim (14,0%), opolskim (14,5%), wrocławskim (15,9%), średzkim (17,9%) i krakowskim (17,9%).

2.4.6.2. SFERA GOSPODARCZA

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO (PKB) NA 1 MIESZKAŃCA

Najwyższą wartością Produktu Krajowego Brutto (PKB) przeliczonego na 1 mieszkańca (powyżej 6900 euro) cechowały się w 2004 r. miasta na prawach powiatu: Kraków (8283 euro) i Wrocław (7588 euro) oraz czeskie kraje: kralovohradecki (7643 euro), pardubicki (7156 euro), ustecki (6975 euro) i morawskośląski (6943 euro); (rys. 11). Najniższe wartości PKB na mieszkańca (poniżej 4300 euro) odnotowano w jednostkach terytorialnych NUTS 3 pogranicza polsko-słowackiego, tj. po stronie polskiej w podregionach: nowosądeckim (3111 euro), krośnieńsko-przemyskim (3207 euro), krakowsko-tarnowskim (3699 euro), rzeszowsko-tarnobrzeskim (4156 euro), po stronie słowackiej – w kraju preszowskim (3817 euro), a ponadto w podregionie wrocławskim (4206 euro).

RYSUNEK 11 PRODUKT KRAJOWY BRUTTO NA MIESZKAŃCA W 2004 R.

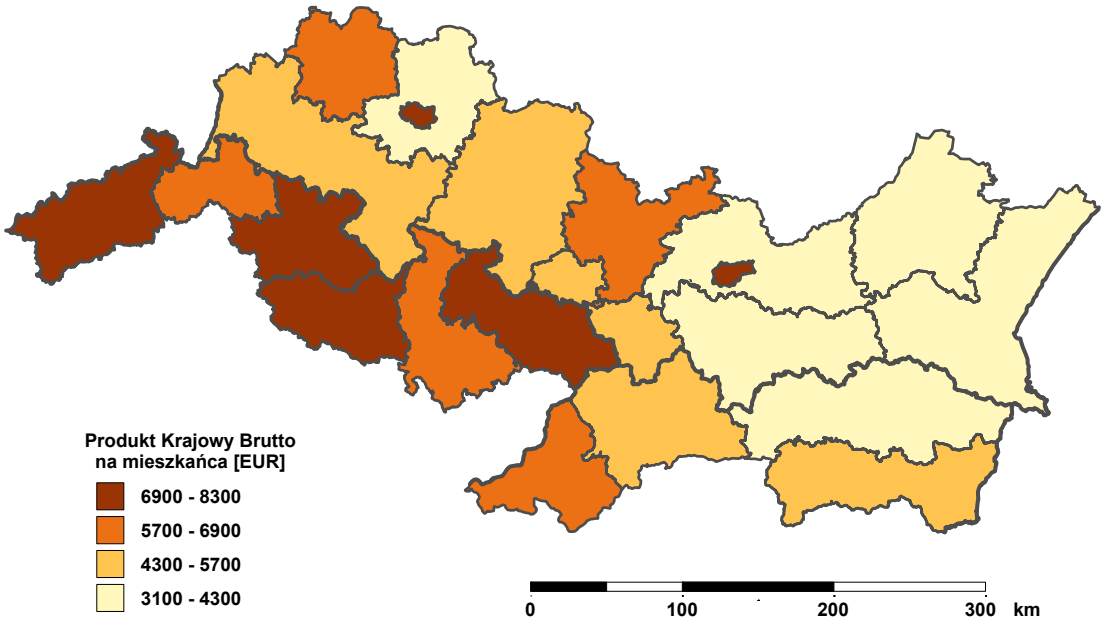

Źródło: EUROSTAT.

ZATRUDNIENIE W SEKTORZE USŁUGOWYM

Najwyższym udziałem zatrudnionych w sektorze usługowym w stosunku do ogółu pracujących (powyżej 58,7%) charakteryzowały się w 2004 r. podregiony: Wrocław (75,7%), Kraków (73,9%) i centralny śląski (59,6%), słowackie kraje: koszycki (64,3%) i preszowski (58,7%) oraz kraj ustecki (60,4%) w Republice Czeskiej (rys. 12). Najniższym udziałem zatrudnionych w usługach (poniżej 48,0%) cechowały się podregiony Polski południowo-wschodniej: krakowsko-tranowski (42,1%), nowosądecki (42,2%), krośnieńsko-przemyski (42,9%), rzeszowsko-tarnobrzeski (44,6%), a także podregion wrocławski (44,3%) i kraj liberecki (45,1%).

RYSUNEK 12 ZATRUDNIENIE W SEKTORZE USŁUGOWYM W 2004 R.

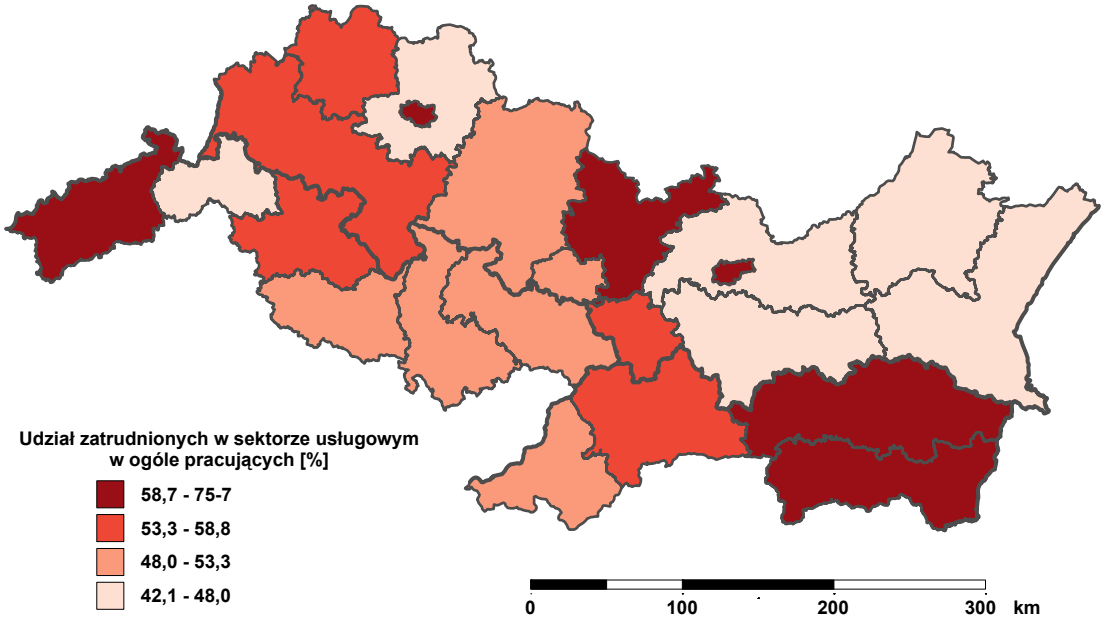

Źródło: EUROSTAT.

STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO

Zjawisko wysokiego bezrobocia w obszarze Via Montana szczególnie dobitnie uwidoczniło się w dwóch regionach: polskiej części pogranicza polsko-czeskiego i zachodniej części pogranicza polsko-słowackiego, zarówno po stronie Polski, jak również po stronie Słowacji (rys. 13). Stopa bezrobocia rejestrowanego osiągnęła w 2005 r. najwyższą wartość (powyżej 29,1%) w powiatach podregionu jeleniogórsko-wałbrzyskiego: złotoryjskim (33,4%), dzierżoniowskim (33,1%), lwóweckim (32,5%), kłodzkim (32,2%), ząbkowickim (30,0%), strzelińskim (29,3 %) oraz w powiatach: nyskim (29,5%), bieszczadzkim (29,1%), legnickim (29,1%). Najniższą stopę bezrobocia (poniżej 8,0%) zanotowano w okresach kraju kralovohradeckiego: Rychnov nad Kněžnou (6,2%), Hradec Králové (6,3%), Náchod (7,7%), kraju libereckiego: Jablonec nad Nisou (6,6%), Semily (7,7%) , Česká Lípa (8,0%) i kraju pardubickiego: Pardubice (6,7%), Chrudim (8,0%) oraz w miastach na prawach powiatu: Krakowie (7,0%) i Katowicach (7,1%).

RYSUNEK 13 STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO W 2005 R.

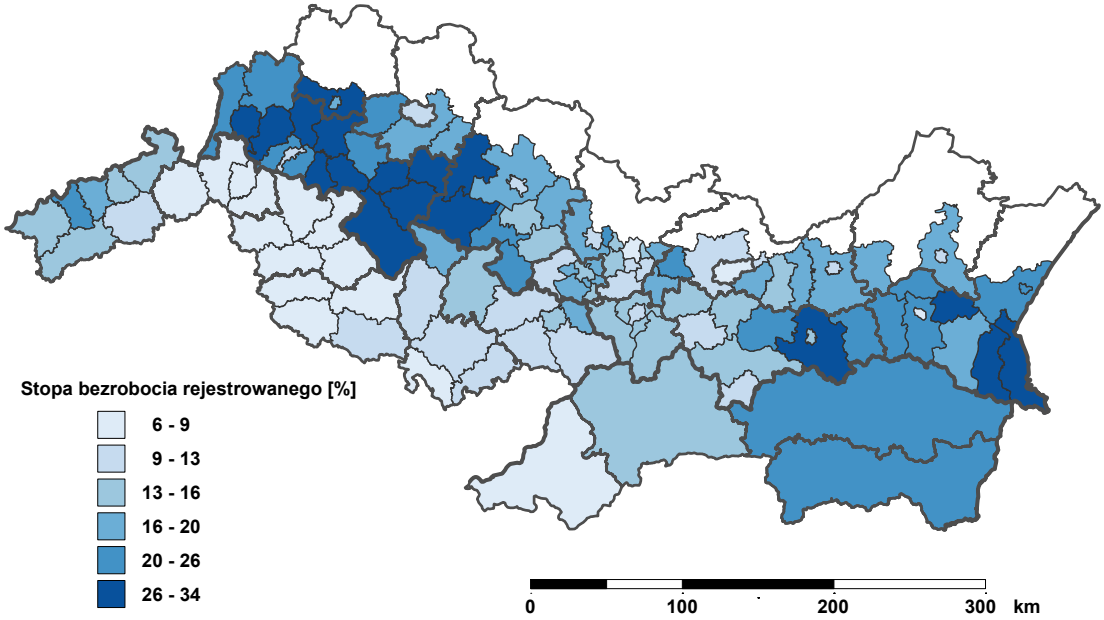

Źródło: GUS, ČSÚ, ŠÚSR.

POTENCJAŁ BAZY NOCLEGOWEJ

Potencjał bazy noclegowej w obszarze Via Montana ukazano za pomocą miernika – liczby miejsc noclegowych przypadających na 1000 mieszkańców. Najlepiej rozwiniętą bazą noclegową w 2005 r. (liczba miejsc noclegowych przypadająca na 1000 mieszkańców osiągnęła wartość powyżej 66 miejsc) dysponowały polski powiaty: jeleniogórski (237), tatrzański (172), leski (159), cieszyński (94) i bieszczadzki (66) oraz czeskie okresy: Trutnov (228), Semily (192), Jeseník (132) Jablonec nad Nisou (113), Česká Lípa (97) i Bruntál (66); (rys. 14). Najgorzej rozwiniętą bazę noclegową (liczba miejsc noclegowych przypadająca na 1000 mieszkańców osiągnęła wartość poniżej 2 miejsc) posiadały polskie powiaty: oławski (0,2), rybnicki (0,2), chrzanowski (0,3), Ruda Śląska (0,5), wodzisławski (0,8), bieruńsko-lędziński (0,9), Mysłowice (1,1), mikołowski (1,5), tarnowski (1,8), pszczyński (1,9), gliwicki (1,9) i brzeski (1,9).

RYSUNEK 14 POTENCJAŁ BAZY NOCLEGOWEJ W 2005 R.

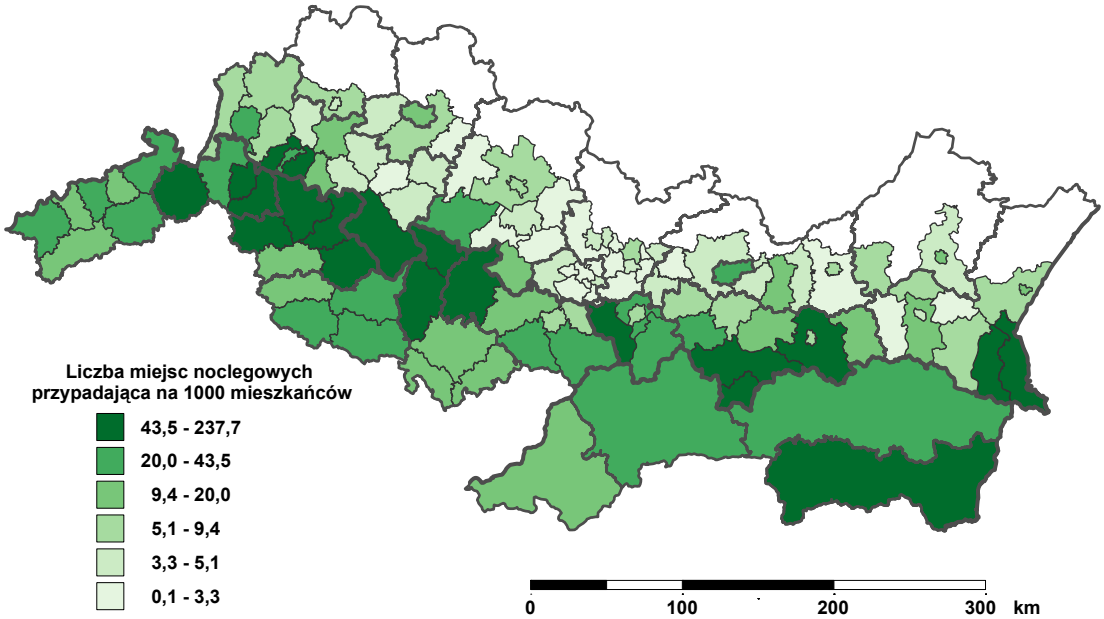

Źródło: GUS, ČSÚ, EUROSTAT.

2.4.6.3. Wnioski

Przeprowadzona analiza zróżnicowania przestrzennego wybranych czynników rozwoju regionalnego dla jednostek terytorialnych poziomu NUTS 3 i NUTS 4 obszaru trasy turystycznej Via Montana wykazała istnienie następujących prawidłowości:

1. **w sferze społecznej** wykrystalizował się wyraźny podział na dwa obszary – pogranicze polsko-czeskie (utożsamiane z fizycznogeograficznym obszarem Sudetów) i pogranicze polsko-słowackie (identyfikowane z obszarem Karpat) – różniące się pod względem rozwoju liczebnego ludności, struktury ludności według wieku oraz poziomu urbanizacji; generalnie większość jednostek terytorialnych poziomu NUTS 4 pogranicza polsko-czeskiego cechuje się ujemnym średniorocznym przyrostem rzeczywistym ludności, relatywnie wysokim udziałem osób w wieku 15-64 lata w ogólnej licznie ludności oraz względnie wysokim poziomem urbanizacji, natomiast gros jednostek terytorialnych poziomu NUTS 4 (dla części polskiej) i poziomu NUTS 3 (dla części słowackiej) pogranicza polsko-słowackiego charakteryzuje się dodatnim średniorocznym przyrostem rzeczywistym ludności, względnie niskim udziałem osób w wieku 15-64 lata w ogólnej licznie ludności oraz relatywnie niskim poziomem urbanizacji;
2. **w sferze gospodarczej** uwidoczniły się obszary relatywnie dobrze rozwinięte i słabo rozwinięte; obszar dobrze rozwinięty gospodarczo tworzą czeskie kraje: ustecki, liberecki, kralovohradecki, pardubicki i morawskośląski, odznaczających się względnie wysoką wartością Produktu Krajowego Brutto na 1 mieszkańca oraz niskim bezrobociem; obszar słabo rozwinięty stanowią podregiony Polski południowo-wschodniej: krakowsko-tarnowski, nowosądecki, rzeszowsko-tarnobrzeski i krośnieńsko-przemyski, charakteryzujące się relatywnie niską wartością PKB na 1 mieszkańca, niskim udziałem zatrudnionych w sektorze usługowym w ogóle pracujących oraz wysokim bezrobociem;
3. w obszarze oddziaływania Via Montana wyróżniają się **jednostki terytorialne, położone w regionach górskich i podgórskich, o niekorzystnych wartościach wybranych czynników rozwoju regionalnego**, tj. najniższą wartość współczynnika średniorocznego przyrostu rzeczywistego ludności w latach 1999-2005 odnotowały powiaty: Jelenia Góra, kłodzki, ząbkowicki, dzierżoniowski, lubański, lwówecki i wałbrzyski, najniższym poziomem urbanizacji w 2005 r. cechowały się powiaty: leski, krośnieński, nowosądecki, limanowski, myślenicki, suski, wadowicki i żywiecki, najwyższa stopa bezrobocia w 2005 r. zaznaczyła się w powiatach: złotoryjskim, dzierżoniowskim, lwóweckim, kłodzkim, ząbkowickim, bieszczadzkim i jaworskim, a najmniejszą liczbę miejsc noclegowych przypadającą na 1000 mieszkańców zarejestrowano w 2005 r. W powiatach: dzierżoniowskim, jasielskim, złotoryjskim, ząbkowickim, świdnickim, wałbrzyskim i w Bielsku-Białej.

3. PRZEBIEG TURYSTYCZNEJ TRASY DLA ZMOTORYZOWANYCH VIA MONTANA

3.1. Wprowadzenie

Przebieg trasy turystycznej Via Montana został wyznaczony na podstawie wyników diagnozy stanu oraz w oparciu o przyjęte na wstępie założenia, do których należały m.in.:

- wskazanie obszarów wymagających aktywizacji;
- poszukiwanie obszarów atrakcyjnych lecz mniej znanych;
- omijanie obszarów najcenniejszych przyrodniczo;
- prowadzenie trasy po drogach niższego rzędu,

Niezależne zespoły autorskie zaproponowały trzy warianty przebiegu, o dominującym charakterze: przyrodniczym, krajobrazowym i pośrednim: przyrodniczo – krajobrazowym. Przy ostatecznym wyborze trasy wspomagano się wynikami prac warsztatowych, uzyskanymi w Wiśle, propozycjami regionów, które otrzymaliśmy na etapie konsultacji oraz szczegółowej inwentaryzacji w terenie, która miała na celu weryfikację określonych teoretycznie założeń. Inwentaryzacja trasy w terenie pomogła rozpoznaniu faktycznej możliwości przebiegu trasy oraz oceny rzeczywistej atrakcyjności turystycznej krajobrazu, środowiska kulturowego i przyrodniczego bezpośredniego otoczenia głównej drogi.

W toku prac nad przebiegiem trasy skupiono się również nad ustaleniem i uporządkowaniem systemu obsługi turystycznego ruchu Via Montana, w wyniku czego zostały rozpoznane trzy rodzaje ośrodków – węzłów o zróżnicowanych funkcjach.

Ostatecznie wyznaczono 2816 km trasy, z czego 1082 km znajduje się na terenie Polski, 878 km na terenie Republiki Czeskiej, 550 km na terenie Republiki Słowackiej oraz 306 km w Turyngii. Ze względu na odmienny charakter trasy na terenie Saksonii, nie uwzględnia się jej kilometrażu we właściwej trasie Via Montana.

Wyznaczony przebieg utworzył pętlę, funkcjonalnie scalającą dwa największe pasma górskie tej części Europy – Sudety i Karpaty. W wyznaczeniu trasy uczestniczył głównie zespół planistów Wojewódzkiego Biura Urbanistycznego we Wrocławiu, wspomagany konsultacjami zaproszonych ekspertów.

3.2. Przebieg trasy w Polsce, Republice Czeskiej i Słowacji

Jako granice przestrzeni turystycznej trasy Via Montana przyjęto przebieg głównych magistrali tranzytowych w sąsiedztwie rudawsko-sudecko-karpackiego pasma. Na północ od niego jest to autostrada A-4, na południe jest to ciąg czeskich i słowackich dróg tranzytowych D11, R35, R 55, R6, D1. Powyższe trasy biegnąc na całym swoim przebiegu równolegle do głównych łańcuchów górskich stanowią zewnętrzny układ zasilający projektowaną drogę w turystów zmotoryzowanych.

W obszarach Sudetów Wschodnich, Zachodnich i Środkowych oraz Karpat przebieg drogi Via Montana przyjęto w formie dwóch równoległych do siebie i powiązanych łącznikami tras. Jedynie w obszarze Rudaw proponowana jest jedna główna droga. Taki sposób ukształtowania trasy wynika z rozległości atrakcyjnych turystycznie obszarów wymagających udostępnienia lub aktywizacji. Zaznaczyć należy, że przyjęty na dużych przestrzeniach dwuosiowy przebieg trasy powoduje rozproszenie ruchu turystycznego, a tym samym zmniejszenie obciążeń wynikających z użytkowania trasy sprzyjające ochronie środowiska przyrodniczego.

Via Montana biegnie zawsze po drogach istniejących – głównie powiatowych i wojewódzkich, natomiast sporadycznie, przy braku innej możliwości przejazdu, trasę poprowadzono na krótkich etapach w ciągach dróg krajowych i międzynarodowych.

RUDAWY

Trasa południowa (192 km)

Przebieg: [Boží Dar (CZ) / Oberwiesenthal (DE)] – Chomutov – Jirkov – Litvínov – Osek – Dubí – Krupka – Chlumec – Jílové – Děčín – Česká Kamenice – Cvikov – Chrastava - Frýdlant

Główne krainy geograficzne: Krušnohorská Hornatina, Podkrušhoroskă Oblast, Severočeskă Tabule

Główne atrakcje turystyczne: zbiornik wodny Přísečnice (czes. Vodní nádrž Přísečnice); Červený Hrádek – założenia pałacowe; Chomutov; Jirkov; Litvínov – ciekawe założenia śródrynkowe; Osek – klasztor Cystersów; Dubí – stylowe miasteczko; Horni Krupka – zabytkowa warownia; Park Narodowy Czeska Szwajcaria (czes. Národní Park České Švýcarsko); Děčín i Česká Kamenice – atrakcje architektoniczne; Park Krajobrazy Góry Łużyckie (czes. CHKO Lužické hory); Chrastava i Frydlant – urokliwa architektura

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Oberwiesenthal, Horní Halže, Osek, Krupka, Děčín, Hřensko, Liberec, Frýdlant
- potencjalne ośrodki turystyczne: Jirkov - Červený Hrádek; Horni Krupka

SUDETY ZACHODNIE

Trasa północna (309 km)

Przebieg: Frýdlant – [Bogatynia (PL) / Kunratice (CZ)] – Radomierzyce – [Zgorzelec (PL) – Görlitz (DE)] – Leśna – Czerniawa Zdrój – Piechowice – Kowary – Lubawka – Chełmsko Śląskie – Mieroszów – Jedlina Zdrój – Głuszyca – Nowa Ruda – Radków – Kudowa Zdrój – Zieleniec – Mostowice – Międzylesie

Główne krainy geograficzne: Góry Izerskie, Pogórze Izerskie, Przedgórze Karkonoskie, Rudawy Janowickie, Brama Lubawska, Góry Kamienne, Góry Sowie, Obniżenie Noworudzkie, Góry Stołowe, Góry Bystrzyckie, Rów Górnej Nysy

Główne atrakcje turystyczne: Góry i Pogórze Izerskie - tradycyjna szachulcowa i przysłupowa zabudowa z XIX w.; Świeradów Zdrój – zabytkowa miejscowość uzdrowiskowa; Karkonosze – najwyższe pasmo górskie Sudetów; Sobieszów – Muzeum Karkonoskiego Parku Narodowego; ruiny średniowiecznego Zamku Chojnik; zbiornik retencyjny Sosnówka; Miłków – zespół pałacowy; Kowary – ratusz i zabytkowa starówka; Rudawy Janowickie – granitowe wzgórza, sztolnie; zbiornik retencyjny Bukówka; Lubawka – zabytki sakralne; Chełmsko Śląskie – drewniane domy tkaczy z podcieniami, barokowe kamienice kupieckie; Mieroszów – rynek z zabytkami z XVII i XVIII w.; Góry Sowie – najstarsze pasmo górskie Sudetów; Rzeczka i Sokolec – ośrodki narciarskie; okolice Głuszycy i Walimia – tajemnicze podziemne budowle; Nowa Ruda – zabytkowa zabudowa Starego Miasta, Muzeum Górnictwa z podziemną kolejką w najstarszej w Polsce kopalni głębinowej; Radków – zabytkowy rynek z XVI w. i fragmenty murów obronnych; Wambierzyce – ośrodek kultu religijnego z barokową bazyliką; Góry Stołowe – Park Narodowy Gór Stołowych, fantastyczne formy i labirynty skalne, tarasy widokowe, Szosa Stu Zakrętów; Kudowa Zdrój i Duszniki Zdrój – zabytkowe miejscowości uzdrowiskowe ze stylowymi parkami zdrojowymi; Zieleniec – ośrodek sportów zimowych, torfowisko pod Zieleńcem

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Czerniawa Zdrój, Świeradów Zdrój, Szklarska Poręba, Karpacz, Kowary, Lubawka, Mieroszów, Nowa Ruda, Radków, Wambierzyce, Kudowa Zdrój, Duszniki Zdrój, Zieleniec, Międzylesie
- potencjalne ośrodki turystyczne: Chełmsko Śląskie, Głuszyca, Lewin Kłodzki

Trasa południowa (226 km)

Przebieg: Frýdlant – Hejnice – Desná – Vrchlabi – Janské Lázně – Trutnov – Adršpach – Teplice nad Metují – Police nad Metují – Hronov – Náchod – Nové Město nad Metují – Olešnice v Orlických horach – Rokytnice v Orlických horách – Králíky

Główne krainy geograficzne: Jizerské hory, Krkonoše, Broumovska vrchovina, Orlické hory

Główne atrakcje turystyczne: Frýdlant – rynek z ratuszem i gotycko-renesansowy zespół zamkowo – pałacowy; Hejnice – zespół klasztorny z barokową Bazyliką Wniebowzięcia NMP; Góry Izerskie (czes. Jizerské hory) – torfowiska i pokryte kosodrzewiną płaskie szczyty; Vrchlabi – liczne zabytki m.in. podcieniowe kamieniczki, barokowy ratusz, zamek z XVI w.; Karkonosze (czes. Krkonoše) – najwyższe pasmo górskie w Czechach; Janské Lázně – uzdrowisko oraz ośrodek sportów zimowych i letnich; Trutnov – zabytkowa architektura rynku, zabytki sakralne; Park Krajobrazowy Broumowskie Ściany (czes. Chranena krajinna oblast Broumovsko), narodowy rezerwat Adršpašsko - Teplické Skály – malownicze masywy skalne z piaskowca tworzące labirynty i skalne miasta; Teplice nad Metují – renesansowy i barokowy zamek; Police nad Metují – zabytki sakralne; Náchod – liczne zabytki m. in. neorenesansowy ratusz i secesyjny gmach teatru, renesansowy zamek; Nové Město nad Metují – kompleks zabytkowej zabudowy: renesansowe kamieniczki, ratusz; Slavoňov – drewniany kościół z XVI w. (lista UNESCO); Orlické hory – miejscowości wypoczynkowe Říčky i Deštné v Orlickich horách, budowle systemu fortyfikacji na linii umocnień Odra –Karkonosze

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Frýdlant, Vrchlabi, Janské Lázně, Trutnov, Ardšpach, Teplice nad Metují, Náchod, Nové Město nad Metují, Králíky
- potencjalne ośrodki turystyczne: Desná v Jizerských horách, Rokytnice v Orlických horách

SUDETY WSCHODNIE

Trasa północna (258 km)

Przebieg: Międzylesie – Międzygórze – Stronie Śląskie – Lądek Zdrój – Złoty Stok – Kamieniec Ząbkowicki – Paczków – Otmuchów – Nysa – Głuchołazy – Jarnołtówek – Prudnik – [Trzebina (PL) / Bartultovice (CZ)] – Město Albrechtice – Krnov – Opava – Kobiece – Hlučín – [Chałupki (PL) / Bohumin (CZ)]

Główne krainy geograficzne: Masyw Śnieżnika, Góry Bialskie, Góry Złote, Obniżenie Otmuchowskie, Góry Opawskie

Główne atrakcje turystyczne: Międzylesie – barokowy zamek i drewniane domy tkaczy z XVIII w.; Międzygórze – XIX w. zabudowa pensjonatowa w stylu szwajcarskim i norweskim, Wodospad Wilczki, Góra Igliczna z sanktuarium maryjnym; Czarna Góra – ośrodek sportów zimowych w Siennej z kolejką krzesełkową; Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie; Lądek Zdrój – park i zabudowa uzdrowiskowa, zabytkowa starówka; Złoty Stok – zabytkowe kamienice i Kopalnia Złota; Kamieniec Ząbkowicki - neogotycki zamek Hohenzollernów; Nyski Ośrodek Rekreacji (tzw. Riwiera Nyska); Nysa – średniowieczne fortyfikacje; Głuchołazy – mury obronne, wieża Bramy Górnej, zabytkowe kościoły i kamieniczki; Zlaté Hory – historyczne centrum, Muzeum Miejskie, dawna kopalnia złota, w okolicach ruiny trzech zamków, m.in. Edelštejn; Zlatorudné mlýny – skansen – dawna kopalnia złota; Krnov – wieże widokowe, zabytkowe kościoły, zabytkowy park i Opava – najstarsze w Czechach – Muzeum Śląskie, bogactwo zabytków; położony niedaleko Opavy Hradec nad Moravici – kompleks zamkowy składający się z Zamków Białego i Czerwonego oraz parku w stylu angielskim; Šilheřovice – pałac, pole golfowe w parku przypałacowym

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Międzygórze, Lądek Zdrój, Złoty Stok, Paczków, Nysa, Głuchołazy, Krnov, Opava

- potencjalne ośrodki turystyczne: Sienna – Stronie Śląskie, Kamieniec Ząbkowicki, Skorochów, Mesto Albrechtice, Šilheřovice.

Trasa południowa (226 km)

Przebieg: Králíky – Hanušovice – Jeseník – Mikulovice – Zlaté Hory – Vrbno pod Pradědem – Karlova Studánka – Rýmařov – Albrechtice u Rýmařova – Šternberk – Moravský Beroun – Budišov nad Budišovkou – Vítkov – Odry – Fulnek – Nový Jičín

Główne krainy geograficzne: Kralický Sněžník, Hrubý Jeseník, Nízký Jeseník

Główne atrakcje turystyczne: Králíky – historyczne centrum miasta, kompleks pielgrzymkowy z klasztorem z XVII w., obiekty fortyfikacji – twierdze i bunkry; Ramzovské Sedlo – kompleks narciarski; Jesenik – Ratusz z XVII w., zamek Vodní tvrz, ośrodek wodolecznictwa z historyczną zabudową sanatoryjną w Jeseník-lázně; uzdrowisko Lipová-lázně, park krajobrazowy CHKO Jeseniky; Sovinec – zamek; formacje krasowe w okolicach Sovinca; Šternberk – zamek - muzeum z XIII w. z interesującymi zbiorami sztuki gotyckiej i barokowej, w centrum miasteczka augustiański klasztor i kościół farny; Kunin – barokowy zamek

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Králíky, Ramzová, Jesenik, Rýmařov, Šternberk, Moravský Beroun, Odry
- potencjalne ośrodki turystyczne: Zlate Hory, Karlova Studánka, Nový Jičín

KARPATY

Trasa północna (619 km)

Przebieg: [Chałupki (PL) / Bohumin (CZ)] – Jastrzębie Zdrój – Cieszyn – Ustroń – Wisła – [Jasnowice (PL) / Bukovec (CZ)] – Istebna – Węgierska Górka – Żywiec – Stryszawa – Zawoja – Jabłonka – Czarny Dunajec – [Chochołów (PL) / Sucha Hora (SK)] – Ludźmierz – Niedzica – [Sromowce Niżne (PL) / Cerveny Klastor (SK)] – Krościenko n. Dunajcem – Zabrzeż – Stary Sącz – Piwniczna Zdrój – Muszyna – Krynica Zdrój – Grybów – Gorlice – Nowy Żmigród – Dukla – Tylawa – Komańcza – [Radoszyce (PL) / Palota (SK)] – Cisna – Wetlina – Ustrzyki Górne – Ustrzyki Dolne – [Krościenko (PL) / Smolnica (UA)]

Główne krainy geograficzne: Beskid Śląski, Kotlina Żywiecka, Beskid Żywiecki, Kotlina Orawsko-Nowotarska, Pogórze Spisko-Gubałowskie, Pieniny, Gorce, Beskid Sądecki, Kotlina Sądecka, Beskid Niski, Obniżenie Gorlickie, Pogórze Jasielskie, Kotlina Jasielsko-Krośnicką, Bieszczady Zachodnie, Góry Sanocko-Turczańskie

Główne atrakcje turystyczne: Ustroń – ośrodek wypoczynkowy i uzdrowiskowy; Wisła – ośrodek wypoczynkowy i sportowy; Trójwieś Beskidzka (Istebna, Jaworzynka i Koniaków) – żywa kultura góralska i tradycje góralskie; Żywiec – tzw. Stary Zamek z XIV w. z zabytkowym parkiem, tzw. Nowy Zamek (pałac Habsburgów), gotyckie kościoły z XIV i XV w., Jezioro Żywieckie; Szlak Architektury Drewnianej; Beskid Żywiecki – najwyższe pasmo polskich Beskidów; Babiogórski Park Narodowy; Zawoja – Muzeum Babiogórskiego Parku Narodowego; Zubrzyca Górna – skansen – Orawski Park Etnograficzny; Chochołów – chałupy i zagrody góralskie z XVII i XIX wieku, uznane przez UNESCO zabytkiem klasy "0" regionalnej architektury budowlanej, Muzeum Powstania Chochołowskiego; Ludźmierz – ośrodek kultu religijnego, sanktuarium maryjne; Trybsz – zabytkowy drewniany kościół; Pieniński Park Narodowy; spływ Dunajcem w Pieninach; Jezioro Czorsztyńskie; zamek w Niedzicy; ruiny zamku w Czorsztynie; Dolina Dunajca w Beskidzie Sądeckim; przełom Popradu w Popradzkim Parku Krajobrazowym; Łomnica Zdrój, Żegiestów Zdrój, Muszyna Zdrój i Krynica Zdrój – miejscowości uzdrowiskowe; Łącko – zabytkowe zespoły i obiekty urbanistyczne; Stary Sącz – zabytkowa starówka; cerkwie i zabudowa łemkowska górskich wsi na wschód od Doliny Popradu; Beskid Niski – zachowana łemkowska spuścizna architektoniczna w postaci drewnianych cerkwi i zabudowy wiejskiej; Magurski Park Narodowy; Dukla, Tylawa, Jaśliska – liczne zabytki; Bieszczadzki Park Narodowy z Połoninami Wetlińską i Caryńską; Bieszczady – bojkowskie drewniane cerkwie, krzyże cmentarne, kapliczki oraz wiejskie chaty tzw. chyże;

Jezioro Myczkowickie i Jezioro Solińskie; Polańczyk Zdrój – miejscowość uzdrowiskowa i ośrodek sportów wodnych.

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Jastrzębie Zdrój, Pszczyna, Cieszyn, Ustroń, Wisła, Żywiec, Korbielów, Sucha Beskidzka, Maków Podhalański, Zawoja, Chochołów, Ludźmierz, Bukowina Tatrzańska, Ludźmierz, Niedzica, Krościenko n. Dunajcem, Szczawnica, Stary Sącz, Piwniczna Zdrój, Muszyna, Krynica Zdrój, Grybów, Gorlice, Nowy Żmigród, Dukla, Tylawa, Komańcza, Cisna, Ustrzyki Górne, Ustrzyki Dolne, Polańczyk
- potencjalne ośrodki turystyczne: Czarny Dunajec, Łapsze Niżne, Czorsztyn, Grywałd, Zabrzeż, Łącko, Rytro, Żegiestów Zdrój, Andrzejówka, Szymbark, Jaśliska, Wola Michowa, Smolnik, Czarna Górna, Uherce Mineralne, Solina, Wołkowyja.

Trasa południowa (631 km)

Przebieg: Nový Jičín – Mořkov – Frenštát pod Radhoštěm – Frýdlant nad Ostravicí – [Bílá Konečná (CZ) – Klokočov (SK)] – Turzovka – Čadca – Terchová – Párnica – Dolný Kubín – Námestovo – Oravská Priehrada – [Chochołów (PL) / Sucha Hora (SK)] – Tvrdošín – Liptovský Mikuláš – Štrbské Pleso – Starý Smokovec – Tatranská Kotlina – Slovenská Ves – [Sromowce Niżne (PL) / Cerveny Klastor (SK)] – Podolínec – Stará Ľubovňa – Plaveč – Bardejov – Svidník – Stropkov – Medzilaborce – Snina – [Ubľa (SK) / Małyj Bereznyj (UA)]

Główne krainy geograficzne: Turzovská vrchovina, Kysucké Beskidy, Oravská kotlina, Oravská vrchovina, Oravská Magura, Chočské vrchy, Tatry (w tym: Tatry Bielianskié, Vysokè Tatry, Západné Tarty), Podtatranská Kotlina (w tym Liptovská kotlina i Popradská kotlina), Spišská Magura, Špissko-Šarišské Medzihorie, Lubovnianská vrchovina (słowacka część Beskidu Sądeckiego), Ondavská Vrchovina, Nizké Beskydy

Główne atrakcje turystyczne: Nový Jičín – zabytkowe centrum; Park Narodowy Małej Fatry; Oravský Podzámok – Zamek Orawski (największy z zamków słowackich); zbiornik wodny Orawa – centrum turystyczne Orawy Górnej; Zuberec – skansen wsi orawskiej; Tatry; zbiornik wodny Liptowská Mara; Liptovský Hrádok, Liptovský Mikuláš czy Liptovské Matiašovce – zabytkowe zespoły i obiekty; Starý Smokovec – drewniana zabudowa uzdrowiskowa z XIX w.; Stará Ľubovňa – zabytkowa, stara spiska miejscowość; Ľubovniansky hrad – średniowieczny zamek wraz z zabytkowym miastem i skansenem wsi zamagurskiej; Nizké Beskydy – rusińsko-ukraińskie miasteczka i wsie z drewnianymi cerkwiami z XVIII i XIX w.; Bardejov – zabytkowa starówka wpisana na listę dziedzictwa kultury i przyrody UNESCO; Połoniny (słow. Národný park Poloniny); Medzilaborce – muzeum twórczości Andy Warhola

Ośrodki turystyczne:

- istniejące ośrodki turystyczne: Nový Jičín, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdlant nad Ostravicí, Čadca, Dolný Kubín, Tvrdošín, Námestovo / Slanicka Osada, Podbieľ, Liptovský Mikuláš, Liptovský Hradok, Starý Smokovec, Tatranská Lomnica, Spišská Belá, St.Ľubovňa, Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce
- potencjalne ośrodki turystyczne: Mořkov, Zuberec, Štrbskié Pleso, Podolínec, Plavnica, Plaveč, Krasny Brod.

3.3. Przebieg trasy w Niemczech

Kontynuowanie idei Via Montana i wyznaczenie przebiegu trasy turystycznej dla zmotoryzowanych w górskich i podgórskich obszarach Saksonii i Turyngii nie znalazło wstępnie poparcia w turystycznej polityce rozwoju obu landów. Wynika to z odmiennych uwarunkowań wyjściowych w stosunku do państw położonych za wschodnią granicą Niemiec, polegających głównie na różnicach w ofercie turystycznej, poziomie istniejącej infrastruktury turystycznej oraz sytuacji społeczno – gospodarczej, które decydują o odmiennych potrzebach turystycznej polityki marketingowej w regionie.

Pomimo tych różnic, zaistniała wola powiązania wizji rozwoju turystyki obu landów z ideą Via Montana. Dyskusje z partnerem w Turyngii zaowocowały osiągnięciem wspólnego stanowiska, w efekcie czego, została wyznaczona trasa w Turyngii, której przebieg i opis znajduje się poniżej. Natomiast przebieg turystycznej trasy dla zmotoryzowanych w saksońskiej części obszaru opracowania odbiega od metodyki przyjętej na pozostałym terenie. Nie stanowi bowiem kontynuacji trasy Via Montana, a jedynie łączy trasę Via Montana z systemem istniejących tras turystycznych na terenie Niemiec w dwóch punktach:

- **Zgorzelec/Goerlitz** – granica z Polską – połączenie z wędrowną Ekumeniczną Drogą Pielgrzymów (Drogą Świętego Jakuba) – „Der Ökumenische Pilgerweg"/„Jakobsweg" i dalej z Szlakiem Miast – „Städtekette",
- **Boži Dar/Oberwiesenthal** – granica z Republika Czeską – połączenie ze Szlakiem Wina - „Weinstrasse".

Pomimo tego, że zaproponowane połączenia turystycznej trasy dla zmotoryzowanych Via Montana z saksońskim systemem szlaków turystycznych nie jest jednorodne pod względem metodycznym, to jednak obopólne korzyści są niepodważalne.

Wzbogacenie potencjału turystycznego poprzez otwarcie obszarów Saksonii i Turyngii dla potencjalnych turystów z jednej strony, oraz wprowadzenie ruchu turystycznego w górskie i podgórskie rejony Sudetów i Karpat przyczynić się może do szerszej aktywizacji turystycznej oraz identyfikacji i promocji obu regionów.

Wolne Państwo Turyngia (306 km)

Via Montana jest dodatkowym wyróżnikiem istniejącej gęstej sieci tras turystycznych w Republice Turyngii. Gęsta sieć ulic i dróg umożliwia podróżnemu bardzo urozmaicony i indywidualny dobór trasy odpowiednio do osobistych życzeń i upodobań. Podróżny przejeżdża przez liczne i urozmaicone krajobrazy przyrodnicze, jak parki, rezerwaty biosfery oraz geoparki, pokonuje na wysokości ponad 800 m wielokrotnie grzbiet szlaku Rennsteig, oglądając ukształtowane wieloma stuleciami krajobrazy cywilizacyjne, pełne tradycyjnej sztuki, kultury i rzemiosła osiedla i miasta, podziwia uzdrowiska i miejscowości wypoczynkowe, ośrodki sportów zimowych, surowe krajobrazy typu alpejskiego, góry, łagodne łąki, doliny i rzeki, aż do trwale ukształtowanych przez człowieka krajobrazów, jak np. zapory wodne. Po osiągnięciu punktu końcowego w Eisenach turysta może podróżować po Turyngii wzdłuż Turyńskiego Łańcucha Miast oraz po historycznym szlaku „Via Regia" w kierunku Saksonii, a następnie z Turyngii wyjechać.

TABELA 22 GŁÓWNE ATRAKCJE W TURYNGII W OBSZARZE ODDZIAŁYWANIA VIA MONTANA

MIASTO/ GMINA	GŁÓWNE ATRAKCJE (KRAJOBRAZOWE, KULTURALNE)	UZUPEŁNIENIA
Eisenach	dziedzictwo światowe UNESCO, zabytkowa starówka, Wartburg, dom M. Lutra i Bacha, Karthausgarten, wąwóz smoka, początek trasy do wędrówek górskich Rennsteig (168 km), na północ od Eisenach park przyrody Eichsfeld-Hainich-Werraltal (860 km^2) wraz Parkiem Narodowym Hainich i szlakiem „Korony Drzew"	częściowo przecięcie Szlaku Klasyków, drogi zabytków kultury „VIA REGIA' park krajobrazowy Thüringer Wald (220.000 ha) i początek trasy parku krajobrazowego (450 km)
Ruhla	miejscowość wypoczynkowa, park miniatur, Muzem Fajek Tytoniowych, jaskinia z naciekami Kittelsthaler	początek geoparku Inselberg / Drei Gleichen
Bad Liebenstein/ Bad Salzungen	uzdrowisko, ruiny zamku Liebenstein, uzdrowisko Bad Salzungen, tężnia, łaźnia celtycka, wodospad Trusetal, kopalnia do zwiedzania	
Schmalkalden	miasto rezydencjalne, historyczne miasto rzemieślników, centrum Reformacji, zamek renesansowy Wilhemsburg, funkcjonujące organy sprzed 400 lat, dom Lutra	Niemiecki Szlak Zabudowy Szachulcowej
Tambach-Dietharz Georgenthal	Tambach-Dietharz w przyszłości uzdrowisko klimatyczne, miejscowość wypoczynkowa doliny Georgenthal, kopalnia do zwiedzania, jaskinia szklana Marii, Bromacker (znaleziska dinozaurów), jezioro górskie Erbertwiese	

MIASTO/ GMINA	GŁÓWNE ATRAKCJE (KRAJOBRAZOWE, KULTURALNE)	UZUPEŁNIENIA
Oberhof	uzdrowisko klimatyczne, ośrodek sportów zimowych (825 m), skocznia narciarska, tor saneczkowy, kolejka linowa, stadion biatlonowy, coroczne zawody pucharu świata w biatlonie, saneczkowe mistrzostwa świata 2008, park linowy, Rennsteiggarten (ogród botaniczny flory wysokogórskiej)	
Suhl /Zella-Mehlis	muzeum broni i pojazdów w Suhl, akwarium morskie Zelle-Mehlis, szczyt Großer Beerberg (982 m) oraz Schneekopf (987 m), odcinek turyńskiej autostrady leśnej A 71 do Schweinfurt z licznymi i bardzo interesującymi budowlami mostowymi, jak most łukowy i dobrym widokiem na Thüringer Wald	rezerwat biosfery Vessertal-Thüringer Wald
Ilmenau	miasto uniwersyteckie i Goethego, ośrodek sportów zimowych „Am Linden-berg", miejsca pamięci Goethego, wieża widokowa Kickelhahn (861 m), kopalnia do zwiedzania „ Volle Rose" in Langewiesen	skrzyżowanie Szlaku Klasyków i częściowo przebieg równoległy po Szlaku Porcelanowym aż do Saafeld
Großbreitenbach	miejscowość wypoczynkowa, muzeum pras, kolej górska i doliny Schwarzatal oraz muzeum Wilhelma Fröbla w Oberweißbach	Szlak porcelanowy
Scheibe Alsbach	elektrownia pompowo-szczytowa Goldisthal, uzdrowisko klimatyczne Masserberg wraz z kąpieliskiem uzdrowiskowym (miejscowość sportów zimowych z wyciągiem)	
Steinach/Sonneberg	miejscowość wypoczynkowa, ośrodek narciarski „Silbersatell", park linowy, Deutsches Schiefermuseum (Niemieckie Muzeum Łupka), miejscowość rezydencjalna Sonneberg z historycznym śródmieściem, Deutsches Spielzeug-museum (Niemieckie Muzeum Zabawek), akwarium	początek Turyńsko-Frankońskiego Szlaku Łupko-wego
Lauscha	miejscowość wypoczynkowa, miejscowość sportów zimowych z wyciągami, muzeum szkła artystycznego, huta szkła kolorowego	
Neuhaus am Rennweg	miejscowość wypoczynkowa, miejscowość sportów zimowych z wyciągiem, letni tor saneczkowy	Szlak porcelanowy
Schmiedefeld am Rennsteig	miejscowość wypoczynkowa, miejscowość sportów zimowych z wyciągami, kopalnia do zwiedzania Morassina, muzeum porcelany, największa stadnina koni Haflinger w Europie	Szlak porcelanowy, park przyrody Thüringer Schiefergebirge-Obere Saale (800 km^2) geopark Schiefergebirge
Saalfeeld /Rudolstadt	miejscowość rezydencjalna, historyczne centrum, ruiny zamku Hoher Schwarm, muzeum miejskie z klasztorem franciszkanów, groty wróżek, Saalfelder Bohlen miasto rezydencjalne Rudolstadt, zamek Heidecksburg z muzeami i galerią, coroczny, europejski festiwal tańca i folkloru, Aquapark Saalemaxx, zapora Hohenwarte (rejs statkiem), pola namiotowe, elektrownia pompowo-szczytowa, młyny	Szlak porcelany
Leutenberg, Lehesten, Wurzbach	miejscowość wypoczynkowa Leutenberg, Turyński Park Łupka Lehesten, zabytkowa huta „Heinrichshütte"	Turyńsko-Frańkoński Szlak Łupkowy
Bad Lobenstein	lecznicze kąpiele borowinowe, tereny parkowe „neues Schloss", wody termalne „ARDESIA", park zieleni w stylu angielskim Ebersdorf	początek i równoległy przebieg Szlaku Książęcego Rodu Reuß aż do Greiz
Saalburg	miejscowość wypoczynkowa, Steinerne Rose (Kamienna Róża), zapora Bleichlochtal (rejs statkiem), las bajkowy, letni tor saneczkowy	
Burgk	miasto rezydencjalne, późnogotycki, średniowieczny zespół obiektów obron-nych i zamkowy z organami Silbermanna	
Schleiz	miasto rezydencjalne, trasa biegów przełajowych Schleizer Dreieck, kościół w górach	
Zeulenroda	muzeum miejskie, ratusz w stylu klasycystycznym, wydzielone obszary dzikich zwierząt, tropikalny Aquapark Waikiki, zapora Zeulenroda / Weida	szlaki wodne Weiße Elster i Saale
Greiz / Weida	miasto rezydencjalne, pałac letni ze zbiorem książek i miedziorytów, górny i dolny zamek, park, teatr historyczny, sztuczne lodowisko, ruiny zamku Reichenfels, Osterburg Weida, las bajkowy, klasztor Mildenfurth (zakon premonstratów), wieś łąkowa Nitzschareuth z Muzeum Wsi, most Göltzschtalbrücke (Saksonia)	

Krajobrazy naturalne oraz systemy tras i szlaków turystycznych

- **krajobrazy naturalne:**

  park przyrodniczy Schiefergebirge/Obere Saale wraz z *geoparkiem* Thüringer Schiefergebirge/Obere Saale (w organizacji);

  park przyrodniczy Thüringer Wald wraz z rezerwatem biosfery Vessertal-Thüringer Wald oraz *geoparkiem* Inselsberg/Drei Gleichen (w organizacji);

- **istniejące trasy turystyczne:**

  Reußische Fürstenstraße (*Szlak Książęcy Rodu Reuß*)

  Thüringisch-Fränkische Schieferstraße (Turyńsko-Frankoński Szlak Łupkowy)

  Porzellanstraße (*Szlak Porcelanowy*)

  Klassikerstraße (*Szlak Klasyków*)

  Deutsche Fachwerkstraße (*Niemiecki Szlak Zabudowy Szachulcowej*)

  Via Regia (wzdłuż Turyńskiego Łańcucha Miast – Szlak Kulturowy Rady Europy

  Transromanica – Szlak Kulturowy Rady Europy

- **ponadregionalne trasy rowerowe:**

  Thüringer Städtekette Radweg (Trasa Rowerowa Turyńskiego Łańcucha Miast)

  Euregio Egrensis Radweg (Trasa Rowerowa Euregio Egrensis)

  Elster-Radweg (Trasa Rowerowa Elstery)

  Saale-Radwanderweg (Trasa Rowerowa Soławy)

  Rennsteig-Radwanderweg (Trasa Rowerowa Rennsteig)

- **ponadregionalne (trangraniczne) szlaki turystyczne:**

  Ostsee-Saaletalsperren-Weg (Droga Bałtyk – zapory wodne na Soławie)

  Rennsteig

  Weg der Deutschen Einheit (Droga Jedności Niemieckiej)

  Thüringenweg (Droga Turyńska)

  Eisenach-Budapest

Wolne Państwo Saksonia

Saksonię można przemierzyć jedną z wielu tras tematycznych. Obecnie promuje się tam turystykę opartą na zrównoważonym rozwoju, w tym turystykę rowerową i pieszą oraz turystykę miejską, bazującą na wartościowych historycznie miastach.

Zaproponowane rozwiązanie jest zgodne z polityką i bazuje m.in. na połączeniu z 450 kilometrowym odcinkiem Drogi Św. Jakuba, biegnącym od Görlitz w Saksonii po Vacha w części turyńskiej.

Przebiega on po historycznym śladzie szlaku handlowego Via Regia, jednak ze względu na brak szczegółowego przebiegu przyjęto pewien bufor, który obejmuje wartościowe dla turystyki miejskiej miasta: Lipsk, Strahla, Riesa, Grossenhain, Kamenz czy Bautzen.

Przy czym w miejscowości Riesa odchodzi odgałęzienie w kierunku Drezna mające na celu turystyczne udostępnienie terenów południowych Saksonii o charakterze górskim i pogórskim.

Łącznik ten został wyznaczony po drogach istniejących, a od miejscowości Diera-Zehren jest równoznaczny z saksońską „Weinstrasse", która jest trasą dla zmotoryzowanych i wiedzie biegiem rzeki Łaby do Pirna przez Meissen, Radebeul i Drezno.

W Dreźnie trasa odłącza się od Szlaku Wina, aby podążać dalej w stronę Freibergu kolejną z samochodowych dróg wakacyjnych Saksonii – Szlak Srebra – „Silberstrasse" do Zwickau. Znaleziska złóż srebra na tych terenach doprowadziły do powstania licznych kopalń, mennic i hut. Liczne atrakcje na szlaku, związane ściśle z przemysłem wydobywczym, oddają klimat dawnych lat, ukazując obyczaje i tradycje górnicze oraz edukują dotyczącą historii i technicznych osiągnięć społeczności zamieszkującej te tereny.

Przy Scheibenberg można obrać jeden z 2 wariantów i podążać dalej do końca Srebrną Trasą, albo wkroczyć na właściwą Via Montana po stronie czeskiej poprzez doprowadzony łącznik (Boži Dar/Oberwiesenthal).

Północne (Zgorzelec/Goerlitz) bądź południowe (Boži Dar/Oberwiesenthal) połączenie niemieckiej części opracowania z trasą Via Montana daje potencjalnemu turyście możliwość zwiedzania Saksonii od strony pasma Rudaw, bądź od historycznie biegnącej Via Regia i dalej w kierunku Turyngii.

3.4. System obsługi turystycznego ruchu Via Montana

Elementem niezbędnym do prawidłowego funkcjonowania każdego produktu turystycznego jest jego otoczenie logistyczne. W przypadku turystycznej trasy dla zmotoryzowanych priorytetem jest czytelnie powiązane Via Montana z systemem głównych tras tranzytowych i płynne wprowadzenie ruchu turystycznego w jej przestrzeń oddziaływania oraz jego właściwa obsługa turystyczna.

W związku z powyższym proponuje się następującą hierarchizację węzłów i ośrodków obsługi turystyki zmotoryzowanej dla trasy Via Montana oraz jej turystycznego otoczenia:

Węzły tranzytowe I rzędu:

Położone są w ciągu autostrady A4 lub słowackich i czeskich dróg tranzytowych biegnących u podnóża głównych łańcuchów górskich. Konkretnie leżą one w węzłach w/w magistrali tranzytowych o przebiegu równoleżnikowym z południkowo biegnącymi przez pasma górskie trasami tranzytowymi stanowiącymi łączniki z drogą Via Montana. Docelowo rozwijać się tu powinna pełnozakresowa obsługa informacyjna i techniczna dla ruchu samochodowego. Proponuje się następujące węzły tranzytowe I rzędu:

- **dla A4 –** Zgorzelec/Gerlitz, Legnica, Wrocław, Ruda Śląska, Katowice, Kraków, Rzeszów,
- **dla D11, R35, R 55, R6, D1**– Prešov, Ruzemerok, Žilina, Olomouc, Morawska Trebova, Hradec Králové.

Węzły tranzytowe II rzędu:

Położone są w węzłach turystycznej trasy dla zmotoryzowanych z trasami tranzytowymi łączącymi Via Montana z A4 i równoległym do niej ciągiem dróg czeskich i słowackich na południu (D11, R35, R 55, R6, D1). Główną funkcją tych ośrodków jest wprowadzenie samochodowego ruchu turystycznego na właściwą trasę Via Montana. Docelowo powinna rozwijać się tu pełnozakresowa obsługa turystyki samochodowej.

Proponuje się następujące węzły tranzytowe II rzędu:

- Żywiec, Bielsko Biała, Cieszyn/Czeski Cieszyn, Dolný Kubín, Ostrava, Międzylesie, Trutnov, Dukla, Tvardosin, Jablonka, Świdnik, Oberwiesenthal.

Ośrodki turystyczne:

Są to ośrodki położone w ciągu trasy Via Montana posiadające duże walory turystyczne lub leżące na obrzeżach wielkoprzestrzennych obszarów turystycznych. Często spełniają oba warunki jednocześnie. Docelowo powinna rozwijać się tu pełnozakresowa obsługa turystyki samochodowej, a w szczególności: informacja turystyczna oraz obsługa noclegowo – gastronomiczna.

Proponowany przebieg drogi Via Montana pozwala na poznanie górskich i podgórskich krajobrazów Europy Środkowej bez naruszania ich bezpieczeństwa ekologicznego. Ponadto trasa ma swoje odniesienie do historii i kultury pogranicza oraz występujących tu możliwości uprawiania specjalistycznych form turystycznej aktywności.

4. ZAŁOŻENIA STRATEGICZNE DLA REALIZACJI VIA MONTANA

4.1. Wstęp

Sporządzona w ramach projektu obszerna diagnoza stanu, dała podstawę do sformułowania strategicznych wytycznych dla realizacji drogi i pasma Via Montana. Ważnym elementem tej diagnozy był przegląd zapisów zawartych w obecnie obowiązujących dokumentach i programowych poziomu regionalnego i krajowego.

Jak wspomniano uprzednio, dalekosiężną wizją projektu Via Montana jest wykreowanie i realizacja zintegrowanego, unikalnego, ponadnarodowego pasma turystycznego w podgórskich i górskich obszarach Europy Środkowowschodniej, znajdujących się w paśmie rozwojowym III. Paneuropejskiego Korytarza Transportowego. Prace w ramach działania 5.4 w projekcie ED – CIII Via Regia skoncentrowane były głównie na wyznaczeniu osi tego pasma: turystycznej trasy dla zmotoryzowanych.

Pamiętać przy tym należy, że wyznaczenie tej osi to tylko pierwszy krok, zmierzający do określenia jej konkretnego przebiegu, które wymagać będzie dialogu w regionach, ale przede wszystkim w powiatach i gminach, bowiem to one staną się partnerami, a zarazem przyszłymi beneficjentami projektu. Założenia strategiczne realizacji Via Montana będą pomocne dla stworzenia podstaw pełnej i skutecznej realizacji celu. Mogą stać się swoistym przewodnikiem dla działań, podejmowanych zarówno w sferze inwestycyjnej, jak też instytucjonalnej czy promocyjnej.

Dla pełnego rozwoju transnarodowego pasma turystycznego Via Montana założono 3 zasadnicze cele:

1. Realizację trasy Via Montana,
2. Zagospodarowanie pasma Via Montana,
3. Aktywizację społeczno-gospodarczą obszaru pasma, w oparciu o sektor turystyczny,

a także czwarty cel kierunkowy:

4. Powiązanie funkcjonalne pasma (przedłużenie) z terenami Karpat ukraińskich i rumuńskich.

Realizacja tych celów musi odbywać się poprzez działania zawarte w czterech obszarach strategicznych (polach działań), za które uznano:

A. Tworzenie ram instytucjonalnych
B. Realizację
C. Zarządzanie i monitoring
D. Promocję

W ramach niniejszego projektu, zgodnie z jego założeniami i formułą, rozwinięciu poddano jedynie Cel 1. Dwa pozostałe powinny być realizowane równolegle i podano dla nich jedynie ogólne założenia ramowe realizacji. Należy też dążyć do jak najszybszego stworzenia warunków dla uruchomienia czwartego celu kierunkowego.

4.2. Określenie celów

Cel 1.: Wytyczenie i realizacja samochodowej trasy turystycznej Via Motana

Działania Celu 1 skierowane będą na wykreowanie samochodowej drogi turystycznej w obszarze górskim i podgórskim Sudetów i Karpat, w oparciu o istniejące drogi lokalne. Ze względu na rozległość analizowanego terytorium, przebieg trasy może obejmować dwie równolegle do siebie biegnące drogi (np. po obu stronach granic), które będą łączyć się w pętlę oraz docelowo wiązać ze sobą łącznikami we wszystkich możliwych miejscach. Tak poprowadzona trasa udostępni atrakcje turystyczne w sąsiadujących krajach.

Droga realizowana w ramach tego celu powinna być oznakowana, wyposażona w parkingi, punkty widokowe, punkty informacji turystycznej etc. Zgodnie z przyjętą zasadą, trasa ta w zasadzie nie wymaga nowego zainwestowania, a jedynie remontów i modernizacji oraz odpowiedniego oznakowania istniejącej infrastruktury drogowej. Choć w założeniu nie przebiega przez obszary najcenniejsze przyrodniczo, zbliża się do nich na tyle blisko, by dać możliwość ich penetrowania pieszo i w inny nieuciążliwy dla środowiska sposób (rowerem, na nartach, konno, bryczką). W pełni świadomie trasa omija znane i „modne" miejsca na mapie turystycznej, dając szanse innym, nie mniej ciekawym i osobliwym terenom.

Działania w ramach tego celu realizowane będą głównie w oparciu o aktywność samorządów lokalnych przy wsparciu poziomu regionalnego. Wszelkie prace powinny być koordynowane przez odpowiednią strukturę, której zadaniem będzie m.in. wyznaczenie pierwszych działań pilotażowych.

Cel 2: Zagospodarowanie i systemowe powiązania w turystycznym paśmie Via Montana

Realizacja turystycznej trasy Via Montana, objęta celem 1, to tylko pierwszy krok na drodze do stworzenia na tym obszarze nowocześnie zarządzanego, o wysokiej jakości, rozpoznawalnego międzynarodowego i międzyregionalnego produktu turystycznego. Produkt turystyczny definiowany jest jako zestaw dóbr i usług umożliwiający turyście przybycie do miejsca występowania atrakcji turystycznych, pobyt i ich wykorzystanie. Produkt turystyczny Via Montana kształtowany będzie przez wiele różnych podmiotów i charakteryzować się powinien dużą złożonością, jednakże z zachowaniem, wysokiej na komplementarności cząstkowych elementów. Z tego punktu widzenia działania Celu 2 polegać mają na identyfikacji i stworzeniu powiązań pomiędzy najcenniejszymi, z punktu widzenia turystyki, miejsc i atrakcji w całym paśmie oddziaływania trasy.

Działania obejmą m.in. zidentyfikowanie lub wykreowanie na osi trasy tzw. węzłów rozrządowych - miejscowości, w których znajdować się będą docelowo skoncentrowane usługi takie jak: parkingi, punkty informacji turystycznej, wypożyczalnie sprzętu oraz pensjonaty, hotele, schroniska młodzieżowe, obiekty gastronomiczne, kafejki internetowe, sklepy i wszystko to, czego oczekuje dzisiejszy turysta. Miejscowości rozrządowe winny posiadać połączenia kolejowe z ośrodkami wyższego rzędu, a także być węzłami lokalnej komunikacji publicznej. Ich położenie zapewniać powinno wygodny dostęp do atrakcji turystycznych, leżących w sąsiedztwie trasy.

Inna ważna grupa działań polegać będzie na rozpoznaniu i uzupełnieniu lokalnych szlaków turystycznych rozmaitego typu i kategorii (rowerowych, wędrówkowych, narciarstwa biegowego lub ski-tourowego, przejażdżek konnych i in.) oraz na powiązaniu ich w regionalne i ponadregionalne systemy w oparciu o obsługę trasy Via Montana i jej węzły rozrządowe.

Działania w ramach tego celu realizowane będą głównie przez władze regionalne i lokalne, przedsiębiorstwa turystyczne, organizacje turystyczne oraz przez mieszkańców przy wsparciu instytucji poziomu krajowego i międzynarodowego. Niezmiernie istotne będzie ujęcie poszczególnych działań w dokumentach strategicznych, związanych z planowaniem

przestrzennym oraz rozwojem sektorów transportu, turystyki, itp. Podobnie jak w Celu 1, prace powinny być koordynowane przez odpowiednią strukturę zarządzającą.

Korzystanie z trasy mogłoby się odbywać na wiele różnych sposobów, oto niektóre z możliwych:

- *Turysta przyjeżdża własnym samochodem do miejscowości rozrządowej z własnym rowerem lub w zimie z nartami, odbywa wycieczki po wyznaczonych trasach, wraca i odjeżdża. Leave a car take a bike*
- *Turysta przyjeżdża własnym samochodem lub pociągiem do miejscowości rozrządowej (na 1 lub na więcej dni) - wypożycza np. rower jedzie do innej miejscowości, zostawia rower w wypożyczalni sieciowej i wraca kursującym po trasie lokalnym środkiem transportu publicznego (Via Montana Bus). Informacje o rozkładach jazdy - w telefonie komórkowym.*
- *Turysta dociera do miejscowości rozrządowej i dalej porusza się po obszarze pasma Via Montana w dowolny wybrany przez siebie sposób, korzystając z systemu wypożyczalni sprzętu, który nie będzie wymuszał powrotu do miejsc wypożyczenia lecz umożliwiał zdanie sprzętu w innej miejscowości. Dotyczyć może to również wędrówek konnych jeżeli taka usługa będzie oferowana.*

Cel 3: Aktywizacja społeczna i gospodarcza otoczenia trasy Via Montana

Długofalowym założeniem projektu jest dokonanie pozytywnych przemian gospodarczych i odwrócenie negatywnych zjawisk społecznych w obszarze trasy Via Montana i jej otoczeniu. Nastąpi to w oparciu o rozwój sektora turystyki. Powstanie samej trasy jak i zagospodarowanie jej otoczenia otworzy nowe możliwości ekonomiczne dla regionów, dla których wyzwaniem jest aktywizacja peryferyjnych terenów górskich i podgórskich.

Działania w obrębie tego celu obejmować będą m.in. stworzenie szeroko dostępnych ofert szkoleniowych, związanych z obsługą sektora usług turystycznych i promocją produktu turystycznego, a także ze znajomością technik społeczeństwa informacyjnego i języków obcych. Działania będą związane również z tworzeniem szerokiego wachlarza zachęt ekonomicznych, co spowoduje, że dotychczas bierna zawodowo część mieszkańców okolic trasy i jej otoczenia znajdzie zatrudnienie w jej obsłudze.

Działania w ramach tego celu realizowane będą głównie w oparciu o aktywność samorządów lokalnych i regionalnych, przy znaczącym wsparciu instytucji otoczenia biznesu, organizacji społecznych oraz lokalnych i regionalnych organizacji turystycznych. Ważne będzie wypracowanie innowacyjnych instrumentów dla wspierania działań, i skuteczny lobbing na poziomie krajowym.

Cel 4 *(kierunkowy):* Kontynuacja drogi i pasma Via Montana na wschód.

Ideą projektu Via Montana jest wypromowanie w obszarze Europy Środkowowschodniej międzynarodowego pasma turystycznego ziem górskich Sudetów i Karpat o rozpoznawalnej w Europie i na świecie marce. Dla realizacji tego celu niezbędne jest docelowe włączenie w obszar pasma Via Montana obszarów karpackich Ukrainy i Rumunii.

Realizacja tego Celu obejmie szeroki wachlarz działań, na który składać się będą m.in.: akcje promocyjne i informacyjne na temat realizacji Via Montana od Turyngii po wschodnie granice Polski i Słowacji, wsparcie metodologiczne dla konstrukcji projektu na Ukrainie i w Rumunii, wspieranie projektów pilotażowych, wspieranie współpracy samorządów lokalnych i regionalnych w zakresie wymiany doświadczeń związanych z realizacją projektu.

Działania w ramach tego celu realizowane będą głównie w oparciu o aktywność regionów, przy znaczącym wsparciu międzyrządowych grup roboczych i komisji. Bardzo ważną rolę w bezpośrednim transferze wiedzy i doświadczeń odgrywać będą samorządy lokalne i organizacje społeczne.

4.3. Główne pola działań (obszary strategiczne)

Realizacja wszystkich wytypowanych celów strategicznych będzie odbywać się w obrębie wytyczonych obszarów strategicznych, w których, dla każdego celu, proponowane będą specyficzne działania.

Obszar strategiczny A: Tworzenie ram instytucjonalnych

Obszar ten obejmie wszelkie działania związane z zapewnieniem podstaw instytucjonalnych (politycznych, prawnych, finansowych, technicznych, etc.) dla realizacji poszczególnych celów. W niektórych przypadkach będą to podobne lub te same struktury instytucjonalne, w innych – wymagane będzie specyficzne, indywidualne podejście. Przykładowo dla realizacji drogi samochodowej Via Montana najistotniejszą rolę odgrywać będzie instytucja zarządzająca projektem w jego „twardym", infrastrukturalnym wymiarze, w której wiodącą rolę odegrają samorządy lokalne. Zupełnie inaczej będzie w wypadku realizacji Celu 4: Kontynuacja drogi i pasma Via Montana na wschód, gdzie wymagane będzie stworzenie ram instytucjonalnych o wymiarze międzynarodowym.

Obszar strategiczny B: Realizacja

Obszar strategiczny „Realizacja", w zależności od celu, obejmować będzie szerokie spektrum aktywności. Przykładowo, dla Celu 1 wymienić można działania związane z procesem przygotowawczym i robotami budowlanymi przy realizacji drogi Via Montana. Dla Celu 2 będą to m.in. inwestycje związane z wytyczeniem, oznakowaniem i realizacją turystycznych szlaków w paśmie sudecko – karpackim, dla Celu 3 będą to zarówno realizacja inwestycji obsługi turystyki w paśmie Via Montana czy szkoleń zawodowych w tym zakresie, jak też wspomaganie rozwoju funkcjonujących na obszarze turystycznym lokalnych organizacji, touroperatorów i agencji turystycznych. W odniesieniu do Celu 4 w ten obszar strategiczny wpiszą się także działania miękkie, taki jak studium wykonania przedłużenia drogi Via Montana na Ukrainie i w Rumunii.

Obszar strategiczny C: Zarządzanie i monitoring

Ten obszar strategiczny obejmie działania związane zarówno z zarządzaniem twardymi projektami realizacyjnymi, jak też samym produktem turystycznym. Na to ostatnie składać będą się m.in.:

- poszukiwanie właściwego segmentu rynku turystycznego,
- tworzenie formalnych i nieformalnych powiązań pomiędzy aktorami, zmierzających do wzrostu ruchu turystycznego,
- zapobieganie rozwijaniu się niekontrolowanej (często żywiołowej) aktywności turystycznej, czy
- ciągły monitoring rozwoju produktu turystycznego Via Montana w celu wyeliminowania czynników, zmierzających do spadku jego atrakcyjności.

W tym obszarze strategicznym bardzo ważną rolę odgrywać będą techniki i narzędzia społeczeństwa informacyjnego.

Obszar strategiczny D: Promocja

Sukces realizacji wszystkich celów w dużej mierze zależy od prawidłowo prowadzonej akcji promocyjno- marketingowej, dlatego zespół działań z nią związanych objęty został odrębnym obszarem strategicznym. Działania będą oczywiście odmienne, w zależności od przyporządkowania do określonego celu, jednak ich rolą będzie generalnie wykreowanie silnego wizerunku drogi, a następnie produktu turystycznego Via Montana i wprowadzenie go na wybrany segment rynku turystycznego a także zainteresowanie potencjalnych inwestorów podjęciem aktywności turystycznej w jego ramach.

Jak wspomniano, w obszarach strategicznych, dla każdego celu, proponowane będą specyficzne działania, które powinny być określone na etapie pełnego rozwoju strategii lub budo-

wy programu wdrożenia. Sposób podejścia prezentuje tabela działań, opracowana dla Celu 1, który objęty był niniejszym projektem.

MATRYCA DZIAŁAŃ NIEZBĘDNYCH DO REALIZACJI CELU 1: WYTYCZENIE I REALIZACJA SAMOCHODOWEJ TRASY TURYSTYCZNEJ VIA MOTANA

OBSZARY STRATEGICZNE	DZIAŁANIA
Stworzenie ram instytucjonalnych	1. Podpisanie porozumienia międzyregionalnego zainteresowanych samorządów 2. Powołanie instytucji zarządzającej projektem 3. Przygotowanie programu działań i określenia kosztów niezbędnych do wykreowania trasy 4. Wpisanie idei trasy do dokumentów strategicznych poszczególnych samorządów, a jej przebiegu do planów zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym
Realizacja	1. Sporządzenie studium wykonalności dla poszczególnych odcinków trasy, w tym określenie zakresu i kolejności robót, ich kosztów i ewentualnych terminów realizacji; 2. Uruchomienie mechanizmów w celu pozyskania środków finansowych na realizację elementów trasy; 3. Wytypowanie odcinka lub odcinków trasy do realizacji pilotażowej; 4. Realizacja odcinków pilotażowych na wybranych odcinkach dróg 5. Podjęcie działań realizacyjnych dla pozostałych odcinków trasy Via Montana
Zarządzanie i monitoring	1. Powołanie instytucji zarządzającej trasą (monitoring i logistyka) 2. Uruchomienie pełnej nawigacji po trasie w oparciu o systemy GPS 3. Zainstalowanie w wybranych miejscach trasy kamer umożliwiających jej obserwację poprzez Internet 4. Zainstalowanie w wybranych miejscach trasy Hot spot-ów, umożliwiających swobodny dostęp do Internetu bezprzewodowego 5. Koordynowanie działalności usługowej i inwestycyjnej na trasie Via Montana i w jej otoczeniu
Promocja	1. Prowadzenie akcji medialnej na temat Via Montana 2. Wykreowanie logo trasy 3. Stworzenie aktywnej strony internetowej i administrowanie nią 4. Opracowanie i upowszechnienie przewodnika turystycznego trasy Via Montana

4.4. Współpraca

Utworzona wizja strategiczna realizacji trasy turystycznej Via Montana, od momentu przyjęcia idei projektu do jej realizacji (wraz z zarządzaniem utworzonym produktem turystycznym), wymagać będzie stworzenia trwałej platformy współpracy pomiędzy licznymi aktorami. Współpraca ta powinna odbywać się zarówno na poziome horyzontalnym (pomiędzy instytucjami tego samego szczebla), jak też wertykalnym (pomiędzy instytucjami o hierarchicznym stopniu zależności). Do najważniejszych obszarów współpracy należeć będą działania na polach:

- międzynarodowym
- międzyregionalnym
- pomiędzy samorządami wszystkich szczebli
- pomiędzy samorządami a instytucjami otoczenia biznesu oraz organizacjami międzyrządowymi
- wewnątrzbiznesowe (pomiędzy poszczególnymi podmiotami gospodarczymi)
- pomiędzy sobą i biznesem

Tylko wielopłaszczyznowe interdyscyplinarne działania pomiędzy wszystkimi aktorami projektu mogą doprowadzić do realizacji założonych celów strategicznych projektu pasma turystycznego Via Montana.

4.5. Czas i finansowanie

Realizacja transnarodowego pasma turystycznego Via Montana to przedsięwzięcie długofalowe i wieloetapowe. Można przyjąć, iż przy wzmożonym wysiłku wielu podmiotów, realizacja kompletnej drogi turystycznej pod tą nazwą oraz wypromowanie marki Via Montana może nastąpić w okresie 7 lat, a więc do roku 2015. Równolegle prowadzone być powinny wszelkie działania, zmierzające do aktywizacji całego pasma, których kontynuacja będzie niezbędna także po tym okresie.

W finansowaniu przedsięwzięcia wykorzystane być powinny środki własne samorządów regionalnych i lokalnych. Wsparcie finansowe dla koordynacji projektu na poziomie międzyregionalnym i międzynarodowym może być także pozyskane z budżetów centralnych uczestniczących państw. Dla finansowania znacznej liczby przedsięwzięć wykorzystane mogą być środki funduszy europejskich, zwłaszcza związane z wspieraniem współpracy terytorialnej (w tym transgranicznej), wspieraniem obszarów wiejskich oraz kapitału ludzkiego.

5. LITERATURA

5.1. Bibliografia

1. **Północna Słowacja –weekendowo i rekreacyjnie** - przewodnik turystyczny, praca zbiorowa , Wydawnictwo Bezdroża, wydanie 1, Kraków 2005 r.,
2. **Orawa i Liptów - Po słonecznej stronie Tatr,** autor: Marta Duda, Magdalena Michniewska, Wydawnictwo Bezdroża, wydanie 1, Kraków 2005 r.,
3. **Pieniny, Podhale, Orawa, Spisz**, autorzy-Stanisław Figiel, Joanna Markin. Zbigniew Ładygin, Wydawnictwo Pascal 2005 r.,
4. **Góry Słowacji - ponad 200 wycieczek po najpiękniejszych pasmach górskich Słowacji**, autor:Barbara Zygmańska, Wydawnictwo Pascal, 2005 r.
5. **Północna Słowacja-przewodnik dla zmotoryzowanych,** autor: Maciej Pinkwart, Firma Księgarsko-Wydawnicza Kanon, Zakopane 2001 r.,
6. **Szlak Architektury Drewnianej-Małopolska**, Wydawnictwo Bezdroża, Partner Programu Promocji Regionalnej, wydanie I, autorzy: Bartłomiej Cisowski, Marta Duda, Paulina Wawrzak, Kraków 2005 r.,
7. **Słowacja - podróżuj z Master Card**, Wydawnictwo Pascal, Bielsko-Biała 2007 r.,
8. **Słowacja - karpackie serce Europy**- przewodnik turystyczny, autorzy: A. Nacher, M. Styczyński, B. Cisowski, P. Klimek, Wydawnictwo Bezdroża, Wydanie I, Kraków 2004 r.,
9. **Beskid Sądecki i Niski** - przewodnik turystyczny, Wydawnictwo Pascal, Bielsko-Biała 2006 r.,
10. **Bieszczady**, autor: Stanisław Kos, Wydawnictwo Dolnośląskie w serii „A to Polska właśnie....” , Wrocław 2000 r.
11. **Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski**, Kraków 2005.
12. **Pomniki historii. 25 najcenniejszych obiektów i zespołów zabytkowych w Polsce**, red. Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2005.
13. **Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku;** Chojecka E.(red), Muzeum Śląskie, Katowice 2004.
14. **Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska**; Pilch J., Warszawa 2005.
15. **Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego**, Wrocław 2006.

5.2. Źródła internetowe

1. http://www.slowackie.pl/default_pl.asp
2. http://www.ceskehory.cz/default_pl.asp
3. http://www.e-gory.pl/
4. http://narty.onet.pl/polska.html
5. http://www.czech-ski.com,
6. http://www.czecot.com/pl
7. http://www.sacr.sk/,
8. http://zima.travelplanet.pl/ptpdoc.aspx?_p=block&COUNTRY=1&id=12947&page=1,
9. http://erzgebirge-tourismus.de/site-assistent/cmsadmin/user/index.php?page_id=133
10. http://www.uzdrowiska.webpages.pl
11. http://www.uzdrowiska.info.pl
12. http://www.sanatoria.org
13. http://www.sgurp.pl/strony/mapa.htm
14. http://www.relaxos.pl/Uzdrowiska-slowacja-a4-1-pl.htm?a_aid=9dd73cca&a_bid=20479458
15. http://www.skonline.sk/turistika/cyklo-turistika.html
16. http://www.spas.cz
17. http://spa.czechtourism.com
18. http://www.czecot.com/pl
19. http://www.wellnesssuche.de/Kurort__Kurorte/Deutschland/Sachsen/index.html
20. http://www.ecf.com/14_1
21. http://www.greenways.pl/trasy
22. http://fundacja.bieszczady.pl/index.php/programy_fundacji/zielony_rower
23. http://www.nakole.cz/home/
24. http://wiki.outdoorseiten.net/index.php/E1, http://wiki.outdoorseiten.net/index.php/E8, http://wiki.outdoorseiten.net/index.php/E10,
25. http://www.elberadweg.de/
26. http://www.gtc.cz/tour_pott.htm
27. http://www.cykloserver.cz/
28. http://www.eurobeds.cz/index.php?kat=3&id=11
29. http://www.travelguide.sk/default.asp?prg=article&id=5&lang=pol
30. http://zagle.onet.pl/293,podregion.html
31. http://www.twojebieszczady.pl/
32. http://www.epodkarpacie.com/
33. http://www.wrota.podkarpackie.pl/pl

34. http://www.malopolska.mw.gov.pl/
35. http://turystyka.silesia-region.pl/mapa_atrakcji/index.php?obszar=2
36. http://www.wrotaopolszczyzny.pl/pl/turystyka/wojewodztwo+opolskie/
37. http://dolnyslask.org/miejscowosci/obiekty/luban/
38. http://www.visit-germany.info/web/pl/top50/index.htm?tl=BUNDESLAND&showid=22
39. http://www.sachsen-tour.de
40. http://www.sachsen.de/pl/kf/index.html
41. http://www.erzgebirge-tourismus.de/
42. http://www.saechsische-schweiz.de/
43. http://www.saechsisches-burgenland.de/
44. http://www.saechsisches-elbland.de/
45. http://www.oberlausitz.com/
46. http://www.vogtlandtourist.de/
47. http://www.czecot.com/pl
48. http://www.eczechy.pl/
49. http://czechtourism.com/
50. http://mapy.tiscali.cz/automapa/automapa.php?x=3318550&y=5551722&zoom=2&no=0&is=2
51. http://www.raft.pl/cechy/labe.aspx?ID_reky=8
52. http://www.czech-ski.com
53. http://www.slovenskyraj.sk/vylety/vylety.html
54. http://www.sacr.sk/
55. http://www.travelguide.sk/default.asp?lang=pol&
56. http://www.skonline.sk/
57. http://www.vodopady.info/en/
58. http://www.sopsr.sk/vodopady/
59. http://natura2000.mos.gov.pl/
60. http://www.nature.cz/natura2000
61. http://www.natura2000.cz/
62. http://www.sopsr.sk/natura/
63. http://www.mos.gov.pl/kzpn/
64. http://www.pngs.pulsar.net.pl/
65. http://kpnmab.pl/index_pl.html
66. http://www.dzpk.pl/
67. http://www.bdpn.pl/
68. http://www.gpn.pl/
69. http://www.magurskipn.pl/
70. http://www.opn.pan.krakow.pl/

71. http://www.opn.most.org.pl/
72. http://www.pieninypn.pl/
73. http://www.tpn.pl/
74. http://www.parkikrosno.pl/parki/
75. http://www.parkiprz.itl.pl/
76. http://www.parkijurajskie.internetdsl.pl/
77. http://www.jura.info.pl/
78. http://www.zpkp.republika.pl/
79. http://zpk.com.pl/
80. http://www.wios.rzeszow.pl/monitoring_pliki/raporty/
81. http://www.sazp.sk/slovak/struktura/copk/chodniky/index2.html

6. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1	Jednostki terytorialne obszaru Via Montana wg klasyfikacji NUTS	96
Załącznik 2.1.	Przegląd opracowań strategicznych w kontekście tras turystycznych	101
Załącznik 2.2.	Przegląd planistycznych opracowań regionalnych w kontekście tras turystycznych	102
Załącznik 2.3.	Przegląd studiów pogranicza w kontekście tras turystycznych	106
Załącznik 3.1.	Porównanie form ochrony przyrody w Republice Czeskiej, Polsce i na Słowacji	108
Załącznik 3.2.	Obszary Natura 2000 – rejon Sudety i Rudawy	108
Załącznik 3.3.	Obszary Natura 2000 – rejon Karpaty	116
Załącznik 3.4.	Obszary ochrony przyrody – rejon Sudety i Rudawy	121
Załącznik 3.5.	Obszary ochrony przyrody – rejon Karpaty	123
Załącznik 3.6.	Zestawienie jaskiń udostępnionych turystycznie w Polsce (za Krzeczyńska, Woźniak, 2007) oraz w Republice Czeskiej i na słowacji	126
Załącznik 3.7.	Zestawienie pozostałości wulkanicznych w Polsce (za Ploch, 2007)	128
Załącznik 3.8.	Wybrane wodospady w granicach obszaru oddziaływania Via Montana	129
Załącznik 3.9.	Wybrane formacje skalne w granicach obszaru oddziaływania Via Montana	130
Załącznik 4.	Obiekty i obszary dziedzictwa górniczego udostępnione turystycznie	131

ZAŁĄCZNIK 1 JEDNOSTKI TERYTORIALNE OBSZARU VIA MONTANA WEDŁUG KLASYFIKACJI NUTS

PAŃSTWO	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	NUTS 4
	KRAJOWA NAZWA POZIOMU			
	LÄNDER	REGIERUNGSBEZIRKE	KREISE	
NIEMCY	Saksonia (Sachsen)	Kamienica Saska (Chemnitz)	Chemnitz, Kreisfreie Stadt	
			Plauen, Kreisfreie Stadt	
			Zwickau, Kreisfreie Stadt	
			Annaberg	
			Chemnitzer Land	
			Freiberg	
			Vogtlandkreis	
			Mittlerer Erzgebirgskreis	
			Mittweida	
			Stollberg	
			Aue-Schwarzenberg	
			Zwickauer Land	
		Drezno (Dresden)	Dresden, Kreisfreie Stadt	
			Görlitz, Kreisfreie Stadt	
			Hoyerswerda, Kreisfreie Stadt	
			Bautzen	
			Meissen	
			Niederschlesischer Oberlausitzkreis	
			Riesa-Großenhain	
			Löbau-Zittau	
			Sächsische Schweiz	
			Weißeritzkreis	
			Kamenz	
	Turyngia (Thüringen)	Turyngia (Thüringen)	Erfurt, Kreisfreie Stadt	
			Gera, Kreisfreie Stadt	
			Jena, Kreisfreie Stadt	
			Suhl, Kreisfreie Stadt	
			Weimar, Kreisfreie Stadt	
			Schmalkalden-Meiningen	
			Gotha	
			Sömmerda	
			Hildburghausen	
			Ilm-Kreis	
			Weimarer Land	
			Sonneberg	
			Saalfeld-Rudolstadt	
			Saale-Holzland-Kreis	
			Saale-Orla-Kreis	
			Greiz	
			Altenburger Land	
			Eisenach, Kreisfreie Stadt	
			Wartburgkreis	

PAŃSTWO	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	NUTS 4
	KRAJOWA NAZWA POZIOMU			
	REGIONY	WOJEWÓDZTWA	PODREGIONY	POWIATY I MIASTA NA PRAWACH POWIATU
POLSKA	Południowy	Małopolskie	Krakowsko-tarnowski	bocheński
				brzeski
				chrzanowski
				krakowski
				oświęcimski
				tarnowski
				wielicki
				Miasto Tarnów
			Nowosądecki	gorlicki
				limanowski
				myślenicki
				nowosądecki
				nowotarski
				suski
				tatrzański
				wadowicki
				Miasto Nowy Sącz
			Miasto Kraków	Miasto Kraków
		Śląskie	Bielsko-bialski	bielski
				cieszyński
				żywiecki
				Miasto Bielsko-Biała
			Centralny ślaski	gliwicki
				mikołowski
				pszczyński
				bieruńsko-lędziński
				Miasto Gliwice
				Miasto Jaworzno
				Miasto Katowice
				Miasto Mysłowice
				Miasto Ruda Śląska
				Miasto Tychy
				Miasto Zabrze
			Rybnicko-jastrzębski	raciborski
				rybnicki
				wodzisławski
				Miasto Jastrzębie-Zdrój
				Miasto Rybnik
				Miasto Żory

PAŃSTWO	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	NUTS 4
	KRAJOWA NAZWA POZIOMU			
	REGIONY	WOJEWÓDZTWA	PODREGIONY	POWIATY I MIASTA NA PRAWACH POWIATU
POLSKA	Wschodni	Podkarpackie	Rzeszowsko-tarnobrzeski	dębicki
				rzeszowski
				Miasto Rzeszów
			Krośnieńsko-przemyski	bieszczadzki
				brzozowski
				jasielski
				krośnieński
				przemyski
				sanocki
				strzyżowski
				leski
				Miasto Krosno
				Miasto Przemyśl
	Południowo-Zachodni	Dolnośląskie	Jeleniogórsko-walbrzyski	bolesławiecki
				dzierżoniowski
				jaworski
				jeleniogórski
				kamiennogórski
				kłodzki
				lubański
				lwówecki
				strzeliński
				świdnicki
				wałbrzyski
				ząbkowicki
				zgorzelecki
				złotoryjski
				Miasto Jelenia Góra
			Legnicki	legnicki
				Miasto Legnica
			Wrocławski	oławski
				średzki
				wrocławski
			Miasto Wroclaw	Miasto Wroclaw
		Opolskie	Opolski	brzeski
				głubczycki
				kędzierzyńsko-kozielski
				krapkowicki
				nyski
				opolski
				prudnicki
				strzelecki
				Miasto Opole

PAŃSTWO	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	NUTS 4
	KRAJOWA NAZWA POZIOMU			
	ÚZEMÍ	OBLASTI	KRAJE	OKRESY
REPUBLIKA CZESKA	Republika Czeska	Severozápad	Ustecki (Ústecký)	Děčín
				Chomutov
				Litoměřice
				Louny
				Most
				Teplice
				Ústí nad Labem
		Severovýchod	Liberecki (Liberecký)	Česká Lípa
				Jablonec nad Nisou
				Liberec
				Semily
			Kralovohradecki (Královéhradecký)	Hradec Králové
				Jičín
				Náchod
				Rychnov nad Kněžnou
				Trutnov
			Pardubicki (Pardubický)	Chrudim
				Pardubice
				Svitavy
				Ústí nad Orlicí
		Strední Morava	Ołomuniecki (Olomoucký)	Jeseník
				Olomouc
				Prostějov
				Přerov
				Šumperk
		Moravskoslezsko	Morawsko-śląski (Moravsko-slezský)	Bruntál
				Frýdek - Místek
				Karviná
				Nový Jičín
				Opava
				Ostrava - město

PAŃSTWO	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3	NUTS 4
	KRAJOWA NAZWA POZIOMU			
	ÚZEMIE CELEJ KRAJINY	OBLASTI	KRAJE	OKRESY
SŁOWACJA	Słowacja	Západné Slovensko	Trenczyński (Trencianský)	Bánovce nad Bebravou
				Ilava
				Považská Bystrica
				Prievidza
				Púchov
				Trenčín
		Stredné Slovensko	Żyliński (Zilinský)	Bytča
				Čadca
				Dolný Kubín
				Kysucké Nové Mesto
				Liptovský Mikuláš
				Martin
				Okres Námestovo
				Ružomberok
				Turčianske Teplice
				Tvrdošín
				Žilina
		Východné Slovensko	Preszowski (Presovský)	Bardejov
				Humenné
				Kežmarok
				Levoča
				Medzilaborce
				Poprad
				Prešov
				Sabinov
				Snina
				Stará Ľubovňa
				Stropkov
				Svidník
				Vranov nad Topľou
			Koszycki (Kosický)	Gelnica
				Košice I
				Košice II
				Košice III
				Košice IV
				Košice - okolie
				Michalovce
				Rožňava
				Sobrance
				Spišská Nová Ves
				Trebišov

ZAŁĄCZNIK 2.1. PRZEGLĄD OPRACOWAŃ STRATEGICZNYCH W KONTEKŚCIE TRAS TURYSTYCZNYCH

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	OPRACOWANIA O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
NIEMCY	Turyngia	*Plan Rozwoju Turyngii- Landesentwicklungsplan (aktualizacja przyjęta we wrześniu 2004)*	W Planie rozwoju brak jest zapisów dotyczących tras turystycznych, gdyż tak detaliczne podejście wchodzi już w kompetencje niższego szczebla- poszczególnych resortów. Zgodnie z celami i założeniami planu, tereny o specjalnym znaczeniu dla turystyki i wypoczynku rozciągają się w części północno-zachodniej Turyngii, jak np. Las Turyński, Turyńskie Góry Łupkowe, obszar Eichsfeldu, Góry Harzu wraz z pogórzem. Ich rola ma się w tym zakresie w dalszym ciągu rozwijać i wzmacniać. Drugą oś rozwoju turystyki stanowią ośrodki centralne wyższego stopnia nadające się pod turystykę miejską i kulturową.
		Koncepcja Turystyki dla Turyngii (przyjęta sierpień 2004)	Opracowanie ukazuje rynek branży turystycznej głównej instytucji zajmującej się turystyką w Turyngii– Ministerstwa Gospodarki, Technologii i Pracy (Thüringer Ministerium für Wirtschaft, Technologie und Arbeit), co ma wpływ na marketingowe spojrzenie na owe zagadnienie. Celem koncepcji było wypracowanie ram działania dot. rozwoju turystyki na kolejne lata aż do roku 2010, poprzez rozeznanie deficytów, a następnie opracowanie efektywnych mechanizmów do wykorzystania w praktyce. Ramy te obowiązują wszelkie podmioty odpowiedzialne za turystykę na szczeblu zarówno kraju jak i regionu czy gminy. Jest to opracowanie nadające impulsy dla rozwoju gospodarczego o charakterze marketingowo-ekonomicznym.
	Saksonia	*Plan Rozwoju Saksonii – Landesentwicklungsplan (16.08.1994 oraz Aktualizacja planu z 16.12.2003)*	W tekście Planu z roku 1994 znaleźć można poniższe turystyczne trasy tematyczne: ▪ Silberstraße- Srebrna trasa ▪ Sächsische Weinstrasse – Saksoński Szlak Wina ▪ Ferienlandschaft Tal der Burgen- Pejzaż wakacyjny „Dolina warowni" W aktualizacji Planu z 2003 zabrakło takiego detalicznego spojrzenia, co wynika ze zmienionego charakteru opracowania.
		Koncepcja Turystyki dla Saksonii – „Tourismuskonzeption" (czerwiec 2004)	W Saksonii, zagadnienie turystyki należy do kompetencji Saksońskiego Ministerstwa Gospodarki i Pracy. Opracowana aktualizacja Koncepcji prezentuje ramy postępowania dla kierunków rozwoju turystyki w Saksonii. Pełni funkcję uzupełniającą i jest instrumentem wspierającym przy konkretyzowaniu obecnie trwającej aktualizacji pięciu planów regionalnych. Ujęte w niej tezy mają charakter gospodarczo-marketingowy. Brakuje w niej spojrzenia przestrzennego na daną tematykę. Koncepcja nie posiada żadnych wzmianek o istniejących trasach turystycznych. Jednak w jej tekście, w rozdziale I.4.5. „Das touristische Angebot in Sachsen" (Oferta turystyczna w Saksonii) w analizie SWOT wymienia się niski poziom uzgodnienia i powiązania z sobą różnych ofert i kombinacji tematycznych jako jeden z elementów słabych stron regionu, co jednocześnie mogłoby być szansą lepszego rozwoju turystyki w kraju.
POLSKA	dolnośląskie	*Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku (przyjęta 30.11.2005)*	Zawiera zapisy dotyczące rozwoju turystyki. Jako jedno z działań w ramach priorytetu wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku, wymienione jest: wspieranie integracji i rozbudowy gospodarczej dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego i ich promocja. W Strategii nie nadmieniono np. Drogi Śródsudeckiej.
	opolskie	*Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego na lata 2000 – 2015 (aktualizacja 11.10.2005)*	Jednym z zadań o zasięgu ponadregionalnym wg. dokumentu, jest rozwój i uatrakcyjnienie obszarów górskich i pogórskich poprzez modernizację infrastruktury drogowej (m.in. droga krajowa nr 46 Gliwice - Kłodzko tzw. Trasa Sudecka), modernizację i aktywizację pasma zrównoważonego rozwoju „Szlak Staropolski" (droga ekspresowa S-46 Włodawa - Lublin - Kielce - Częstochowa - Opole -Kudowa Zdrój do granicy państwa).
	śląskie	*Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego na lata 2000 – 2020 (przyjęta 4.07.2005)*	W strategii zamieszczone zostały jedynie ogólne zapisy dotyczące rozwoju turystyki, obejmujące: rozbudowę zaplecza noclegowo-gastronomicznego, infrastruktury turystycznej na terenach o walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych, identyfikację, ochronę i turystyczne zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego, tworzenie centrów sportowo-rekreacyjnych z bazą hotelarską oraz zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne zbiorników wodnych.
	małopolskie	*„MAŁOPOLSKA 2015" Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007 – 2013 (uchwalona 30.01.2006)*	W Strategii znajduje się jedynie ogólny zapis tworzenia ofert turystyczno – rekreacyjnych, uzdrowiskowych oraz kulturalnych.

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	OPRACOWANIA O CHARAKTERZE STRATEGICZNYM	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
	podkarpackie	*Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020 (przyjęta 20.10.2006)*	Pomimo, iż Strategia nie wymienia konkretnych szlaków turystycznych i tematycznych w priorytecie drugim nadmienia się współpracę na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego, podejmowania działań na rzecz rozwoju turystyki poprzez tworzenie transgranicznej infrastruktury turystycznej, a zwłaszcza szlaków turystycznych uwzględniających wspólne dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze, historyczne, a także przemysłowe. Z kolei priorytet 4 mówi o turystyce jako czynniku rozwoju społeczno – gospodarczego województwa, oraz o opracowaniu standardowych (wielotematycznych i monotematycznych) tras objazdowych adresowanych do różnych grup wycieczkowiczów w celu rozwoju turystyki objazdowej.
SŁOWACJA	trenczyński	*Program rozwoju kraju Trenczyńskiego- „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trencianskeho samosprávneho kraja" (2003)*	W analizie SWOT opracowania wymienia się stworzenie szlaku Slivovicovej cesty oraz szlaku 100 NAJ, oznakowanie szlaku pamiątek sakralnych, a do tego priorytetem jest też rozbudowa sieci rowerowej.

ZAŁĄCZNIK 2.2. PRZEGLĄD PLANISTYCZNYCH OPRACOWAŃ REGIONALNYCH W KONTEKŚCIE TRAS TURYSTYCZNYCH

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	PLANISTYCZNE OPRACOWANIA REGIONALNE	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
NIEMCY	Turyngia	*Plan regionalny Ostthüringen (przyjęty 6.08.1999- aktualizację należy przeprowadzić w okresie do 10 lat od przyjęcia planu, obecnie znajduje się w aktualizacji)*	W planie podkreśla się dostępność komunikacyjną obszarów turystycznych, która ma bazować na publicznych środkach transportu. Postulowane jest stworzenie przyjaznego dla środowiska konceptu komunikacyjnego z wykorzystaniem istniejącej sieci kolejowej (rozdz. 7.1.4). Należy rozpowszechniać ideę istniejących, oznakowanych i poniżej wymienionych szlaków tematycznych oraz stworzyć odpowiednią infrastrukturę gastronomiczno-noclegową wzdłuż ich przebiegu (rozdział 7.3.3.8): ▪ *Klassikerstraße Thüringen- trasa wybitnych osobistości m.in. klasyki weimarskiej,* ▪ *Reußische Fürstenstrasse* - Trasa książęca rodu Reuß. Z uwagi na motyw historyczny i kulturowy tej trasy uznaje się ją za przedłużenie i część składową trasy *Klassikerstraße*; ▪ *Deutsche Alleenstraße;* ▪ *Thüringer Porzellanstraße.* Trasa ta, ma swoją kontynuację w Bawarii; ▪ *Thüringisch-Fränkische Schieferstraße* – Turyndzko-Frankońska Trasa Łupkowa; ▪ *Bier-und Burgenstraße*- trasa tematyczna w Bawarii i Turyngii; ▪ *Spielzeugstrasse*- Trasa Zabawek; *Mitteldeutsche Braunkohlenstraße*- Środkowoniemiecka Trasa Węgla Brunatnego prowadzi przez 3 kraje związkowe Saksonię-Anhalt, Turyngię oraz Saksonię; *Olitätenweg um den Thüringer Kräutergarten* (w przybliżonym tł. - Szlak Olejków i Ziół do Fitoterapii dookoła „Turyńskiego Zielnika". Przewiduje się rozwinięcie sieci ponadregionalnych pieszych szlaków turystycznych (rozdział 7.4.8): ▪ *Rennsteig*- historyczna droga graniczna biegnąca grzbietem Lasu Turyńskiego; ▪ górski międzynarodowy szlak Eisenach – Budapeszt; ▪ *Thüringenweg* (Altenburg-Creuzburg) – Szlak Turyński na odcinku Altenburg-Creuzburg; ▪ *Weiße-Elster-Weg*, nazwa szlaku od nazwy rzek; ▪ *Saale-Orla-Wanderweg*, nazwa szlaku od nazwy rzek; ▪ *Göthewanderweg*- Szlak Göthego. W planie w rozdziale 7.4.9 nadmieniono, jako jeden z celów, kontynuację polepszania warunków sieci szlaków rowerowych. Przez region przebiegają: ▪ *Saaleradweg* ▪ *Elsterradweg* ▪ *Rennsteigradweg* ▪ szlaki dalekobieżne: Thüringer *Städtekette* oraz ponadregionalna trasa Euregio Egrensis przez Bawarię, Czechy, Saksonię i Turyngię (nazwa pochodzi od organizacji transgranicznej, a ta z kolei ma korzenie w średniowiecznej nazwie tych obszarów- „Regio Egire" lub „Provincia Egrensis").

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	PLANISTYCZNE OPRACOWANIA REGIONALNE	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
		Plan regionalny Mittelthüringen (przyjęty 6.08.1999- aktualizację należy przeprowadzić w okresie do 10 lat od przyjęcia planu, obecnie znajduje się w aktualizacji	Plan zawiera podobne założenia i cele jak plan regionu Turyngii Wschodniej (Ostthüringen), tak aby plany wszystkich czterech regionów planistycznych Turyngii były spójne. Turystyka miejska pełni kluczową funkcję dla turystyki Turyngii. Jako główne jej ośrodki wymienia się miasta Erfurt, Weimar, Apolla, Arnstadt, Gotha i Ilmenu. Różnorodne projekty o jednolitej tematyce, oraz tworzone tematyczne trasy turystyczne mają przyczyniać się do podnoszenia niezastąpionej tożsamości miast Środkowej Turyngii (rozdz. 7.3.3.9). W Uzasadnieniu, w rozdz. 7.3.3.8 wymienia się wytyczanie tras tematycznych takich jak już te istniejące: ▪ *Klassikerstraße,* ▪ *Deutsche Spielzeugstrasse,* ▪ *Porzellanstraße* oraz tworzenie bogatych w tradycje szlaków pieszych jako działania rozwijające koniunkturę turystyczną: ▪ *Rennsteig,* ▪ *Thüringenweg,* ▪ *Napoleonwanderweg,* ▪ *Goethewanderweg* itd. Do tego przewiduje się rozwinięcie sieci ponadregionalnych pieszych szlaków turystycznych -rozdział 7.4.8 i 7.4.10. Wcześniej wymieniane: ▪ *Rennsteig* ▪ *Thüringenweg* – Szlak Turyński na odcinku Altenburg-Creuzburg oraz *Thüringer Wald- Höhenstrasse* – jako szlak górski we współpracy z pozostałymi regionami planistycznymi: z Turyngią Wschodnią oraz Południową. Na niektórych odcinkach należy dodatkowo stworzyć, rozbudować i oznakować szlaki rowerowe (rozdz. 7.4.11 –Cele). Muszą one mieć swoją kontynuacje w regionach graniczących. W tym samym rozdziale w części „Uzasadnienie" mowa jest o turystyce rowerowej jako o priorytetowym zagadnieniu dla Turyngii.
	Saksonia	*Plan regionalny Südwestsachsen - rozdz. 4.5.4, 4.5.5; część graficzna- „Karte 14- Tourismus und Erholung" (27.12.2002)*	W planie ujęto turystyczne projekty rozwoju regionalnego przejęte z dawnej wersji „Planu rozwoju Saksonii" z 1994r., czyli trasy *Tal der Burgen* i *Silberstraße* oraz trasę turystyczną *Deutsche Alleenstrasse*, tj Niemiecki Szlak Alei, przemierzający przez 8 krajów związkowych Niemiec. Przy czym dla przebiegu trasy *Tal der Burgen* proponowano docelowo połączenie jej z graniczącą *Bayerisch-bömische Burgenstraße Nürnberg-Eger-Prag* (Bawarsko – Czeską Trasą Warowni Norymbergia- Cheb - Praha) oraz z *Reußische Fürstenstraße* (Trasą książęcą rodu Reuß) w Turyngii Wschodniej oraz włączenie kolejnych obiektów do tej trasy. Turystyczna sieć komunikacyjna bazuje na ruchu rowerowym. Jej podział opiera się na klasyfikacji krajowej. W części graficznej, w załączniku 6 ukazane zostały imienne, ponadregionalne szlaki rowerowe- „Hauptrouten I. Priorität" oraz jeden szlak transgraniczny- transregionalna trasa *Euregio Egrensis*.
		Plan regionalny Chemnitz – Erzgebirge (12.09.2002)	*W planie wymienia się (rozdz. 5.4.3) projekty turystyczne, które przejęto z poprzedniego opracowania Planu rozwoju Saksonii z roku 1994:* Silberstrasse *i* Tal der Burgen *przedstawione w części graficznej- „Karte 5 - Fremdenverkehr und Erholung".* *Uwzględniono także szlaki rowerowe (rozdz. 5.4.5) wg hierarchii bazującej na Koncepcji komunikacji rowerowej Kraju Związkowego Saksonii („Radverkehrskonzeption") z roku 1996. Podział opiera się na sieci tras rowerowych I. oraz II. priorytetu. Wytyczone szlaki są imienne i zostały ukazane w graficznej części opracowania- „Karte 11- Touristisch orientiertes Radroutennetz".*
		Plan Regionalny Oberes Elbtal / Osterzgebirge (03.05.2001)	W planie nadmienia się analogicznie jak w Planie Rozwoju Saksonii- *Weinstrasse* i *Silberstrasse* oraz przebiegającą przez region *Deutsche Alleenstrasse*- Niemiecki Szlak Alei. Poza tym, ujęto następujące istniejące oraz planowane trasy turystyczne dla tego regionu: ▪ *Malerweg*- Malowniczy Szlak- szlak wędrowny po Szwajcarii Saksońskiej ; ▪ proponowana *Sächsische Talsperrenstrasse* - wg zapisów należy rozpatrzeć możliwość stworzenia trasy - Saksońskie Zapory, jeśli tylko nie byłoby to sprzeczne z ogólną koncepcją ruchu turystycznego dla kraju Saksonii.

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	PLANISTYCZNE OPRACOWANIA REGIONALNE	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
		Plan regionalny Oberlausitz-Niederschlesien (30.05.2002); Projekt wstępny aktualizacji Planu Regionalnego (2004)	Analizie poddano oprócz nadal aktualnego planu z 2000 roku, w którym nacisk kładziony jest głównie na tworzoną Krainę Jezior (*Lausitzer Seenland*), projekt wstępny aktualizacji. W pierwszym nie wymienia się żadnych tras turystycznych. Obecnie istotną rolę odgrywa w regionie system szlaków rowerowych jak i szlaków konnych, który jest na bieżąco rozwijany. I tak w Projekcie Wstępnym Aktualizacji Planu priorytetowo traktuje się „Koncepcję komunikacji rowerowej" Kraju Związkowego Saksonii („Radverkehrskonzeption") z roku 2004 na bazie której sklasyfikowano w rozdz. 7- Uzasadnienie. Sieć ponadregionalnych, imiennych szlaków rowerowych (Hauptrouten I. Priorität): ▪ Spreeradweg ▪ Oder-Neisse-Radweg ▪ Radfernweg Bayreuh-Zittau (inaczej „Sächsische Mittelgebirge") ▪ Sächsische Städteroute ▪ Route Heide-Teich- Landschaft (inaczej „Froschradweg") ▪ Sieć regionalnych, imiennych szlaków rowerowych (Hauptrouten II. Priorität): ▪ Oberlausitzer Umgebindehäuser (Górnołużyckie domy przysłupowe) ▪ Niederlausitzer Bergbautour (Dolnołużycka trasa górnictwa) W obowiązującym starym Planie w części graficznej pn. „Fremdenverkehr" wymienia się oprócz powyższych jeszcze - Radroute Salzstrasse. Rozdział ten zawiera również wytyczne do szlaków konnych, a w części graficznej naniesiono sieci szlaków na mapę regionu.
POLSKA	dolnośląskie	*Plan zagospodarowania przestrzennego woj. dolnośląskiego (przyjęty 30.08.2002)*	Na mapie „Ochrona dziedzictwa kulturowego, turystyka i wypoczynek" wśród głównych pasm dróg krajobrazowych i szlaków przewidzianych do aktywizacji znajduje się Pasmo Drogi Śródsudeckiej z zapisem: "wykorzystanie i dostosowanie zasobów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystyczno-rekreacyjnej". W tekście, w części „Kierunki polityki przestrzennej" zamieszczony został zapis: Droga Śródsudecka - dla aktywizacji położonych w Sudetach miejscowości o dużych walorach turystycznych, krajoznawczych i rekreacyjnych, prowadzona poprzez malownicze, bogate w zabytki architektury i kultury materialnej tereny Sudetów po polskiej i czeskiej stronie.
	opolskie	*Plan zagospodarowania przestrzennego woj. opolskiego (przyjęty 24.09.2002)*	Na mapie „Turystyka i Rekreacja" wskazane zostały trasy drogowe atrakcyjne pod względem turystycznym, które prowadzą przez miejscowości o walorach turystycznych. Jedna z tras przebiega przez tereny górskie i podgórskie: z Kłodzka przez Paczków, Otmuchów, Nysę, Ścinawę Nyską, Prudnik, Głogówek, Głubczyce, Kietrz – dalej w kierunku Raciborza i jest kontynuacją wyznaczonej w Województwie Dolnośląskim Drogi Śródsudeckiej (zgodnie ze Studium zagospodarowania przestrzennego Drogi Śródsudeckiej).
	śląskie	*Plan zagospodarowania przestrzennego woj. śląskiego (przyjęty 24.09.2002)*	W tekście planu, w punkcie zawierającym wnioski do polityki przestrzennej województw sąsiednich oraz Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej, zamieszczony został zapis: koordynacja projektów w zakresie zagospodarowania turystycznego („Droga Sudecko–Karpacka"), ale na rysunkach planu nie wskazano trasy.
	małopolskie	*Plan zagospodarowania przestrzennego woj. małopolskiego (uchwalony 22.12.2003)*	W tekście Planu zamieszczone zostały ogólne zapisy o rozwoju turystyki w oparciu o szlaki, drogi, linie kolejowe, itp., a na mapie „Dziedzictwo kulturowe" ukazano istniejące i projektowane szlaki. I tak, przez południową, górską i podgórską, część województwa przebiegają: ▪ istniejący Szlak Architektury Drewnianej (nie został wyprowadzony poza granice woj. , zamyka się w woj. małopolskim) ▪ istniejący Szlak Cystersów ▪ proponowany Szlak Papieski ▪ proponowany Szlak Lotnictwa ▪ proponowany Szlak Fortyfikacji Nowożytnej i Najnowszej ▪ proponowany Szlak Cerkwii Beskidu Niskiego ▪ proponowany Orawski Szlak Solny na Węgry ▪ proponowany Szlak Bursztynowy (Gdańsk – Kraków – Budapeszt) ▪ proponowany Szlak Architektury Spiskiej ▪ małopolskie szlaki techniki: Szlak Pożarnictwa, Szlak Obiektów Hydrotechnicznych, Szlak Przemysłu Wiejskiego, Szlak Komunikacyjny.

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	PLANISTYCZNE OPRACOWANIA REGIONALNE	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
	podkarpackie	*Plan zagospodarowania przestrzennego woj. podkarpackiego (30.08.2002)*	W tekście planu znajdują się zapisy dotyczące turystyki: ▪ sporządzenie przez Marszałka studiów programowo-przestrzennych projektowanych szlaków, m.in.: Karpackiego Szlaku Religijnego, Etnograficznego, Cmentarzy Wojennych, Śladami Dawnej Kultury Mieszczańskiej i Magnackiej, Szlaku Architektury Drewnianej ▪ stworzenie rządowego programu ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikatowej architektury drewnianej, dotyczącego ochrony unikalnych zasobów architektury drewnianej świeckiej i sakralnej, rzymsko-katolickiej i greko-katolickiej obszaru pogranicza polsko-ukraińskiego i polsko-słowackiego lub Karpat (na rysunku: „Kierunki polityki przestrzennej – środowisko, działania proponowane do 2030 roku" wskazany został obszar objęty programem) ▪ opracowanie koncepcji utworzenia transgranicznych terenów turystycznych (karpackie szlaki kulturowe oraz szlaki rekreacyjne: szlak uzdrowisk karpackich) Na mapie „Kierunki polityki przestrzennej – środowisko - dziedzictwo kulturowe, szlaki kulturowe", pokazano 7 szlaków euroregionalnych, są to:Karpacki Szlak: ▪ Architektury Drewnianej ▪ Katolicki ▪ Obrządku Wschodniego ▪ Kultury Żydowskiej ▪ Etnograficzny ▪ Śladami Dawnej Kultury Mieszczańskiej i Magnackiej ▪ Cmentarzy Wojennych
REPUBLIKA CZESKA	Ústecky kraj	*Plan kraju usteckiego- „Územní plán velkého územního celku Ústeckého kraje (ÚP VÚC ÚK) - koncept řešení"(2005)*	W punkcie 6.1.2 dokumentu.- Przesłanki rozwojowe i strategie, propaguje się projekt *Euro-Cesty* mający na celu rozwój komunikacji turystycznej bazującej na lekkich kolejach systemu „Tram-Train". Przez region przebiegają szlaki sieci „Greenways", które zostały nadmienione w rozdz. 6.1.7- Komunikacja niezmotoryzowana. Szlak rowerowy CTM MODO - cyklistická trasa č. 25 z Most do Doksy został włączony do systemu zielonych szlaków, a poniższe trasy mają predyspozycje do podłączenia ich w przyszłości: ▪ *Labská stezka* (trasa č. 2)- w odcinku Velké Žernoseky Litoměřice – Roudnice nad Labem – Mělník przynależy do Łabskich Szlaków Winiarskich; ▪ *Krušnohorská magistrála* (trasy č. 36, 23) z kraju karlowowarskiego przez Boży Dar do Děčína i łaczy się z dalekobieżnym i międzynarodowym szlakiem sieci EuroVelo; ▪ proponowana *Cyklistická stezka Ohře* (trasy č. 353, 202) Wymienia się również Europejskie szlaki wędrówkowe Europejskiego Związku Wędrownictwa: ▪ Trasa E3 (Pireneje-Morze Czarne): na odcinku Boží Dar – Klínovec –Tisá – Děčín – Hřensko, ▪ Trasa E10 (St. Petersburg-Potsdam-Barcelona- Algerciras) wiedzie w granicach kraju przez Varnsdorf – Jedlová do Česká Kamenice.
SŁOWACJA	trenczyński	*Uzupełnienie i zmiany planu kraju trenczyńskiego- „Zmeny a doplnky ÚPN VÚC Trenčianskeho kraja (2004)"*	Wskazano 2 trasy turystyczne: R2 oraz R6 (*rychlostna cesta*), których realizacja jednak nie jest tematem aktualizacji planu.
	żyliński	*Plan zagospodarowania przestrzennego kraju żylińskiego- „Územný plán veľkého územného celku (ÚPN VÚC)" (1998)*	Dokument nie wymienia żadnych imiennych szlaków turystycznych, ale uwzględnia turystyczną infrastrukturę sąsiadów (Czechy i Polska) w rozwijaniu ruchu turystycznego kraju. Zauważa się potrzebę stworzenia nowych tras samochodowych oraz wytyczenia głównych szlaków rowerowych przez kotlinę Rajeckú kotlinu, Turiec, Liptov (rozdz. 2.9.3.2. Zásady a regulatívy rozvoja v kraji, rozdz.. 2.9.1.4. Možnosti a predpoklady využitia potenciálu). Okres Nàmestovo leżący w obrębie kraju dysponuje dobrymi warunkami pod turystykę górską, pieszą, rowerową, samochodową, a warunki do przejażdżek konnych szlakami są w trakcie tworzenia. (rozdz 2.9.4.7).

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	PLANISTYCZNE OPRACOWANIA REGIONALNE	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
SŁOWACJA	preszowski	*Kompletna wersja planu zagospodarowania przestrzennego kraju preszowskiego ze zmianami - „ÚPN VÚC Prešovského kraja zmeny a doplnky 2004 - Úplné znenie" (2004)*	W temacie opracowania: „Regionalne szlaki rekreacyjne" (rozdział 1.2.8) podkreśla się tworzenie szlaków jako jeden z celów. Sieć ma bazować na: ▪ ruchu samochodowym z możliwością korzystania z komunikacji rowerowej, ▪ regionalnych trasach kolejowych, kolei tatrzańskiej oraz kolei linowej, ▪ szlakach rowerowych, ▪ oznakowanych szlakach dochodzących do międzynarodowych szlaków, ▪ szlakach edukacyjnych na obszarach cennych kulturowo oraz przyrodniczo (kompleksy jaskiniowe itp.) Dla ruchu rowerowego nadmienia się imienny szlak: okrężny Pieniński Szlak Rowerowy, a w kolejnym rozdziale „Komunikacja- ruch rowerowy" (*Cyklistická doprava*) zgodnie z intencjami tworzenia tras Europejskiej Federacji Rowerowej identyfikuje się: ▪ *Podtatranská cyklomagistrála* ▪ *Spišská cyklomagistrála* ▪ *Šarišská cyklomagistrála* ▪ *Východokarpatská cyklomagistrála* ▪ *Slanská cyklomagistrála* ▪ *Nová Pieninská cyklomagistrála* ▪ *Toryská cyklomagistrála* Zaznaczono je również w części graficznej opracowania. Dodatkowo, w rozdziale dotyczącym powiatu (okresu) Snina istotna rolę odgrywają szlaki edukacyjne, jak wymieniany historyczno-kulturowy szlak *rusínskou cestou* oraz szlak przyrodniczy *Miroslava Poliščuka.*
	koszycki	*Uzupełnienie i zmiany planu kraju koszyckiego- „Územný plán veľkého územného celku Košického kraja- zmeny a doplnky" (2004)*	W rozdziale 2.9.1. Koncepcja rozwoju rekreacji i ruchu turystycznego zwraca się uwagę na potrzebę odnowy zabytków leżących przy Szlaku Gotyckim. Proponuje się też utworzenie szlaku wina w regionie Zemplínskych vrchov znanym z uprawy winnej latorośli. Rozdział 2.12.3 – Ochrona dziedzictwa kultury, zawiera zapisy dotyczące nie tylko Szlaku Gotyckiego ale także *Železnej cesty*. Oba prowadzą przez powiaty Gelnica, Rožňava i Spišská Nová Ves. Stanowią one wraz z: ▪ Aglomeracją Koszycką *(Košická aglomerácia)* ▪ Tokajskim Regionem Uprawy Wina *(Tokajská vinohradnícka oblasť – Svetové kultúrne dedičstvo)* ▪ *oraz z Strednozemplínsky región* projekty dziedzictwa kultury i turystyki poznawczej kraju.

ZAŁĄCZNIK 2.3. PRZEGLĄD STUDIÓW POGRANICZA W KONTEKŚCIE TRAS TURYSTYCZNYCH

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	STUDIA POGRANICZA	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
POLSKA – REPUBLIKA CZESKA	dolnośląskie opolskie śląskie liberecki kralovohradecki pardubicki ołomuniecki śląskomorawski	*Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko – czeskiego; synteza dokumentów krajowych (2006)*	W opracowaniu wymienia się istniejące międzynarodowe szlaki turystyczne: ▪ Sieć europejskich szlaków rowerowych Euro Velo: Trasa R9 Bałtyk – Adriatyk łącząca Gdańsk z Pulą oraz Trasa R4 Roscoff – Kijów m.in. przez Pragę, Kraków i Lwów; ▪ Trasa E-3 Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny. Szlak rozpoczyna się w Jakuszycach, a kończy w Dolni Lipka (Czechy). Turystyczne projekty rozwoju regionalnego: ▪ Zielone szlaki (*Central European Greenways*) Kraków-Morawy-Wiedeń. Szlak dziedzictwa przyrodniczo - kulturowego promujący turystykę zrównoważoną. Jest to zielony korytarz udekorowany alejami drzew ciągnących się od miejscowości do miejscowości, łączący miejsca i regiony cenne przyrodniczo i kulturowo; ▪ Kraina domów przysłupowych- to trójstronny projekt obejmujący region Górnych Łużyc, Dolnego Śląska i północnych Czech, który swój unikatowy charakter zawdzięcza zabudowie przysłupowej; ▪ Szlak wodny Směda – jez. Witka – Nysa – Berzdorfer See; ▪ Górnicze tradycje: głuchołasko – zlatohorskie zagłębia złota, projekt realizowany w ramach Euroregionu Pradziad; ▪ Przemysł wydobywczy zagłębia katowicko-karwińsko-ostrawskiego; ▪ Historyczne założenia fortyfikacyjne; ▪ Szlak miejsc kultu religijnego ▪ Droga Śródsudecka – jej przebieg został zaproponowany zarówno po stronie polskiej jak i czeskiej

PAŃSTWO	WOJEWÓDZTWO KRAJ KRAJ ZWIĄZKOWY	STUDIA POGRANICZA	ODNIESIENIA DO ZAGADNIENIA TRAS TURYSTYCZNYCH
POLSKA - NIEMCY	dolnośląskie	*Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko-niemieckiej (aktualizacja 2005)*	Studium zawiera ogólne zapisy dotyczące rekreacji i ruchu turystycznego. Brakuje w nim detalicznych wzmianek nt. szlaków turystycznych. Obszar Sudet wraz z Pogórzem i Kotlinę Kłodzką zalicza się do atrakcyjnych pod kątem przyrodniczo-kulturowym, ale też są to tereny sportów zimowych. Duży potencjał kryje się w nagromadzonych licznie zabytkach (1/3 z krajowego rejestru występuje na Dolnym Śląsku). Za najsłabszy element spostrzega się dostępność komunikacyjną tych terenów. Dostrzega się potrzebę rozbudowy szlaków rowerowych i łączenia ich w ponadlokalne i transgraniczne sieci. W rozdz. 10.2 pośród wymienionych działań podejmowanych przez Komitet ds. Współpracy Programowej są działania służące powiązaniu transgranicznych szlaków turystycznych. Jedynie w części graficznej Studium naniesiono skansen w Bogatyni dot. projektu Kraina domów przysłupowych, który to projekt identyfikuje się również w załączniku 1 opracowania – „Projekty rozwojowe w gminach przygranicznych".
POLSKA - SŁOWACJA	śląskie małopolskie podkarpackie żyliński preszowski	*Studium kierunkowe zagospodarowania przestrzennego obszaru wzdłuż granicy polsko – słowackiej (2001)*	Opracowanie tworzył Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast po stronie polskiej, a po słowackiej instytucją odpowiedzialną było słowackie Ministerstwo Środowiska. Szansą dla turystycznego rozwoju pogranicza wg. zapisów Studium jest rozwój oraz organizacja turystycznych i tematycznych szlaków rekreacyjnych i kulturowych w celu połączenia Słowacji i Polski, co dotychczas nie jest wykorzystywane. W Studium proponuje się stworzenie trasy transgranicznej na osi zachód – wschód głównie o funkcji turystycznej, ale stanowiącej również skrót przejazdów dla mieszkańców obu krajów. Po polskiej stronie osią systemu byłaby Droga Karpacka– prowadzącej od Cieszyna przez Wisłę, Żywiec, Zakopane, Nowy Targ, Stary Sącz, Cisną do Ustrzyk Dolnych, a po stronie słowackiej przebieg trasy przygranicznej (potencjalny, przygraniczny korytarz drogowy) proponowany jest po istniejących drogach. Dodatkowo ma zostać stworzona sieć łączników między tymi korytarzami. Studium identyfikuje turystyczne szlaki międzynarodowe, które należy ożywić lub zrealizować po stronie słowackiej (część III.3. Dziedzictwo kulturowe oraz infrastruktura transportowa i turystyka; część graficzna-dziedzictwo kulturowe): ▪ Szlak bursztynowy (*Jantárova cesta*) Budapeszt-Kraków – w przyszłości Kraków-Gdańsk. Należy do środkowoeuropejskiej sieci szlaków Greenways (Central European Greenways); ▪ Droga gotycka (*Gotická cesta)* –szlak turystyczny wiedzie przez 9 miast i 24 miejscowości; ▪ *Magna Via*, czyli Wielka Droga, to europejski historyczny szlak handlowy przebiegający przez: Rosje, Ukrainę, Słowację, Węgry i Rumunię. ▪ Droga ikon (*Cesta ikon*)- trasa okrężna szlakiem narodowych zabytków kultury – wschodnio-słowackich drewnianych kościółków; ▪ Galerie narodowych zabytków kultury średniowiecznych malowideł ściennych; ▪ Szlakiem zabytków oryginalnej drewnianej architektury ludowej w rezerwatach zabytkowych architektury ludowej; ▪ Trasa wg kalendarium tradycyjnych imprez w skansenach; ▪ Trasa okrężna przez historyczne centra ośrodków uzdrowiskowych; ▪ Historyczne kolejki leśne (*historické lesne železnice*) ▪ Prezentacja zabytków kultury technicznej; ▪ Enklawa cmentarzy wojennych wg projektu Jurkoviča. ▪ Projektowane przez Euroregion Karpacki międzynarodowe, tematyczne szlaki turystyczno – kulturowe: ▪ Karpacki szlak architektury drewnianej, ▪ Karpacki szlak cmentarzy wojennych, ▪ Karpacki szlak etnograficzny, ▪ Szlak „Śladami dawnej kultury mieszczańskiej i magnackiej", ▪ Karpacki szlak katolicki, ▪ Karpacki szlak obrządku wschodniego, ▪ Karpacki szlak religii i kultury żydowskiej, ▪ Szlak uzdrowisk karpackich, ▪ Szlaki rekreacyjne: ▪ Karpacki pieszy szlak wędrówkowy, ▪ Karpacki szlak rowerowy, ▪ Karpacki szlak zimowy, ▪ Karpacki szlak konny, ▪ Karpacki szlak myśliwski i wędkarski.

ZAŁĄCZNIK 3.1. PORÓWNANIE FORM OCHRONY PRZYRODY W REPUBLICE CZESKIEJ, POLSCE I SŁOWACJI

L.P.	POLSKA	REPUBLIKA CZESKA	SŁOWACJA
1.	Park Narodowy	Národní park	Národný park
2.*	Rezerwat przyrody	Národní přírodní rezervace	Prírodná a národná rezervácia
3.*	Brak bezpośredniego odpowiednika – zbliżoną formą jest rezerwat przyrody – w określonych przypadkach	Přírodní rezervace	Přírodní rezervace
4.*	Obszar NATURA 2000 ▪ Specjalne Obszary Ochrony ▪ Obszary Specjalnej Ochrony	Natura 2000 ▪ Evropsky významne lokality ▪ Ptačí oblastí	Natura 2000 ▪ Územia európskeho významu ▪ Chránené vtáčie územia
5.	Park Krajobrazowy	Chráněna krajinná oblast	Chránená krajinná oblasť
6.	Obszar Chronionego Krajobrazu	Přírodní Park	brak bezpośredniego odpowiednika
7.	Rezerwat Biosfery	Biosférická rezervace	Biosférická rezervácia

* - nie wchodzą w zakres opracowania graficznego

ZAŁĄCZNIK 3.2. OBSZARY NATURA 2000 – REJON SUDETY I RUDAWY

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
REJON SUDETY I RUDAWY					
POLSKA					
Obszary Specjalnej Ochrony - zg. z Dyrektywa Ptasią Rady Europy 79/409/EWG					
1.	PLB020002	Grądy Odrzańskie	20 461,30	m. Wrocław, oławski, wrocławski brzeski, opolski	dolnośląskie opolskie
Specjalne Obszary Ochrony (zg. z Dyrektywą Siedliskową Rady Europy 92/43/EWG)					
2.	PLH020004	Góry Stołowe	11 004,60	kłodzki	dolnośląskie
3.	PLH020005	Kamionki	0,10	dzierżoniowski	dolnośląskie
4.	PLH020006	Karkonosze	5 580,00	Jelenia Góra, jeleniogórski	dolnośląskie
5.	PLH020007	Kopalnie w Złotym Stoku	0,00	ząbkowicki	dolnośląskie
6.	PLH020008	Kościół w Konradowie	0,20	kłodzki	dolnośląskie
7.	PLH020009	Panieńskie Skały	9,90	lwówecki	dolnośląskie
8.	PLH020010	Piekielna Dolina koło Polanicy	110,00	kłodzki	dolnośląskie
9.	PLH020011	Rudawy Janowickie	8 298,20	jeleniogórski, kamiennogórski	dolnośląskie
10.	PLH020012	Skałki Stoleckie	2,00	ząbkowicki	dolnośląskie
11.	PLH020013	Sztolnie w Leśnej	0,00	lubański	dolnośląskie
12.	PLH020014	Torfowisko pod Zieleńcem	208,60	kłodzki	dolnośląskie
13.	PLH020015	Wrzosowisko Przemkowskie	6 606,70	bolesławiecki	dolnośląskie
14.	PLH160001	Forty Nyskie	49,70	nyski	opolskie
15.	PLH160002	Góra Św. Anny	5 174,60	krapkowicki, strzelecki	opolskie
REPUBLIKA CZESKA					
Obszary Specjalnej Ochrony (Ptači oblasti) - zg. z Dyrektywa Ptasią Rady Europy 79/409/EWG					
	CZ0421004	Novodomské rašeliniště - Kovářská	15 963,00		ujski
	CZ0411002	Doupovské hory	63 116,00		ujski
	CZ 0421003	Nádrž vodního díla Nechranice	1 191,00		ujski
	CZ0421005	Východní Krušné hory	16 368,00		ujski
	CZ0421006	Labské pískovce	35 516,00		ujski

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0511007	Českolipsko-Dokeské pískovce a mokřady	9 410,00		liberecki część poza obsz opracowania (Středočeský kraj)
	CZ0511008	Jizerské hory	11 674,00		liberecki,
	CZ0521009	Krkonoše	40 907,00		liberecki, kralovohradecki
	CZ0521014	Broumovsko	9 129,00		kralovohradecki
	CZ0211010	Rožďaloviské rybníky	6 616,00		kralovohradecki
	CZ0521015	Orlické Záhoří	904,00		kralovohradecki
	CZ0211011	Žehuňský rybník - Obora Kněžičky	1 964,00		kralovohradecki
	CZ0531012	Bohdanečnský rybník	307,00		pardubicki
	CZ0531013	Komárov	2 046,00		pardubicki
	CZ0711016	Kralický Sněžník	30 225,00		pardubicki, ołomuniecki
	CZ0711018	Litovelské Pomoraví	9 319,00		ołomuniecki
	CZ0711017	Jeseníky	52 228,00		ołomuniecki, morawsko-śląski,
	CZ0711019	Libavá	32 728,00		ołomuniecki, morawsko-śląski
	CZ0811020	Poodří	8 063,00		morawsko-śląski
	CZ0811021	Heřmanský stav - Odra - Poolzí	5 041,00		morawsko-śląski
	CZ0811022	Beskidy	41 907,00		morawsko-śląski
Specjalne Obszary Ochrony (zg. z Dyrektywą Siedliskową Rady Europy 92/43/EWG)					
	CZ0212019	Smradovna	142,51		středočeský (poza gr. oprac.), ustecký
	CZ0424125	Doupovské hory	12 584,70		karlovarský (poza obsz. oprac.), ustecký
	CZ0420005	Louky pod Louchovem	57,64		ustecký
	CZ0420012	Želinský meandr	259,44		ustecký
	CZ0420014	Hora Říp	90,05		ustecký
	CZ0420026	Bořeň	67,40		ustecký
	CZ0420035	Na loučkách	1 015,12		ustecký
	CZ0420144	Novodomské a polské rašeliniště	2 510,60		ustecký
	CZ0420156	Louky u Volyně	54,06		ustecký
	CZ0420160	Podmilesy	237,56		ustecký
	CZ0420165	Velký vrch - Černodoly	87,41		ustecký
	CZ0420166	Velký rybník	88,82		ustecký
	CZ0420171	Údolí Hačky	147,25		ustecký
	CZ0420406	Křížové vršky	18,34		ustecký
	CZ0420416	Milešovka	490,18		ustecký
	CZ0420507	Údolí Chřibské Kamenice	338,25		ustecký
	CZ0422075	Borečský vrch	26,90		ustecký
	CZ0422077	Kleneč	5,85		ustecký
	CZ0422079	Královomlýnský rybník	0,60		ustecký
	CZ0422081	Na spáleništi	3,90		ustecký
	CZ0422084	Písčiny u Oleška	28,85		ustecký
	CZ0422085	Soběchlebské terasy	4,85		ustecký
	CZ0422087	V kuksu	20,54		ustecký
	CZ0423198	Bezejmenný přítok Trojhorského potoka	0,77		ustecký
	CZ0423201	Blšanský chlum	18,43		ustecký
	CZ0423202	Březina	59,77		ustecký
	CZ0423203	Černovice	13,69		ustecký
	CZ0423206	Dobrná	7,75		ustecký
	CZ0423209	Domaslavice	7,99		ustecký
	CZ0423210	Doubravka	42,74		ustecký

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0423211	Háj u Oseka	12,97		ustecký
	CZ0423212	Hořenec - Číčov	20,83		ustecký
	CZ0423213	Chomutov - zoopark	44,38		ustecký
	CZ0423214	Jezerka	139,67		ustecký
	CZ0423215	Kateřina - mokřad	9,85		ustecký
	CZ0423216	Kopistská výsypka	327,68		ustecký
	CZ0423217	Krásný Dvůr	103,98		ustecký
	CZ0423219	Luční potok - Třebušín	0,66		ustecký
	CZ0423223	Petrohrad	34,29		ustecký
	CZ0423224	Ploskovice	9,01		ustecký
	CZ0423225	Radobýl	19,12		ustecký
	CZ0423227	Sinutec - Dlouhý kopec	31,58		ustecký
	CZ0423228	Strádovský rybník	4,17		ustecký
	CZ0423229	Údlické Doubí	43,81		ustecký
	CZ0423232	Vrch Hazmburk	31,39		ustecký
	CZ0423233	Vrch Milá	5,49		ustecký
	CZ0423236	Všechlapy - Kamýk	12,09		ustecký
	CZ0423510	Ohře	506,91		ustecký
	CZ0423651	Držovice - rodinný dům	0,04		ustecký
	CZ0423652	Chřibská - kostel	0,06		ustecký
	CZ0423653	Jílové u Děčína - škola	0,09		ustecký
	CZ0423654	Lobendava - kostel	0,09		ustecký
	CZ0423656	Úštěk - kostel	0,08		ustecký
	CZ0424030	Bezručovo údolí	1 378,72		ustecký
	CZ0424031	České Švýcarsko	10 626,90		ustecký
	CZ0424033	Raná - Hrádek	168,94		ustecký
	CZ0424034	Babinské louky	74,27		ustecký
	CZ0424035	Bílé stráně	17,39		ustecký
	CZ0424036	Běšický chochol	28,53		ustecký
	CZ0424037	Lovoš	292,95		ustecký
	CZ0424038	Holý vrch u Hlinné	102,91		ustecký
	CZ0424039	Oblík - Srdov - Brník	335,17		ustecký
	CZ0424111	Labské údolí	1 372,39		ustecký
	CZ0513505	Dolní Ploučnice	779,28		liberecký, ustecký
	CZ0214013	Kokořínsko	9 679,78		liberecký, středočeský (poza gr. opr.), ustecký
	CZ0420520	Lužickohorské bučiny	626,52		liberecký, ustecký
	CZ0423507	Horní Kamenice	185,63		liberecký, ústecký
	CZ0510191	Průlom Jizery u Rakous	1 062,15		liberecký
	CZ0510400	Jizerskohorské bučiny	3 536,96		liberecký
	CZ0510402	Raseliniště Jizerky	263,57		liberecký
	CZ0510403	Quarré	2,39		liberecký
	CZ0510405	Bukovec	120,35		liberecký
	CZ0510408	Smědava	41,24		liberecký
	CZ0510415	Raseliniště Jizery	396,80		liberecký
	CZ0510508	Klíč	322,83		liberecký
	CZ0510509	Jezevčí vrch	96,00		liberecký
	CZ0512100	Roverské skály	1 688,58		liberecký
	CZ0513237	Česká Lípa - mokřad v nivě Šporky	20,26		liberecký

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0513238	Cihelenské rybníky	9,05		liberecký
	CZ0513240	Janovické rybníky	1,86		liberecký
	CZ0513244	Manušické rybníky	16,38		liberecký
	CZ0513245	Mariánský rybník	2,74		liberecký
	CZ0513247	Pelíkovice	2,31		liberecký
	CZ0513249	Prácheň - Zicht	2,08		liberecký
	CZ0513251	Rokytka	0,84		liberecký
	CZ0513254	Luční potok	1,18		liberecký
	CZ0513255	Slatinné vrchy	138,46		liberecký
	CZ0513256	Smědá	143,16		liberecký
	CZ0513257	Stružnické rybníky	17,51		liberecký
	CZ0513258	Stvolínky - Kravaře	58,78		liberecký
	CZ0513261	Vápenice - Basa	75,26		liberecký
	CZ0513506	Horní Ploučnice	837,35		liberecký
	CZ0513508	Zahrádky	14,39		liberecký
	CZ0513509	Svitavka	8,64		liberecký
	CZ0513657	Bílá Desná - kanál protržené přehrady	0,08		liberecký
	CZ0513658	Český Dub - základní umělecká škola	0,05		liberecký
	CZ0513659	Doksy - zámek	0,57		liberecký
	CZ0513662	Lemberk - zámek	0,25		liberecký
	CZ0513663	Podhájí - chalupa	0,02		liberecký
	CZ0513665	Skalice u České Lípy	0,04		liberecký
	CZ0513666	Jeskyně Sklepy pod Troskami	0,04		liberecký
	CZ0513668	Zdislava - kostel	0,06		liberecký
	CZ0513822	Jizera a Kamenice	66,14		liberecký
	CZ0514041	Suchý vrch - Naděje	187,75		liberecký
	CZ0514042	Jestřebsko - Dokesko	6 950,37		liberecký
	CZ0514243	Velký a Malý Bezděz	73,69		liberecký
	CZ0514667	Západní jeskyně	0,04		liberecký
	CZ0524044	Krkonoše	54 979,60		královéhradecký, liberecký
	CZ0514113	Podtrosecká údolí	518,90		královéhradecký, liberecký
	CZ0510164	Kozlov - Tábor	304,25		královéhradecký, liberecký
	CZ0213090	Žehuň - obora	900,21		královéhradecký, středočeský
	CZ0214025	Údolí Plakánek	90,13		královéhradecký, středočeský
	CZ0520009	Perna	119,87		královéhradecký, středočeský
	CZ0520020	Hrádeček	119,90		královéhradecký
	CZ0520022	Miletínská bažantnice	69,39		královéhradecký
	CZ0520028	Babiččino údolí - Rýzmburk	65,46		královéhradecký
	CZ0520030	Nechanice - Lodín	1 562,46		královéhradecký
	CZ0520178	Březinka	161,49		královéhradecký
	CZ0520184	Veselský háj	446,39		královéhradecký
	CZ0520511	Žaltman	91,21		královéhradecký
	CZ0520518	Broumovské stěny	1 357,12		královéhradecký
	CZ0520519	Adršpašsko-teplické skály	1 715,74		královéhradecký
	CZ0520600	Trčkov	432,05		královéhradecký
	CZ0520603	Panský vrch	70,47		královéhradecký
	CZ0522127	Vražba	6,65		královéhradecký
	CZ0522129	Zadní Machová	15,04		královéhradecký

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0523264	Bystřice	51,70		královéhradecký
	CZ0523265	Červená Třemešná - rybník	7,31		královéhradecký
	CZ0523266	Slatinná louka u Roudničky	7,63		královéhradecký
	CZ0523268	Dubno - Česká Skalice	81,59		královéhradecký
	CZ0523270	Halín	10,02		královéhradecký
	CZ0523272	Chlumec - Karlova Koruna	19,19		královéhradecký
	CZ0523273	Javorka a Cidlina - Sběř	307,29		královéhradecký
	CZ0523274	Libosad - obora	42,87		královéhradecký
	CZ0523275	Kačerov	2,11		královéhradecký
	CZ0523276	Kanice - lesní rybník	0,55		královéhradecký
	CZ0523277	Labe - Hostinné	11,15		královéhradecký
	CZ0523279	Lukavecký potok	0,68		královéhradecký
	CZ0523280	Metuje a Dřevíč	46,21		královéhradecký
	CZ0523282	Nadslav	6,75		královéhradecký
	CZ0523283	Olešnice	390,39		královéhradecký
	CZ0523284	Opočno	68,33		královéhradecký
	CZ0523286	Rybník Smrkovák	6,95		královéhradecký
	CZ0523287	Rybník Spáleniště	1,60		královéhradecký
	CZ0523288	Stará Metuje	23,38		královéhradecký
	CZ0523290	Týnišťské Poorličí	648,75		královéhradecký
	CZ0523291	Uhřínov - Benátky	5,30		královéhradecký
	CZ0523293	Víno	72,40		královéhradecký
	CZ0523669	Bílá Třemešná	0,04		královéhradecký
	CZ0523670	Častolovice - zámek	0,82		královéhradecký
	CZ0523675	Jičíněves - zámek	0,37		královéhradecký
	CZ0523676	Josefov - pevnost	41,43		královéhradecký
	CZ0523677	Kost	0,94		královéhradecký
	CZ0523680	Pevnost Dobrošov	1,97		královéhradecký
	CZ0523682	Staré Hrady - zámek	1,03		královéhradecký
	CZ0523683	Štola Portál	0,04		královéhradecký
	CZ0523823	Luční potok v Podkrkonoší	3,56		královéhradecký
	CZ0524045	Zbytka	79,43		královéhradecký
	CZ0524046	Orlické hory - sever	941,63		královéhradecký
	CZ0524047	Peklo	474,23		královéhradecký
	CZ0524048	Byšičky	17,30		královéhradecký
	CZ0523267	Divoká Orlice	20,30		královéhradecký, pardubicky
	CZ0524049	Orlice a Labe	2 683,18		královéhradecký, pardubický
	CZ0213061	Týnecké mokřiny	77,07		pardubický, středočeský (poza obsz. oprac.)
	CZ0530149	Rychnovský vrch	353,33		pardubický
	CZ0530174	Lanškrounské rybníky	41,52		pardubický
	CZ0530500	Lichnice - Kaňkovy hory	451,24		pardubický
	CZ0532131	U Banínského viaduktu	0,95		pardubický
	CZ0532132	Střemošická stráň	46,06		pardubický
	CZ0533295	Běstvina	19,09		pardubický
	CZ0533296	Boušovka	1,13		pardubický
	CZ0533297	Buky u Vysokého Chvojna	29,53		pardubický
	CZ0533300	Heřmanův Městec	62,58		pardubický
	CZ0533301	Údolí Chrudimky	6,38		pardubický

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0533302	Choltická obora	69,59		pardubický
	CZ0533303	Chrudimka	230,01		pardubický, Vysočina
	CZ0533304	Chrudimka - Nasavrky	10,83		pardubický
	CZ0533305	Chrudimka v Pardubicích	2,82		pardubický
	CZ0533307	Kunětická hora	26,94		pardubický
	CZ0533308	Bohdanečský rybník a rybník Matka	251,30		pardubický
	CZ0533309	Pardubice	2,24		pardubický
	CZ0533310	Hluboký rybník	6,52		pardubický
	CZ0533312	Rybník Moře	2,26		pardubický
	CZ0533314	Tichá Orlice	39,17		pardubický
	CZ0533315	Truhličky	3,81		pardubický
	CZ0533316	Uhersko	81,16		pardubický
	CZ0533501	Slavická obora	7,45		pardubický
	CZ0533684	Běstvina - krypta	0,03		pardubický
	CZ0533685	Borová u Poličky	0,04		pardubický
	CZ0533686	Bouda u Těchotína	0,04		pardubický
	CZ0533687	Jeskyně Bětník	0,04		pardubický
	CZ0533688	Jeskyně u Horního Újezda	0,02		pardubický
	CZ0533691	Pařížov	0,04		pardubický
	CZ0533693	Podolská a Páterova jeskyně	0,04		pardubický
	CZ0533694	Vranová Lhota	0,03		pardubický
	CZ0534050	Černý Nadýmač	24,37		pardubický
	CZ0534051	Anenské údolí	39,40		pardubický
	CZ0535012	Nový rybník	4,12		pardubický
	CZ0535013	Ratajské rybníky	12,18		pardubický
	CZ0530146	Králický Sněžník	1 726,29		olomoucký, pardubický
	CZ0710006	Dřevohostický les	309,91		olomoucký
	CZ0710007	Lesy u Bezuchova	250,18		olomoucký
	CZ0710161	Království	587,76		olomoucký
	CZ0710183	Rychlebské hory - Račí údolí	1 191,62		olomoucký
	CZ0712186	Hrdibořické rybníky	39,62		olomoucký
	CZ0712187	Chrastický hadec	2,96		olomoucký
	CZ0712189	Pod Rudným vrchem	16,85		olomoucký
	CZ0712190	Poláchovy stráně	10,02		olomoucký
	CZ0712191	Stráň nad Huťským potokem	0,80		olomoucký
	CZ0712192	U Bílých hlín	0,68		olomoucký
	CZ0712193	U Strejčkova lomu	3,44		olomoucký
	CZ0712196	Výří skály	3,31		olomoucký
	CZ0712197	Žďár	16,03		olomoucký
	CZ0712225	Za hrnčířkou	3,72		olomoucký
	CZ0713374	Horní Morava	5,92		olomoucký
	CZ0713383	Ohrozim - Horka	0,09		olomoucký
	CZ0713385	Písečná - mokřad	7,54		olomoucký
	CZ0713386	Nad kostelíčkem	3,26		olomoucký
	CZ0713388	Protivanov	2,30		olomoucký
	CZ0713391	Týn nad Bečvou	2,67		olomoucký
	CZ0713394	Dolní a Prostřední Svrčov	2,81		olomoucký
	CZ0713395	Vidnava	39,34		olomoucký

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0713397	Zlaté Hory - Černé jezero	235,06		olomoucký
	CZ0713398	Zlaté Hory - Zlaté jezero	25,76		olomoucký
	CZ0713526	Velká Střelná - štoly	0,04		olomoucký
	CZ0713720	Bílá Lhota	0,06		olomoucký
	CZ0713722	Branná - hrad	0,68		olomoucký
	CZ0713723	Čechy pod Kosířem	0,39		olomoucký
	CZ0713724	Černá Voda - kostel	0,04		olomoucký
	CZ0713725	Černá Voda - kulturní dům	0,08		olomoucký
	CZ0713726	Hanušovice - kostel	0,03		olomoucký
	CZ0713728	Chudobín	0,08		olomoucký
	CZ0713730	Jeskyně Na Špičáku	0,04		olomoucký
	CZ0713734	Libina - U Černušků	0,06		olomoucký
	CZ0713735	Lipová-lázně - mateřská školka	0,08		olomoucký
	CZ0713736	Otaslavice - kostel	0,06		olomoucký
	CZ0713739	Ruda nad Moravou	0,24		olomoucký
	CZ0713740	Sobotín - domov důchodců	0,02		olomoucký
	CZ0713741	Soudkova štola	0,07		olomoucký
	CZ0713742	Štola Marie Pomocná	0,04		olomoucký
	CZ0713743	Štola Mařka	0,32		olomoucký
	CZ0713745	Velké Losiny - lázeňský dům Eliška	0,09		olomoucký
	CZ0713746	Veselíčko	0,10		olomoucký
	CZ0713747	Vlkoš - statek	0,04		olomoucký
	CZ0713825	Údolí Bystřice u Hluboček	8,01		olomoucký
	CZ0714073	Litovelské Pomoraví	9 725,57		olomoucký
	CZ0714074	Vápenice	23,86		olomoucký
	CZ0714075	Keprník	2 543,00		olomoucký
	CZ0714076	Kosíř - Lomy	28,08		olomoucký
	CZ0714078	Rabštejn	702,08		olomoucký
	CZ0714080	Špraněk	270,55		olomoucký
	CZ0714081	Rejvíz	591,40		olomoucký
	CZ0714082	Bečva - Žebračka	288,67		olomoucký
	CZ0714083	Malý Kosíř	13,38		olomoucký
	CZ0714084	Hadce a bučiny u Raškova	816,10		olomoucký
	CZ0714086	Rychlebské hory - Sokolský hřbet	8 045,78		olomoucký
	CZ0714133	Libavá	11 376,10		olomoucký
	CZ0714771	Hranická propast	0,40		olomoucký
	CZ0715024	Šumárník	0,86		olomoucký
	CZ0715025	Údolí Malínského potoka	22,07		olomoucký
	CZ0710148	Přestavlcký les	210,11		olomoucký, zlínský (poza gr. oprac.)
	CZ0710182	Choryňský mokřad	217,75		olomoucký, zlínský (poza gr. oprac.)
	CZ0713375	Hustopeče - Štěrkáč	59,85		olomoucký, zlínský (poza gr. oprac.)
	CZ0714085	Morava - Chropyňský luh	3 205,33		olomoucký, zlínský (poza gr. oprac.)
	CZ0810018	Sovinec	2 561,33		moravskoslezský, olomoucký
	CZ0714077	Praděd	6 070,77		moravskoslezský, olomoucký
	CZ0724089	Beskydy	120 387,00		moravskoslezský, zlínský
	CZ0810004	Niva Morávky	367,36		moravskoslezský
	CZ0813438	Cihelna Kunín	26,88		moravskoslezský
	CZ0813439	Děhylovský potok - Štěpán	80,17		moravskoslezský

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	CZ0813442	Dolní Marklovice	41,22		moravskoslezský
	CZ0813444	Heřmanický rybník	478,96		moravskoslezský
	CZ0813445	Heřmanovice	18,69		moravskoslezský
	CZ0813447	Hukvaldy	200,28		moravskoslezský
	CZ0813448	Jakartovice	13,75		moravskoslezský
	CZ0813449	Jilešovice - Děhylov	20,77		moravskoslezský
	CZ0813450	Karlova Studánka	24,69		moravskoslezský
	CZ0813451	Karviná - rybníky	14,60		moravskoslezský
	CZ0813453	Lom u Marburku	1,57		moravskoslezský
	CZ0813455	Mokřad u Rondelu	14,80		moravskoslezský
	CZ0813456	Moravice	273,67		moravskoslezský
	CZ0813457	Niva Olše - Věřnovice	554,00		moravskoslezský
	CZ0813460	Osoblažský výběžek	96,12		moravskoslezský
	CZ0813461	Ostrava - Šilheřovice	101,47		moravskoslezský
	CZ0813462	Řeka Ostravice	47,60		moravskoslezský
	CZ0813463	Paskov	16,86		moravskoslezský
	CZ0813464	Pilíky	11,93		moravskoslezský
	CZ0813468	Sokolí potok	49,96		moravskoslezský
	CZ0813469	Staré hliniště	4,68		moravskoslezský
	CZ0813470	Štěrbův rybník a Malý Bystrý potok	11,96		moravskoslezský
	CZ0813471	Stonávka - nádrž Halama	4,59		moravskoslezský
	CZ0813472	Suchá Rudná - zlatý lom	3,33		moravskoslezský
	CZ0813474	Údolí Moravice	129,63		moravskoslezský
	CZ0813475	Václavovice - pískovna	6,86		moravskoslezský
	CZ0813477	Žermanický lom	6,10		moravskoslezský
	CZ0813516	Olše	47,68		moravskoslezský
	CZ0813760	Černý důl	0,04		moravskoslezský
	CZ0813761	Důl Ruda I	0,04		moravskoslezský
	CZ0813763	Javorový vrch	83,06		moravskoslezský
	CZ0813764	Staré Oldřůvky	0,04		moravskoslezský
	CZ0813765	Štola Franz - Franz	0,04		moravskoslezský
	CZ0813766	Štola Jakartovice II	0,04		moravskoslezský
	CZ0813767	Zálužná	0,20		moravskoslezský
	CZ0813770	Čermná - důl Potlachový	0,02		moravskoslezský
	CZ0813810	Horní Odra	9,49		moravskoslezský
	CZ0814092	Poodří	5 235,03		moravskoslezský
	CZ0814093	Meandry Dolní Odry	115,61		moravskoslezský
	CZ0815031	Skalské rašeliniště	45,53		moravskoslezský

ZAŁĄCZNIK 3.3. OBSZARY NATURA 2000 – REJON KARPATY

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
REJON KARPATY					
POLSKA					
Obszary Specjalnej Ochrony (zg. z Dyrektywa Ptasią Rady Europy 79/409/EWG)					
	PLB240001	Dolina Górnej Wisły	24 767,50	bielski, cieszyński, pszczyński	śląskie
	PLB120001	Gorce	7 248,60	limanowski, nowotarski	małopolskie
	PLB120002	Puszcza Niepołomicka	11 879,00	bocheński, wielicki	małopolskie
	PLB180001	Pogórze Przemyskie	64 074,70	m. Przemyśl, przemyski, bieszczadzki, jarosławski, rzeszowski	podkarpackie
Specjalne Obszary Ochrony (zg. z Dyrektywą Siedliskową Rady Europy 92/43/EWG)					
	PLH240001	Cieszyńskie Źródła Tufowe	268,90	bielski, cieszyński	śląskie
	PLH240002	Madohora	71,80	wadowicki, żywiecki	małopolskie, śląskie
	PLH240003	Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie	3 401,20	m. Bytom, m. Zabrze, tarnogórski	śląskie
	PLH120001	Babia Góra	3 442,40	nowotarski, suski	małopolskie
	PLH120002	Czarna Orawa	37,10	nowotarski	małopolskie
	PLH120003	Diable Skały	16,10	nowosądecki	małopolskie
	PLH120004	Dolina Prądnika	2 145,60	krakowski	małopolskie
	PLH120005	Dolinki Jurajskie	916,20	krakowski	małopolskie
	PLH120008	Koło Grobli	623,20	bocheński, wielicki	małopolskie
	PLH120009	Kostrza	38,60	bocheński, limanowski	małopolskie
	PLH120010	Lipówka	25,70	bocheński	małopolskie
	PLH120012	Na Policy	72,60	nowotarski, suski	małopolskie
	PLH120013	Pieniny	2 346,00	nowotarski	małopolskie
	PLH120016	Torfowiska Orawsko-Nowotarskie	7 363,40	nowotarski	małopolskie
	PLH180001	Ostoja Magurska	19 439,00	gorlicki, jasielski, krośnieński	małopolskie podkarpackie
Obszary Specjalnej Ochrony i Specjalne Obszary Ochrony (powierzchnia wydzielonego OSO odpowiada wydzielonemu SOO)					
	PLC120001	Tatry	21 069,70	tatrzański	małopolskie
	PLC180001	Bieszczady	107 317,90	bieszczadzki, sanocki, leski	podkarpackie
SŁOWACJA					
Obszary Specjalnej Ochrony (chránené vtáčie územia) - zg. z Dyrektywa Ptasią Rady Europy 79/409/EWG					
	SKCHVU009	Košická kotlina	17 354,00	Košice okolie, Košice II	košický
	SKCHVU015	Medzibodrožie	33 754,00	Michalovce, Trebišov	košický
	SKCHVU017	Muránska planina-Stolica	25 796,00	Brezno, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava	košický, banskobystrický (cz. poza obsz. opracowania)
	SKCHVU024	Senianske rybníky (Senné)	2 668,00	Michalovce, Sobrance	košický
	SKCHVU025	Slanské vrchy	60 247,00	Košice okolie, Prešov, Trebišov, Vranov nad Topľou	košický, prešovský
	SKCHVU027	Slovenský kras	43 921,00	Košice okolie, Revúca, Rožňava	košický
	SKCHVU035	Vihorlatské vrchy	48 000,00	Humenné, Michalovce, Snina, Sobrance	košický, prešovský
	SKCHVU036	Volovské vrchy	12 1421,00	Gelnica, Košice okolie, Košice I, II, Košice-Západ, Prešov, Rožňava, Spišská Nová Ves	košický, prešovský
	SKCHVU037	Ondavská rovina (Vychodoslovenska rovina)	17 354,00	Michalovce, Trebišov	košický
	SKCHVU002	Bukovské vrchy	40 932,00	Snina	prešovský
	SKCHVU011	Laborecká vrchovina	102 814,00	Humenné, Medzilaborce, Snina,	prešovský

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
				Stropkov, Svidník	
	SKCHVU018	Nízke Tatry	98 169,00	Banská Bystrica, Brezno, Liptovský Mikuláš, Poprad, Ružomberok	žilinský, banskobystrický, prešovský (cz. poza obsz. opracowania)
	SKCHVU030	Tatry	54 611,00	Liptovský Mikuláš, Poprad, Tvrdošín	prešovský, žilinský
	SKCHVU006	Dubnické štrkovisko	41,00	Ilava, Trenčín	trenčianský
	SKCHVU013	Malá Fatra	66 228,00	Čadca, Dolný Kubín, Martin, Námes-tovo, Prievidza, Ružomberok, Žilina	trenčianský, žilinský
	SKCHVU014	Malé Karpaty	55 764,00	Bratislava III, IV, Malacky, Myjava, Pezinok, Piešťany, Senica, Trnava	bratislavský, trnavský, trenčianský (mała cz. w obsz. opracowania)
	SKCHVU028	Strážovské vrchy	58 673,00	Bánovce nad Bebravou, Bytča, Ilava, Považská Bystrica, Prievidza, Púchov, Trenčín, Žilina	trenčianský, žilinský
	SKCHVU031	Tribeč	23 803,00	Nitra, Partizánske, Topoľčany, Zlaté Moravce	trenčianský, nitrianský (większa część poza obsz. opracowania)
	SKCHVU008	Horná Orava	66 162,00	Čadca, Dolný Kubín, Námestovo, Tvrdošín	žilinský
Specjalne Obszary Ochrony (územia európskeho významu) -zg. z Dyrektywą Siedliskową Rady Europy 92/43/EWG					
	SKUEV0039	Bačkovské poniklece	11,66	Trebišov	košický
	SKUEV0012	Bešiansky polder	2,65	Michalovce	košický
	SKUEV0350	Brzotínske skaly	427,05	Rožňava	košický
	SKUEV0340	Český závrt	3,93	Rožňava	košický
	SKUEV0007	Čičarovský les	28,42	Michalovce	košický
	SKUEV0348	Dolina Čiernej Moldavy	1 896,84	Gelnica, Košice – okolie, Rožňava	košický
	SKUEV0341	Dolný vrch	1 528,09	Košice – okolie, Rožňava	košický
	SKUEV0347	Domické škrapy	111,98	Rožňava	košický
	SKUEV0342	Drieňovec	218,19	Rožňava	košický
	SKUEV0355	Fabiánka	736,86	Rožňava	košický
	SKUEV0351	Folkmarská skala	140,97	Gelnica	košický
	SKUEV0287	Galmus	2 690,07	Spišská Nová Ves	košický
	SKUEV0354	Hnilecké rašeliniská	55,31	Gelnica	košický
	SKUEV0030	Horešské lúky	118,85	Trebišov	košický
	SKUEV0356	Horný vrch	5 861,39	Košice – okolie, Rožňava	košický
	SKUEV0352	Hrušovská lesostep	40,85	Rožňava	košický
	SKUEV0291	Jánsky potok	26,27	Spišská Nová Ves	košický
	SKUEV0349	Jasovské dubiny	36,25	Košice - okolie	košický
	SKUEV0394	Jovické rašelinisko	0,84	Rožňava	košický
	SKUEV0235	Kanál Stretavka	17,75	Michalovce	košický
	SKUEV0345	Kečovské škrapy	354,50	Rožňava	košický
	SKUEV0004	Kopčianske slanisko	8,98	Michalovce	košický
	SKUEV0329	Kováčske lúky	148,08	Trebišov	košický
	SKUEV0032	Ladmovské vápence	337,70	Trebišov	košický
	SKUEV0020	Lesík Bisce	28,35	Michalovce, Trebišov	košický
	SKUEV0034	Lesík pri Borši	7,41	Trebišov	košický
	SKUEV0327	Milič	5 114,45	Košice – okolie, Trebišov	košický
	SKUEV0209	Morské oko	14 962,15	Michalovce, Sobrance, Humenné, Snina	košický, prešovský
	SKUEV0106	Muráň	176,41	Rožňava, Spišská Nová Ves	košický
	SKUEV0038	Oborínske jamy	6,32	Michalovce	košický
	SKUEV0037	Oborínsky les	9,96	Michalovce	košický
	SKUEV0353	Plešivská planina	2 863,69	Rožňava	košický
	SKUEV0343	Plešivské stráne	363,41	Rožňava	košický

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	SKUEV0346	Pod Strážnym hrebeňom	177,21	Rožňava	košický
	SKUEV0026	Raškovský luh	17,05	Michalovce	košický
	SKUEV0236	Rieka Bodrog	113,62	Trebišov	košický
	SKUEV0006	Rieka Latorica	7 495,90	Michalovce, Trebišov	košický
	SKUEV0208	Senianske rybníky	213,51	Michalovce, Sobrance	košický
	SKUEV0398	Slaná	36,77	Košice – okolie, Rožňava	košický
	SKUEV0112	Slovenský raj	15 696,07	Rožňava, Spišská Nová Ves, Poprad	košický, prešovský
	SKUEV0344	Starovodské jedliny	397,79	Gelnica	košický
	SKUEV0203	Stolica	2 933,52	Rožňava	košický
	SKUEV0326	Strahuľka	1 195,04	Prešov	košický
	SKUEV0328	Stredné Pohornádie	7 275,58	Košice – okolie, Košice I, Prešov	košický, prešovský
	SKUEV0019	Tarbucka	146,98	Trebišov	košický
	SKUEV0286	Vápence v doline Hornádu	27,21	Spišská Nová Ves	košický
	SKUEV0029	Vysoká	25,12	Trebišov	košický
	SKUEV0049	Alúvium Rieky	13,08	Humenné	prešovský
	SKUEV0144	Belianske lúky	131,43	Kežmarok	prešovský
	SKUEV0333	Beliansky potok	0,20	Kežmarok	prešovský
	SKUEV0387	Beskyd	5 415,38	Humenné, Medzilaborce, Snina	prešovský
	SKUEV0229	Beskýd	29 215,13	Humenné, Medzilaborce, Snina	prešovský
	SKUEV0146	Blatá	356,19	Poprad, Liptovský Mikuláš	prešovský ,žilinský
	SKUEV0231	Brekovský hradný vrch	26,72	Humenné	prešovský
	SKUEV0196	Brezové	13,49	Poprad	prešovský
	SKUEV0332	Čergov	6 063,43	Bardejov, Prešov, Sabinov	prešovský
	SKUEV0331	Čergovský Minčol	4 144,69	Bardejov, Sabinov, Stará Ľubovňa	prešovský
	SKUEV0211	Danova	891,34	Medzilaborce	prešovský
	SKUEV0323	Demjatské kopce	8,68	Prešov	prešovský
	SKUEV0139	Dolina Gánovského potoka	19,25	Poprad	prešovský
	SKUEV0005	Drieňová	21,01	Humenné	prešovský
	SKUEV0110	Dubiny pri Levoči	559,25	Kežmarok, Levoča	prešovský
	SKUEV0108	Dubiny pri Ordzovanoch	211,87	Levoča	prešovský
	SKUEV0401	Dubnícke bane	234,75	Prešov, Vranov nad Topľou	prešovský
	SKUEV0048	Dukla	6 874,27	Medzilaborce, Stropkov, Svidník	prešovský
	SKUEV0330	Dunitová skalka	1,48	Prešov	prešovský
	SKUEV0322	Fintické svahy	753,90	Prešov	prešovský
	SKUEV0290	Horný tok Hornádu	290,06	Poprad, Spišská Nová Ves	prešovský, košický
	SKUEV0386	Hostovické lúky	13,38	Snina	prešovský
	SKUEV0205	Hubková	2 796,71	Humenné	prešovský
	SKUEV0206	Humenská	198,92	Humenné	prešovský
	SKUEV0050	Humenský Sokol	233,48	Humenné	prešovský
	SKUEV0230	Iľovnica	484,53	Humenné, Snina	prešovský
	SKUEV0224	Jereňaš	137,09	Levoča, Spišská Nová Ves	prešovský, košický
	SKUEV0043	Kamenná	836,55	Medzilaborce, Stropkov	prešovský
	SKUEV0207	Kamenná Baba	339,98	Prešov	prešovský
	SKUEV0016	Košariská	10,00	Medzilaborce	prešovský
	SKUEV0250	Krivoštianka	707,13	Humenné, Michalovce	prešovský, košický
	SKUEV0051	Kyjov	325,14	Humenné	prešovský
	SKUEV0014	Lázky	45,25	Medzilaborce	prešovský
	SKUEV0335	Malé osturnianske jazerá	7,65	Kežmarok	prešovský

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	SKUEV0325	Medzianske skalky	10,78	Vranov nad Topľou	prešovský
	SKUEV0339	Pieninské bradlá	74,65	Stará Ľubovňa	prešovský
	SKUEV0337	Pieniny	1 301,22	Kežmarok, Stará Ľubovňa	prešovský
	SKUEV0338	Plavečské štrkoviská	66,24	Stará Ľubovňa	prešovský
	SKUEV0385	Pliškov vrch	85,27	Snina	prešovský
	SKUEV0318	Pod Čelom	533,24	Medzilaborce, Stropkov	prešovský
	SKUEV0011	Potok Svetlica	1,93	Medzilaborce	prešovský
	SKUEV0390	Pusté pole	90,35	Prešov	prešovský
	SKUEV0324	Radvanovské skalky	1,17	Vranov nad Topľou	prešovský
	SKUEV0109	Rajtopíky	256,00	Levoča	prešovský
	SKUEV0232	Rieka Laborec	15,97	Medzilaborce	prešovský
	SKUEV0309	Rieka Poprad	34,33	Poprad	prešovský
	SKUEV0336	Rieka Torysa	22,12	Kežmarok	prešovský
	SKUEV0321	Salvátorské lúky	2,68	Prešov	prešovský
	SKUEV0140	Spišskoteplické slatiny	24,49	Poprad	prešovský
	SKUEV0210	Stinská	1 532,79	Snina	prešovský
	SKUEV0111	Stráň pri Dravciach	4,71	Levoča	prešovský
	SKUEV0107	Stráne pri Spišskom Podhradí	51,64	Levoča	prešovský
	SKUEV0320	Šindliar	7,69	Prešov	prešovský
	SKUEV0307	Tatry	61 735,30	Kežmarok, Poprad, Liptovský Mikuláš, Tvrdošín	prešovský, žilinský
	SKUEV0233	Tok Udavy s prítokom Ľovnice	21,55	Humenné	prešovský
	SKUEV0105	Travertíny pri Spišskom Podhradí	232,31	Levoča, Spišská Nová Ves	prešovský, košický
	SKUEV0063	Ublianka	45,42	Snina	prešovský
	SKUEV0234	Ulička	101,81	Snina	prešovský
	SKUEV0334	Veľké osturnianske jazero	51,77	Kežmarok	prešovský
	SKUEV0025	Vihorlat	296,69	Humenné, Michalovce	prešovský, košický
	SKUEV0274	Baske	3 645,13	Bánovce nad Bebravou, Prievidza, Trenčín	trenčianský
	SKUEV0368	Brezovská dolina	2,48	Ilava	trenčianský
	SKUEV0278	Brezovské Karpaty	2 699,79	Myjava	trenčianský
	SKUEV0103	Čachtické Karpaty	716,00	Myjava, Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0102	Čertov	406,07	Považská Bystrica, Púchov	trenčianský
	SKUEV0367	Holubyho kopanice	3 933,05	Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0275	Kňaží stôl	3 768,37	Bánovce nad Bebravou, Prievidza	trenčianský
	SKUEV0379	Kobela	6,04	Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0375	Krasín	63,94	Trenčín	trenčianský
	SKUEV0373	Krivoklátske bradlá	64,76	Ilava	trenčianský
	SKUEV0372	Krivoklátske lúky	4,33	Ilava	trenčianský
	SKUEV0138	Livinská jelšina	13,57	Bánovce nad Bebravou	trenčianský
	SKUEV0377	Lukovský vrch	215,14	Trenčín	trenčianský
	SKUEV0378	Nebrová	27,90	Ilava	trenčianský
	SKUEV0369	Pavúkov jarok	26,70	Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0148	Rieka Vlára	62,23	Trenčín	trenčianský
	SKUEV0128	Rokoš	4 02,28	Bánovce nad Bebravou, Prievidza	trenčianský
	SKUEV0256	Strážovské vrchy	29 366,39	Ilava, Považská Bystrica, Prievidza, Pchor., Trenčín	trenčianský
	SKUEV0380	Tematínske vrchy	2 471,27	Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0127	Temešská skala	165,11	Prievidza	trenčianský
	SKUEV0397	Tok Váhu pri Zamarovciach	20,94	Trenčín	trenčianský

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	SKUEV0376	Vršatské bradlá	283,93	Ilava	trenčianský
	SKUEV0273	Vtáčnik	9 619,05	Prievidza	trenčianský
	SKUEV0374	Záhradská	9,32	Nové Mesto nad Váhom	trenčianský
	SKUEV0371	Žalostiná	215,37	Myjava	trenčianský
	SKUEV0189	Babia hora	503,94	Námestovo	žilinský
	SKUEV0143	Biely Váh	73,76	Liptovský Mikuláš, Poprad	žilinský, prešovský
	SKUEV0150	Červený Grúň	244,66	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0061	Demänovská slatina	1,67	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0381	Dielnice	107,35	Martin	žilinský
	SKUEV0142	Hybica	9,63	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0194	Hybická tiesňava	556,76	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0289	Chmúra	0,94	Čadca	žilinský
	SKUEV0305	Choč	2 191,78	Dolný Kubín, Ružomberok	žilinský
	SKUEV0060	Chraste	13,73	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0222	Jelešňa	66,88	Tvrdošín	žilinský
	SKUEV0059	Jelšie	27,81	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0240	Kľak	85,71	Martin, Žilina	žilinský
	SKUEV0101	Klokočovské rašeliniská	37,44	Čadca	žilinský
	SKUEV0239	Kozol	91,58	Žilina	žilinský
	SKUEV0310	Kráľovohoľské Nízke Tatry	35 513,27	Liptovský Mikuláš, Poprad	žilinský, prešovský
	SKUEV0288	Kysucké Beskydy a Riečnica	7 326,57	Dolný Kubín, Námestovo, Čadca, Žilina	žilinský
	SKUEV0308	Machy	305,04	Liptovský Mikuláš, Poprad	žilinský, prešovský
	SKUEV0252	Malá Fatra	21 918,45	Dolný Kubín, Martin, Žilina	žilinský
	SKUEV0145	Medzi bormi	6,55	Tvrdošín	žilinský
	SKUEV0254	Močiar	8,13	Ružomberok	žilinský
	SKUEV0304	Oravská vodná nádrž	251,34	Námestovo	žilinský
	SKUEV0188	Pilsko	706,89	Námestovo	žilinský
	SKUEV0306	Pod Suchým hrádkom	744,61	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0185	Pramene Hruštínky	218,85	Dolný Kubín, Námestovo	žilinský
	SKUEV0192	Prosečné	2 697,66	Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0191	Rašeliniská Bielej Oravy	39,16	Námestovo	žilinský
	SKUEV0057	Rašeliniská Oravskej kotliny	840,54	Tvrdošín	žilinský
	SKUEV0187	Rašeliniská Oravských Beskýd	131,53	Námestovo	žilinský
	SKUEV0164	Revúca	44,66	Ružomberok	žilinský
	SKUEV0141	Rieka Belá	471,66	Liptovský Mikuláš, Poprad	žilinský, prešovský
	SKUEV0243	Rieka Orava	435,06	Dolný Kubín, Ružomberok, Tvrdošín	žilinský
	SKUEV0253	Rieka Váh	251,90	Dolný Kubín, Martin, Ružomberok	žilinský
	SKUEV0197	Salatín	3 358,79	Liptovský Mikuláš, Ružomberok	žilinský
	SKUEV0300	Skribňovo	221,61	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0190	Slaná Voda	229,70	Námestovo	žilinský
	SKUEV0152	Sliačske travertíny	7,11	Ružomberok	žilinský
	SKUEV0241	Svrčinník	222,49	Turčianske Teplice	žilinský
	SKUEV0255	Šujské rašelinisko	12,23	Žilina	žilinský
	SKUEV0228	Švihrová	5,65	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0058	Tlstá	293,36	Liptovský Mikuláš, Ružomberok	žilinský
	SKUEV0382	Turiec a Blatničianka	284,16	Martin, Turčianske Teplice	žilinský
	SKUEV0296	Turková	522,56	Liptovský Mikuláš	žilinský
	SKUEV0221	Varínka	154,59	Žilina	žilinský

L.P.	KOD	NAZWA	POW. [ha]	POWIAT/OKRES	WOJEWÓDZTWO/KRAJ
	SKUEV0238	Veľká Fatra	43 600,81	Dolný Kubín, Martin, Ružomberok, Turčianske Teplice	žilinský
	SKUEV0251	Zázrivské lazy	2 808,10	Dolný Kubín, Čadca, Žilina	žilinský
	SKUEV0193	Zimníky	37,63	Tvrdošín	žilinský
	SKUEV0198	Zvolen	2 766,30	Ružomberok	žilinský
	SKUEV0147	Žarnovica	18,39	Turčianske Teplice	žilinský

ZAŁĄCZNIK 3.4. OBSZARY OCHRONY PRZYRODY – REJON SUDETY I RUDAWY

L.P.	NAZWA OBSZARU	POW (ha)	POŁOŻENIE Powiat (województwo)/kraj	UWAGI
REJON SUDETY I RUDAWY				
POLSKA				
PARKI NARODOWE				
1.	Karkonoski Park Narodowy	5 575,00	jeleniogórski, m.jelenia góra (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny 11.265,00 ha; park wchodzi w skład bilateralnego rezerwatu biosfery karkonosze/ krkonose
2.	Park Narodowy Gór Stołowych	6 340,37	kłodzki (dolnośląskie)	otulina o powierzchni 1 0515 ha.
PARKI KRAJOBRAZOWE				
1.	Park Krajobrazowy Doliny Bobru	12 295,00	jeleniogórski, m. jelenia góra, lwówecki, złotoryjski (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny 11 475 ha.
2.	Park Krajobrazowy Dolina Bystrzycy	8 570,00	średzki (śląski), wrocław, wrocławski (dolnośląskie)	park nie posiada otuliny
3.	Park Krajobrazowy Chełmy	15 990,00	jaworski, złotoryjski, legnicki (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny – 12 470 ha
4.	Rudawski Park Krajobrazowy	15 705,00	jaworski, jeleniogórski, m. jelenia góra, kamiennogórski (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny: 6 600 ha.
5.	Książański Park Krajobrazowy	3 155,00	wałbrzyski, świdnicki (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny – 5 933 ha
6.	Park Krajobrazowy Sudetów Wałbrzyskich	6 493,00	wałbrzyski (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny: 2 894 ha
7.	Park Krajobrazowy Gór Sowich	8 140,00	dzierżoniowski, wałbrzyski, ząbkowicki, kłodzki (dolnośląskie)	park nie posiada otuliny
8.	Ślężański Park Krajobrazowy	8 190,00	wrocławski, dzierżoniowski, świdnicki (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny- 7 450 ha.
9.	Śnieżnicki Park Krajobrazowy	28 800,00	ząbkowicki, kłodzki (dolnośląskie)	powierzchnia otuliny: 19 900 ha.
10.	Przemkowski Park Krajobrazowy	22 338,00	bolesławiecki, polkowickim (dolnośląskie)	w granicach opracowania mały fragment z gminy gromadka, powierzchnia otuliny: 15467,0 ha
11.	Stobrawski Park Krajobrazowy	52 600,00	brzeski (opolski), kluczborski, namysłowski, opolski (opolskie)	
12.	Park krajobrazowy Góry Opawskie	4 903,00	brzeski (opolski)nyski, prudnicki (opolskie)	powierzchnia otuliny 5 033 ha
13.	Park Krajobrazowy Góra św. Anny	5 150,00	strzelecki, krapkowicki (opolskie)	powierzchnia otuliny 6 275
OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU				
1.	Wzgórze Grodziec	2 180,00	bolesławiecki, złotoryjski (dolnośląskie)	
2.	Ostrzyca Proboszczowicka	1 190,00	złotoryjski (dolnośląskie)	
3.	Góra Krzyżowa	150,00	świdnicki (dolnośląskie)	
4.	Masyw Trójgarbu	2 420,00	wałbrzyski (dolnośląskie)	
5.	Kopuła Chełmca	1 200,00	wałbrzyski (dolnośląskie)	
6.	Zawory	690,00	wałbrzyski (dolnośląskie)	
7.	Dolina Czarnej Wody	10 330,00	legnicki, lubiński, polkowickim (dolnośląskie)	w obszarze opracowania część leżąca w gm Chojnów (pow. legnicki)

L.P.	NAZWA OBSZARU	POW (ha)	POŁOŻENIE Powiat (województwo)/kraj	UWAGI
8.	Dolina Odry	1 270,00	legnicki, lubiński (dolnośląskie)	w obszarze opracowania część leżąca w gm. Prochowice (pow. legnicki)
9.	Góry Bardzkie i Sowie	17 336,00	kłodzki, świdnicki, ząbkowicki, dzierżoniowski (dolnośląskie)	
10.	Wzgórza Niemczańsko – Strzelińskie	6 180,00	zabkowicki, dzierżoniowski, strzeliński (dolnośląskie)	
11.	Góry Bystrzyckie i Orlickie	22 500,00	kłodzki (dolnośląskie)	
12.	Borów Niemodlińskich	48 189,00	brzeski (opolski), krapkowicki, nyski, opolski, prudnicki (opolskie)	
13.	Grodziec	312,00	opolski (opolskie)	
14.	Las Głubczycki	1 597,50	głubczycki (opolskie)	
15.	Lasy Stobrawsko – Turawskie	118 367,00	brzeski (opolski), kluczborski, namysłowski, oleski, opolski, strzelecki (opolskie)	część po obszarem opracowania
16.	Łęg Zdzieszowicki		kędzierzyńsko-kozielski, krapkowicki (opolskie)	
17.	Rejon Mokre-Lewice	6 527,70	głubczycki (opolskie)	
18.	Otmuchowsko-Nyski	11 785,00	nys (opolskie)	
19.	Rejon Wronin - Maciowaksze	4 307,60	głubczycki, kędzierzyńsko-kozielski (opolskie)	
REZERWATY BIOSFERY				
1.	Bilateralny Rezerwat Biosfery KARKONOSZE/ KRKONOSE	60 500,00	dolnośląskie/jeleniogórski, Jelenia Góra – Czechy, liberecki, kralovohradecki	
REPUBLIKA CZESKA				
PARKI NARODOWE				
1.	NP. České Švýcarsko	7 900,00	ujski	
2.	Krkonošský národní park	36 300,00	liberecki, kralovohradecki (częściowo)	pow. otuliny 18 577 ha, krnap wchodzi w skład bilateralnego rezerwatu biosfery
CHKO				
1.	CHKO ČESKÉ STŘEDOHOŘÍ	106 300,00	ujski, liberecki	
2.	CHKO LABSKÉ PÍSKOVCE	25 000,00	ujski	
3.	CHKO KOKOŘÍNSKO	27 200,00	liberecki, středočeský	częściowo poza opracowaniem
4.	CHKO LUŽICKÉ HORY	26 700,00	ujski, liberecki	
5.	CHKO JIZERSKÉ HORY	36 800,00	liberecki	
6.	CHKO ČESKÝ RÁJ	18 150,00	liberecki, kralovohradecki, středočeský	trzy oddzielne obszary
7.	CHKO BROUMOVSKO	41 000,00	kralovohradecki	
8.	CHKO ORLICKÉ HORY	20 400,00	kralovohradecki, pardubicki	
9.	CHKO ŽELEZNÉ HORY	28 400,00	pardubicki	częściowo poza obszarem opracowanai
10.	CHKO ŽĎÁRSKÉ VRCHY	70 900,00	pardubicki	częściowo poza obszarem opracowania
11.	CHKO JESENÍKY	74 000,00	ołomuniecki, morawsko-śląski	
12.	CHKO LITOVELSKÉ POMORAVÍ	9 600,00	ołomuniecki	
13	CHKO POODŘÍ	8 200,00	morawsko-śląski	
14	CHKO BESKYDY	116 000,00	morawsko-śląski, zlinsky	częściowo poza obsz. oprac.
PARKI PRZYRODY				
1.	509 ÚDOLÁ PRUNŠŘOVSKŠHO POTOKA		ujski	
2.	505 DOUPOVSKÁ PAHORKATINA		ujski	
3.	503 DŽBÁN		ujski	
4.	504 VÝCHODNI KRUŠNE HORY		ujski	
5.	508 DOLNĄ POOHŘĄ		ujski	
6.	501 JEŠTĚD		liberecki	

L.P.	NAZWA OBSZARU	POW (ha)	POŁOŻENIE Powiat (województwo)/kraj	UWAGI
7.	506 MALOSKALSKO		liberecki	
8.	507 PEKLO		liberecki	
9.	618 HRÁDEŠEK		kralovohradecki	
10.	619 SÝKORNICE		kralovohradecki	
11.	612 ORLICE		kralovohradecki, pardubicki	
12.	615 LES VŠELNÝ		kralovohradecki	
13.	603 DOUBRAVA		pardubicki	
14.	602 HEŘMANŚV MĚSTEC		pardubicki	
15.	617 ÚDOLĄ KROUNKY A NOVOHRADKY		pardubicki	
16.	613 UDOLĄ KŘETINKY		pardubicki	
17.	716 SVRATECKÁ HORNATINA		pardubicki	
18.	614 BOHDALOV-HARTINKOV		pardubicki	
19.	611 LANŠKROUNSKŚ RYBNĄKY		pardubicki	
20.	610 SUCHÝ VRCH-BUKOVÁ HORA		pardubicki	
21.	609 JEŘÁB		pardubicki	
22.	608 KRALICKÝ SNĚŽNIK		pardubicki	
23.	810 BŘEZNÁ		ołomuniecki	
24.	710 KLADECKO		ołomuniecki	
25.	809 TEREZSKŚ ÚDOLA		ołomuniecki	
26.	720 VELKÝ KOSAŘ		ołomuniecki	
27.	808 UDOLĄ BYSTŘICE		ołomuniecki, morawsko-śląski	
28.	801 SOVINECKO		ołomuniecki, morawsko-śląski	
29.	806 MORAVICE		morawsko-śląski	
30.	807 ODERSKŚ IRCHY		morawsko-śląski	
31.	804 PODBESKYDA		morawsko-śląski	

ZAŁĄCZNIK 3.5. OBSZARY OCHRONY PRZYRODY – REJON KARPATY

L.P	NAZWA OBSZARU	POW. (ha)	POŁOŻENIE powiat (województwo)/kraj	UWAGI
REJON KARPATY				
POLSKA				
PARKI NARODOWE				
1.	Babiogórski Park Narodowy	3 392,00	żywiecki (śląskie), suski, nowotarski (małopolskie)	otulina o powierzchni 8 437,00 ha frag-ment otuliny w woj. śląskim, międzynaro-dowy rezerwat biosfery od 2001
2.	Gorczański Park Narodowy	7 030,00	nowotarski (małopolskie)	powierzchnia otuliny 16.647 ha
3.	Tatrzański Park Narodowy	21 164,00	tatrzański (małopolskie)	brak otuliny od 1993 wchodzi w skład międzynarodo-wego rezerwatu biosfery „tatry"
4.	Pieniński Park Narodowy	2 346,00	nowotarski (małopolskie)	otulina o powierzchni 2 682,00 ha.
5.	Ojcowski Park Narodowy	2 146,00	krakowski (małopolskie)	powierzchnia otuliny wynosi 6777 ha
6.	Magurski Park Narodowy	19 439,00	gorlicki (małopolskie), jasielski, krośnieński (podkarpackie)	powierzchnia otuliny 22 697 ha
7.	Bieszczadzki Park Narodowy	29 202,00	bieszczadzki (podkarpackie)	wchodzi w skład międzynarodowego rezerwatu biosfery "karpaty wschodnie"

L.P	NAZWA OBSZARU	POW. (ha)	POŁOŻENIE powiat (województwo)/kraj	UWAGI
PARKI KRAJOBRAZOWE				
1.	Park Krajobrazowy Beskidu Śląskiego	38 620,00	cieszyński, bielski, żywiecki, bielsko-biała (śląskie)	powierzchnia otuliny 22 285 ha
2.	Park Krajobrazowy Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich	49 387,00	raciborski, rybnicki, gliwicki, wodzisławski, żory, mikołowski, pszczyński (śląskie)	pow. otuliny 14 010 ha
3.	Żywiecki Park Krajobrazowy	35 870,00	żywiecki (śląskie)	pow. otuliny 21 790 ha.
4.	Park Krajobrazowy Beskidu Małego	25 770,00	żywiecki, bielski, bielsko-biała (śląskie) suski, wadowicki(małopolskie)	powierzchnia otuliny 22 253 ha
5.	Park Krajobrazowy Dolinki Krakowskie	20 686,10	krakowski, olkuski, m. kraków, chrzanowski (małopolskie)	otulina o pow. 13 017,0 ha 15 372 ha parku znajduje się w woj. małopolskim i 4 365 ha w woj. śląskim
6.	Bielańsko-Tyniecki Park Krajobrazowy	6 415,50	krakowski, kraków (małopolskie)	
7.	Dłubniański Park Krajobrazowy	10 960,00	krakowski, miechowski, olkuski (małopolskie)	częściowo w obszarze opracowania
8.	Rudniański Park Krajobrazowy	5 814,00	chrzanowski, krakowski (małopolskie)	
9.	Tenczyński Park Krajobrazowy	13 658,10	chrzanowski, krakowski, kraków (małopolskie)	otulina parku, obejmuje obszar o powierzchni 13 413,9 ha
10.	Ciężkowicko-Rożnowski Park Krajobrazowy	17 633,90	tarnowski, nowosądecki, brzeski (małopolski)	brak otuliny
11.	Wiśnicko-Lipnicki Park Krajobrazowy	14 311,00	bocheński (małopolskie)	
12.	Popradzki Park Krajobrazowy	54 392,70	nowosądecki, nowotarski (małopolskie)	otulina o pow. 21 768,8 ha
13.	Park Krajobrazowy Pasma Brzanki	15 278,00	tarnowski (woj. małopolskie), jasielski, dębicki (podkarpackie)	7 947 ha w woj. podkarpackim, 7 331,7 ha w małopolskim
14.	Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy*	51 146,00	sanocki, leski (podkarpackie)	wchodzi w skład międzynarodowego rezerwatu biosfery "karpaty wschodnie"
15.	Czarnorzecko - Strzyżowski Park Krajobrazowy	25 784,00	dębicki, ropczycko-sędziszowski, strzyżowski, brzozowski, krośnieński (podkarpackie)	
16.	Jaślicki Park Krajobrazowy	20 985,00	jasielski, krośnieński, sanocki (podkarpackie)	
16	Park Krajobrazowy Doliny Sanu*	35 635,00	bieszczadzki (podkarpackie)	wchodzi w skład międzynarodowego rezerwatu biosfery "karpaty wschodnie"
17.	Park Krajobrazowy Gór Słonnych	51 392,00	sanocki, leski, bieszczadzki (podkarpackie)	
18.	Park Krajobrazowy Pogórza Przemyskiego	61 862,00	m. przemyśl, przemyski, rzeszowski (podkarpackie)	
OBSZARY CHRONIONEGO KRAJOBRAZU				
1.	Podkępie	217,00	bielski (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
2.	Dobra-Wilkoszyn	79,20	m. jaworzno, (śląskie)	
3.	Potok Ornontowicki z dopływami	43,80	mikołowski (gm. ornontowice), (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
4.	Potok Leśny z dopływami	9,74	mikołowski (gm. ornontowice), (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
5.	Potok z Bujakowa z dopływami	22,00	mikołowski (gm. ornontowice) – (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
6.	Potok Łąkowy z dopływami	9,20	mikołowski (gm. ornontowice) - (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
7.	Potok od Solarni z dopływami	9,37	mikołowski (gm. ornontowice) - (śląskie)	pow. wyliczona z mapinfo
8.	Bratucicki	16 928,00	bocheński, brzeski (małopolskie)	
9.	Wschodniego Pogórza Wiśnickiego	30 044,00	bocheński, brzeski, tarnowski (małopolskie)	
10.	Zachodniego Pogórza Wiśnickiego	14 595,00	bocheński (małopolskie)	

L.P	NAZWA OBSZARU	POW. (ha)	POŁOŻENIE powiat (województwo)/kraj	UWAGI
12.	Radłowsko- Wierzchosławicki	20 849,00	brzeski (małopolski), tarnowski (małopolskie)	
13.	Dolina Wisły	2 811,00	brzeski (małopolski), tarnowski, dąbrowski (małopolskie)	
14.	Południowomałopolski	362 402,00	suski, myślenicki, limanowski, nowo-tarski, m. nowy targ, tatrzański, gorlicki, nowosądecki, m. nowy sącz (małopolskie)	
15.	Jastrząbsko - Żdżarski	19 329,00	dąbrowski, tarnowski (małopolskie) debicki, mielecki (podkarpackie)	częściowo w małopolskim, a cz. w podkar-packim (tu brak podst. prawnej)
16.	OChK Pogórza Ciężkowickiego	66 800,00	brzeski (małopolski), dębicki, jasielski, tarnowski (małopolskie) dębicki, jasielski (podkarpackie)	częściowo w małopolskim, a cz. w woj. podkarpackim (tu brak podst. prawnej)
17.	Beskidu Niskiego	82 360,00	jasielski, krośnieński, sanocki (podkar-packie) gorlicki (małopolskie)	
18.	Czarnorzeckl	10 291,00	dębicki, ropczycko-sędziszowski, strzyżowski, brzozowski, krośnieński, jasielski (podkarpackie)	stanowi otulinę dla czarnorzecko-strzyżowskiego parku krajobrazowego
19.	Hyżnieńsko-Gwoźnicki	24 011,00	rzeszowski, strzyżowski, łańcucki (poza opracowaniem), (podkarpackie)	
20.	Wschodniobeskidzki	98 595,00	sanocki, leski, brzozowski, bieszczadzki (podkarpackie)	
21.	Strzyżowsko - Sędziszowski	14 312,00	mielecki, kolbuszowski, strzyżowski, ropczycko – sędziszowski, rzeszowski, łańcucki, leżajski (podkarpackie)	
22.	Przemysko – Dynowski	46 976,00	przemyski, rzeszowski, przeworski, jarosławski (podkarpackie)	
23.	Mielecko – Kolbuszowsko - Głogowski	50 099,00	kolbuszowski, rzeszowski, ropczycko-sędziszowski, mielecki (poza obsz. opracowania)	większa część poza obsz. opracowania
24.	Sokołowsko - Wilczowolski	24 240,00	kolbuszowski, rzeszowski (poza obsz. oprac.)	
25.	Przecławski	4 734,00	mielecki, dębicki (podkarpackie)	brak podst. prawnej
26.	Pogórza Strzyżowskiego	20 004,00	dębicki (podkarpackie)	brak podst. prawnej
REZERWATY BIOSFERY				
1.	Babiogórski Park Narodowy	3 392,00	żywiecki (śląskie), suski, nowotarski (małopolskie)	od 1977 r. (przerwa 1997 – 2001)
2.	Tatry - Tatrzański Park Narodowy (pol.) - Tatranský národný park (słow.)	 21 164,00 73 800,00		
3.	Karpaty Wschodnie Polska ▪ Bieszczadzki Park Narodowy ▪ Park Krajobrazowy Doliny Sanu ▪ Park Krajobrazowy Ciśniańsko-Wetliński Słowacja ▪ PN Połoniny Ukraina ▪ Użański Przyrodniczy Park Narodowy ▪ Nadsański Regionalny Park Krajobrazowy	2 080,89		Polska – 1 087,24 km^2 Słowacja – 407,78 km^2 Ukraina - 585,87 km^2
SŁOWACJA				
PARKI NARODOWE				
1.	NP Malá Fatra	22 630,00	kraj żyliński, banskobystrický kraj (poza obsz. oprac.)	otulina -23 262 ha
2.	Tatranský národný park	74 111,00	kraj żyliński, kraj preszowski	otulina - 36 574 ha

L.P	NAZWA OBSZARU	POW. (ha)	POŁOŻENIE powiat (województwo)/kraj	UWAGI
3.	NP Nízke Tatry	72 842,00	kraj żyliński, banskobystrický kraj (poza obsz. oprac.)	otulina- 110 162 ha, częściowo w obsz. oprac.
4.	Pieninský národný park	3 750,00	kraj preszowski	otulina - 22 444 ha
5.	NP Slovenský raj	19 763,00	kraj preszowski, kraj koszycki	otulina - 13 011 ha
6.	NP Poloniny	29 805,00	kraj preszowski	otulina - 10 973 ha; wchodzi w skład rezerwatu biosfery karpaty wschodnie
CHKO				
1.	Slovenský Kras	36 166,00	kraj koszycki	
2.	Velká Fatra	60 610,00	kraj żyliński, banskobystrický kraj(poza obsz. oprac.)	częściowo w obszarze opracowania
3.	Vihorlat	4 383,00	kraj preszowski, kraj koszycki	
4.	Východně Karpaty	26 833,00	kraj preszowski	
5.	Horna Orava	70 333,00	kraj żyliński	
6.	Biele Karpaty	43 519,00	trenczyński kraj, kraj tarnawski (poza obsz. oprac.)	częściowo w obszarze opracowania
7.	Kysuce	65 462,00	kraj żyliński, trenczyński kraj	
8.	Ponitrie	37 665,00	trenczyński kraj, kraj nitrzański, banskobystrický kraj(poza obsz. oprac.)	częściowo w obszarze opracowania
9.	Strážovské Vrchy	30 979,00	trenczyński kraj, kraj żyliński	
10.	Latorica	15 620,00	koszycki kraj	

ZAŁĄCZNIK 3.6. ZESTAWIENIE JASKIŃ UDOSTĘPNIONYCH TURYSTYCZNIE W POLSCE (ZA KRZECZYŃSKA, WOŹNIAK, 2007) ORAZ W CZECHACH I NA SŁOWACJI

LP.	NAZWA / POŁOŻENIE	OPIS
REJON SUDETY I RUDAWY		
1.	Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie Kletno k. Stronia Śląskiego (Masyw Śnieżnika), pow. kłodzki, woj. dolnośląskie	Odkryta w 1966 roku w obrębie wzniesienia Stroma (1166 m n.p.m.) podczas eksploatacji kamieniołomu marmuru. Jaskinia wytworzona w wapieniach krystalicznych, oprócz niezwykle urozmaiconego wystroju naciekowego posiada fragmenty wypełnione namuliskami zawierającymi olbrzymie ilości zwierząt plejstoceńskich. Jest jedną z najdłuższych jaskiń polskich (długość korytarzy wynosi ok. 2500 m). Sale i korytarze rozbudowane są w trzech poziomach: w górnym – zachowanym jedynie we fragmentach; środkowym – przystosowanym do zwiedzania i w poziomie dolnym, który ze względu na naturalne trudności oraz ochronę środowiska jaskini nie jest dostępny dla turystów (jest to najpiękniejsza – 2 kilometrowa część jaskini. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej. Powierzchnia 88.7 ha.
2.	Jaskinia Radochowska Radochów (Kotlina Kłodzka) pow. kłodzki, woj. dolnośląskie	Udostępniona do zwiedzania turystycznego jaskinia krasowa w soczewie marmurów, w dolinie potoku Jaskiniec, u stóp Bzowca w Górach Złotych (Sudety Wschodnie), w pobliżu wsi Radochów. Posiada (niezbyt bogate, zniszczone) nacieki oraz ślady stalaktytów i stalagmitów. Wewnątrz znaleziono m.in. kości niedźwiedzia jaskiniowego, hieny jaskiniowej, dzikiego konia, nosorożca włochatego Forma ochrony: Pomnik przyrody nieożywionej
3.	Jaskinia Dziurawy Kamień Góra Chojnik, gmina Sobieszów, pow. jeleniogórski, woj. dolnośląskie	Długość 20 m, przykład jaskini szczelinowej, powstałej nie na skutek krasu, ale w efekcie erozji granitowego masywu skalnego, jego popękania i specyficznego ustawienia bloków skalnych. Forma ochrony:
4.	Jaskinia na Špičáku, Kraj Ołomuniecki	Najstarsza pisemnie udokumentowana jaskinia w Europie Środkowej. Ponad 400 metrowy podziemny labirynt korytarzy i szczelin o charakterystycznym sercowatym profilu wydrążonych w wyniku topniejącego lodowca w dewońskich marmurach. Forma ochrony: Národní přírodní památka, w granicach CHKO Jeseniky
5.	Jaskinie na Pomezí, Kraj Ołomuniecki	Największy system jaskiniowy w Czechach. Powstał w wyniku rozpuszczania wapienia krystalicznego, charakteryzuje się wąskimi korytarzami, które w miejscach skrzyżowań rozszerzają się w sale. Formacje naciekowe tworzące kaskady i masywne stalaktyty Forma ochrony: Národní přírodní památka, w granicach CHKO Jeseniky
6.	Mladečské jeskyně, Kraj Ołomuniecki	Cenne stanowisko paleontologiczne i archeologiczne ze stanowiskami kręgowców z plejstocenu i pozostałościami bytowania ludzi z wczesnej epoki kamiennej

LP.	NAZWA / POŁOŻENIE	OPIS
7.	Jaskinie Javořičské jeskyně, Kraj Ołomuniecki	Jaskinię tworzy skomplikowany system korytarzy i sal, z których zbadano 3,5 km a 788 m udostępniono do zwiedzania. Występują tu piękne formy naciekowe
8.	Jaskinie Zbrašovské aragonitové jeskyně Kraj Ołomuniecki	W jaskini znajdują się unikalne wystapienia minerału aragonit oraz gejzerowe stalagmity i kuliste naloty sintrowe
9.	Bozkovské dolomitové Jeskyne Bozkov, Kraj Liberecki	Jaskinia dolomitowa, tworzy labirynt podziemnych korytarzy i szczelin ozdobionych formami naciekowymi o ciekawych kształtach i kolorach. Atrakcją są podziemne jeziorka (największe Republice Czeskiej) z przeźroczystą niebieskozieloną wodą
REJON KARPATY		
1.	Jaskinia Ciemna k/Smardzowic, gmina Skała, pow. krakowski, woj. małopolskie	Położona na terenie w Ojcowskiego Parku Narodowego na zboczu Doliny Prądnika w masywie Góry Koronnej, składa się z jednej komory o wymiarach: 80 m długości, 20 m szerokości i 10 m wysokości, która u końca zwęża się i przechodzi w tzw. „Tunel", Środkową część komory zdobią kopulaste stalagmity o wysokości sięga do 1 m i liczne stalaktyty rurkowe, wpisana do rejestru zabytków Forma ochrony:
2.	Jaskinia Łokietka k/Ojcowa, gmina Skała, pow. krakowski, woj. małopolskie	Jaskinia krasowa w Ojcowskim Parku Narodowym, z obiektem wiąże się legenda o Władysławie Łokietku, długość 230 m, deniwelacja 7 m, składa się z tzw. Korytarza Głównego i trzech komór: „Sali Rycerskiej", „Kuchni" i „Sypialni". Forma ochrony:
3.	Jaskinia Nietoperzowa k/Jerzmanowic, gm. Jerzmanowice-Przeginia	Położona w Dolinie Będkowskiej na Wyżynie Krakowsko-Wieluńskiej, bogata w szczątki kopalnych i współcześnie żyjących gatunków nietoperzy, długość 306 m, deniwelacja 27 m, jedna z największych jaskiń Jury Krakowskiej
4.	Jaskinia Wierzchowska Górna wieś Wierz-chowie k/ Białego Kościoła, gm. Wielka Wieś, woj. małopolskie	Położona w Dolinie Kluczywody Tworzy ją złożony system korytarzy i komór, długość 975 m, deniwelacja 25 m, długość trasy turystycznej 700 m, Występują tu liczne ciekawe formy krasowe (kominy, kotły wirowe, meandry) oraz nacieki
5.	Jaskinia Smocza Jama (Kraków - pod Wawelem)	Jaskinia krasowa w obrębie zrębu Wawelu, Główny ciąg jaskini stanowi trasa turystyczna o długości 81 m, długość 205 m, deniwelacja 15 m
6.	Jaskinia Malinowska (okolice Szczyrku)	w Beskidzie Śląskim w pobliżu szczytu Malinów, długość 214 m, deniwelacja 23 m
7.	Jaskinia Dziura (Dolina Ku Dziurze - Tatry)	Niewielka jaskinia w Tatrach Zachodnich, powstała w skałach wapiennych, składa się z jednej dużej komory z niewielkim oknem (drugim otworem) w górnej części, długość 180 m, deniwelacja 43 m
8.	Jaskinia Mroźna (Dolina Kościeliska - Tatry)	Znajduje się we wschodnim zboczu Doliny Kościeliskiej w Tatrach, w masywie Organów, charakterystyczne białe nacieki na ścianach przypominające szron oraz rzeźba krasowa
9.	Jaskinia Mylna (Dolina Kościeliska - Tatry)	Położona w Dolinie Kościeliskiej, długość 1 300 m, trasa turystyczna 300 m, stanowi ciąg niedużych komór i korytarzy z licznymi rozgałęzieniami
10.	Jaskinia Raptawicka (Dolina Kościeliska - Tatry)	Znajduje się w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach, powstała w wyniku zapadnięcia się leżących poniżej komór i prawdopodobnie stanowi część skomplikowanego systemu Jaskini Mylnej
11.	Jaskinia Obłazkowa (Tatry)	Powstała w wyniku wypłukiwania skał wapiennych, położona w Dolinie Kościeliskiej w Tatrach, Łączna długość korytarzy wynosi 120 m
12.	Jaskinia Smocza Jama (Wąwóz Kraków – Tatry)	Stanowi ją krótki, stromy korytarz jaskiniowy w Tatrach Zachodnich
13.	Belianska jaskyňa, Jaskinia Beliańska Tatranská Lomnica, okres Poprad, Kraj proszowski,	Długość 3 641 m, deniwelacja 160 m, utworzona w wapieniach triasowych w wyniku topnienia lodowca, jedyna udostępniona do zwiedzania jaskinia w Słowackich Tatrach, w Kotlinie Tatrzańskiej w obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego, W komorze „Sala Koncertowa"o doskonałej akustyce w sierpniu odbywają się koncerty muzyki odtwarzanej. W jaskini żyje 8 gatunków nietoperzy
14.	Demänovská jaskyňa slobody, Demianowska Jaskinia Wolności Demänovská dolina, okres Liptovský Mikuláš, Kraj żyliński	Długość 8 126 m, deniwelacja 120 m, w dolinie Demanowskiej w Tatrach Niskich w granicach Parku Narodowego tatr Niskich, charakteryzuje się formami sintrowymi („lilie wodne") i stalaktytami, komora „Wielka Katedra" jest największą ogólnodostępną podziemną komorą w jaskiniach na Słowacji
15.	Demänovská ľadová jaskyňa, Demianowska Jaskinia Lodowa Demänovská dolina okres Liptovský Mikuláš, Kraj żyliński	Długość 1 975 m, deniwelacja 57 m, w dolinie Demanowskiej w Tatrach Niskich w granicach Parku Narodowego Tatr Niskich, Należy do najbardziej rozległego słowackiego kompleksu Jaskiń Demianowskich, wyróżnia się lodowymi kolumnami, stalagmitami i stalaktytami,
16.	Dobšinská ľadová jaskyňa, Dobszyńska Jaskinia Lodowa Dobšiná, okres Rožňava Kraj koszycki	Długość 1 483 m, deniwelacja 57 m, położona w obszarze Parku Narodowego Słowacki Raj, Największa słowacka jaskinia lodowa, charakteryzuje się lodowymi kolumnami, stalagmitami i „wodospadami". Forma ochrony: Została wpisana na listę UNESCO w 2000 r.,
17.	Jaskyňa Domica, Jaskinia Domica Kečovo okres Rožňava Kraj koszycki	Długość 5 368 m, deniwelacja 12 m, w Parku Narodowym i rezerwacie biosfery Słowacki Kras. Wydrążona w wapieniach trasowych posiada unikalne cebulowate stalaktyty i stalagmity w kształcie pagody oraz wodospady kaskadowe nazywane „Rzymskimi Łaźniami", atrakcją jest przejażdżka łódką po podziemnej rzeczce wymownie nazwanej Styks Forma ochrony: na liście UNESCO

LP.	NAZWA / POŁOŻENIE	OPIS
18.	Gombasecká jaskyňa, Jaskinia Gombasecka Slavec, okres Rožňava Kraj koszycki	Długość 1525 m, znajduje się w obszarze rezerwatu Biosfery Słowacki Kras, u podnóża Wyżyny Silickiej. Posiada unikalne formy stalaktytowe i stalagmitowe o kształcie tropikalnych mrowisk. Forma ochrony: na liście UNESCO
19.	Jasovská jaskyňa, Jaskinia Jasowska, Jasov, okres Košice Kraj koszycki	Długość 2 811 m, deniwelacja 55 m, na skraju miejscowości Jasov w południowo zachodniej części Kotliny Koszyckiej, w rezerwacie biosfery Słowacki Kras, powstała w triasowych wapieniach charakteryzuje się stalagmitami, stalagnatami, stalaktytami i innymi atrakcyjnymi formami Forma ochrony: na liście UNESCO
20.	Ochtinská aragonitová jaskyňa Ochtiná, okres Rožňava Kraj koszycki	Długość 585 m, deniwelacja 30 m, Unikalny pomnik przyrody krasu podziemnego w Słowackich Rudawach, uformowana w soczewie paleozoicznych wapieni krystalicznych w illitach, charakteryzuje się specyficznymi warunkami hydrogeologicznymi oraz nerkową i spiralną formą, Osobliwością są minerały aragonitu – węglanu wapnia w odcieniach od koloru białego do brązowego, które pokrywają wnętrze jaskini. Prawdziwymi unikatami są grona, gałązki, krzaczki z mlecznobiałego aragonitu Forma ochrony: w 1995 r. wpisana na listę UNESCO,
21.	Važecká jaskyňa, Jaskinia Ważecka Važec, okres Liptovský Mikuláš, Kraj żyliński	Długość 530 m, położona w Tatrach Niskich, w jaskini odkryto pozostałości niedźwiedzia jaskiniowego

ZAŁĄCZNIK 3.7. ZESTAWIENIE POZOSTAŁOŚCI WULKANICZNYCH W POLSCE (ZA PLOCH, 2007)

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
REJON SUDETY I RUDAWY		
1.	Wilcza Góra na południe od Złotoryi	Pozostałości wulkaniczne w obrębie nieczynnego kamieniołomu bazanitu z widocznym ciosem kolumnowym (regularne spękania w kształcie kolumn), spektakularnie rozchodzącym się wachlarzowato, rozchylając się ku dołowi. Forma ochrony: Obiekt objęty ochrona rezerwatową (przyrody nieożywionej). Powierzchnia 1.69 ha.
2.	Czartowska (Czarcia Skała)	Widoczny czop wulkaniczny z charakterystycznym rozchylonym ciosem kolumnowym. Znajduje siępółnoc od drogi prowadzącej z Jawora do Świerzawy. Forma ochrony: Chroniony zabytek przyrody nieożywionej
3.	Góra Ostrzyca koło Proboszczowa	Charakterystyczny kształt stożka wulkanicznego, zbudowana z bazanitu, na stokach można obserwować bazaltowe gołoborze. Forma ochrony: Obiekt stanowi rezerwat przyrody nieożywionej
4.	Małe organy myśliborskie	Bazaltowa ściana z doskonale rozwiniętym systemem ciosu kolumnowego na wzgórzu Rataj na południe od Myśliborza Forma ochrony:
5.	Męcinka	Występujący w czynnym kamieniołomie fragment pokrywy lawowej zbudowanej z trachyandezytu, z widocznymi spękaniami równoległe do powierzchni pokrywy.
6.	Gracze k/ Niemodlina	Kamieniołom bazaltu Gracze koło Niemodlina w którym eksploatowane są dwa kominy wulkaniczne
7.	Wleński Gródek	Charakterystyczne lawy poduszkowe powstałe podczas wylewów lawy pod wodą. Stanowią naturalny fundament piastowskiego zamku we Wleńskim Gródku koło miejscowości Wleń Forma ochrony:
8.	Organy Wielisławickie	Nieczynny kamieniołom objęty ochroną. Charakteryzuje się słupowymi spękaniami (wachlarzowatym ciosem słupowym), od których nazwano to odsłonięcie organami. Forma ochrony:
9.	Grzędy i Borówko, k/ Czarnego Boru	Dwa czynne kamieniołomy Grzędy i Borówko ze skalami wulkanicznymi. Występują tam piękne kryształy ametystu w spękaniach skalnych jako wtórne wypełnienia krzemionką.
10.	Świerki k/Głuszycy	Dwa kamieniołomy w Świerkach koło Głuszycy
11.	Tłumaczów k/Nowej Rudy	Nieczynny kamieniołom w Tłumaczowie koło Nowej Rudy. W kamieniołomie odsłania się prawie cały przekrój przez pokrywę lawową. Spękania i próżnie w skale wypełnione są kryształami kalcytu i kwarcu.
12.	Kozákov k/Semily kraj liberecki	Góra Kozákov (744 m n.p.m.), wygasły wulkan z pliocenu i tradycyjne miejsce poszukiwań kamieni ozdobnych. Forma ochrony:
13.	Panská skála, Kamenický Šenov, kraj liberecki	Szczyt bazaltowy o wysokości 597 m leżący na obrzeżu Kamenického Šenova najbardziej znanym w kraju libereckim rezerwat geologiczny Pięcio- i sześcioboczne słupy bazaltowe są niemalże pionowe, do 12 m długości, o średnicy 20-40 cm. Cała formacja przypomina piszczałki organów i dlatego nazywana jest Kamiennymi Organami. Forma ochrony:
14.	Zlatý vrch, Liska, kraj liberecki	Ściana w opuszczonym kamieniołomie bazaltu z widocznymi kolumnami o wys. do 30 m Forma ochrony:

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
	REJON KARPATY	
1.	Regulice k/Alwerni	Nieczynne kamieniołomy melafiru w Regulicach k/Alwerni. Występują tu m.in. fioletowe odmiany kwarcu (ametyst)
2.	Zalas	Czynny kamieniołom na W od miejscowości Zalas
3.	Góra Wżar	Góra Wżar z żyłami andezytowymi Forma ochrony:
4.	Góra Jarmuta, (Malinowa)	Nieczynny kamieniołom andezytu Malinowa w górze Jarmuta
5.	„Bazaltowa Skałka" Biała Woda	Odsłonięcie bazaltu z widocznym ciosem kolumnowym pod wsią Biała Woda. Forma ochrony: Obiekt objętyochroną rezerwatową

ZAŁĄCZNIK 3.8. WYBRANE WODOSPADY W GRANICACH OBSZARU ODDZIAŁYWANIA VIA MONTANA

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
	REJON SUDETY I RUDAWY	
1.	Pancavsky Vodopad, k/Špindlerův Mlýn, okres Trutnov, kraj kralowo-hradecki	Najwyższy wodospad w Czechach (140 m). Ciąg kaskad na rzece Pančave na zachodniej ścianie Kotła Łaby o długości ok. 300 m. Forma ochrony:
2.	Labský vodopád, k/Špindlerův Mlýn, okres Trutnov, kraj kralowo-hradecki	Wodospad o wys. ok. 40 m w górskim biegu Łaby na długości kolejnych 200 m spada woda przez ścianę Jaru Łaby do Doliny Łaby. Forma ochrony:
3.	Mumlavský vodopád, k. Harrachova, kraj liberecki	Wodospad na rzece Mumlavě o wys. 12 m, gdzie rzeka pokonuje liczne granitowe progi wybijając głębokie kotły Forma ochrony:
4.	Huťský vodopád, k/Rokytnice nad Jizerou, kraj liberecki	Wysokość 20 m na, Huťském potoku. Forma ochrony: Přírodní památka
5.	Úpský vodopád, k/Pec pod Skonu, kraj liberecki	Jeden z najwyższych (120 m) w Karkonoszach. Znajduje się na południe od Śnieżki koło Obřího dolu. Forma ochrony:
6.	Rešovské vodopády, k/ Rešov, kraj olomuniecki	Wodospad w górnym biegu rzeki Hutnavy. Największy w Niskich Jesenikach. W granicach Přírodní parku Sovinecko. Forma ochrony: Národní přírodní památka, powierzchnia 71.6 ha.
7.	Vysoký vodopád, kraj olomuniecki	Kaskady o długości 45 m Forma ochrony: Přírodní rezervace, w granicach CHKO Jeseniky
8.	Borový vodopád, okres Šumperk, kraj olomuniecki	Wodospad na potoku Borový w Jesenikach. Wysokość 8 m. Forma ochrony: Přírodní památka
9.	Bučací vodopád, okres Frydek-Mistek, kraj morawsko-śląski	Wodospad na potoku Bučací, jeden z 4 w czeskich Beskidach, ciąg kaskad o całkowitej wysokości 40 m. Forma ochrony: Přírodní rezervace
10.	Wodospad Wilczki, Międzygórze, gm. Bystrzyca Kłodzka, pow. kłodzki, woj. dolnośląskie	Obecnie drugi, co do wielkości wodospad w polskich Sudetach. Znajduje się w malowniczym wąwozie potoku Wilczki, do powodzi z 1997 roku miał wysokość 27 m, obecnie 22 m. Forma ochrony: Rezerwat przyrody krajobrazowej, powierzchnia 2.09 ha
11.	Wodospad Kamieńczyka, gm. Szklarska Poręba, pow. jeleniogórski, woj. dolnośląskie	Najwyższy wodospad w polskich Sudetach. Tworzy trzy kaskady o wysokości 27 m. Za środkową kaskadą znajduje się sztucznie wykuta przez Walończyków grota (Złota Jama), którzy przed wiekami znajdowali tu ametysty i pegmatyty. Poniżej wodospadu znajduje się kanion Kamieńczyka o długości 100 m. Forma ochrony: Wodospad wchodzi w skład Karkonoskiego Parku Narodowego.
12.	Wodospad Szklarki, gm. Szklarska Poreba, pow. jeleniogórski, woj. dolnośląskie	Wodospad Szklarki usytuowany na wysokości 520 m n.p.m, ma 13,3 m wysokości. Wody spadają szeroką kaskadą, charakterystycznie zwężającą się ku dołowi i skręcająca spiralnie gdzie tworzy się kocioł eworsyjny. Forma ochrony: Wodospad oraz jego otoczenie stanowią enklawę Karkonoskiego Parku Narodowego.
13.	Wodospad Podgórnej, Przesieka, pow. jeleniogórski, woj. dolnośląskie	Trzeci pod względem wysokości wodospad w polskiej części Karkonoszy. Wody potoku Podgórna spadają z 10 metrowego progu skalnego dwoma kaskadami do kotła eworsyjnego. Forma ochrony:

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
	REJON KARPATY	
1.	Wodogrzmoty Mickiewicza, pow. tatrzański, woj. małopolskie	Wodospady w Tatrach Wysokich utworzone z trzech większych i kilku mniejszych kaskad (od 3 do 10 m) na Potoku Roztoka w (Dolinie Roztoki) wypływającym z Pięciu Stawów Polskich, ok. 1 km od jego ujścia do Białki. Nazwane Wodogrzmotami z racji olbrzymiego huku jaki powoduje spadająca nimi woda. Trzy większe noszą nazwy: Wyżni Wodogrzmot, Pośredni Wodogrzmot i Niżni Wodogrzmot Forma ochrony: w granicach Tatrzańskiego Parku Narodowego
2.	Siklawica, pow. tatrzański, woj. małopolskie	Wodospad w Tatrach Zachodnich, w górnej części Doliny Strążyskiej, pod północną ścianą Giewontu. Wodospad opada z dwóch prawie pionowo nachylonych ścian. Łączna wysokość wodospadu wynosi 23 metry (wysokość ściany dolnej wynosi 13 m, a ściany górnej 10 m). Forma ochrony: w granicach Tatrzańskiego Parku Narodowego
3.	Siklawa, Wielka Siklawa, pow. tatrzański, woj. małopolskie	Wodospad w Tatrach Wysokich na Potoku Roztoka. Wodospad spada z progu Ściany Stawiarskiej (rozdzielającej doliny: Pięciu Stawów i Roztoki) dwoma lub trzema strugami (w zależności od wysokości poziomu wody w Wielkim Stawie). Forma ochrony: w granicach Tatrzańskiego Parku Narodowego
4.	Šútovský vodopád, K/ Šútovo, okres Martin	Wodospad na potoku Šútovský. Największy wodospad (wys. 38 m) w Parku Narodowym Mala Fatra, Forma ochrony: w granicach Parku Narodowego Malá Fatra,
5.	Kľacký vodopád	Wodospad o wys. 10 m w Parku Narodowym Malá Fatra Forma ochrony: Národni prírodni pamatka
6.	Vodopády Dierového potoka	Kaskada wodospadów w Kriványskej Malej Fatre.
7.	Kmeťov vodopád, k/Štrbské Pleso, okres Poprad	Pośrednia Niewcyrska Siklawa na potoku Nefcerský, wys. 90 m., Forma ochrony: Národni prírodni rezervace Kôprova dolina, w granicach Tatranský národný park
8.	Vajanského vodopád, k/Štrbské Pleso, okres Poprad	Ciemnosmreczyńska Siklawa na Kôprovský potok, wys. 90 m., niedostępny dla turystów, w granicach Tatranský národný park Forma ochrony: Národni prírodni rezervace Kôprova dolina,
9.	Nižný Nefcerský vodopád, k/Štrbské Pleso, okres Poprad	Wodospad na Nefcerský potok, wys. 37 m Forma ochrony: w granicach Tatranský národný park
10.	Roháčsky vodopád, k/ Zuberem, OkresTvrdošín	Wodospad w Zachodnich Tatrach (Západné Tatry) na potoku Studený potok Forma ochrony:
11.	Brankovský vodopád, Okres Ružomberok, kraj żyliński	Najwyższy (55 m) wodospad w Narodny Park Niske Tatry Forma ochrony: Národni prírodni pamatka

ZAŁĄCZNIK 3.9. WYBRANE FORMACJE SKALNE W GRANICACH OBSZARU ODDZIAŁYWANIA VIA MONTANA

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
	REJON SUDETY I RUDAWY	
1.	Błędne Skały (pow. kłodzki, woj. dolnośląskie)	Skalny labirynt skalnych szczelin powstały w wyniku wietrzenia regularnie spękanego piaskowca. Forma ochrony: Chroniony rezerwat przyrody w Parku Narodowym Gór Stołowych.
2.	Trias krasiejowski (Krasiejów, woj. opolskie)	Stanowisko paleontologiczne w Krasiejowie - teren byłej kopalni „Krasiejów" (około 20 km na wschód od Opola). Miejsce najważniejszego odkrycia w historii polskiej paleontologii, najstarszego dinozaura świata nazwanego śląskim jaszczurem spod Opola Silesaurus opolensis. Jedyne w Polsce cmentarzysko zwierząt lądowych z epoki dinozaurów i najbogatszym w szkielety obszar wykopaliskowy dostępny obecnie do badań w Europie. Park i pawilon paleontologiczny.
3.	Prawczicka brama (Pravčická brána)	Najciekawsza forma skalna Parku Narodowego Czeska Szwajcaria (patrz XXX), a jednocześnie największa w Europie skalna brama, ma szerokość 26 metrów i wysokość 21 metrów. Forma ochrony:
4.	Ardszpasko-Teplickie Skały (Ardšpaško-Teplické Skály)	Unikalny masyw piaskowcowy poprzecinany dolinami stanowi rozległy kompleks malowniczych form skalnych, wśród których poprowadzono szlaki turystyczne. Forma ochrony: Narodowy Rezerwat Przyrody
5.	Toulovcovy Maštale (Toulovcowe stajnie) Budislavi obok Litomyszli (Kraj pardubicki)	System rozpadlin skalnych i jaskiń z szeregiem form skalnych, według legendy związany z rabusiem Vavřincem Toulovcem i jego drużyną. Teren zwiedza się po gęstej sieci oznakowanych szlaków, w okolicy znajduje się kilka wieży widokowych. Forma ochrony:

LP.	NAZWA/ POŁOŻENIE	OPIS
6.	Kruczy Kamień gm. Lubawka, pow. kamiennogórski, woj. dolnośląskie	Wzniesienie przedstawiające formę intruzji porfiru w skałach osadowych. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej. Powierzchnia 12.61 ha.
7.	Głazy Krasnoludków, gm. Kamienna Góra woj. dolnośląskie	Formy wietrzenia piaskowca wieku kredowego. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej. Powierzchnia 9.04 ha
	REJON KARPATY	
1.	Prządki (Czarnorzeki, gm. Korczyna, pow. krośnieński, woj. podkarpackie)	Rezerwat geologiczny o pow.13.62 ha chroni najbardziej wartościową na Pogórzu Karpackim grupę skał o wysokości 2.5 - 13m zbudowanych z gruboziarnistego piaskowca ciężkowickiego. Procesy erozyjne nadały tym skałom dziwaczne fantastyczne kształty przypominające sylwetki ludzkie (stąd nazwa).
2.	Herby, gm. Frysztak,Wisniowa, powiat strzyżowski, woj. podkarpackie	Rezerwat przyrody o powierzchni 145,85 ha. Obejmuje wychodnie skalne zlokalizowane na grzbiecie pasma Herbów. Wchodzi w skład w Czarnorzecko-Strzyżowskiego Parku Krajobrazowego
3.	"Skałka Rogoźnicka", gm. Nowy Targ, pow. nowotarski, woj. małopolskie	Charakterystyczny element skał wapiennych Pienińskiego Pasa Skałkowego. Rezerwat przyrody nieożywionej (geologiczny) o pow. 0.2526 ha i proj. powiększeniu do 3.06 ha. Posiada wyznaczony szlak edukacyjny
4.	"Skamieniałe Miasto" gm. Ciężkowice, pow. tarnowski, woj. małopolskie)	Rezerwat przyrody nieożywionej o pow. 15.01 ha, utworzony w 1931 (formalnie zatwierdzony 1974). Grupa skał dużych rozmiarów, zbudowanych z gruboziarnistego piaskowca ciężkowickiego, fantazyjnie ukształtowanych wskutek procesów erozji, tzw. skalne miasto.
5.	„Kozie Skały", k/Krzeszowa gm. Stryszawa, pow. suski, woj. małopolskie	Skały piaskowcowe (ok. 25 obiektów) o wys. od 2 do 15 m tworzące skalną ścianę
6.	„Diable Skały", gm. Korzenne, pow. nowosądecki, woj. małopolskie	Ochrona form skalnych (baszty, grzyby, ściany, progi skalne) oraz unikatowych jaskiń, w spękanych piaskowcach. Stanowią ostoję dla kilku gatunków nietoperzy - zwłaszcza podkowca małego i nocka dużego. Na terenie rezerwatu Diable Skały znajduje się druga co do wielkości w polskich Karpatach jaskinia typu szczelinowego tzw. "Diabla dziura". Wchodzi w skład Ciężkowicko-Rożniowskiego Parku Krajobrazowego. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej o pow. 16.07 ha, ustanowiono tu specjalny obszar ochrony siedlisk w ramach programu NATURA 2000
7.	„Zimny Dół", Czułów, gm. Liszki, pow. krakowski, woj. małopolskie	Położony na zrębie tektonicznym Garbu Terczyńskiego (Jura Krakowsko-Częstochowska), wchodzi w skład Tenczyńskiego Parku Krajobrazowego. Obejmuje fragment terenu doliny Zimny Dół. Ścieżka dydaktyczna, pozwala na obserwacje form powstałych w wyniku procesów krasowych. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej o powierzchni 2.22 ha.
8.	„Panieńskie Skały", gm. Kraków, pow. krakowski, woj. małopolskie	Obiekt znajduje się w północnej części Pasma Sowińca na terenie Lasu Wolskiego. Tereny te wchodzą w skład Bielańsko-Tynieckiego Parku Krajobrazowego. Wąwóz Wolski Dół. o stromych ścianach o wysokości od kilku do kilkunastu metrów. Forma ochrony: Rezerwat przyrody nieożywionej (krajobrazowy) o powierzchni 6,41 ha, założony w 1953
9.	Gejzer Herlański (Herliansky gejzer), k/Herlany	W pobliżu miejscowości Herlany znajduje się Gejzer Herlański (Herliansky gejzír) jedyny taki obiekt w tym kraju. Obecnie erupcje ok. 4 000 litrów wody powtarzają się co 30 do 33 godzin. Forma ochrony: Gejzer został zgłoszony do wpisania na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO.
10.	Brama Gotycka w Súľovskich Skałach	Formacje skalne zbudowane z potężnych zlepieńców. Forma ochrony: Narodowy rezerwat przyrody o pow. 544 ha.
11.	Podskalský Roháč	Wznosi się nad miejscowością Podskalie w postaci potężnego i rozczłonkowanego zespołu skalnego przeradzającego się w grzbiet o długości prawie 2 km. Pas zlepieńców i brekcji, które wietrzejąc tworzą różne formacje skalne w kształcie iglic, baszt, wież i okien, sprawiających wrażenie miniaturowego miasteczka skalnego. Forma ochrony: Narodowy rezerwat przyrody

ZAŁĄCZNIK 4. OBIEKTY I OBSZARY DZIEDZICTWA GÓRNICZEGO UDOSTĘPNIONE TURYSTYCZNIE

LP.	NAZWA	POŁOŻENIE	OPIS
1.	Podziemna Trasa Turystyczno-Edukacyjna w Starej Kopalni Uranu w Kletnie	Kletno k/Stronia Śląskiego, powiat kłodzki, woj. dolnośląskie.	Udostępniona do zwiedzania w 2002 roku podziemna trasa w sztolni nr 18 ma długość ok. 200 m, a jej wlot znajduje się na wysokości 773 m n.p.m. Ogląda się wystąpienia miejscowych minerałów (fluoryt, kwarc i inne) oraz szereg specjalnych ekspozycji.
2.	Muzeum Kopalnia Złota w Złotym Stoku	Złoty Stok, powiat ząbkowicki, woj. dolnośląskie	Trasa turystyczna „Kopalnia Złota" to około 1,5 km korytarzy, wiodąca dwoma chodnikami starej kopalni; sztolnia „Gertruda" (część muzealna) i sztolnia „Czarna" z unikatowym, podziemnym wodospadem. Udostępniona dla ruchu turystycznego w 1996 roku.

LP.	NAZWA	POŁOŻENIE	OPIS
3.	Podziemna Trasa Turystyczna "Kopalnia Węgla" w Nowej Rudzie	Nowa Ruda, powiat kłodzki, woj. dolnośląskie	Trasa mierzy ok. 700 m podziemnych wyrobisk wydzielonych ze zlikwidowanej kopalni, zabezpieczone obudową górniczą, wykonane w naturalnym górotworze, w których przedstawione są wszystkie procesy produkcyjne głębinowej kopalni węgla kamiennego (przekrój techniki i urządzeń górniczych, które są, lub były używane w kopalniach węgla). Trasa jedynej w Polsce podziemnej kolejki dla turystów liczy ponad 200 m. Na powierzchni zabytkowy kompleks architektoniczno-przemysłowy po kopalni węgla. Budynek "Muzeum" z salami wystawowymi oraz z oryginalną dyspozytornią jako centralnym punktem informacji i kierowania ruchem kopalni.
4.	Kopalnia Złota „Aurelia”	Złotoryja, powiat złotoryjski, woj. dolnośląskie	Podziemne chodniki po kopalni złota, wykute w skale diabazowej ok. 1660 roku,. Trasa turystyczna ma długość ok. 100 m
5.	Muzeum Złota	Złotoryja, powiat złotoryjski, woj. dolnośląskie	Ekspozycje, Złota Sala i Sala Polskiego Bractwa Kopaczy Złota, dotyczące górnictwa złota i mineralogii, wystawy o historii wydobywania złota w Złotoryi, dawnych kopalniach złota, metodach pozyskiwania złota i jego występowaniu na Pogórzu Kaczawskim
6.	Sztolnie Kowary	Kowary, powiat jeleniogórski, woj. dolnośląskie	Oddana w 2000 roku do zwiedzania trasa liczy około 1200 m chodników, komór i grot podziemnych. Zgromadzono skarby Walonów, eksponaty związane z wydobywaniem rud uranu. Można się przyjrzeć pracy górników oraz prześledzić rytm pozyskiwania i transportu urobku.
7.	Kopalnia „Silberloch”	Walim, powiat wałbrzyski, woj. dolnośląskie	Wyrobisko kopalni Silberloch, stanowi unikatowy model XIV-wiecznej, podziemnej kopalni rud ołowiu i srebra i dobrze zachowany, klasyczny przykład dawnych prac górniczych. Funkcjonując w ramach Sowiogórskiego Muzeum Techniki z siedzibą w Dzierżoniowie.
8.	Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu	Wałbrzych, woj. dolnośląskie	Usytuowane na terenie byłej kopalni węgla kamiennego "Julia", której początki sięgają roku 1770. Wiele budowli pochodzi z II poł. XIX w.. Główne elementy zespołu muzealnego stanowią stalowe wieże szybów "Julia" i "Sobótka", które górują nad muzeum. Zbudowane na przełomie XIX i XX wieku, a osadzone na kilkadziesiąt lat starszych wieżach szybowych. Trasa zwiedzania wiedzie poprzez zabytkowe budynki do wyrobisk podziemnych, gdzie zgromadzono ekspozycję ilustrującą pracę górników i historię wydobycia węgla. Prezentowane są maszyny do pozyskiwania węgla i jego transportu najpierw do szybu, a później na powierzchnię. Muzeum pokazuje 500-letnią historię i tradycje górnicze na Ziemi Wałbrzyskiej, w tym: kompleks architektoniczno-przemysłowy kopalni z połowy XIX w., stałą ekspozycję elektrycznych maszyn wyciągowych z 1911 r., sztolnię "Julia" wyposażoną w górnicze maszyny i urządzenia, stałą ekspozycję łaźni górniczej z 1915 r., eksponaty ze wszystkich dziedzin górnictwa węglowego, najstarsze z 1739 r., fragment XVIII-wiecznej "Lisiej" sztolni
9.	Lisia Sztolnia	Wałbrzych, woj. dolnośląskie	Lisia Sztolnia należała do kopalni węgla kamiennego "Fuchs" a jej drążenie rozpoczęto w 1791 roku. W 1961 roku wpisana do rejestru zabytków jako dobro kultury, za oryginalną budowlę górniczą i najstarszą jedyną zachowaną spławną sztolnię w europejskim górnictwie węglowym. W 2002 roku udostępniono 270 metrowy odcinek wyrobisk podziemnych do zwiedzania. Funkcjonuje w ramach Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu.
10.	Głuchołasko-Zlatohorskie Zagłębie Złota	Głuchołazy, woj. Opolskie i Zlate Hory, Olomoucký kraj	Rozciąga się między Głuchołazami w Polsce i Zlanymi Horami w Czechach. Obejmuje, obok licznych pozostałości górnictwa kruszców: Szlak „Złotych Górników” w Głuchołazach, którego trasa wiedzie wzdłuż zachowanych reliktów eksploatacji złota takich jak: szyby, działki górnicze, hałdy płonnego nadkładu i przepłukanego urobku, relikty płuczek oraz sztolnie górnicze, Muzeum Złota w Zlatych Horach, Sztolnię Trzech Króli (*Stola Tri Kralu*) wyjątkowe dzieło techniczne XVI wieku (Według danych technicznych sztolni długość 6 km i głębokość około 100 m), którego przebieg można zrekonstruować dziś na podstawie odnalezionego wejścia do sztolni z hałdami, trzech jam po stronie polskiej oraz dalszych 11 dochowanych grup jam po stronie czeskiej, W planach jest utworzenie wzdłuż sztolni międzynarodowej tematycznej ścieżki dydaktycznej, Skansen górnictwa złota Zlatorudné Mlýny w miejscowości Zlaté Hory z działającymi mechanizmami do płukania i wydobycia złota (młyny rud złota)

LP.	NAZWA	POŁOŻENIE	OPIS
11.	Muzeum Górnicze Ostrawsko-Karwińskich Kopalń	Ostrava, Moravskoslezský kraj	Muzeum Górnicze Ostrawsko-Karwińskich Kopalń dokumentuje historię i rozwój techniczny wydobycia węgla w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim. Częścią składową ekspozycji jest zjazd do kopalni, zwiedzenie 250 m chodników oraz kolekcji maszyn wydobywczych.
12.	Kopalnia Kuźnia w Olbrzymim Dole (Důl Kovárna)	Důl Kovárna pod Śnieżką, Královéhradecký kraj	Udostępniona do zwiedzania od 2004 roku kopalnia, w której między XIV a XX wiekiem wydobywano żelazo,, arsen i miedź. Znajduje się na wys. ponad 1 000 m n.p.m. na zboczu góry Śnieżki.
13.	Sztolnia „Czarnego Pstrąga"	Tarnowskie Góry, woj. śląskie	Unikalny, 600-metrowy fragment XIX-wiecznej sztolni "Fryderyk", odwadniającej tarnogórskie podziemia, który pokonuje się łodziami. Jest to najdłuższy podziemny przepływ łodziami w Polsce. Obiekt wpisany na prestiżową Listę Pomników Historii. Udostępniony turystom fragment sztolni, pomiędzy szybami "Sylwester" i "Ewa", znajduje się 20-30 m poniżej poziomu terenu. ***poza granicami opracowania***
14.	Zabytkowa Kopalnia Rud Srebro-nośnych	Tarnowskie Góry, woj. śląskie	Fragment kilkudziesięciokilometrowych podziemnych wyrobisk, chodników i sztolni odwadniających kopalń rud ołowiu, srebra i cynku, działających od XV do początku XX w. Dostępne dla zwiedzających wyrobiska pochodzą z wieków XVI-XIX, podziemna trasa turystyczna poprowadzona na głębokości ok. 40 m ma 1700 m długości, w tym 270-metrowy odcinek pokonywany łodziami (p.w.). Trasa turystyczna biegnie chodnikami i komorami usytuowanymi pomiędzy szybami "Anioł", "Szczęść Boże" i "Żmija". Na terenie przyległym do wejścia do kopalni znajduje się skansen maszyn parowych. Podziemia wpisane na prestiżową Listę Pomników Historii. ***poza granicami opracowania***
15.	Skansen Górniczy "Królowa Luiza"	Zabrze, woj. śląskie	Zespół obiektów jednej z najstarszych na Górnym Śląsku kopalń węgla "Królowa Luiza", składający się z części powierzchniowej z wieżą szybu "Carnall"i czynną parową maszyną wyciągową z 1915 oraz części podziemnej na głębokości 35 m, z labiryntem chodników i wyrobisk długości 1560 m wraz z czynnymi urządzeniami do urobku węgla i kolejką podziemną.
16.	Muzeum Górnictwa Węglowego	Zabrze, woj. śląskie	Jedyne w Polsce muzeum z bogatymi zbiorami z zakresu historii górnictwa, techniki górniczej, kultury górniczej, piśmiennictwa i prasy górniczej.
17.	Szyb "Maciej"	Zabrze, woj. śląskie	Zabytkowe obiekty i urządzenia dostępne dla turystów to: szyb "Maciej" z głębinowym ujęciem wody pitnej, budynek nadszybia oraz wieża wyciągowa, budynek maszyny wyciągowej, maszyna wyciągowa elektryczna dwubębnowa i budynek rozdzielni.
18.	Zabytkowa Kopalnia "Ignacy"	Rybnik, woj. śląskie	Zespół zabudowań dawnej kopalni "Hoym" ("Ignacy") z szybami "Głowacki" i "Kościuszko", dwiema czynnymi maszynami wyciągowymi z l. 1900 i 1920 i budynkami pomocniczymi.
19.	Muzeum "Sztygarka"	Dąbrowa Górnicza, woj. śląskie	Adaptowana do celów turystycznych trasa po zamkniętej Kopalni Ćwiczebnej o długości około 400 m. Trasa prowadzi sztolnią oraz upadową i chodnikiem nadścianowym wraz z wnękami. Kopalnia Ćwiczebna udostępnia dwa pokłady węgla kamiennego. W wyrobiskach prezentowane są maszyny i urządzenia służące do urabiania i transportu węgla, takie jak; kombajn węglowy, przenośniki, wozy kopalniane. ***poza granicami opracowania***
20.	Górnicza Sztolnia Ćwiczebna	Wodzisław Śląski, woj. śląskie	Sztolnia jest zespołem wyrobisk górniczych znajdujących się kilka metrów pod powierzchnią. Imituje podziemie kopalni, oprócz celów dydaktycznych sztolnia służy jako obiekt modelowy do zwiedzania podziemnych wyrobisk.
21.	Kopalnia Soli „Wieliczka"	Wieliczka, pow. wielicki, woj. małopolskie	Wpisana w 1978 roku na listę UNESCO. W litych skałach solnych w trakcie ponad 7 wieków eksploatacji górnicy wyrzeźbili 2040 komór na 9poziomach sięgających od 57 do 330 metrów głębokości, z czego 224 komory uznano za zabytkowe. Odwiedzający mają do wyboru: Trasę Turystyczną (blisko 2 km długości) z największą atrakcją unikalną kaplicą świętej Kingi, wyrzeźbioną w litej soli oraz Trasę Muzeum Żup Krakowskich, gdzie w 14 historycznych wyrobiskach, muzeum prezentuje ekspozycję największej i unikatowej w świecie kolekcji dawnych urządzeń górniczych.
22.	Kopalnia Soli w Bochni	Bochnia, pow. bocheński, woj. małopolskie	Najstarsza kopalnia soli na ziemiach polskich, a zarazem najstarszym w Europie zakładem przemysłowym, działającym nieprzerwanie od połowy XIII w. Trasa turystyczna (długość ok. 2.5 km) obejmuje: zjazd Szybem Sutoris, przejście podłużnią, zwiedzanie Stajni Mysiur, podłużni Dobosz i Szybiku Spalonego, poprzecznika i komory Chrystian, komory kieratowej i poprzecznika Ważyn (350 x 18 m, kaplicy św. Kingi, komory Rabsztyn. Trasa geologiczna przeznaczona dla osób aktywnych prowadzi przez najstarsze części bocheńskiej kopalni, które nie są udostępnione podczas zwykłego zwiedzania.

LP.	NAZWA	POŁOŻENIE	OPIS
23.	Piec wapienniczy typu Hoffman	Płaza, pow. chrzanowski, woj. małopolskie	Piec wapienniczy typu Hoffman wybudowany został w 1892 r. Piece systemu Hoffman budowano na ziemiach polskich począwszy od 1862 r. W okresie pierwszego 30-lecia XX w. tworzyły podstawowy rodzaj urządzeń stosowanych w przemyśle wapienniczym. Piec kręgowy w Płazie jest jedynym zachowanym w Małopolsce tego typu obiektem. Jest cennym zabytkiem techniki i ważnym ogniwem w procesie doskonalenia technologii produkcji wapna palonego.
24.	Warsztaty kamieniarskie w Dębniku	Dębnik, woj. małopolskie	
25.	Skansen Przemysłu Naftowego i Gazowniczego	Bóbrka, pow. krośnieński, woj. podkarpackie	Najstarsza na świecie kopalnia ropy naftowej. Założona w 1854 roku przez Ignacego Łukaszewicza. Zabytkowe urządzenia, budowle, narzędzia oraz czynne do dziś otwory ropne. W muzeum można poznać korzenie nowoczesnych dzisiaj gałęzi przemysłu naftowego i gazownictwa, przemysłu rafineryjnego i petrochemicznego, transportu i dystrybucji produktów naftowych. Wchodzi w skład Szlaku Naftowego.
26.	Dubnickie kopalnie opalu (Dubnícke opálové bane) w Červenicy	Červenica, Prešovský kraj	Najstarsza kopalnia opalu, pierwsza pisemna wzmianka o wydobywaniu w Dubníku pochodzi z 14 maja 1597 roku. Największy rozwój kopalnie osiągnęły w latach 1845-1880. Zachowana jest większa część kopalni, a od 1999 roku fundacja Nadácia Dubnické opálové bane dąży do utworzenia tu eum i skansenu górniczego.
27.	Warzelnie soli pod Prešovem	Prešov, Prešovský kraj	Jeden najważniejszych zabytków techniki na Słowacji. Unikatowy kompleks obiektów technicznych do wydobywania i warzenia soli z solanki. Istnienie warzelni soli zostało pisemnie udokumentowane już w 1262 roku. System głębinowy wydobycia soli kamiennej po 1752 roku, gdy kopalnie zostały zatopione, został zmieniony w wydobywanie solanki. Do obiektów wydobywających sól kamienną i solankę w warzelni soli należy przede wszystkim szyb Leopold, tężnie (solanki zwykłe), huta (warzelnia), magazyn soli (komory), warsztaty kowalskie i kołatka (wieża).
28.	Banícke múzeum (BANM)	Rožňava, Košický kraj	Muzeum górnictwa i metalurgii Gernera założone w 1902 roku. Ekspozycje poświęcone m.in. historii górnictwa i metalurgii oraz geologii i mineralogii.
29.	Banícke múzeum	Gelnica, Košický kraj	Muzeum górnictwa gromadzi eksponaty 19 i 20 wiecznej tradycji górniczej w regionie.
30.	Słowackie Muzeum Ochrony Przyrody i Speleologii (*Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva*)	Liptovský Mikuláš, Žilinský kraj	Słowackie Muzeum Ochrony Przyrody i Speleologii. Prezentuje wystawy Kras i jaskinie Słowacji oraz minerały.

7. INDEKSY I SPISY

7.1. Spis rysunków

Rysunek 1 Obszar studialny na tle państw zaangażowanych w projekt Via Regia 9
Rysunek 2 Delimitacja obszaru opracowania 12
Rysunek 3 Via Montana na tle systemu korytarzy transportowych Europy środkowej 27
Rysunek 4 Wybrane atrakcyjne formy o charakterze geologicznym 44
Rysunek 5 Europejskie Szlaki Piesze 60
Rysunek 6 Szlaki rowerowe Euro-Velo 61
Rysunek 7 Gęstość zaludnienia w 2005 r. 66
Rysunek 8 Rozwój liczebny ludności w latach 1999-2005. 67
Rysunek 9 Struktura ludności wg wieku w 2005 r. 68
Rysunek 10 Poziom urbanizacji w 2005 r. 69
Rysunek 11 Produkt krajowy brutto na mieszkańca w 2004 r. 70
Rysunek 12 Zatrudnienie w sektorze usługowym w 2004 r. 71
Rysunek 13 Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2005 r. 72
Rysunek 14 Potencjał bazy noclegowej w 2005 r. 73

7.2. Spis tabel

Tabela 1 Podział obszaru oddziaływania via montana na jednostki terytorialne 10
Tabela 2 Makroregiony fizycznogeograficzne w obszarze oddziaływania Via Montana 15
Tabela 3 Rejestr analizowanych opracowań planistycznych 16
Tabela 4 Hierarchia ośrodków osadniczych w Polsce, Republice Czeskiej i słowacji 22
Tabela 5 Siedziby województw/krajów 24
Tabela 6 Siedziby powiatów/okresów 25
Tabela 7 Układ podstawowy komunikacji drogowej obszaru Via Montana - Sudety i Rudawy 28
Tabela 8 Układ podstawowy komunikacji drogowej obszaru Via Montana - Karpaty 29
Tabela 9 Połączenia kolejowe obszaru Via Montana - Sudety i Rudawy 30
Tabela 10 Połączenia kolejowe obszaru Via Montana - Karpaty 31
Tabela 11 Przejścia graniczne w obszarze Via Montana 32
Tabela 12 Obiekty zabytkowe wpisane na listę Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO 46
Tabela 13 Pomniki historii 47
Tabela 14 Narodowe zabytki kultury 47
Tabela 15 Parki kulturowe 49
Tabela 16 Miejscowości uzdrowiskowe 54
Tabela 17 Obszary rozwoju turystyki rowerowej i pieszej 55
Tabela 18 Główne akweny, rzeki i potoki dostępne turystycznie 56
Tabela 19 Główne ośrodki i obszary narciarstwa zjazdowego 57
Tabela 20 Długodystansowe, międzynarodowe szlaki turystyczne biegnące przez pasmo Via Montana 62
Tabela 21 Wiodące formy turystyki 64
Tabela 22 Główne atrakcje w Turyngii w obszarze oddziaływania Via Montana 80